

ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૮૫૪ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બોધધર્મ

વિષય ૬૪૫૭.૩

બેગમમહાલ

અથવા

સુવિખ્યાત સ્મરણમંદિર.

ભાગ ૧ લો.

અનુવાદક,

જયશંકર ખોડીદાસ દિવેદી.

જુદ્ધ—મુખ્યાધ.

પ્રકાશક,

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે,

બુકસેલર અને પબ્લીશર

ત્રાણ, દરવાજા—અમદાવાદ.

પ્રિંટાઈડ ૧૯૧૮

વિક્રમાઈડ ૧૯૭૪

પ્રથમાવૃત્તિ.

પ્રત ૧૦૦૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

૬૮૫

Printed at "Bhagyodaya"
Printing Press, Nhadia
Ahmedabad, by Jethalal
Devshanker Dave,

I asked my wife, when she had gone over it, what she thought of the Building? "I cannot" said she, "tell you what I think for I know not how to criticise such a building but I can tell you what I feel. I would die to-morrow to have such another over me."

(*Vide Rambles and recollections P. 382*
Vol II Ind. by Colonel Sleeman.)

All rights reserved by the Publisher

પ્રસ્તાવના.

પ્રસ્તુત નવલકથા મોગલ સમ્રાટ જહાંગીરના સમયને અનુસરીને લખવામાં આવેલી છે. જહાંગીરના રાજત્વકાળમાં ત્રિભુવનમોહિની નરજહાનનું આધિપત્ય અને પ્રાપ્ત્ય કેટલું બધું હતું, આદશાહી દર-બારમાં કેવાં લયંકર કારસ્થાનો ચાલતાં હતાં, બવિષ્યમાં દિલ્હીનું સિંહાસન હસ્તગત કરવા માટે રાજપૂતો કેવો શ્રમ ઉઠાવતા હતા, મુરા અને સુંદરીનો મોહ રાખનાર જહાંગીર આદશાહ અને તેના શાદખદાઓની વિલાસલીલાનો કેટલી સીમા સૂધી વિસ્તાર થયેલો હતો. ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ જુલેખાં બાંદીએ પોતાના વૈરની વચુક્તાત લેવા માટે તથા સ્વાર્થોદ્ધાર કરવા માટે કેવાં જીવ સંયોસનનાં જોખમો ખેડ્યાં હતાં એ સઘળા અત્યંત ચિત્તહર, મનોમુગ્ધકર અને વિસ્મયકર વિષ-યાનું શાબ્દિક ચિત્ર આ નવલકથામાં આલેખવામાં આવ્યું છે.

‘બેગમબહાલ’ નામના સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી ગ્રંથના આધારે આ નવલકથા લખવામાં આવી છે. તેથી આ સ્થળે એ વિદ્વાન ગ્રંથ-કરનો હું અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

મૂળ બંગાળી નવલકથા એટલી બધી લોકપ્રિય થઈ ગયેલી છે કે, દે, દેકે સમયમાંજ તેની ત્રણ આવૃત્તિ થઈ છે. વળી એ નવલકથાનું એક મરાઠી રૂપાંતર ‘તાજમહાલ’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. મરાઠી રૂપાંતર આ અનુવાદ કરતાં પૂર્વે વાંચી જોતાં મૂળ બંગાળીમાંથી જ અનુવાદ કરવો ઠીક લાગવાથી મરાઠી અનુવાદની આ અનુવાદમાં સહાયતા લેવામાં આવી નથી. વળી મરાઠી અનુવાદકર્તાએ મૂળ બંગાળી

અંથના નામનો કે અંથકારના નામનો પણ પોતાના અનુવાદમાં ઉલ્લેખ કર્યો નથી !

ગુજરાતી સાહિત્યની સતત સેવા બજાવનાર તથા એક વિદ્વાન નવલકથાકાર તરીકેની કીર્તિ સંપાદન કરનાર મહારા પરમ મિત્ર રા. પ્રજલાલ બાદવણ ઠક્કરે આ નવલકથા લખવામાં મહેને ઘણી સહાયતા કરી છે, તેથી તેમનો પણ હું આ સ્થળે આંતરિક આભાર માનું છું.

આ નવલકથા માત્ર એજ ભાગમાં સમાપ્ત થવાની હોઇ બીજા ભાગ છપાવવાનું કાર્ય ચાલુ કરી દેવામાં આવ્યું છે, **ઇત્યલમ્.**

અનુવાદક.

અનુક્રમણિકા.

ખંડ ૧ લો.

પ્રકરણ	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ હું.	ત્રણ ભયંકર બનાવ ૧
૨ જી.	“આ વળી કોણ છે ?” ૧૭
૩ જી.	લમીલા ૧૩
૪ થું.	મરિયમ બેગમનો રંગમહાલ ૨૦
૫ મું.	સંદેહમાં સંદેહ. ૨૭
૬ હું.	અદૃશ્ય ૩૧
૭ મું.	સ્વપ્રદર્શન કે સત્યદર્શન ?? ૩૬
૮ મું.	મૃત્યુના મુખમાં. ૪૪
૯ મું.	પ્રેતપુરી ! ૫૨
૧૦ મું.	ભયંકર વિલીષિકા. ૫૬
૧૧ મું.	વિચાર. ૬૩
૧૨ મું.	નવી જગ્યા ૭૦
૧૩ મું.	નવીન સંન્યાસી ૭૮
૧૪ મું.	ભેદમાં ભેદ ૮૭
૧૫ મું.	વિચાર. ૯૪
૧૬ મું.	શુદ્ધિનું પરાક્રમ ૧૦૩

ખંડ ૨ લો.

૧ હું.	ધતિહાસદર્શન ૧૧૧
--------	--------------------	---------

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૨ જી.	આગ્રાનો કિલ્લો૧૧૮
૩ જી.	નૂરજહાન૧૨૬
૪ થી.	બાંદી જીલ્લામાં૧૩૩
૫ મું.	જનાનખાનામાં૧૪૧
૬ ફી.	ભોંયરામાં !...૧૪૮
૭ મું.	નૂતન કથા...૧૫૬
૮ મું.	બેદમાં બેદ !૧૬૪
૯ મું.	દુલાહી૧૭૨
૧૦ મું.	રાજનીતિ૧૮૦
૧૧ મું.	પ્રાણદંડ૧૮૯
૧૨ મું.	આત્મહત્યા...૧૯૭
૧૩ મું.	મૃતદેહ.૨૦૪
૧૪ મું.	ભક્તમંદિર૨૧૨
૧૫ મું.	પાનપાણી૨૧૯

ખાંડ ૩ એ.

૧ જી.	ભયંકર ખતાવા.૨૨૮
૨ જી.	નૂરજહાનનો સંશય૨૩૪
૩ જી.	ગૌહરખાન૨૪૨
૪ થી.	નૂરજહાનની વ્યાકુળતા૨૫૦
૫ મું.	શાહજહાં શહેરિયાર૨૫૮
૬ ફી.	શાહજહાં લાલિયા૨૬૪

અર્પણપત્રિકા.

પરમકૃપાળુ અભિત્રદ્દય સ્નેહી,

શ્રીયુત પુરુષોત્તમ મોરારજી ઘડીઆળી,
મુ'બાર્ક.

આપણી ઉભવતી ધણી કાળની મૈત્રીમાં કિંવા સ્નેહસંબંધમાં હું આપનામાં જે સદ્ગુણોનું દર્શન કરી શક્યો છું એ સદ્ગુણોથી મુખ્ય થઇ આ નવવ્રદ્ધિ પ્રેમપૂર્વક હું નિષ્કામ વૃત્તિથી આપને જ સમર્પણ કરું છું, તથા પરમકૃપાળુ પરમાત્મા આપણો સંબંધ ક્લિન્ન-પ્રતિદિન વૃદ્ધિગત કરે એવી તે પિતાને પ્રાર્થના કરું છું.

જીવ-મુ'બાર્ક.

}

નિરંતર સ્નેહાધીન
જયશંકર બો. દ્વિવેદી.

કિશોરસિંહ

કિંવા

દુઃખનો પાણી !

લખનાર:—વંખડલાલ અવશજ જોશી.

ભેદી રાજસંસારનાં ભેદજનક કારસ્થાનો, રાજમહાલયમાં ભમતી
ભેદી આકૃતિના અદ્ભુત ચમત્કારો, શરવીર લૂટારા સરદારોની હૃદયને
સ્તબ્ધ કરનારી લગાવઝો, ગુપ્ત રાજકુમારપર તૂટી પડતા દુઃખના
પહાડો, કિશોરસિંહની દડતા, વીરતા, એકાગ્રતા અને સ્વામિભક્તિનાં
જળહળતાં દૃષ્ટિ, જર્જરિત બાલાના પ્રેમની પરાકાષ્ટા, યુદ્ધ ખાતાના
દીવાનની દુર્દશા, દીવાન પુત્રનું ગુમ થવું, તેના મૃત્યુના ખોટા આ-
રાપથી કિશોરસિંહનું કારાગૃહવાસી થવું, દીવાનીના આકારમાં રહેલી
અદ્ભુત અખળાએ આવી તેના ઉદ્ધાર કરવો, રાજ ભૂપસિંહની
ભયાનક ભ્રમણા, દીવાન દોષતસિંહની દુષ્ટતા, યોગીનું યોગખળ,
સાધુનું સાધુત્વ, નિરાધારના આધાર ઈશ્વર વગેરે એક પછી એક
હૃદયને આકર્ષનારી ઘટનાઓથી આ નવલકથા પરિપૂર્ણ છે કે જેનું
યથાર્થ વર્ણન પણ કરી શકાય તેમ નથી. નવલકથાઓના સમ્રાટ
રેનોલ્ડઝ સાહેબની નવલકથામાં શી ન્યૂનતા હોય ? શૃંગાર, વીરતા,
ભ્રમણ, રૌદ્ર, ભયાનક, અદ્ભુત આદિ નવે રસથી આ વાર્તા ભરેલી
છે. આ વાર્તાની ઉત્તમતા માટે અમારે માત્ર એટલું જ કહેવું પડે છે
છે કે વાંચીને “વાહ વાહ” શબ્દથી પુસ્તકકારને ધન્યવાદ આપ્યા
વિના રહેવાય તેમ નથી. મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

બેગમમહાલ

અથવા

સુવિખ્યાત સ્મરણમંદિર.

ભાગ ૧ લો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ત્રણ ભયંકર બનાવ.

અમે જહાંગીર બાદશાહના સમયની આ નવલકથા લખીએ છીએ. ભારતમાં મોગલ ગૌરવ-મુસલમાન સામ્રાજ્યનું મહાન ગૌરવ અતિ ઉન્નત થયેલું છે. એક તરફ જેવી રીતે ગુલાબ અને અત્તરના ફુવારાઓ ઉડી રહ્યા છે તેવી રીતે બીજી તરફ કામિની અને કારણનો પ્રવાહ છુટ્યો છે. દિલ્લીશ્વર કિંવા જગદીશ્વર બાદશાહના મૃત્યુ લોકમાં નન્દનકાનન જેવા "બેગમમહાલ"થી માંડીને સાધારણ સ્થળો સુધી સર્વત્ર વિલાસનું, કૌતુહલનું રહસ્ય સમાધ રહેલું છે. ચારે તરફ સ્ફુર્તિનો ફુવારો રાત્રિ દિવસ ઉડ્યા કરે છે. ધનમાં, માનમાં તેમજ ઠાઠમાઠમાં દિલ્લીનો દરબાર જગપ્રસિદ્ધ થયો છે.

આવા સમયે માધ માસમાં દિલ્લી તેમજ આગ્રા-બન્ને નગરોમાં એક પ્રકારનો ગરબડા થઈ રહ્યો. રસ્તામાં, ચોકમાં, બાજરમાં તેમજ મહાદિ વગેરે સ્થાનોમાં માત્ર એક જ વાત સાંભળવામાં આવે છે. સર્વ જનો વિવિધ સ્થાનોએ એકત્ર થઈને એક જ પ્રકારની આલોચના કર્યા કરે છે; છતાં કોઈથી જાણ્યા સાદે કંઈ બોલી શકતું નથી. સર્વ મૃદુ સ્વરે ભયભીત બની જઈને જ વાતચિત કરતાં જોવામાં આવે છે. આવા સમયે જો કોઈ દિલ્લી કે આગ્રામાં હાજર થાય તો તેને માલૂમ પડે કે, એક ભયંકર પ્રકારનું બન્યો છે. નહિ તો લોકો-સઘળાં માણસો આટલાં બધાં બ્યાકુળ કેમ બની જાય ?

માત્ર એક જ પ્રકારથી નગરવાસી જનો અસ્થિર બની ગયાં છે એમ નથી. ત્રણે નગરોમાં ત્રણ ભયંકર બનાવો બન્યા છે-તેથીજ ત્રણે શહેરમાં વસતાં માણસો અસ્થિર બની ગયાં છે.

પહેલો બનાવ એ બન્યો છે કે, રાજમહેલમાંથી રાજપુત પલાયન કરી ગયો છે. સંભવતઃ પિતા પુત્ર વચ્ચે, ભાઈ ભાઈ વચ્ચે મહા યુદ્ધ થશે. એથી આખું ભારતવર્ષ ડગમગી ઉઠશે, -ચોતરફ લોહીની નદીઓ વહેશે. કોણ ભારતનો દિલ્હીશ્વર થશે એ કંઈ નક્કી નથી. આવી સ્થિતિમાં માણસો વિચળિત બની જાય એમાં શું આશ્ચર્ય ?

બીજો બનાવ એક ઉપર એક થતાં ખૂન છે. ગયા માસથી દિલ્હીના સિંહદ્વારમાં દરેક અઠવાડીયાના મંગળવારે એકેક સુંદર યુવક પુરુષનું મુઠ્ઠું પડેલું જોવામાં આવે છે. ક્યાંથી સિંહદ્વારમાં એ મુઠ્ઠાં આવીને પડે છે, એનો નિર્ણય કોઈ કરી શકતું નથી, કિંવા તેનો ઉત્તર કોઈ આપી શકતું નથી.

એ મુઝદાં કાનાં છે ? મરણ પામતા યુવકો શી જ્ઞાતિના કિંવા જ્ઞાતિના છે કિંવા તેઓ ક્યાંના રહેવાસી છે એ જાણી શકવાનો એક પણ ઉપાય નથી. પ્રત્યેક મૃતદેહની અવસ્થા એવી વિચિત્ર હોય છે કે એ ઉપરથી તેની જ્ઞાતિનો નિર્ણય કરી શકાતો નથી. કેટલાંક મુઝદાં હિન્દુઓનાં હોય એમ લાગે છે—ત્યારે કેટલાંક મુસલમાનનાં મુઝદાં હોય એવો પણ ભ્રમ થાય છે ! વળી વિશેષ આશ્ચર્યનો વિષય એ છે કે, કોઈ મુઝદા ઉપર એક પણ ધ્વા હોતો નથી ! કેવી રીતે એ દત્તભાગ્ય યુવકોનું મૃત્યુ થાય છે એ જાણી શકવાનો એક પણ માર્ગ કિંવા ઉપાય નથી. આવા વિચિત્ર ભીષણ ખનાવથી માણસોનાં કાળજી કંપી ઉઠે એમાં શું આશ્ચર્ય ?

ત્રીજો એક ભૂતનો ખનાવ છે. આ ભૂતનો ભયજનક ખનાવ એવો ગંભીર થઈ પડ્યો છે કે, લોકો એક ખીજની સાથે મુલાકાત થતાં વિસ્મિતભાવથી અને ભયથી આ ભૌતિક ખનાવની ચર્ચા કરે છે ! આ ત્રણે ખનાવો વિશેષ ગંભીર ખનાવોનું ખીજું પણ એક કારણ હતું. લોકો જે હકીકત સાંભળે છે તે ઉપરથી આ ત્રણે ખનાવોનો એક ખીજની સાથે સંબંધ છે એવો વિશ્વાસ ઉપજ્યા સિવાય રહેતો નથી. જે દિવસથી રાજપુત રાજમહેલમાંથી નાશી ગયો છે તેજ દિવસથી—મંગળવારથી—દિલ્લીના દરવાજામાં મુઝદું જોવામાં આવે છે. વળી બરાબર તેજ દિવસથી પુનઃ આ ભીષણ ભૂતનો ખનાવ ખનાવ લાગ્યો છે.

આ ત્રણે ખનાવ ત્રણે જૂદાં જૂદાં શહેરોમાં અન્યા છે. પહેલો ખનાવ આગ્રામાં અન્યો છે; ખીજો દિલ્લીમાં અન્યો છે; ત્રીજો ફરોઝપુર સિદ્દીમાં અન્યો છે. દિલ્લીમાં જે ખને છે—ફરોઝપુર સિદ્દીમાં જે ખને છે. તેનો આગ્રાના ખનાવ સાથે વિશેષ સંબંધ છે—એમ સૂચનાં

માણસો સમજ્યાં છે; પરંતુ આ ત્રણે બનાવોમાં શું બચંકર રહસ્ય કિંવા બેદ સમાઈ રહેલો છે એ કોઈ સમજી શકતું નથી. તેથી જ સર્વના આશ્ચર્યની સીમા નથી—શંકનો પાર નથી ! અમુક બચંકર બનાવનો બેદ જાણવામાં નહિ આવ્યાથી લોકો ગભરાઈ જાય એ સર્વથા બનવા જોગ છે. અમે પ્રથમ ફત્તેહપુર સિક્રીની વાત નિવેદન કરીશું.

આગ્રાથી લગભગ પંદર ગાઉને અંતરે ફત્તેહપુર સિક્રી આવેલું છે. ઇતિહાસપ્રિય વાંચકો કદાચ જાણતા હશે કે, અકબર આદશાહે આ ઠેકાણે એક વિસ્તૃત ઊંચા પહાડની ઉપર એક નવીન રાજધાની સ્થાપિત કરી હતી—કિન્તુ જળના અભાવથી તેમને આ નવા શહેરનો ત્યાગ કરવો પડ્યો હતો—ત્યાર પછી યમુનાના કિનારા ઉપર ઇંદ્રના નંદન-કનન જેવું આગ્રા શહેર સ્થાપિત થયું. અમે જે સમયની આ નવલકથા લખીએ છીએ એ સમયે પરિત્યક્ત ફત્તેહપુર સિક્રીની દિનપ્રતિદિન અવનતિ થતી હતી. ત્યાંના વિશાળ ગગનચુંગિત મહેલો ધીમે ધીમે જમીન-દોસ્ત થવા લાગ્યા હતા. રાજની આગ્રાથી જે માણસોએ આ નવીન શહેરમાં આવીને નિવાસ કર્યો હતો તેઓ પણ આદશાહની સાથે સાથે આગ્રા આત્યાં ગયાં હતાં. આથી અમારી નવલકથાના આરંભકાળ સમયે ફત્તેહપુર સિક્રીમાં કોઈ પણ માણસ રહેતું નહોતું.

ફત્તેહપુર સિક્રીમાં નવું શહેર સ્થાપવામાં અકબર આદશાહનો એક મુખ્ય હેતુ હતો. અકબર આદશાહને પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા સૂધીમાં એક પણ પુત્ર થયો નહોતો. એક ઘણો તેજસ્વી મુસલમાન ફકીર ફત્તેહપુર સિક્રીના જનશત્રુ પહાડી જંગલમાં રહેતો હતો. એની જ કૃપાથી અકબર આદશાહ પુત્રનું મ્હોં જોઈ શક્યા હતા. આથી તેમણે એ તેજસ્વી ફકીરના નામને અનુસરી પોતાના પુત્રનું નામ પણ “સેલિમ” રાખ્યું હતું. ફકીરના કહેવાથી અકબરશાહે ફત્તેહપુર સિક્રીના પહાડ

ઉપર મક્કાની વિખ્યાત મસજીદના જેવી એક આરસ પથ્થરની અત્યંત મનોહર મસજીદ બનાવડાવી હતી. એ ફકીરના કહેવાથી જ તેમણે એક સમયે ફતેહપુર સિદ્દીમાં પોતાની રાજધાની સ્થાપવાની ઇચ્છા કરી, એવો પ્રયત્ન પણ કર્યો હતો. જ્યાં સૂધી એ વૃદ્ધ ફકીર જીવતો હતો ત્યાં સૂધી અકબરશાહ જૂદા જૂદા દેશો જીતી આવીને ફતેહપુર સિદ્દીમાં રહી વિશ્રાંતિ મેળવતા હતા. ભારતના જૂદા જૂદા દેશો જીતી લઈને તેમણે પોતાના આ નવા શહેરમાં જે ગગનચુંગિત સિંહદ્વાર નિર્માણ કર્યું છે તે ભાંગી તૂટી જઈ અવસ્થામાં તપસ્યા કરતા કાંઈ મુનિની માફક જગતનો ઇતિહાસ બેંતું સ્થિર હિંમું રહેતું અઘાપિ પણ જોવામાં આવે છે; કિન્તુ અમે જે કાળને અનુસરીને આ નવત્રકથા લખીએ છીએ, તે સમયે અર્થાત્ જહાંગીર બાદશાહના રાજત્વ કાળના પ્રાયઃ અંત સમયે ફતેહપુર સિદ્દીમાં બે માણસો સિવાય ત્રીજું કાંઈ રહેતું નહિ.

એ બે માણસોમાંનો એક ઉપરોક્ત ફકીરનો શિષ્ય છે. અકબરે એ ગુરુદેવની કબરના ઉપર આરસ પથ્થરની સાથે રત્નો જડેલું એક સમાધિ-મંદિર બનાવ્યું હતું. આ શિષ્ય એ મંદિર ઉપર પહેરો ભરવાનું જ કામકાજ કર્યા કરે છે અને પોતાનો કુરસદનો સમય ખુદાની બંદગી કરવામાંજ પસાર કરે છે. બીજો માણસ એક વૃદ્ધ ઉમરાવ છે, તેનું નામ સલાબતખાન છે. જ્યારે બાદશાહની સાથે બીજાં સઘળાં માણસો આ નવી રાજધાનીનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યાં ગયાં—ફતેહપુર સિદ્દી ઘણાં વર્ષ સૂધી જનશૂન્ય રહ્યું, ત્યારે બાદશાહના મૃત્યુ પછી શહેનશાહ જહાંગીરના રાજત્વકાળમાં વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાબતખાને શહેનશાહને કહ્યું કે:—
“હઝરત ! ફતેહપુર સિદ્દીમાં એક માણસની દેખરેખ રહેવાની જરૂર છે. જો આપ આજ્ઞા આપો તો હું એ જૂની રાજધાનીની દેખરેખ રાખવાને માટે ત્યાં જવાને તૈયાર છું.” મૃદુ હાસ્ય કરી શહેનશાહ

જહાંગીરે ઉમરાવ સલાબતખાનને સંમતિ આપી. તે જાણતો હતો કે, ધર્મપ્રાણ સરળ સ્વભાવનો વૃદ્ધ સલાબતખાન રાજકાર્યની ખટપટો, વિલાસ, કારસ્થાન વગેરેને ચહાતો નથી—એ એકાન્તમાં રહેવાને જ ઇચ્છે છે.

ત્યારથી વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાબતખાન ભાંગ્યા તૂટ્યા જીર્ણ કિન્તુ વિશાળ રાજમહેલમાં રહે છે. આ રાજમહેલને તૈયાર કરાવતાં કરાવતાં અપૂર્ણ રાખવામાં આવ્યો હતો. ભારતના હોશિયાર તેમજ બુદ્ધિશાળી શિલ્પીઓ પોતાની અપાર ચતુરાઈનો ઉપયોગ કરીને આ રાજમહેલ તૈયાર કરતા હતાં; કિન્તુ તેમને પોતાનું કાર્ય અપૂર્ણ રાખીને, બાદશાહી આદા-નુસાર આગ્રા ચાલ્યા જવું પડ્યું હતું—તેથી મોટા ગામના જેટલો વિશાળ રાજમહેલ હમણાં જીર્ણ અવસ્થા ભોગવે છે. આ વિશાળ રાજમહેલના કયા ભાગમાં શું છે એ કોઈ જાણતું નથી—વૃદ્ધ સલાબતખાન પણ જાણતો નથી. તે બહારની બાજુના કેટલાક રહેવા યોગ્ય વિશાળ ઓરડાઓમાં જ રહે છે—રાજમહેલની બીજી કોઈ બાજુએ તે પગ સુધાં મૂકતો નથી.

આ ઉમરાવનું કુટુંબ પણ કોઈ બહોળું નથી. તેનો ચિરકાળનો નોકર મહમ્મદજન બાલ્યાવસ્થાથી જ તેની સાથે રહે છે. વૃદ્ધ ઉમરાવની એક ધરડી દાસી પણ છે. એ દાસીનું નામ હમીદા છે. હમીદા કેટલા સમયથી સલાબતખાનની સાથે છે તે કોઈ જાણતું નથી. જ્યારથી તેઓ સલાબતખાનને જુએ છે ત્યારથી આ દાસીને પણ જુએ છે.

ઉમરાવ સલાબતખાનને દરબારમાંથી દર વર્ષે સામાન્ય પેન્શન મળે છે. તેમાંથી તેમનું સંસારખરચ નભે છે. હમીદા દાસી રસોઈ બનાવવાનું કામકાજ કરે છે, અને ગુલામ મહમ્મદજન બીજું સંવળું ધરતું તેમજ બહારનું કામકાજ કરે છે. સલાબતખાન એક રૂપિની માફક

પોતાનું જીવન પસાર કરે છે. તેની લાંબી સફેદ દાઢી, વિશાળ કપાળ, તેજસ્વી નેત્રા વગેરે જોતાં તે કોઈ મહર્ષિ હોય એવો ભાસ થાય છે !

ખીજું પણ એક માણસ વૃદ્ધ ઉમરાવના સંસારને પોતાના તેજથી પ્રકાશિત કરે છે. તે આ સધળા વૃદ્ધ મંડળમાં એક ખિલતા પુષ્પની માફક શોભા પામે છે. એ બાળિકાની હંમર પંદર વર્ષની છે. અર્થાત્ તે નવયુવતી છે. તેના રૂપસૌન્દર્યની તુલના થઈ શકે તેમ નથી. તેનો પ્રત્યેક અવયવ યુવાનીના અમૃતથી ભરેલો હોય એવી અલ્પકાળને માટે અંતરમાં કલ્પના ઉપજે છે. લુલિયાના જેવી સુંદરી જગતમાં ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે. સર્વ લુલિયાને વૃદ્ધ ઉમરાવની પૌત્રી તરીકે જાણે છે; કિન્તુ હમીદા જ્યારે આવી વાત સાંભળે છે ત્યારે તે પોતાનું મસ્તક હલાવે છે !

પ્રકરણ ૨ જી.

“ આ વળી કાણુ છે ? ”

“ ધરી પ્રેમભાવ પ્યારા ! થીર્યાં જીગરે હંમારાં;
આશા ન જાગી ઉરમાં, તુંજ ભાવ ભાળવાની. ”

—વસન્ત.

સંધ્યા સમય થયો છે. સૂર્યભગવાનનાં કિરણો કતોહપુર સિકીના પહાડને વિવિધ રંગથી રંજિત કરી પશ્ચિમાકાશમાં ઉતરી પડે છે. ધીમે ધીમે અધકારનો પણ વિસ્તાર થતો જોવામાં આવે છે. વૃક્ષની શાખાઓ ઉપર બેસી પક્ષીઓ કલરવ કરી ચારે દિશાને

આલોડિત કરે છે. ભગ્ન રાજમહેત્તના નિર્જન ઓરડાઓમાં એક પછી એક અનેક પક્ષીઓ આવીને આશ્રય લે છે. થોડે દૂર આવેલી અકબર આદશાહના ગુરુની સમાધિ પાસે તેનો શિષ્ય નમાજ પઢે છે—તેનો ગુરુગંભીર અવાજ સ્પષ્ટ સાંભળી શકાય છે. આ સમયે લુલિયા મસ્તકપર ગાગર લઈ રાજમહેત્તની પાછળ આવેલા દૂવા ઉપર પાણી ભરવા જાય છે. દૂવા પાસે જઈ ગાગરને એક બાજુએ મૂકી લુલિયા અસ્ત થતા સૂર્યભગવાનના સૌન્દર્યને જોવા લાગી. અસ્ત થતા સૂર્યનાં સુવર્ણકિરણોએ લુલિયાના વદનમંડળ ઉપર પોતાના પ્રકારનો વિસ્તાર કરીને તેના સૌન્દર્યને ઘણું વધારી દીધું. ચોદિશાએ જાણે કે તેનું વિમળ સૌન્દર્ય હસે છે. આવી કનકપ્રતિભાથી દૂવામાંથી પાણી ભરી શકાય એ શું સંભવિત છે? આવે! સુંદર દેહ શું કઠોર મહેનત કરવાને યોગ્ય છે? કિન્તુ શ્રમ કરવામાં લુલિયા સહજ પણ કંટોનો અનુભવ કરતી નથી. તે સામાન્ય સ્થિતિના માણસની મારફત સઘળું ધરકામ કરે છે. એમ કરવાથી તેને આનંદ થાય છે. જો હમીદા તેને કામકાજ નથી કરવા દેતી તો તે તેની સાથે કમર કસીને ઝબડો કરવાને તૈયાર થાય છે. “જહેન! ત્હારી ઇચ્છામાં આવે તેમ કર. તું કાંઈ કાંઈનું સાંભળે એવી નથી.” આટલું કહીને તેને હમીદા બીજું કાંઈ કહેતી નહિ. લુલિયા કમર કસીને ધરકામ કર્યા કરતી હતી.

થોડા સમય સૂધી સંધ્યાકાળના સૂર્યનું દર્શન કરી લુલિયાએ એકાએક ચમકીને પાછું જોયું. તેણે એટલામાંથી કાંઈના પગલાંના અવાજને પોતાના તરફ આવતો સાંભળ્યો! ? ત્યારે શું તેને વિશ્વંય થયેલો જાણી હમીદા તેની પાસે આવતી હશે? લુલિયાએ ચોતરફ દ્રષ્ટિ ફેરવી જોઈ; કિન્તુ કાંઈ પણ દિશામાં તે કાંઈને જોઈ શકી નહિ. આથી પોતાને વિના કારણ બ્રમ થયો છે સમજી તે દૂવામાં દોરડાથી ગાગર

ઉતારી પાણી ભરવાની તૈયારી કરવા લાગી. આ સમયે કાંઈએ તેની પાછળ આવી પહોંચીને ઘણાજ મૃદુ તેમજ મધુર સ્વરે કહ્યું:—“લાવો-હું પાણી ખેંચી આપું. તમારા કામજ હાથને પાણી ખેંચતાં કષ્ટનો અનુભવ થશે.”

ચમકીને હુલિયાએ પાછળ જોયું. આ નિર્જન નગરમાં તેના વૃદ્ધ દાદા સત્યાપત્યાન, વૃદ્ધ ગુલામ અને દારી હમીદા સિવાય ખીજું કાંઈ મનુષ્ય રહેતું નથી. ૧૪ીર મહાત્માનો શિષ્ય કદાપિ સમાધિમંદિરનો ત્યાગ કરી રાજમહાલય તરફ આવતો નથી. ત્યારે આ વાક્ય કાણે ઉચ્ચાર્યું ? કાણે આ મધુર વાક્ય સુંદરી હુલિયાને સંબોધીને કહ્યું ? હુલિયાએ ભય તેમજ આશ્ચર્યથી પાછું જોયું તો એક પરમ રૂપવતી યુવતી તેના જંવામાં આવી.

આ રૂપવતી યુવતી આ નિર્જન જનશૂન્ય નગરમાં ક્યાંથી આવી ? હુલિયા ઘણું આશ્ચર્ય પામીને તીક્ષ્ણદષ્ટિથી તેની તરફ જોઈ રહી. તેણે જોયું કે, એ યુવતીની ઉંમર તેના કરતાં લગભગ આઠ દસ વર્ષ વધારે છે. તે પચીસ વર્ષની ઉંમરની હોય એવો ભાસ થાય છે. તેણે એક મોઢાં વસ્ત્ર પહેરેલું છે. તેના શરીર ઉપર એક પણ અલંકાર જણાતો નથી. તેને જોતાં તે કાંઈ ગરીબ ઘરની રમણી હોય એમ લાગે છે; છતાં તે ઘણીજ સુંદર છે. દરિદ્રના ઘરમાં આવી સ્વરૂપવતી સુંદરીનો જન્મ થતો હશે, એવી હુલિયાને કલ્પના પણ નહોતી. તે અતિ આશ્ચર્યસૂચકદષ્ટિથી એ રમણી તરફ જોઈ રહી.

હુલિયા ચિરકાળથી નિર્જન સ્થાને મોટી થઈ છે. તેણે પોતાના જીવનમાં પોતાનાં માતા પિતા કે અન્ય સગાં વ્હાલાંઓનું મોં

જેનું નથી. સજાપતખાન તેને કદાપિ જનસમાજમાં જવા દેતો નથી. રાજમહેલમાં આવીને પણ તે વનકુસુમની માફક વનમાં જ વિકસિત થાય છે—સંસારનું તેને સહજ પણ જ્ઞાન નથી. તેથી આ નૂતન રમણીના અંગ ઉપરના રહસ્યને તે સમજી શકી નહિ. તેના સરળ મનમાં કશો સંદેહ ઉપજ્યો નહિ. શત્રુ મિત્ર કિંવા હલાહલ અને અમૃતનો ફર્ક તે સમજતી નથી.

આગંતુક રમણીએ પુનઃ મધુર સ્વરે કહ્યું:—“તમારા આ કામળ હાથથી જે માણસ પાણી ખેંચાવે છે તેના જેવો નિષ્કુર આ આખી આલમમાં અન્ય કોણ છે? લાવો—તમને હું જ પાણી ખેંચી આપું છું.”

લુલિયાએ કહ્યું:—“હમ્મેશાં હું પાણી ખેંચું છું. પાણી ખેંચવાનો મને અભ્યાસ છે; તેથી હું સહજ પણ કષ્ટ અનુભવતી નથી; કિન્તુ તમે કોણ છો? તમને મહેં અત્રે કદાપિ જોયાં નથી.”

રમણીએ હસીને કહ્યું:—“તમે એટલી તો કલ્પના કરી શકતાં હશે કે હું ઘણી ગરીબ સ્ત્રી છું, અને તમારા આશ્રયમાં આવી છું.”

લુલિયા ફરીથી થોડા સમય સૂંધી રમણીના મુખ તરફ જોઈ રહી. જાણે કે તેના મનમાં કાંઈ થાય છે—કિન્તુ શું થાય છે એ તે પરાપર સમજી શકતી નથી. આ રમણીની સાથે વાતચિત કરતાં પોતાને શરમ કેમ ઉપજે છે? એની પાસે ઉભા રહેતાં પોતાનું હૃદય જોરથી કેમ ધબકે છે? હમીદા સિવાય અન્ય કોઈ સ્ત્રીને લુલિયાએ કદાપિ જોઈ નથી! આવી સુંદરીનું તેણે સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં પણ દર્શન કર્યું નથી. આથી જ લુલિયાનું મન ઉત્કંઠિત થાય છે કે શું? એ સાહસથી રમણીના મહેાં સહામું જોઈ શકતી નથી. માત્ર એ વખત આ રમણીની તેજોમયી દૃષ્ટિ સાથે તેની દૃષ્ટિનું મિલન થયું છે. એ દૃષ્ટિમાંથી એક પ્રકારનું વિજ્ઞાનું તેજ લુલિયાના હૃદયમાં પ્રવેશ

કરી તેની નસેનસમાં પ્રવાહિત થાય છે ! અઘાપિ તેના હૃદયમાં કદાપિ આવો ભાવ ઉપજ્યો નહોતો. આ રમણી કાણ છે ? તે ક્યાંથી અહીં આવી છે ? ક્યારે આવી છે ? તે ક્યા ગુપ્ત સ્થળે રહે છે ? કેવી રીતે તે પોતાનો આહાર મેળવી શકે છે ? આવી અપાર સૌન્દર્યમયી સુંદરી એકલી આ નિર્જન નગરમાં કેમ આવી છે ? તેનાં સગાંબહાણાંમાં કાંઈ નથી કે શું ? આવા આવા સેંકડો પ્રજા લુલિયાના અંતરમાં ઉપજ્યા; પરંતુ તે મ્હોં ખોલીને આ અગ્નણી સુંદરીને એમાંનો એક પણ પ્રજા પૂછી શકી નહિ.

રમણીએ પણ કાંઈ ખોલ્યા સિવાય લુલિયાને કૂવામાંથી પાણી ભરેલી ગાગર ખેંચી આપી. પછીથી તેણે કહ્યું:—“ જુઓ, મારા હાથ કેટલા જોરાવર છે ? ! હમીદા તમને પાણી ભરવા મોકલે છે એ એક પ્રકારનો અન્યાય જ કરે છે. ”

અગ્નણી રમણીને મુખે હમીદાનું નામ સાંભળી તથા તેના સ્વર અને ભાવમાં ફેર થયેલો જાણી લુલિયાએ ઘણું આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું:— “ હમીદા મને કાંઈ જળ ભરવા મોકલતી નથી. એ તો મ્હને પાણી ભરવા આવતાં અટકાવે છે; કિન્તુ અમે કાંઈ મ્હોટાં અમીર ઉમરાવ નથી. અમારે ધરકામ તો કરવું જ જોઈએને ? ”

રમણીએ થોડી ગંભીરતાથી કહ્યું:—“ ત્હારા જેવી સદગુણી કન્યાઓ ઘેરેઘેર હોય તો સંસારનું સઘળું દુઃખ દૂર થઈ જાય. ”

જોણી લુલિયા, રમણીના આ દાર્શનિક વચનનો ભાવાર્થ સમજી શકી નહિ. તેણે કહ્યું:—“ તમે હમીદાને ક્યાંથી ઝાળખી ? ”

રમણીએ ગંભીરતાને દૂર કરી પુનઃ પૂર્વવત મધુર તેમજ કામળ-કંઠે કહ્યું:—“ હું તમને સર્વને ઝાળખું છું—તમે સર્વ મ્હને ઝાળખતાં નથી. ”

“ તમે કોણ છો, તે કહોને ? ”

“ હું શું કહું ? મહેં કહ્યું ને કે, હું ઘણી ગરીબ સ્ત્રી છું. હાંટારાઓએ અમારા ઘરગારને લૂંટી લીધું છે—તેથી બિખારિણીની માફક આમ તેમ રખડ્યા કરું છું. ”

“ અરેરે ! તમે ઘણાં દુઃખી જણાઓ છો ? ”

રમણીએ એક ગાઢ નિઃશ્વાસ મૂકીને કહ્યું:—“ તમારા સિવાય આ દુનિયામાં મદારા દુઃખે દુઃખી થાય એવું બીજું એક પણ માણસ નથી. ”

વાસ્તવિક રીતે જતાં જતાં લુલિયા આ રમણીના એક પણ વાક્યનું ખરું રહસ્ય સમજી શકતી નથી. ધીમે ધીમે અંધકારનો વિસ્તાર વધવા લાગ્યો—આવા સમયે આ અજાણી અબજા પાસે ઉભી રહેતાં લુલિયા બહીએ છે; છતાં તે તેની પાસેથી ખસી શકતી નથી. તે પોતે આ અજાણી સ્ત્રીની સાથે આટલી બધી વાતચિત કેમ કરે છે એ પણ તે સમજી શકતી નથી !

રમણી ફવા પાસેની ચોકડીમાં બેઠી. પછી તેણે કહ્યું:—“ જો બની શકે તેમ હોત તો હું આ ગાગર ઊંચકીને તમારા ઘરમાં મૂકવા આવત; પરંતુ તેમ બની શકે એમ નથી. નિરુપાયે તમારે જ ગાગર ઊંચકી જવી પડશે;—છતાં—”

થોડા સમય સૂધી શાન્ત રહી રમણીએ ફરીથી લુલિયાના મહેં તરફ નંદન ધીમેથી કહ્યું:—“ ઘણા દિવસથી હું અંતર ખોલીને કાંઈની સાથે વાતચિત કરી શકી નથી. થોડો સમય અહીં મદારી સાથે બેસોને. આજે હું મદારું મન ખોલીને તમારી સાથે વાતચિત કરું. ”

લુલિયા હાલી ચાલી નહિ. રમણીએ ધીમેથી તેનો હાથ પકડી પ્રેમસૂચક હાવભાવથી તેને પોતાની પાસે બેસાડી. લુલિયાથી તેને

‘ના’ કહી શકાઈ નહિ; કિન્તુ તેનું સર્વાંગ વાયુથી ઘુન્નતી લતાની માફક થર થર ઘુન્નવા લાગ્યું. તેનો કંઠસ્વર રૂંધાઈ જવા લાગ્યો. તેનાથી એક પણ અક્ષર ઉચ્ચારી શકાયો નહિ. આ સમયે દૂરથી કાઈએ ધણા વિરક્તસ્વરે કહ્યું:—“આવી છોકરી તો જંગલમાં કાઈ પણ ઠેકાણે જોઈ નહિ! અરે લુલિ! ઓ લુલિ! તું ક્યાં ગૂમ થઈ ગઈ છે? ક્યાં ચુલ્હામાં ભરાઈ ગઈ છે?”

રમણીએ એકાએક પોતાનું મ્હોં લુલિયાના મ્હોં પાસે લઈ જઈને કહ્યું:—“જો જો, કાઈને મ્હારી મુલાકાત સંબંધી કાંઈ કહેશે નહિ. નહિ તો હું મ્હોટા સંકટમાં પડીશ.”

ત્યાર પછી ધણુ માત્રમાં લુલિયાનું ચંદ્રવદન ઊંચું કરી, તેના ગુલાબના જેવા ઓળક ઉપર એક ચુંબન કરી અગ્નણી રમણી લાંચી તીર વેગે અદ્રશ્ય થઈ ગઈ—અંધકારમાં છુપાઈ ગઈ!

શું થયું તે લુલિયા એકાએક સમજી શકી નહિ. તે માત્ર એટલું જ સમજી કે, તેનું મ્હોં લાલચોળ બની ગયું છે, તેની નસે નસમાં ગરમીનો અનુભવ જણાય છે!

પ્રકરણ ૩ જી.

હમીદા.

હમીદા કંટાળીને બકતી બકતી ફૂવા પાસે આવી પહોંચી. આ સમયે વ્યાકુળ, શંકાશીલ અને ભયભીત બનેલી લુલિયા સત્તર ઉઠી ઉભી થઈ. અત્યાર સૂધી તે ક્યાં હતી તેનું તેને જ્ઞાન નથી. રાત્રિના

સ્વપ્નની માફક હવે ધીમે ધીમે સઘળી હકીકત તેના સ્મરણમાં આવવા લાગી. અબ્બણી રમણીના સુખનથી હજી પણ પોતાના ઓઠ ઉપર કાંઈ રહ્યો છે, એવી તેને આશંકા ઉપજી !

આ સમયે હમીદાએ તેને કહ્યું:—“ મ્હેં ઘણીય છોકરીઓ જોઈ છે; પરંતુ ત્હારા જેવી છોકરી તો કદાપિ જોઈ નથી. રાત્રિ થઈ ગઈ છે; છતાં કશું જ્ઞાન નથી ! આ ફૂવાના થાળામાં તું એકલી બેસી રહીને શું કર્યા કરે છે ? ”

આજે ભોળી બાળિકા લુલિયા તેના જીવનમાં પહેલી જ વખત જૂઠું બોલી. શા માટે આજે તેણે આમ કર્યું તેની તેને પોતાને પણ માહિતી નથી !

ક્ષણ માત્રમાં આત્મસંયમ કરીને તેણે કહ્યું:—“ તમે મ્હને શોધો છો કે નહિ એ જાણવાના હેતુથી જ હું અત્રે રોકાઈ રહી હતી ! ”

હમીદાએ પોતાનું મ્હેં ઘણું વિકૃત કરીને કહ્યું:—“ હવે કાંઈક સમજી. તું કાંઈ હવે ન્હાની કીકી નથી. રાત્રિના સમયે ઘણા સમય સુધી તું ફૂવા તળાવ ઉપર રોકાઈ રહે એ સારું કહેવાય નહિ. ત્હારી ફિકરથી તો ઉમરાવસાહેબનો જીવ રાત્રિ દિવસ અસ્થિર રહે છે ! ચાલ—ધેર જઈને આપણે તેમના ખાણાનો બદલો લઈ લઈએ. વખત થઈ ગયો છે ! વળી આજે આપણે ત્યાં કેટલાંક માણસો પણ આવ્યા છે. ”

ઘણું આશ્ચર્ય પામીને લુલિયાએ પૂછ્યું:—“ દાદા મા ! કોણ આવ્યું છે ? ”

ઉમરાવના લક્ષમહેલમાં કોઈ આવતું નથી. લુલિયા જ્યારથી સમજતી થઈ છે ત્યારથી તેણે કોઈ પણ માણસને પોતાના મહેલમાં આવેલો જોયો નથી. એ એમજ સમજે છે, જગતમાં તેનાં સગાં બહાલાંમાં કોઈ નથી; તેથી જ કેટલાક માણસોના આગમનની વાત હમીદાને

મુખે સાંભળી તે ઘણા આશ્ચર્યમાં પડી ગઈ ! જુદા હમીદાએ તેના પ્રશ્નનો ઉત્તર નહિ આપતાં વિરક્ત સ્વરે કહ્યું:—“ ત્યારે શી પંચાત છે ? ”

લુલિયાએ પુનઃ પૂછ્યું:—“ ના ના—મ્હને કહો કે કોણ આવ્યું છે ? ”

હમીદાએ કંટાળીને ઉત્તર આપ્યો:—“ જહનમનો માર્ગ જેમને જડતો નથી તે આવ્યા છે.”

લુલિયાની જીજ્ઞાસા ધીમે ધીમે વધી જતી હોવાથી પુનઃ તેણે ‘ કોણ આવ્યું છે તે ન કહો તો તમને મ્હારા કસમ છે. ” કહ્યું. આથી હમીદાએ કહ્યું:—“ ખાદશાહનો દૂત—એક રાજપૂત આવ્યો છે. એની સાથે દશ ખાર સિપાહીઓ છે—ખાદશાહની પણ અક્ષત જોઈ કે ? તે જે કાંઈ પેન્શન આપે છે એમાંથી આપણું ચાર જણનું ખરચ પણ મહા દુઃખે નબે છે. તેના ઉપર આવી ઉપાધિઓ આવે છે ! આ દુનિયામાં હવે ધર્મ રહ્યો નથી ! ”

લુલિયાએ પૂછ્યું:—“ એ રાજપૂત કોણ છે ? તે શા માટે આપણી પાસે આવ્યો છે ? ”

હમીદાએ કહ્યું:—“ એ જયપુરનો રાજકુમાર છે. ”

“ જયપુરના રાજકુમારને અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? ”

“ એ તો એ જાણે ! ગરીબ માણસોને દુઃખી કરતાં પણ આ કળિયુગના લોકોને દયા ઉપજતી નથી !

કદાપિ કોઈ પોતાને ત્યાં આવતું નથી; છતાં આ રાજપૂત રાજકુમાર આજે શા માટે પોતાને ત્યાં આવ્યો છે એ જાણવાની લુલિયાની જીજ્ઞાસા વધી ગઈ. તે કુતુહલતાથી સત્વર પોતાના મહેલ તરફ દોડી. હમીદા બેઠક કરતી તેની પાછળ પાછળ જવા લાગી.

હમીદા પાસેથી પલાયન કરી જવામાં લુલિયાનો એક બીજો પણ હેતુ હતો. પેલી અજાણી રમણીની વાત હમીદાને જણાવવાની લુલિયા-

ની ઈચ્છા નહોતી ! વિલંબ કરવાથી કદાચ કાંઈ ઉપાયથી હમીદા ખરી વાત જાણી જશે તો ? એવા ભયથી તે તેની પાસેથી સત્વર પલાયન કરી ગઈ.

એ અજાણી રમણીની હકીકત છુપાવવાને માટે લુલિયા કેમ વ્યાકુળ બની ગઈ છે—તે એ જાણતી નથી. પોતે કેમ આમ કરે છે તેનું પણ તેને જ્ઞાન નથી. કાણ જાણે કે કાળની પૂતળીની માફક કાણ તેને રમાડે છે ! એ જાણે કે એક અજાણ્યા મંત્રથી મુગ્ધ બની ગઈ છે. લુલિયા માત્ર એટલું જ જાણે છે કે, એ રમણીની અતિ સુંદર મૂર્તિ તેના હૃદયમંદિરમાં પ્રવેશ કરી રથાન મેળવી શકી છે—તેનાં નમણાં નેત્રા જાણે કે, તેનાં નેત્રામાં નાચે છે—તેનું એક ચુંબન જાણે કે તેના ઓઠાધર ઉપર અઘાપિ અમૃતનું મિશ્રન કરે છે ! જીવનમાં કદાપિ તેને આવો ભાવ થયો નથી. આજે જાણે કે તે પોતે ઉન્માદિની બની ગઈ છે !

દોડતી દોડતી બાળિકા પોતાના મહેલમાં જઈ પહોંચી. મહેલમાં ચાલાક ડોશી હમીદા પોતાનું મ્હોં જોઈને, પોતાનાં હૃદયનો ભાવ ન સમજી શકે એ હેતુથી લુલિયા પોતાનું મ્હોં છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી; પરંતુ રાજપૂતના આગમનથી હમીદા એટલી બધી કંટાળી ગઈ હતી કે બીજી કાંઈ પણ બાજુએ તેનું લક્ષ્ય નહોતું.

વૃદ્ધ સલાબતખાન તકિયાને અટલીને બેઠો બેઠો ‘ગુલિસ્તાન’ વાંચે છે. આ સમયે વશદાર ગુલામ મહમ્મદજીને આવીને કહ્યું:—
“હુજૂર ! એક રાજપૂત યોદ્ધો આપની મુલાકાત કરવાને ઈચ્છે છે.”

વૃદ્ધ આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું:—“રાજપૂત યોદ્ધો ? કાણ છે તે ?”

“એ હું જાણતો નથી, જનાબ ! તેના પહેરવેષ ઉપરથી તો તે કાંઈ મ્હોટો હોદ્દદાર હોય એમ લાગે છે—તેની સાથે આઠદશ સિપાહી-ઓ પણ છે.”

આ વાક્ય સાંભળતાં સલાબતખાનના મ્હોંએ ગંભીરતા ધારણ કરી. તેણે જુકુટી ચઢાવીને કહ્યું:—“ બલે, તેને લઇ આવ.”

અતિ સાવધાનતાની વૃદ્ધે ગુલિસ્તાનને ખંધ કરીને એક બાજુએ મૂકી દીધું. પછીથી નાકપરથી ચશ્માં ઉતારી કપડાથી તેના કાન સાફ કરી પુનઃ નાક ઉપર ચઢાવી દીધાં. સ્થાને દિવાલ ઉપર એક સમશેર લટકી રહી હતી. સલાબતખાને એક વખત એ સમશેર તરફ જોયું. મુસદ્દામનોના રાજત્વકાળમાં કોઇ પણ મનુષ્ય, પોતે નિર્ભય છે એમ સમજી શકતું નહોતું. ક્યારે કોનું મસ્તક ધડતી જૂદું થઇ જશે એનો કાંઈ નિર્ણય નહોતો. વૃદ્ધે સ્વગત કહ્યું:—“ મ્હારા તરફ કોઇની દ્રષ્ટિ શા માટે ખેંચાવી જોઇએ ? હું ગરીબ માણસ છું; મ્હારા પર અત્યાચાર કેમ થાય છે ? હું આ એકાંત સ્થળે આવીને રહ્યો છું; છતાં શાન્તિ મેળવી શકતો નથી. મ્હારી પ્રાણાધિકા જીવનસર્વસ્વ લુલિયાના ઉપર કોઇની દષ્ટિ ખેંચાઇ હોય એવો મ્હને લાસ થાય છે ! હવે લુલિયાનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું ? અત્યાર સુધી મ્હેં જે રતનનું રક્ષણ કર્યું છે તેને અંતે શું હું ગૂમાવી બેસીશ કે ? જો એમ થશે તો મ્હારો જીવ બચશે નહિ ! ”

વૃદ્ધનો ચિંતાપ્રવાહ એકદમ અટકી ગયો. તેણે ઉઠી ઉભા થઇને કહ્યું:—“ પધારો રાજપૂત વીર ! સેવકને શી આજ્ઞા છે ? ”

એક પચીસ વર્ષની ઉંમરનો બળવાન, સુંદર રાજપૂત યુવક સલાબતખાન પાસે આવી પહોંચ્યો. તેની છાતી ઉપર બાદશાહે આપેલો સુવર્ણપદક પ્રકાશનો વિસ્તાર કરતો જણાય છે. સલાબતખાન તેને જોતાંની સાથે જ સમજી ગયો કે, એ રાજપૂત યુવક બાદશાહના દરબારનો એક મ્હોટો મન્સબદાર છે.

રાજપૂત યોદ્ધાએ અતિનમ્ર સ્વરે કહ્યું:—“ મહાનુભાવનું નામ હું ઘણા દિવસોથી સાંભળું છું—કિન્તુ અઘાપિપર્યંત મહારા દુર્ભાગ્યે હું આપની મુલાકાતનો અલભ્ય લાભ મેળવી શક્યો નહોતો. આ સેવક જયપુરનો રાજકુમાર અજીતસિંહ છે.

વૃદ્ધે કહ્યું:—“ આપનું નામ મહેં સાંભળ્યું છે. આપ બેસો—અને જે આગા હોય તે બેલાશક ફરમાવો. ”

યુવકે આસન ઉપર બેસીને કહ્યું:—“ બાદશાહનો પત્ર છે. ”

ધ્રુજતા હાથે સલાખતખાને રાજપૂત યોદ્ધાના હાથમાંથી પત્ર લીધો. નિરંતર લુલિયાને માટે તેને ભય રહે છે. પ્રાણ હોય ત્યાં સુધી તે તેની પ્રાણાધિકા લુલિયાને બાદશાહના રંગમહેલમાં મોકલવાને ઇચ્છતો નથી! કાણુ જાણે આ પત્રમાં કદાચ પોતાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ હુકમ આવ્યો હોય તો ?

મહા કળે સલાખતખાને પત્ર ઉઘાડીને વાંચી બેઠો. તેમાં આ પ્રમાણે હકીકત લખેલી હતી:—

“ માનનીય સલાખતખાન ઉમરાવ સાહેબ !

રાજકાર્યને માટે મહેં મહારા પરમ રનેહી બંધુ કુમાર અજીત-સિંહને થોડા દિવસ માટે ફત્તેહપુર સિક્રીમાં રહેવાને મોકલ્યા છે. આપ એમને કાર્ધ પણ પ્રકારનું કષ્ટ નહિ પડવા દો એવી હું આશા રાખું છું.

લી૦

સલિમ જહાંગીરશાહ ”

વૃદ્ધની ઉત્કંઠા દૂર થવાથી તેણે એક ગાઠ નિશ્વાસ મૂક્યો. એ રાજકુમાર લુલિયાને માટે નહિ; પણ ખીજા રાજકાર્યને માટે આવ્યો

છે ! આ જનશૂન્ય ભાંગ્યાતૂટ્યા શહેરમાં રાજકાર્ય હોવું એ શું સંભવિત છે ? અહીં રહેનારાં માણસોમાં તે, લુલિયા, મહમ્મદખાન અને હમીદા જ છે, તથા થોડે દૂર આવેલા સમાધિમંદિર પાસે એક વૃદ્ધ મુશ્કાં રહે છે. આ પાંચ માણસો સિવાય પાંચ સાત ગાઉની અંદર ખીન્નું કાઠ રહેતું નથી. તેથી આ કુતોહલપુર સિક્કિમાં રાજકાર્ય હોવું સંભવિત છે કે ? વળી એવું તે શું મોટું રાજકાર્ય છે કે જેને માટે આટલા મોટા મન્સબદારને બાદશાહે મોકલ્યો છે ! વૃદ્ધ સલાબતખાનના અંતરમાં આવા અનેક વિચારો ઉપજ્યા; પરંતુ પછીથી તેણે વિચાર્યું:—“હું સંસારનો ત્યાગ કરી મ્હારી લુલિયાની સાથે આ એકાન્ત સ્થળે રહું છું—રાજકાર્ય સાથે મ્હારે શો સંબંધ છે ?” આમ વિચારી તેણે કહ્યું:—“રાજકુમાર ! અમારી સ્થિતિ કાંઈ બહુ સારી નથી કે આપનો યોગ્ય બાદરસત્કાર મ્હારાથી થઈ શકે; છતાં આ ગરીબ આપને યથાશક્તિ સંતુષ્ટ કરવામાં પાછી પ્લાની નહિ કરે.”

યુવકે હસીને કહ્યું:—“આપ પણ ચોક્કા થઈને આમ કેમ બોલો છો ? યુદ્ધભૂમિ જેમની શર્યા છે તેમને કાંઈ પણ સ્થળે દુઃખનો અનુભવ થાય એ શું સંભવિત છે કે ?”

વૃદ્ધે કહ્યું:—“આપ જેવા વીર રાજપૂત યુવકના મુખમાં આવા જ શબ્દો શોભે છે. ક્યા મહેલમાં હું આપની રહેવાની સગવડતા કરી આપું ? આપ બાણુતા જ હશે કે, આ શહેરનાં સઘળાં મકાનો ભાંગેલા તૂટેલાં છે.”

રાજકુમારે હસતાં હસતાં કહ્યું:—“રાજકાર્યને માટે વનજંગલ, ઘાટ, તળાવ વગેરે કાંઈ પણ સ્થળે રહેવાની આવશ્યકતા હોય તો ત્યાં રહેવું એ કર્તવ્ય છે. આપ જે ઠેકાણું આપશો તેને હું સ્વર્ગ-સદન સમજી લઉંશ ?”

વૃદ્ધે પુત્રઃ પૂછ્યું:—“ પણ આપ જ કહોને કે આપનો ક્યાં રહેવાનો વિચાર છે ? ”

રાજપૂત યુવકે ઉત્તર આપ્યો:—“ મરિયમ બેગમના રંગ-મહાલમાં. ”

એકાએક મસ્તક ઉપર વજ્રઘાત થતાં મનુષ્યની જેવી સ્થિતિ થાય તેવી જ સ્થિતિ વૃદ્ધ સલાખતખાનની થઈ ! તેના બચનો ને આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ ! તેના મ્હોંમાંથી એક પણ અક્ષર નીકળી શક્યો નહિ !

પ્રકરણ ૪ થું.

મરિયમ બેગમનો રંગમહાલ.

સૌભાગ્યની વાત એ હતી કે એ ચોરડામાંનો દીપક ધણે જાંખો બળતો હતો—નહિ તો અજીતસિંહ સલાખતખાનનું મ્હોં જોઈને અવશ્ય વિસ્મિત બની જાત; પરંતુ હાલુ માત્રમાં વૃદ્ધ ઉમરાવે આત્મસંયમ કરીને કહ્યું:—“ રાજપૂત વીર ! ફત્તેહપુર સિક્રીની કેવી સ્થિતિ છે એ આપ સારી રીતે જાણતા હશે. મરિયમખીખીના રંગમહેલમાં ઘણા દિવસથી કાઠ રહેતું નથી—એમાં રહેતાં આપને ઘણી અડચણ વેડવી પડશે ! ”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ ઉપાય નથી—આદર્શહનો—હુકમ છે—મ્હારે એ મકાનમાં જ રહેવું જોઈએ. ”

સલાખતખાન ઘણા જ આશ્ચર્યથી કહેવા જતો હતો કે “બાદ-શાહનો હુકમ !” કિન્તુ તેણે કંઠના શબ્દો કંઠમાં જ રાખી અલ્પ-કાળ સૂધી શાન્ત રહીને કહ્યું:—“બાદશાહનો હુકમ શિરપર ચઢાવવો જ નોંધ્યો—આપને અડચણ ન પડે એ હેતુથી જ મહેં એમ કહ્યું હતું.”

અજીતસિંહે પુનઃ કહ્યું:—“ત્યાં રહ્યા સિવાય મહારો બીજો કોઈ ઉપાય જ નથી.”

સલાખતખાને કહ્યું:—“ત્યારે અહીં થોડો સમય વિશ્રાંતિ લ્યો—હું મહારા માણસને એ ખંગલો સાફ કરવાનું કહું છું.”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“આપને કષ્ટ આપવાની મહારી ઇચ્છા નથી—મહારી સાથે માણસો છે—અમેજ ખંગલાને સાફ કરી નાખીશું; છતાં જો અમને કાંઈ-જરૂર જણાશે તો આપને ખબર આપીશું.”

સલાખતખાને બુકુરી ચઢાવી; પરંતુ અલ્પકાળમાં જ પાછો તે સ્વસ્થ થયો. દીપકના ઝાંખા પ્રકાશમાં અજીતસિંહ સલાખતખાન તરફ તીક્ષ્ણ દષ્ટિથી નોંધ રહ્યો હતો.—સલાખતખાન સમજી ગયો કે, આ રાજપૂત યુવક ખંધુલાવે તેની પાસે આવ્યો નથી—રાજપૂત યુવક તેનો અંતરલાવ સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે—એનો હેતુ શો છે? વળી બાદશાહે તેને આટલાં બધાં મકાનો હોવા છતાં મરિયમ બેગમના ખંગલામાં રહેવાનો જ હુકમ શા માટે કર્યો છે?

યુવક પણ એમ સમજ્યો છે કે, પોતે મરિયમ બેગમના રંગ-મલાલમાં રહે એ વાત વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાખતખાનને રૂચતી નથી. કેમ, સલાખતખાનને એમાં શી અડચણ છે? મરિયમ બેગમના રંગમલાલમાં શું છે કે, તેને ત્યાં મોકલવાને વૃદ્ધ સલાખતખાન નારાજ છે? જો

કાંઈ ન હોય તો સલાખતખાન આ પ્રમાણે કરે જ નહિ ! બાદશાહે પણ શા માટે તેને એ ઠેકાણે જ રહેવાની આજ્ઞા કરી છે !

રાજપૂત યુવક અજીતસિંહે વૃદ્ધ ઉમરાવનો મનોભાવ જાણવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ સલાખતખાનના બહારના વર્તન ઉપરથી તે કાંઈ કળી શક્યો નહિ. એક દિવસના માટે સલાખતખાન વિચળિત થઈ ગયો હતો; પરંતુ દિવસ માત્ર પછી તે પુનઃ સ્થિર બની ગયો છે. અજીતસિંહ ચંચળ બની ગયો; પરંતુ તે કાંઈ જાણી શક્યો નહિ.

સલાખતખાનને શાન્ત રહેલો જોઈને તેણે કહ્યું:—“આપને એમાં કાંઈ અડચણ છે ?”

સલાખતખાને આશ્ચર્ય પામીને અજીતસિંહના મોં તરફ જોઈ કહ્યું:—“તમે શું કહો છો ?”

અજીતસિંહે પુનઃ કહ્યું:—“અમે મરિયમ બેગમના રંગમહાલમાં રહીએ એમાં આપને કાંઈ હરકત છે ?”

“ના—મને કશી હરકત નથી. મને શા માટે હરકત હોય ? આપને અડચણ ન પડે એ હેતુથી જ મેં એ માટે થોડી નારાજ દર્શાવી હતી.”

અજીતસિંહે હસીને કહ્યું:—“ઉમરાવ સાહેબ ! અમને દુઃખ સુખ શું ? બાદશાહ જે હુકમ કરે તે અમારે શિરપર ચઢાવવો જ જોઈએ.”

સલાખતખાને પણ સ્મિત હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“બાદશાહના દરબારમાં રહીને પણ આપ સુખી હો એમ લાગતું નથી.”

અજીતસિંહે કાંઈક વિષણુવદને કહ્યું:—“હું બીજાની વાત નહિ કહેતાં મહારી જ વાત કહું છું. હું મોગલ સેનાનો દશહજારી મન્સબદાર છું તો પણ ચાકર તો છું ને ?”

સલાખતખાને હસીને કહ્યું:—“આપ રાજવિદ્રોહી હો એમ લાગે છે !”

યુવક અતિ ગંભીર બની ગયો. તેણે કહ્યું:—“રાજપૂત જાતિ નિમકહરામ કિંવા વિશ્વાસઘાતી નથી તેમ થશે પણ નહિ. જ્યાં સુધી બાદશાહની તાબેદારીમાં છું—તેમની કૃપાને પાત્ર છું—ત્યાં સુધી આ સમશેર તેમની જ સેવા કર્યા કરશે !”

સલાખતખાને કહ્યું:—“રાજપૂતના વીરત્વ અને સત્યતાની કાને માહિતી નથી ? ભારતમાં સર્વે જાણે છે કે, રાજપૂતોના બાહુબળથી અને વીરત્વથી જ મોગલ સામ્રાજ્ય કીર્તિમંડિત મસ્તકે ઉભું રહ્યું છે.”

“આ વચનો આપ માત્ર અનુગ્રહ કરીને જ બોલો છો.”

આમ કહીને અજીત ઉઠી ઉભો થયો. તેણે કહ્યું:—“હવે હું આપના સમયનો નાશ નહિ કરું—આપ મ્હને મરિયમ બેગમના રંગ-મલાલની કુંચીઓ આપો..”

“આપું છું—કુંચીઓનું ઝુમખું અંદર છે !”

આમ કહીને સલાખતખાન ધીમે ધીમે ઉઠ્યો, અને ચોરડાની બહાર જવા લાગ્યો. અજીતસિંહે તેની પાસે જઈને કહ્યું:—“આપ જાતે શા માટે તસ્દી વેઠો છો ? નોકરને બોલાવો.”

સલાખતખાન ઉભો રહ્યો. તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી રાજપૂત વીરના મ્હોં તરફ જોઈને ઘણે ધીમે સ્વર તેણે પૂછ્યું:—“શું હું કેદી છું ?”

યુવક અજીત કાંઈ ઉત્તર આપે તે પહેલાં તો સલાખતખાને ગદગદ કંઠે પુનઃ કહ્યું:—“હે ખુદા ! ઘડપણમાં અંતે મ્હારી આવી જ દશા થઈ કે ?”

આમ કહીને સલાખતખાન બેશુદ્ધ બની જઈ પૃથિવી ઉપર પટ-

કાઈ પડ્યો. અજીત ભયભીત બની જઈ ઉચ્ચ સ્વરે બોલ્યો:—“આટલામાં કોણ છે? જે હોય તે અહીં જલદી જળ લાવો.”

રાજપૂત યુવકે વિચાર્યું:—“વૃદ્ધ મરવાની અણી ઉપર છે. એના હાથ પગ પથરના જેવા કઠિન બની ગયા છે. મ્હોમાં શીણ બરાઈ આવ્યું છે. શ્વાસ પ્રશ્વાસ ધણો ધીમેથી ચાલતો જણાય છે!”

વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાખતખાનની આવી સ્થિતિ જોઈ અજીતસિંહ ધણો દુઃખિત અને ભયભીત બની ગયો. તેણે વિચાર્યું:—“સલાખતખાન ઉપર વિના કારણ વહેમ રાખીને મ્હેં સારું કર્યું નથી. મ્હેં એમ ધાર્યું હતું કે કોઈ ગુપ્ત કારણને લીધે જ વૃદ્ધ મ્હને મરિયમ બેગમના મહાલમાં રહેવા દેવાને ઇચ્છતો નથી. તે આડીઅવળી વાત કાઢીને સમય ગૂમાવે છે. એ સમય દરમ્યાન તેનો ગુલામ એ મરિયમ બેગમના રંગમહાલમાંથી જે વસ્તુ અદૃશ્ય કરવાની છે તે અદૃશ્ય કરી નાંખે છે! હવે મ્હને એમ લાગે છે કે, મારો આ વિચાર ખૂણ બરેલો છે. મ્હેં તેને મ્હારો કેદી બનાવ્યો છે એવો સંશય ઉપજ્યાથી જ તેની આવી શોચનીય દશા થઈ છે! અરેરે! હું દુર્ભાગી જ વૃદ્ધ સલાખતખાનના મૃત્યુનું કારણ થઈશ કે શું?”

રાજપૂત યુવક અજીતસિંહ વારંવાર ખૂસો મારી કોઈને બોલાવવા લાગ્યો. તેના સાથીદાર સૈનિકો સિંહદ્વારમાં વિશ્રામ કરતા હતા. જો તેઓ પાસે હોત તો રાજકુમાર તેમને બોલાવત. હવે ઉપાય? આટલી ખૂસો માર્યા છતાં કોઈ ઉત્તર આપતું નથી તેથી આ ડેકાણે કોઈ મનુષ્ય નહિ હોય એમ અજીતસિંહે વિચાર્યું. ત્યારે શું વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાખતખાન આ ભાગ્યા તૂટ્યા મહેલમાં એકલો જ રહે છે? ના ના, એમ હોવું સર્વથા અસંભવિત છે. જે સંદેહ યુવક અજીતસિંહના અંતરમાં સેંકડો વખત જામત થયો હતો—એજ સંદેહ પુનઃ

દેખા દીધી. તેને એમજ લાગ્યું કે, ઉમરાવ સલામતખાનનાં સપ્તજાં માણસો મરિયમ બેગમના રંગમહાલમાં ગયેલાં હોવાં જોઈએ !

હવે શું કરવું એ સંબંધી અજીતસિંહ એકાએક કશો નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. આવી સ્થિતિમાં સલામતખાનનો ત્યાગ કરવો કોઈ પણ રીતે તેને ઉચિત લાગ્યો નહિ. તેની વિકટ ખૂમોનો ઘણે દૂરથી પડઘો સાંભળવામાં આવે છે છતાં કોઈ આવતું નથી. યા તો ઉત્તર આવતું નથી ! ત્યારે શું પોતાની આગળ વૃદ્ધ સલામતખાનનો જીવ જશે ? ! અજીત ઘણો ચંચળ બની ગયો.

“આટલામાં કોઈ માણસ તો હોવું જ જોઈએ.” કહીને અજીતસિંહ એ ઓરડાની બહાર નીકળી પડ્યો. અજીત દષ્ટિથી દૂર થયો એટલે સલામતખાને પોતાની એક આંખ ઘણી સાવધાનતાથી ઉઘાડી યુવક જે દિશા તરફ ગયો હતો તે દિશા તરફ જોયું; પરંતુ તરત જ પાછો તે મુઠ્ઠાની માફક હાલ્યા ચાલ્યા સિવાય આંખો મીંચીને પડી રહ્યો.

અજીતસિંહને પાસેના ઓરડામાંથી પાણી મળી આવ્યું નહિ. “કાણુ છે ?—મકાનમાં કાણુ છે ?” કહેતો કહેતો તે દોડ્યો. એક ઓરડાની બારીમાંથી તેણે રસ્તા તરફ દષ્ટિ કરી તો કોઈને દોડતું મકાન તરફ આવતાં જોયું. આ સમયે બહાર બીષણુ અંધકારનું સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ ગયું છે; તેથી અજીત રસ્તા ઉપરથી કાણુ આવે છે તેનો કશો નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. પુનઃ તેણે જમ મારી; છતાં કોઈએ કશો ઉત્તર આપ્યો નહિ. એ ખૂમનો અવાજ ઘણે દૂર સૂધી સંભળાવા લાગ્યો.

અજીતસિંહે કપાળ ઉપરનો પસીનો સાફ કર્યો ! તેણે કહ્યું:—
“મ્હારે લીધે જ વૃદ્ધ સલામતખાનનો જીવ ગયો ! તેને બચાવવાને માટે હું કાંઈ કરી શક્યો નહિ !”

એવામાં દૂર એક ઠેકાણે તેણે દીપકને સળગતો જોધને વિચાર્યું:—
 “થોડે દૂર દીવો સળગતો હોય એમ લાગે છે. અવશ્ય ત્યાં કાંઈ
 માણસ હોવું જોઈએ.”

અંધકારમાં થોડે દૂર જે દીપક સળગતો હતો તે એક નક્ષત્રના
 જેવો લાગતો હતો. અજીતસિંહ ત્વરિત ગતિથી એ ઠેકાણા તરફ જવા
 લાગ્યો. સલાબતખાનની સાથે જે મહેલમાં તેણે મુલાકાત કરી હતી તે
 મહેલમાં કોઈ પણ સ્થળે તે જનમાનવનું એક પણ ચિહ્ન જોઈ શક્યો
 નથી. સઘળા ઓરડા ઓરડીઓ જોવાનો સમય પણ તેને મળ્યો
 નથી. કોઈ પણ ઓરડા કે ઓરડીમાં દીપક નહોતો. છતાં તે એટલું
 સમજી શક્યો કે, દરેક ઓરડા ઓરડીમાં ઘણો સરસામાન છે; કિન્તુ
 એ સઘળો સરસામાન ઘણો પુરાતન છે. અકબર બાદશાહના સમયનો
 છે. જ્યારે અકબરશાહ આ નગરનો ત્યાગ કરી ગયા હશે ત્યારે તેઓ
 આ બધો સરસામાન અહીંથી લઈ નહિ ગયા હોય એમ લાગે છે.

અજીતસિંહે દીપક પાસે જઈને જોયું કે એ દીપક એક ન્હાની
 ઓરડીમાં સળગી રહ્યો છે. એ ઓરડીમાં રસોડું હોય એમ માલૂમ
 પડી આવે છે. એક ધરડી સ્ત્રી રસોડામાં બેસી દેવતા સળગાવીને
 રસોઈ કરે છે.

અજીતસિંહે રોષાવેશમાં જ કહ્યું:—“હું આટલી બધી ખૂમો
 ખાધું છું; છતાં તું અહીં શાન્તિથી બેસી રહીને રસોઈ બનાવે છે?”

રસોઈ બનાવનારી સ્ત્રી હમીદા છે. હમીદાએ અજીતસિંહના મ્હોં
 તરફ જોયું. આ સમયે લક્ષ્યપૂર્વક કાંઈ જોવાનો અજીતસિંહને અવકાશ
 નહોતો. નહિ તો તે જોઈ શકત કે હમીદા થરથર કંપે છે. એ કોઈ
 સ્થાનેથી નાશી આવી છે. તે આ સ્થાને હતી જ નહિ. યુવક અજીત-

સિંહે અન્ય કોઈ પ્રકાર પ્રત્યે લક્ષ્ય નહિ આપતાં કહ્યું:—“ જલદી ચાલ-જલદી ચાલ-ઉમરાવ સાહેબ બેહોશ બની ગયા છે. ”

હમીદાએ કહ્યું:—“ હું કાને બરાબર સાંભળી શકતી નથી. ”

યુવકે હમીદાના કાન પાસે પોતાનું મોં લઈ જઈને બીપણુ સ્વરે કહ્યું:—“ જલદી પાણી લઈને મહારી સાથે ચાલ-ઉમરાવ સાહેબ બેહોશ બની ગયા છે ! ”

“ હે ખુદા ! ” કહીને તે એક લોટામાં પાણી લઈ ધીમે ધીમે બહાર નીકળી. અજીતસિંહ અધીરો તેમજ વિરક્ત બની ગયેલો હોવાથી તે હમીદાના હાથમાંનો પાણીનો લોટો પડાવી લઈ જલદીથી ઉમરાવ સલાબતખાન પાસે જવા દોડ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

સંદેહમાં સંદેહ !

થોડે દૂર જતાં જ અજીતસિંહ પોતાની અધીરતાની ભૂલ સમજી શક્યો. કયા માર્ગેથી તે હમીદા પાસે ગયો હતો તેનું અંધકારમાં તેને જ્ઞાન રહ્યું નથી. હમણાં તે અનેક મકાનોનો ત્યાગ કરે છે; પરંતુ વૃદ્ધ સલાબતખાન પાસે જઈ શકતો નથી. આથી તેણે કંટાળી જઈ રોષાવેશમાં જ પુનઃ બૂમો પાડવા માંડી. એવામાં કોઈને તેણે દીપક લઈને પોતાના તરફ આવતું જોયું. અજીતસિંહે ઊભા રહીને કહ્યું:— “ હું આટલી બધી બૂમો મારું છું; છતાં કોઈ કાંઈ સાંભળતું કેમ નથી ? ”

દીપક લઈ આવનાર વ્યક્તિ ન્યારે અજીતસિંહની છેક પાસે આવી પહોંચી ત્યારે તેને જોઈને અજીતસિંહ ચમકી ઉઠ્યો:—“કાણુ આપ જ કે ? આપને આરામ થઈ ગયો ?”

સલાખતખાને કહ્યું:—“હા. મ્હને વાયુનો રોગ છે. કોઈ કોઈ સમયે આમ બને છે. આપે પૂર્વે કદાપિ મ્હારી આવી સ્થિતિ જોયલી નહિ હોવાથી આપ ગભરાઈ ગયા હશે !”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ગભરાઈ ગયો હતો એટલું જ નહિ; પરંતુ મ્હેં તો એમજ ધાર્યું હતું કે, આપનું મૃત્યુ થયું છે !”

સલાખતખાને સ્મિત હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“આ પાપીનું મૃત્યુ સહેજાઈથી કેવી રીતે થાય ? હજી પણ મ્હારે ધણું સહન કરવું પડશે !”

“ત્યારે વારંવાર આપની આવી સ્થિતિ થઈ જાય છે, કેમ ?”

“હા.”

“ત્યારે આપ ઔષધની વ્યવસ્થા કેમ કરતા નથી ?”

“ઔષધ કરી કરીને અંતે હું કંટાળી ગયો છું. હવે મ્હારા દુઃખની ચર્ચા કરવાથી શું ફળ છે ? આપને વિના કારણ દુઃખ વેઠવું પડ્યું ! આવો—મનમાં માહું લગાડશો નહિ.”

“મ્હને યત્કિંચિત પણ દુઃખ વેઠવું પડ્યું નથી. આ વિશાળ મહેલમાં આપ એકલા જ રહો છો ?”

“એક રીતે જોવા જતાં એકલો જ રહું છું. સર્વેએ આ અભાગી વૃદ્ધનો ત્યાગ કર્યો છે. હમણાં મ્હારાં માણસોમાં ખાંદી હમીદા અને ગુલામ મહમ્મદગ્ગન સિવાય બીજું કોઈ નથી ! આ વૃદ્ધતા દુઃખનો ઇતિહાસ સાંભળ્યાથી આપને કશો લાભ નથી. તેથી આપનું અંતર અતિ દુઃખિત જાય તેમ છે. આપને બધું દુઃખ પડ્યું છે. આવો, મ્હાર મહમ્મદગ્ગન કુંચીઓ લઈને ઉભો રહ્યો છે. તે આપને મરિયમ-

બેગમનો રંગમહાલ ખતાવશે. ન્યારે જે વસ્તુની જરૂર પડે ત્યારે આગા કરજો એટલે તરત પહોંચાડવામાં આવશે. ”

યુવક અજીતસિંહે કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય સલાખતખાનનું અનુસરણ કર્યું. જદ્દ સલાખતખાન હાથમાં દીપક લઈને અજીતની આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યો. અજીતસિંહે જે સંદેહને પોતાના હૃદયમાંથી દૂર કર્યો હતો તે જ સંદેહ પુનઃ તેના મનમાં દઢ થયો ! ત્યારે શું જદ્દ સઘળું અસત્ય જ બોલે છે ? ત્યારે જદ્દનો આ રોગ પણ ખતારી છે ? જો તેમજ હોય તો સલાખતખાનને આવી લુચ્ચાઈ કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? સરળ સ્વભાવનો અજીતસિંહ આ સઘળા રહસ્યનો કશો બેદ ઉઠેલી શક્યો નહિ. તેણે વિચાર્યું:—“ હું જાણું છું. સલાખતખાન સંસારત્યાગી પુરુષ છે. તે શાન્તિને માટે જ આ એકાંત સ્થળે રહે છે. એ લુચ્ચાઈ શા માટે કરે ? ”

જદ્દ સલાખતખાનના અંતરમાં પણ અજીતસિંહ ઉપરનો સંદેહ દઢ થતો જાય છે. તેનો સંદેહ દઢ થવાનું એક મુખ્ય કારણ હતું. તેનો ભય તેની પ્રાણાધિક્ષ લુલિયાને માટે જ છે ! જો કદાચ કોઈ દુરાત્મા બળપૂર્વક તેને ઉપાડી જાય તો ? આ રાજપૂત યુવક એક-એક આ નિર્જન નગરમાં શા માટે આવ્યો છે ? શા માટે બાદશાહે તેને આ નગરમાં મોકલ્યો છે ? આ નિર્જન નગરમાં રાજકાર્ય હોવું સંભવિત છે કે ? અહીં આટલાં બધાં મકાનો હોવા છતાં તે મરિયમ બેગમના રંગમહાલમાં જ રહેવાને શા માટે ઇચ્છે છે ? જ્યાં સૂધી આ સઘળો પ્રકાર જદ્દ ઉમરાવ સલાખતખાનના જાણવામાં ન આવે ત્યાં સૂધી તેનું મન સંદિગ્ધ રહે એમાં શું આશ્ચર્ય ?

યુવક પોતાના મન સાથે અસંખ્ય વિચારો કર્યા કરતો હતો; છતાં તે એટલું સારી રીતે સમજી શક્યો હતો કે, આ કઠોર બુદ્ધિના જદ્દ

ગૃહસ્થની પાસેથી વિશેષ કાંઈ હકીકત જાણી શકાય એમ નથી. આથી સલામતખાનની સાથે વિશેષ વાતચિત કરીને પોતાના સમયને વ્યર્થ વ્યતીત કરવો તેણે ઉચિત ધાર્યો નહિ. તે શાન્તિથી તેની પાછળ પાછળ બહાર ગયો.

બહાર જતાં જ તેણે જોયું કે, દ્વાર પાસે મહમ્મદજન ઉભો રહ્યો છે. તેણે અજીતસિંહને માનપૂર્વક સલામ કરી. સલામતખાને કહ્યું:—
“રાજકુમારને મરિયમ બેગમના રંગમહાલમાં લઈ જા. તેમની હરેક આજ્ઞા તું શિરપર ચઢાવજે.”

પછીથી અજીતસિંહ તરફ દષ્ટિપાત કરીને કહ્યું:—“કાલે પ્રાતઃકાળે પુનઃ હું આપને મળીશ.”

“આજે રાત્રે જ મળાશે.” કોઈ સ્થાનેથી જાણે કે આ વાક્યનો ઉચ્ચાર થયો.

અજીતસિંહે ચમકીને પાછું જોયું. કોઈ સ્ત્રીએ જાણે કે ઉપરોક્ત વાક્ય ઉચ્ચાર્યું હતું; છતાં તે પોતાની પાસે વૃદ્ધ સલામતખાન અને મહમ્મદજન સિવાય ખીજા કોઈને જોઈ શક્યો નહિ. આ પ્રકારને માટે વિશેષ ચર્ચા કરવી વ્યર્થ છે વિચારી અજીતસિંહ મહમ્મદજનની સાથે મરિયમ બેગમના રંગમહાલ તરફ જવા લાગ્યો. બન્ને જણામાંથી કોઈએ કોઈની સાથે રસ્તામાં કશી વાતચિત કરી નહિ. અજીતસિંહ અને મહમ્મદજન દષ્ટિમર્યાદાથી દૂર થાય ત્યાં સુધી વૃદ્ધ સલામતખાન તેમના તરફ એકાગ્રદષ્ટિથી જોઈ રહ્યો. પછીથી તેણે એક ગાઢ નિશ્વાસ મૂકી પોતાના મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો, અને મહેલનું પ્રવેશદ્વાર તેણે અંદરથી બંધ કરી દીધું.

તેણે મકાનમાં જતાં જ ત્યાં હમીદાને જોઈને કહ્યું:—“તહે એમ ખોલીને બૂલ કરી છે—એ તહે ઠીક કર્યું નથી !”

હમીદ ધણા સમય સુધી વૃદ્ધના મુખ તરફ જોઈ રહી. પછીથી પોતાના મુખને સહન વિકૃત કરીને તેણે કહ્યું:—“ વૃદ્ધાવસ્થા હોવાથી ધીમે ધીમે આપની બુદ્ધિ શુદ્ધિ દૂર થતી હોય એમ જણાય છે! ”

વૃદ્ધ ઉમરાવે આ વાક્યનો કાંઈ પણ ઉત્તર નહિ આપતાં મૃદુ હાસ્ય કર્યું.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

અદૃશ્ય !

સલાખતખાનના નોકર મહમ્મદજનની સાથે અજીતસિંહ મરિયમ બેગમના રંગમહાલ તરફ જવા લાગ્યો. પરિત્યક્ત ફત્તેહપુર સિદ્દી, નવીન શહેર આગ્રા અને પ્રાચીન શહેર દિલ્હીની આલોચના આપણી આ નવલકથામાં વારંવાર થવાની છે; તેથી આપણને આ ત્રણ મુસલમાની નગરો—તેમાં વિશેષે કરીને આ ત્રણ સુવિખ્યાત નગરીઓના રંગમહાલનું વર્ણન કરવું આવશ્યક છે; નહિ તો જે પાઠક પાઠિકાઓએ આ ત્રણ નગરો જોયાં નથી તેમને કેટલીક હડીકત સંપૂર્ણ નહિ સમજાય એવી શંકા રહે છે. તેથી જેમ અને તેમ ટૂંકમાં અમે આ ત્રણ નગરોનું વર્ણન કરીએ છીએ.

અકબર બાદશાહની કિશ્તિયન બેગમ મરિયમનું નામ અઘાપિ ઇતિહાસમાં જોવામાં આવે છે. ફત્તેહપુર સિદ્દીમાં એ મરિયમ બેગમને માટે અકબરશાહે એક સુંદર રંગમહાલ બંધાવ્યો હતો. અઘાપિપર્યન્ત એ રંગમહાલ બમ નગર ફત્તેહપુર સિદ્દીમાં યવન રાજાઓની વિલાસિતા, ગૌરવ તથા સૌન્દર્યનો વિકાસ કરે છે !

મરિયમ બેગમનો રંગમહાલ ફત્તેહપુર સિદ્દીના મંચઆગમાં આવેલો છે. તેનાથી થોડે દૂર અકબરશાહની બીજી બેગમ બેધઆઈનો મહેલ આવેલો છે. દૂર બિરબલનું મકાન આવેલું છે—તેની પાછળ ફકીર સેલિમશાહની આરસ પથરની બનેલી અતુલનીય કબર આવેલી છે. તેની સ્થાને મકાની મસજીદની જેવી એક મસજીદ આવેલી છે. તે પોતાના અપૂર્વ સૌન્દર્યનો વિકાસ કરી રહી છે.

શહેરની બીજી તરફ દીવાનેઆમ, બહિર દરવારગૃહ અને દીવાનેઆસનાં મકાનો આવેલાં છે. એની આબૂઆબૂ અનેક ન્હાનાં મ્હોટાં મકાનો નજરે પડે છે. આ નગરની ચોતરફ ફરતો મજબુત પથરોનો કાટ બાંધી લેવામાં આવ્યો છે; પરંતુ આ શોલાપૂર્ણ નગર હમણાં શ્મશાન સમાન સ્થિતિ ભોગવે છે. ફત્તેહપુર સિદ્દીમાં ઉપર જણાવ્યા સિવાય બીજું કાંઈ માણસ રહેતું નથી !

સમસ્ત નગરમાં અસંખ્ય રસ્તાઓ આવેલા છે. મહમ્મદજન કટલાક ન્હાના રસ્તાઓ વટાવીને કરીને એક મ્હોટા મકાન પાસે જઈને ઉભો રહ્યો. એ મકાનની ચારે તરફ ન્હાનો કાટ બાંધી લેવામાં આવ્યો છે. મહમ્મદજનને ત્યાં ઉભા રહીને કહ્યું:—“ આજ મરિયમ બેગમ-સાહેબાનો રંગમહાલ છે. ”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ તું કુંચી આપ. અમે સઘળી વ્યવસ્થા કરી લઈશું. ”

મહમ્મદજનને રાજકુમારના હાથમાં કુંચી આપીને કહ્યું:—“ જો આપને કાંઈ કામકાજ હોય તો—”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ મહારી સાથે પૂરતાં માણસો છે. તને દુઃખી કરવાની મહારી ઇચ્છા નથી. મહારાં માણસો કિલ્લાના સિંહદાર આગળ બેઠેલાં છે. મહારી તેમને તું અહીં બોલાવી લાવીને ચાલ્યો જ. ”

મહામહાનન કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય ચાલ્યો ગયો. તે અદસ્ય થયો એટલે રાજકુમાર અજીતસિંહ મરિયમ બેગમના રંગમહાલયના દાર પાસે ગયો. તેણે જોયું કે, એ દારને એક મ્હોટું તાળું વાસેલું છે. કુમાર અજીતસિંહે તાળું ઉઘાડી દાર ખુલ્લું કરી રંગમહાલયમાં પ્રવેશ કરી બારી બારણાં ઉઘાડી નાખ્યાં; છતાં અંધકાર હોવાથી તે કોઈ પણ સ્થાન લક્ષ્યપૂર્વક જોઈ શક્યો નહિ. તેણે વિચાર્યું:—“દીપક આવશે એટલું બધું ધ્યાનથી જોઈ શકાશે.”

અલ્પકાળમાં જ અજીતસિંહના વીસ ઘોડેસવારો અને બીજા માણસો સઘળો સરસામાન લઈને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. કેટલાક માણસોએ મશાલો સળગાવી. ચોતરફ પ્રકાશનો વિસ્તાર થયો. આ સમયે અજીતસિંહે ધ્યાનપૂર્વક જોયું તો તેને માલૂમ પડ્યું કે, તે જે ઠંકાણે ઉભો હતો ત્યાં મ્હોટો ચોક હતો. એ ચોકની ચાર તરફ ફરતી ન્હાની ન્હાની સુંદર ઓરડીઓ હતી. એક ખુણામાં દાદર આવેલો હોઈ તેના પરથી ઉપર જઈ શકાતું હતું. અજીતસિંહે વિચાર્યું:—“ઉપરના માળે બેગમસાહેબા રહેતાં હશે, તથા આ સઘળી ઓરડીઓમાં તેમની બાંદીઓ રહેતી હશે.”

મનમાં તે મનમાં સ્મિત હાસ્ય કરીને અજીતસિંહે કહ્યું:—“આજ રાત્રે મરિયમ બીબીના શયનમંદિરમાં હું સૂઈ રહીશ અને મ્હારા સૈનિકો આ ઓરડીઓમાં સૂઈ રહેશે.” આમ વિચારી તેણે કહ્યું:—“રઘુવીરસિંહ ! આપણા સઘળા સૈનિકોને આ ન્હાની ઓરડીમાં નિવાસ કરવાની સૂચના કરો. તમે નીચે સૂઈ રહેજો અને હું ઉપર સૂઈ રહીશ.”

આ સમયે એક બાબૂએથી મહામહાનને કહ્યું:—“રાજપૂત ચોદા ! જો આજા હોય તો ઉપલો માળ સ્વચ્છ કરી આપું.”

વૃદ્ધ મહમ્મદજન અઘાપિપર્ષન્ત પોતાની પાસે જ ઉભો રહ્યો હશે એમ અજીતસિંહે ધાર્યું નહોતું. તે ચમકીને પાછો ફર્યો. તે કાંઈ બોલવા જતો હતો; પણ બોલી શક્યો નહિ. તેણે આત્મસંયમ કરીને કહ્યું:—“ના ના. તમે હવે જાઓ—નહિ તો ઉમરાવ સાહેબને અડ-અણુ વેઠવી પડશે. મહારી સાથે ધણા માણસો છે—તમારી કાંઈ જરૂર નથી.”

વૃદ્ધ મહમ્મદજન સમજી ગયો કે, હવે જો એ સ્થાનનો ત્યાગ કરીને પોતે ચાલ્યો નહિ જાય તો અતે અજીતસિંહ બળપૂર્વક તેને ત્યાંથી હાંકી કાઢશે. તે કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

મહમ્મદજનના વિદાય થયા પછી અજીતસિંહે ઉપર્યુક્ત રાજ-પૂત યોદ્ધાને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“રઘુવીરસિંહ ! આપણે મરિયમ બેગ-મના રંગમહાલમાં રહ્યા છીએ તેથી વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાબતખાન નારા-જ થયો હોય એમ લાગે છે. એનો નોકર સુદ્ધાં આપણી પાસે જ રહેવાની ઇચ્છા રાખતો હતો. વળી ખીજાં પણ કેટલાંક કારણોને લીધે મહારા અંતરનો સંદેહ વૃદ્ધિગત થયો છે.”

ખીજા સઘળા સૈનિકો અને માણસો તેમને દર્શાવેલી ઓરડી-ઓમાં ચાલ્યા ગયા હતા. માત્ર રંગમહાલના દ્વાર પાસે ઉભા રહીને અજીતસિંહ તથા રઘુવીરસિંહ આ પ્રમાણે વાતચિત કરતા હતા. રઘુવીરે કહ્યું:—“અહીં એ લોકોના સિવાય ખીજાં કાંઈ રહેતું નથી. આપણી સંખ્યા પણ કાંઈ થોડી નથી. વળી આ મહાકાયની આસપાસ ઊંચી દિવાલ આવેલી હોવાથી મહેને ભય જેવું કાંઈ જણાતું નથી.”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“હું ભય પામીને આમ કહેતો નથી. રણશૂરા રજપૂતો ભયને સમજતા જ નથી; છતાં વૃદ્ધ ઉમરાવ, તેની દાસી હમીદા અને ગુલામ મહમ્મદજન આપણું અત્રે આગમન થ-વાથી કેમ નારાજ થયાં છે તેનો કશો નિર્ણય હું કરી શકતો નથી !”

રઘુવીર:—એથી તેઓ નારાજ શા માટે થાય ? આપણી સાથે તેમને કશો સંબંધ નથી. વળી આપણે એવો ખંદોબસ્ત કરીને અત્રે આવ્યા છીએ કે, ઉમરાવની સહાયતા સ્વીકારવાની આપણને જરૂર નહિ પડે.

“ વૃદ્ધ ઉમરાવ પણ એમ જાણે છે;—છતાં—”

“ છતાં આમ શા માટે કરે છે, કેમ ? ”

“ હા—એના વ્યવહારથી જ મ્હારા અંતરમાં સંદેહ ઉપજ્યો છે. ”

“ શી બાબતનો સંદેહ ઉપજ્યો છે ? ”

“ એ સંબંધી હમણાં હું કંઈ કહી શકતો નથી—પ્રથમ આપણે આ મહાસયને ખરાબર તપાસી જાંઠએ. ”

આમ કહીને અજીતસિંહે એક દાર ઉઘાડ્યું. રઘુવીરસિંહ દીપક લઈ તેની સાથે જવા લાગ્યો. અંદર પ્રવેશ કરીને અજીતસિંહે કહ્યું:—
“ ઉમરાવે એમ કહ્યું હતું કે, આ મકાન રહેવા લાયક નથી. આપણને કષ્ટ પડે તેમ છે. આમ છતાં અહીં તો સઘળું વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી રાખેલું જણાય છે—આપણને બિલ્કુલ હરકત વેઠવી પડે તેમ નથી. ”

આ ઓરડામાં વિશેષ સરસામાન નહોતો. માત્ર ઓરડાના ખુણામાં એક બે પુલહાનીઓ પડેલી જેવામાં આવતી હતી. અજીતસિંહે વિસ્મિત બની જાંઠને કહ્યું:—“ રઘુવીરસિંહ ! ઉમરાવે તો એમ કહ્યું હતું; પરંતુ અહીં દરરોજ ટ્રાઈ સાફસુફ કરી જતું હોય એમ લાગે છે ! ”

રઘુવીરસિંહે ગંભીરતા ધારણ કરીને કહ્યું:—“ સેનાપતિ !

આપણને ઉમરાવે સઘળી ખોટી હકીકત જ કહી છે. અહીં કોઈ વાસ કરે છે જ. ”

“ કેવી રીતે તમે આવી કહ્યના કરી ? ”

“ જો કોઈ આ મહાલયમાં રહેતું ન હોય તો મહાલય આટલો સ્વચ્છ રહી શકે જ નહિ. ”

“ ઠીક હવે ચાલો, આપણે ઉપર જઈએ. ”

બન્ને જણા દાદર ઉપરથી ઉપર ચઢવા લાગ્યા—તો સઘળે સ્થળે તેઓ ઘણી સ્વચ્છતા નોંધ શક્યા. અકબરશાહના સમયમાં આ રંગમહાલ જેવો સ્વચ્છ રહેતો હતો તેવો જ સ્વચ્છ અત્યારે પણ છે. રઘુવીરસિંહ બોલી ઉઠ્યો:—“ મહેં કહ્યું છે તે કાંઈ ખોટું નથી. આ ડેકાણે અવશ્ય કોઈ રહે છે જ. ”

ઉપર એક સુંદર વિશાળ ઓરડામાં એક સુસજ્જિત પલંગ હતો. તેના ઉપર કામળ મખમલનાં ગાદલાં બિછાવેલાં હતાં. તેની પાસે હાથીદાંતનું એક સુંદર ટેબલ હતું. તેના ઉપર એક સોનાનો ખ્યાલો હતો. અઘ્યાપિ એ ખ્યાલામાં શરખત ભરેલું હતું.

અજીતસિંહ આશ્ચર્ય પામીને બોલી ઉઠ્યો:—“ અહીં કોણ રહેતું હશે ? એ વાત વૃદ્ધ ઉમરાવ શા માટે છુપાવે છે ? વળી ખ્યાલો શરખતથી અડધો ભરેલો છે. અહીં રહેનાર માણસ શરખત પીતું પીતું ક્યાં અદ્રશ્ય થઈ ગયું ? એ કયી તરફ ગયું ? બહાર પ્રવેશદ્વારને તો તાળું વાસેલું હતું ! ”

રઘુવીરસિંહે કહ્યું:—“ રાજકુમાર ! મહેને એમ લાગે છે કે, ઉમરાવે આ મહેલમાં કોઈ માણસને છુપાવી રાખેલું હોવું નોંધ્યું. એ વાત આપણને જણાવવાની તેની ઇચ્છા નથી. ”

અજીતસિંહ:—જે માણસ અહીં રહે છે તે કાંઈ મહોદું રાજ-
વંશી હોવું જોઈએ. નહિ તો તેનું આવું ઉત્તમ ગિજાનું તથા આવો
સોનાનો પ્યાલો હોઈ શકે નહિ.

રઘુવીરસિંહે પલંગ નીચેથી એક કાંચળી બહાર ખેંચી કાઢીને
કહ્યું:—“અહીં કાંઈ બેગમ સાહેબા રહેતાં હોય એમ મને લાગે છે !”

અજીતસિંહ:—બેગમનો અહીં છુપાઈ રહેવામાં શો હેતુ હશે ?

રઘુવીરસિંહ:—છુપાઈ રહેવાનું માત્ર આપણે માટે છે. મને
લાગે છે કે, વૃદ્ધ ઉમરાવ કાંઈ રસિલી, ત્રિભુવનમોહિની સુંદરી સાથે
અહીં એકાન્તમાં નિરંતર રતિતાંડવ કરતો હશે. તેણે એક ગુલેગુલાબ
માથુકને અહીં લાવીને રાખી હશે ! તેથી જ તેની સમક્ષ બ્યારે
આપે આ મહાલયમાં રહેવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી ત્યારે તે
મુઝવણમાં પડ્યો હતો. તેથી જ તે આપની સાથે વાતચિત કરતાં
ગભરાઈ ગયો હતો. ”

રઘુવીરસિંહનાં વચનાં સાંભળી અજીતસિંહ સંતુષ્ટ થઈ
શક્યો નહિ. વિચારશીલ મુખે તેણે કહ્યું:—“ત્યારે તો આપણે અહીં
આવીને એક અબળાને અડચણ કરી છે; એ ઉચિત થયું નથી !”

“આપણે ક્યાં આ સઘળી હકીકત બાજુતા હતા, અને બાજુતા
હોત તો પણ આદેશાહની આજ્ઞાને શિર ઉપર ચઢાવ્યા સિવાય કાંઈ
આપણો છુટકો હતો ?” રઘુવીરસિંહે કહ્યું.

“અહીં આટલા બધા મહાલયો હોવા છતાં આદેશાહે આપણને
આ રંગમહાલયમાં જ રહેવાની આજ્ઞા કેમ કરી છે એ માટે પણ મહારા
અંતરમાં અસંખ્ય વિચારો ઉપજે છે ! અજીતસિંહે કહ્યું.

“તેમણે કદાચ એમ સાંભળ્યું હશે કે આ મહાલય રહેવાને
માટે વધારે ઠીક થઈ પડે એવો છે. ”

“એમ હોવું સંભવિત છે; છતાં રઘુવીરસિંહ ! આપણે અત્રે વિશેષ સાવધાનતા રાખવાની જરૂર છે ! જો કે તમે કહો છો એમાંની થોડી ઘણી હકીકત કદાચ ખરી પણ હોય; છતાં મહારા મનને સદેહ દૂર થતો નથી. આ નગરમાં ઉમરાવનાં માણસો સિવાય બીજાં માણસો હોય તો એ ઘણા આશ્ચર્યજનક પ્રકાર જ કહેવાય.”

“સત્ય છે; પરંતુ આપ કહો છો એવી સાવધાનતા આપણે રાખીશું તો કાંઈ અડચણ વેકવી નહિ પડે. સાવધાન મનુષ્યનો વિનાશ થતો નથી.”

પ્રકરણ ૭ મું.

સ્વપ્રદર્શન કે સત્યદર્શન ? !

ઉપરના અને નીચેના ઓરડાઓ ઘણી સાવધાનતાથી જોઈને બંને જણા બહાર આવ્યા. પછીથી હાથમાં દીપક લઈને તેઓ એ મહાલની ચોતરફ ફરી આવ્યા. મહાલલયની ચોતરફ સુંદર બગીચો આવેલો હતો. હમણાં એ સુંદર બગીચાએ જંગલનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. સઘળી પાષાણમૂર્તિઓ ભાંગી ગઈ હતી. પુત્રારાઓ પણ નાશ પામ્યા હતા. અછતસિંહે કહ્યું:—“રઘુવરસિંહ ! જો વૃદ્ધ ઉમરાવે અહીં કદાચ બેગમ રાખી હોય તો બગીચાની આવી દુર્દશા ક્યાંથી થાય ?”

“બાદશાહ અકબરશાહે જે બગીચો નિર્માણ કર્યો છે એનું બરાબર રક્ષણ કરવું એ આ વૃદ્ધ ઉમરાવનું કાર્ય છે કે ?” રઘુવીરસિંહે પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો.

“ અરે, આ ઉમરાવ બગીચાને થોડો બહો સ્વચ્છ તો રાખી શકેને ? ” અજીતસિંહે કહ્યું.

“ અત્રે બીજા લોકો ક્યાં છે કે, આ ઉમરાવ બગીચો સ્વચ્છ રાખી શકે ? આવી વૃદ્ધાવસ્થામાં અત્રે ઉમરાવ સલાબતખાને કોઈ રૂપસુંદરી રાખી હોય એ સંભવિત છે; પરંતુ બગીચો સ્વચ્છ રાખવાથી કદાચ આ મહાલયમાં કોઈ રહે છે એવો કોઈને સંશય આવે એવા ભયથી જ તેમણે બગીચા તરફ લક્ષ્ય આપેલું નહિ હોય. ”

રઘુવીરસિંહનાં આ વચનોથી અજીતસિંહ સંતુષ્ટ થઈ શક્યો નહિ. તેને એમજ લાગતું હતું આ રંગમહાલયમાં બીજાં કાંઈ ગુપ્ત રહસ્ય હોવું જોઈએ; પરંતુ એ રહસ્ય શું હોવું જોઈએ તેનો એ કશો નિર્ણય કરી શકતો નથી !

બગીચામાં સંપૂર્ણ તપાસ કરી, પોતાના સૈનિકો પાસે જઈ તેમને સવિશેષ સાવધાન રહેવાનો ઉપદેશ આપી અજીતસિંહે કહ્યું:—
“ રઘુવીરસિંહ ! તમે નીચેના ઓરડામાં સૂઈ રહો—હું ઉપર જઈને સૂઈ રહું છું. ”

આમ કહી ઉત્તરની રાહ નહિ જોતાં અજીતસિંહ માળ ઉપર ગયો તથા શય્યા ઉપર જ તેણે પોતાનો શિરપેચ અને વસ્ત્રાદિ મૂક્યું. કમરપટ્ટા સાથે લટકતી તલ્વારને મિયાન ખંઠાર કાઢી શય્યા પાસેની જ દિવાલ ઉપર લટકાવી દીધી. પછીથી શય્યામાં સૂતો સૂતો તે વિચારવા લાગ્યો:—“ રઘુવરસિંહનાં વચનો ઉપર મ્હને બિલકુલ વિશ્વાસ બેસતો નથી. જો આ મહાલયમાં બેગમ રહેતી હોય તો પછી આ મહાલયને તાજાં મારેલાં ક્યાંથી હોઈ શકે ? ગમે એમ હોય; પરંતુ આજની રાત્રિ કોઈ પણ પ્રકારની ગરબડ ઉપસ્થિત થયા સિવાય ખસાર થાય એમ મ્હને લાગતું નથી ! ”

નોકર આહાર લઈ આવ્યો. અજીતસિંહે આહાર કર્યો. ત્યાર-
પછી ઉઠીને તેણે નોકરને કહ્યું:—“ સમસ્ત રાત્રિપર્યન્ત દીપક સળ-
ગતો રહે એવો બંદોબસ્ત તું કરતો જાજે. ”

નોકરે ઉત્તર આપ્યો:—“ અહીં તેમજ નીચે મ્હેં એવો બંદો-
બસ્ત પ્રથમથી જ કરી રાખ્યો છે. ”

“ ઠીક ત્યારે હવે તું જા. ”

નોકર ચાલ્યો ગયો. અજીતસિંહ સૂઈ ગયો. લગભગ અડધા
કલાક સૂધી શય્યામાં સૂઈ રહ્યા પછી, ઉઠી બેઠા થઈને તેણે સ્વગત
કહ્યું:—“ આવી સ્થિતિમાં કાંઈ એકાએક ઉંઘ આવશે નહિ. મહારા
મનમાં શા માટે સંદેહ ઉપજે છે એ હું સમજી શકતો નથી. રઘુવીર-
સિંહને તો સહજ પણ સંદેહ ઉપજતો નથી ! ”

અજીતસિંહે ઉઠી ઉભા થઈ દિવાલ ઉપર લટકાવેલી તલ્વાર
લઈને પોતાના ઉશિકા પાસે મૂકી. પછીથી તેણે કહ્યું:—“ મ્હેં સાંભ-
ળ્યું છે કે, બેગમોના મહાલયમાં અનેક ગુપ્તગૃહો અને ગુપ્તદ્વારો હોય
છે. આ ઝોરડામાં પણ એવું કોઈ ગુપ્તદ્વાર છે કે કેમ એ પ્રથમ
તપાસવાની જરૂર છે. ”

અજીતસિંહે એ ઝોરડાની ચોતરફની દિવાલને લક્ષ્યપૂર્વક ત-
પાસી. કેટલેક ઠેકાણે તેણે લાકડી મારીને દિવાલ પોલી છે કે નહિ
તેની તપાસ કરી. સઘળાં બારી બારણાંની પણ બરાબર તપાસ કરી;
પરંતુ આ ઝોરડામાં એક પણ ગુપ્તદ્વાર હોય એમ તેને લાગ્યું નહિ.
પછીથી તે નીચે ગયો તો રઘુવીરસિંહ નાસિકાની ગર્જના કરતો
ઉંઘતો હતો. રઘુવીરસિંહની નાસિકાના ધ્વનિ સિવાય એટલામાં અન્ય
કોઈ પણ પ્રકારનો ધ્વનિ સાંભળવામાં આવતો નહોતો. ચારે દિશાએ

બીજા નિસ્તબ્ધતાનું સામ્રાજ્ય સ્થાપિત થયેલું હતું. સઘળા સૈનિકો પણ નિદ્રાધીન થઈ ગયા હતા. અજીતસિંહ પુનઃ મેડા ઉપર જઈ પોતાની શય્યામાં સૂઈ ગયો.

થોડા સમય પછી પાછો તે સ્વગત કહેવા લાગ્યો:—“ આદર્શાદે મ્હને આ મકાનમાં રહેવાને શા માટે મોકલ્યો છે ? વળી મ્હને અહીં મોકલવામાં તેમનો શો ઉદ્દેશ છે એ હું પણ જાણતો નથી. તેમણે મ્હને માત્ર એવો હુકમ કર્યો છે કે, ‘ જાઓ રત્નેશ્વર સિક્કી જઈને ત્યાં પંદર દિવસ રહો. ત્યાં મરિયમ બેગમના રંગમલાલયમાં રહેજો. ’ અમારો એવો અવધાન થયો છે કે, અમે કાંઈ પણ પૂછ્યા સિવાય અત્રે આવ્યા છીએ. કેમ આવ્યા છીએ તે અમે જાણતા નથી. અમે માત્ર એટલુંજ સાંભળ્યું છે કે, પંદર દિવસમાં આદર્શાદનો ગમે એવો હુકમ આવશે ! ”

આવા વિચારોમાં ને વિચારોમાં અજીતસિંહ ક્યારે નિદ્રાધીન થઈ ગયો તેની તેને માહિતી રહી નહિ. જ્યારે તે અતિ મધુર વાદ્ય-ધ્વનિ સાંભળી શક્યો ત્યારે એકાએક તેની નિદ્રાનો લંગ થયો. પ્રથમ તો તે કાંઈ સમજી શક્યો નહિ. સઘળું જાણે કે સ્વપ્ન-છાયાના જેવું અસ્પષ્ટ સ્વપ્ન હોય એમજ તેને લાગ્યું.

થોડા સમય પછી તે એમ સ્પષ્ટ સમજી શક્યો કે, થોડે દૂર આવેલા કાંઈ સ્થળે અતિ સુંદર મનમોહન વાદ્યધ્વનિ થાય છે. એ-સરાજ વાગે છે—એ સાથે નુપુરનો રમઝૂમ રમઝૂમ અવાજ પણ સંભળાય છે. અજીતસિંહ સમજી ગયો કે, કાંઈ સ્થળે ગાનવાન ને નૃત્યા-દિની ગમ્મત થાય છે.

આ પ્રકારે જાણવામાં આવતાં તેના આશ્ચર્યની સીમા રહી નહિ.

સર્વના કહેવા ઉપર જે વિશ્વાસ રાખવામાં આવે તો આ પરિત્યક્ત શહેરમાં વૃદ્ધ ઉમરાવ અને તેનાં દાસદાસી સિવાય ખીજું કોઈ રહેતું નથી. ત્યારે આવું સુંદર ગાનતાન અને નૃત્ય ક્યાં થાય છે ? વળી પાસે આવેલા કોઈ સ્થળે જ આમ થતું હોય એમ લાગતું હતું. મરિયમ બેગમના રંગમહાલયની પાસે ખીજે કોઈ મહાલય આવેલો નહોતો. મરિયમ બેગમના રંગમહાલયને અજીતસિંહે લક્ષ્યપૂર્વક તપાસ્યો હતો; ત્યારે આ મધુર ધ્વનિ ક્યાંથી આવતો હતો ?

અજીતસિંહે ઉઠવાનો પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ તેણે જોયું કે, પલંગની સાથે જ તેને કોઈએ બાંધી દીધેલો હતો. અજીતસિંહની આવી સ્થિતિ કોણે કરી ? કોણે ક્યારે આવીને તેને બાંધી દીધો ? એ ધણી સમય સૂંધી તો નિદ્રાધીન રહ્યો નહોતો !

અજીતસિંહ આ પ્રકારથી એટલો વિસ્મિત બની ગયો કે, થોડા સમય સૂંધી તે હતબુદ્ધિ બની ગયો. તે તેના જીવનમાં અવા સંકટમાં કદાપિ પડ્યો નહોતો. બહારતું દાર અંદરથી બંધ હતું; છતાં કોણે તેના શયનમંદિરમાં પ્રવેશ કરી તેને આવી દબતાવી બાંધી દીધો ?

અજીતસિંહે બંધનમુક્ત થવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ પોતાના પ્રયત્નમાં તે સફળતા મેળવી શક્યો નહિ. મુક્ત થવાનો એક પણ ઉપાય નહોતો. તેનામાં હાલવાનું પણ સામર્થ્ય નહોતું. તેથી તે બૂમ પાડીને રઘુવીરસિંહને બોલાવવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો એવામાં એકાએક પોતાની સમક્ષ તેણે જે દેખાવ જોયો તેથી તેનો કંક રૂંધાઈ ગયો ! તેની વાચાશક્તિ બળે કે ગૂમ થઈ ગઈ ! તે માત્ર પોતાની બંને આંખો ઉઘાડી રાખીને સૂઈ રહ્યો !

અજીતસિંહ શું સ્વપ્ન જોતો હતો ? કોઈ બાણે કે એકાએક તેને

સ્વર્ગના અતુલનીય સૌન્દર્ય અને સુખના નંદનકાનનમાં લઈ ગયું !

રહ્યો વિસ્તૃત ઓરડો આવેલો હતો. ઉપર વિવિધ રંગનાં અનેક ઝુમ્મરો ઝૂલી રહ્યાં હતાં. એમાં દીપકો સળગી રહ્યા હતા. એ દીપકોના પ્રકાશનો ત્યાં સંપૂર્ણ વિસ્તાર થઈ રહેલો જેવામાં આવતો હતો. એક ઝુમ્મરથી બીજા ઝુમ્મર સુધી પુષ્પમાળાઓ ઝૂલી રહી હતી. દિવાલો સાથે મોટા આયનાઓ જડી લીધેલા જેવામાં આવતા હતા.

એક બાજુએ એક ઉંચું સિંહાસન હતું. એ સિંહાસન ઉપર એક અતુલનીય રૂપવતી યુવતી બેઠેલી હતી. તેનો વેષ અપૂર્વ હતો. તેના સર્વાંગ ઉપર વિવિધ પ્રકારના મૂલ્યવાન અલંકારો શોભી રહ્યા હતા. યુવતીનાં વિશાળ લોચન આવેશમય જણાતાં હતાં. આ સુંદરી સ્વર્ગલોકની અપ્સરા જ હોય એવો તેનું સ્વરૂપસૌન્દર્ય જોતાં જ ભાસ થતો હતો ! એને જોતાં જ જીવ ઉન્મત્ત બની જાય તેમ હતો. અજીતસિંહ મંત્રમુગ્ધની માફક વ્યાકુળતાથી આ અતુલનીય સુંદરીના મુખમંડળ તરફ જોઈ રહ્યો ! વિવિધ પ્રકારની સુગંધિથી તેનો જીવ વ્યાકુળ બની ગયો. તેણે જોયું કે સિંહાસની પાસે જ એક દુવ્વારામાંથી સુગંધિત ગુલાબજળની ધારાઓ ઊડી રહી હતી.

સુંદરીની પાસે નૃત્યગીત થતું હતું. એ સુંદર બાળાઓ મધુર સુરથી સંગીતસુધાનું પાન કરાવતી હતી. અજીતસિંહે બાદશાહના નંદનકાનન તુલ્ય રંગમહાલની વાર્તા માત્ર લોકોને મોહી જ સાંભળી હતી; કિન્તુ તેણે તેનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કદાપિ કર્યું નહોતું. બાદશાહ સિવાય બીજા કોઈ પુરુષને રંગમહાલમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નહોતો. ત્યારે શું અજીતસિંહ ભાગ્યમળના પરિણામે રંગમહાલમાં જઈ પહોંચ્યો છે ?

તે દિલ્હીમાં નથી તેમજ આગ્રામાં પણ નથી. તે તો પરિત્યક્ત નગર ફતેહપુર સિક્કીમાં આવેલો છે, એ વાર્તા તેના સ્મરણમાં છે. એ મરિયમ બેગમના રંગમહાલમાં સૂઈ રહ્યો છે એ વાર્તા પણ તેને યાદ છે. ત્યારે તે આ ગાનતાનની ગમ્મતમાં ક્યાંથી જઈ પહોંચ્યો ?

જે સિંહાસન ઉપર બેઠેલી અદ્વિતીય સુંદરી વૃદ્ધ ઉમરાવની માથુક હોત તો વૃદ્ધ ઉમરાવ પણ હમણાં અત્રે હાજર હોત. અજીત-સિંહ આશ્ચર્યમગ્ન બની ગયો. તેનામાં એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારવાની શક્તિ રહી નહિ.

ના,—તે અવશ્ય સ્વપ્ન બુઝ્યે છે ! તથાપિ એ જાગ્રત છે એમાં પણ કાંઈ સંદેહ નથી !

પ્રકરણ ૮ મું.

મૃત્યુના મુખમાં.

પહેલાં તો તેને જણાયું કે, પોતે બુઝ્યે છે. તે સ્વર્ગીય મહેલમાં કોઈ પણ પુરુષ ન હોવો જોઈએ; પરંતુ થોડા વખતમાં જ તેનો તે ભ્રમ દૂર થયો. તે લાવણ્યમયી સુંદરીની પછવાડે મખમલના તકીઆને અટેલીને એક રાજપૂત યોદ્ધો બેઠેલો હતો. જો કે તેનું મ્હોંડું અજીતસિંહ જોઈ શકતો નહોતો, તો પણ તેના પહેરવેશ ઉપરથી તેણે જાણ્યું કે તે રાજપૂત જ હોવો જોઈએ. તેના માથા ઉપરનો રાજમુકુટ ઉજવળતાથી ઝળકી રહ્યો હતો તેથી આ ક્ષાધ સાધા-

રણ રાજપૂત યોદ્ધો નહિ પણ કોઇ રાજકુમાર જ હોવો જોઇએ એવું તેણે અનુમાન કર્યું.

અજીતસિંહને હવે નવીન જ ચમત્કાર દેખાવા લાગ્યો. તેને દેખાયું કે, તે સુંદરીએ રાજપૂત યોદ્ધાનો હાથ પકડ્યો છે, અને તેની સાથે એ હાસ્યવિનોદ કર્યા કરે છે. રાજપૂત વીર પણ તેની સુંદરતા જોઇ મુગ્ધ બની ગયો છે અને તે એટલો મોહાંધ બની ગયો છે કે તેને બાહ્ય જગતનું બિલકુલ જ્ઞાન નથી !

થોડા વખતમાં તે સુંદરીએ એક સોનાનો પ્યાલો ઉંચક્યો અને તેમાં થોડું મધ નાખી રાજકુમારના મ્હોડે લગાડ્યો. રાજપૂત વીર કાંઈ પણ નહિ બોલતાં તે પ્યાલો પી ગયો; પણ બીજી જ પળે તે એકાએક ઉડીને ઉભો થયો. તેનું શરીર થરથર કંપવા લાગ્યું—નિમિષ માત્રની અંદર તે જમીન ઉપર બેસી પડ્યો. તરત જ બે દાસીઓ ઉડી અને તેના શરીર ઉપરથી પોષાક કઢાડી નાખવા લાગી !

આવો ભયાનક દેખાવ જોઇ અજીતસિંહની રોગરગનું લોહી ડરી ગયું. દુર્ઘ્નતા શયતાનીયત સ્વભાવની ડાકણે અનાયાસે અને અવિચલિત ભાવે રાજપૂત વીરને ડાર કર્યો ! કેવું ભયાનક કૃત્ય ! વળી આ યુવાન રાજપૂત કોણ હતો ? એની અજીતસિંહના મનમાં શંકા ઉદ્ભવી. તેને જમ પાડી આ ભયાનક બનાવ જાહિર કરવાનું મન થયું; પરંતુ તેનામાં શક્તિ જ ક્યાં હતી ? તેનો કંક અને તાળવું સુકાઈ ગયાં—તેની ધમ્મજ હોવા છતાં તે એક પણ શબ્દ બોલી શક્યો નહિ !

આ વખતે તેના શરીર ઉપરથી કપડાં કાઢી લેનાર બે દાસીઓએ તે મૃતદેહને જેમ તેમ કરી સામેની ભીતિ ટેકાવી ઉભો રાખ્યો.

તે ભયાવહ મૃતદેહ જોતાં જ અજીતસિંહનાં ગાત્ર ગળી ગયાં. તેનો દેહ પાપાણુમય થઈ ગયો. દિલ્હીમાં પ્રત્યેક મંગળવારે ખનતા બીપણુ ખનાવની તેને યાદ થવા લાગી. આ પ્રમાણે જ દરેક મંગળવારે લોકો દિલ્હીના મુખ્ય દરવાજે મૃતદેહ જોતા હતા. આવો જ સુંદર યુવાન અને આવો જ મૃતદેહ ! અજીતસિંહે દિલ્હીમાં તે બીપણુ દશ્ય જોયું હતું અને તેથી આ મૃતદેહ જોઈ તે દેખાવ પ્રત્યક્ષ દેદીપ્યમાન થઈ આપણી સામે આવ્યો છે કે શું એમ તેને જણાયું. કારણ કે, તે દેખાવમાં અને આ દેખાવમાં બિલકુલ ફરક નહોતો. દિલ્હીના દેખાવમાં અને આ દેખાવમાં ફરક માત્ર એટલો જ હતો કે, તે મૃતદેહ મુખ્ય દરવાજાની ભીતિ ટેકાવી રાખવામાં આવતો અને આ મહાલયની ભીતિ ટેકાવી રાખ્યો હતો !

તો પણ આ પરિત્યક્ત શહેરમાં જનશૂન્ય મહાલની અંદર આ અપ્સરાસ્વરૂપિણી રાક્ષસી આવા હતભાગી યુવાનોને પ્રલોભનથી ફસાવો આખર તેઓની જીંદગીની આવી દશા કરે છે, એ શું આશ્ચર્યજનક નથી ? એટલું જ નહિ પણ વધારે આશ્ચર્યજનક વાત તો એ છે કે, કાંઈને પણ ખબર ન પડે તેમ આ મૃતદેહોને રાતમાં ને રાતમાં દિલ્હીના દરવાજે મૂકી આવવામાં આવે છે ! ! કેવી આશ્ચર્યજનક બીપણુતા ! ! ! વળી ખૂબીની વાત તો એ છે કે, આ કૃષ્ણ કારસ્થાન કાંઈ પણ જાણી શકતું નથી ! ! !

ત્યારે આજે કયા રાજપૂત વીરને આ વિશ્વાસઘાતી દગાખાજ રમણીએ ઝેર આપી ઠાર કર્યો હોવો જોઈએ ? અજીતસિંહે હજી સૂધી આ રાજપૂત વીરનું મોંઢું જોયું નહોતું, તેથી તેના હૃદયમાં ઉપરોક્ત પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયો. થોડા વખતમાં જ તે મુખ તેને દેખાયું

અને તેના મુખમાંથી એકાએક વિસ્મયતાથી બોલાઇ જવાયું “અરેરે ! ઘાત થયો ! આ તો ઉદયપુરનો વડિલ રાજકુમાર કુર્મસિંહ !! પોતાના પુત્રનું આવી રીતે ખૂન થયું છે તે વાતની ખબર પડતાં જ મહારાણા પોતાના પ્રાણ ધારણ કરી શકશે નહિ !”

પરંતુ એકાએક સિંહાસનપર બેઠેલી તે અપ્સરાતુલ્ય સ્ત્રી બોલી ઉઠી:—“ રાજપૂત વીર! ત્હારી પણ કાલે આવી-દશા થશે. અમે કૃતોદયપૂરથી કેવી રીતે આ દુરાચારી મૃતદેહને એક રાતમાં જ દિલ્લી લઇ જઇએ છીએ એનો વિચાર કરી જોતાં તને આશ્ચર્ય નથી જણાતું ?”

ક્રોધ, ઉદ્વેગ અને વ્યાકુળતાથી અજીતસિંહ સ્તંભિત થઇ ગયો. તે પોતાના હૃદયનું સમસ્ત બળ એકઠું કરી બોલવા જતો હતો કે, “ પિશાચિની-રાક્ષસી—”

પરંતુ તેના કંઠમાંથી માત્ર એક અસ્પષ્ટ-અવ્યક્ત શબ્દ બહાર નીકળ્યો. એકાએક તેની આસપાસ અંધકાર ફેલાઇ રહ્યો. શું થયું તે અજીતસિંહ બિલકુલ જાણી શક્યો નહિ. એક ક્ષણ માત્રની અંદર તે મહેલ-સ્વર્ગીય અપ્સરા-દાસીઓ અને ભયાનક મૃતદેહ-એકાએક અલોપ થઇ ગયાં ! તેણે ધ્યાનપૂર્વક જોયું તો પોતે સૂતો હતો તે મહેલની લીંતો સિવાય બીજું કંઈ પણ તેને દેખાયું નહિ.

જેમ એકાએક તેને દેખાતો અદ્ભુત દેખાવ અંધ થયો, તેમ તેના શરીરને બાંધેલી દોરીઓ પણ સરસર કરતી છુટી ગઇ અને અદૃશ્ય થઇ ગઇ. “ ત્યારે શું આ બધું સ્વપ્ન છે ? ” એમ કહી અજીતસિંહ પલંગ પરથી નીચે ઉતર્યો. ‘ નહિ-નહિ, સ્વપ્ન નથી પણ કાંઈએ મૃત દોરીથી સખ્ત રીતે પલંગ સાથે બાંધ્યો હતો; હમણાં જ તેણે દોરી છોડી લીધી. ’ એમ કહી અજીતસિંહે પોતાની તલ-

વાર હાથમાં લીધી અને તેને મિયાનમાંથી બહાર કાઢી પલંગ નીચે કાણુ છે, તે જોવા નીચે વળ્યો.

તેને કાંઈ પણ દેખાયું નહિ. એટલું જ નહિ પણ તે મહેલમાં માણસનું ચિહ્ન કે પડછાયો પણ દેખાયો નહિ. જે દોરીથી તેને આટલો બધો મજબુત રીતે બાંધ્યો હતો, તે દોરી પણ હવામાં મળી ગઈ કે શું ? તે સ્તંભિત અને વિસ્મિત થઈ મંત્રમુગ્ધ માણસની માફક ઉભો રહ્યો. તે મહેલમાં સ્વચ્છ પ્રકાશ પડતો હતો અને પહેલાંની માફક દીવો પણ બળતો હતો.

એકાએક અકસ્માત રીતે ભયમૂલક આત્મનાદથી તે મહેલ ગાજી ઉઠ્યો. જૂમો ઉપર જૂમો—કાલાહલ અને કરુણારસિક અવાજો સાંભળી તેના લોહીનું પાણી થઈ ગયું. તે નિર્જન શહેરના જનશૂન્ય મહાલયમાં ગંભીર મધ્યરાત્રે ભીતિકારક શબ્દ લયાનક રાક્ષસીનું વિક્રાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી ચારે બાજુએ તરંગાયિત થવા લાગ્યા. અછતસિંહ થોડા વખત સૂધી પથરની પ્રતિમાની માફક સ્તબ્ધ રહ્યો. આખરે મિયાનમાંથી બહાર કહાડેલી તલવાર હાથમાં લઈ આસ્તે આસ્તે દાદર ઉતરવા લાગ્યો.

દાદરાની નીચે ભયંકર અંધારું છવાઈ રહ્યું હતું. કાંઈ જ દેખાતું નહોતું. તે નાઇલાજ થઈ ગયો. કંઈ જગ્યાએ શું થાય છે તેની તેને બિલકુલ સમજણ પડી નહિ. માત્ર જૂમો ઉપર જૂમો સાંભળવામાં આવતી હતી અને તેમાં ભયંકરતાનો સ્પષ્ટ ભાસ થતો હતો. એટલામાં તે અંધકારની અંદરથી દોઢ ભયંકર જૂમો મારતું બહાર નીકળી ગયું. દોડનાર વ્યક્તિ દરવાજા બહાર ગઈ નહોતી; પરંતુ તે દોડે છે એટલું જ માત્ર સમજાતું હતું.

નીચે ચારે ખાજૂએ સારી રીતે અજવાળું રહે એવી વ્યવસ્થા અજીતસિંહના નોકરે કરી હતી. પણ આ વખતે તો સર્વત્ર અંધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો. ત્યારે આ દીવા કોણે જુઝાવી નાખ્યા હોવા જોઈએ ? ઉપરના માળપર દીવા સારી રીતે બળે છે, તો પછી ભોંયતળીએ જ કેમ આમ હોવું જોઈએ ?

વારું, પણ રઘુવીરસિંહ ક્યાં છે ? તેજ જૂમો પાડતો પાડતો બહાર નહિ ગયો હોય ? તેના જેવો શરવીર આવી દીન-કરુણારસિક વાણિયી જૂમો પાડે એવો ભયંકર દેખાવ તેણે જોયો હશે કે શું ? અજીતસિંહ કાંઈ પણ કલ્પના કરી શક્યો નહિ. તે ગાંડાની માફક ચારે ખાજૂએ જોવા લાગ્યો; પણ અગાધ અંધકારમાં તેને શું દેખાય એમ હતું ? કાંઈ નહિ. તો પણ તેના મનમાં સારી રીતે ખાત્રી થઈ કે, મહેલમાં કાંઈ પણ હોવું જોઈએ. કાઠનો દીર્ઘ નિઃશ્વાસ એક ક્ષણ સુધી તેના સાંભળવામાં આવ્યો. તરતજ તેના હૃદયમાં એક અજીત-પૂર્વ બીતિએ સંચાર કર્યો. ભય કાને કડે છે, તેની આજ સુધી અજીતસિંહને ખબર નહોતી; પણ આજે એક અવ્યક્ત ભયાવહ બીતિથી તેનું હૃદય ભયભીત બની ગયું. તેના માથાપરના વાળ જાણે ઊભા થઈ ગયા હોય એમ તેને જણાયું. તેણે જાણ્યું કે, હું પણ જો આમ અહીં થોડો વધારે વખત ઉભો રહીશ તો મ્હારી પણ રઘુવીર-સિંહ જેવી, વિકાળ જૂમો મારવાની સ્થિતિ થશે. તરતજ તે દોડીને મહેલની બહાર નીકળી ગયો—તેનાથી ત્યાં થોભી શકાયું નહિ.

બહાર પણ ઘણી ગરબડ ચાલી રહી હતી. નિદ્રાવસ્થામાં પડેલા સિપાહીઓ રઘુવીરસિંહનો વિકટ આર્તસ્વર સાંભળી ચમકી ઊઠ્યા હતા. જ્યાં જુઓ ત્યાં અંધારું ! પહેલાં તો તેઓ એક બીજાના નામથી હાંક મારી ઘોંઘાટ કરવા લાગ્યા. શત્રુ કોણ છે, અને મિત્ર

કાણુ છે તે તેઓ સમજી શક્યા નહિ. સિપાહીઓના ખૂમ ખરાડા સાંભળી તબેલામાંના ઘોડાઓ પણ ઉચ્ચ સ્વરે હણહણવા લાગ્યા. અંધારામાં અને ઉંઘના ઘેનમાં સિપાહીઓ ઉઠીને લટકવા લાગ્યા; તેથી કાણુ ક્યાં છે, શું થયું છે, અને આપણને કાણુ હાંક મારે છે એ કાંઈ સમજી શક્યું નહિ. કાંઈનામાં કાંઈ પણ જાણવાનું સામર્થ્ય નહોતું. પોતાને સૂતેલા જોઈ શત્રુઓએ છાપેા માર્યો હોવો જોઈએ, એમ માની તેઓ પોતાનાં હથિયારો કાઢી ગાઠ અંધકારમાં અંદરને અંદર છૂડવા લાગ્યા. આ વખતે શત્રુ કે મિત્ર એ કાંઈ પણ સમજી શકાય તેમ નહોતું. માત્ર તેઓના ખૂમ ખરાડાથી આખું શહેર ગાજી ઉઠ્યું હતું.

અજીતસિંહ ખૂમો પાડીને વારંવાર પ્રશ્ન કરવા લાગ્યો. “ શું થયું છે ? શા માટે ખૂમ ખરાડા પાડે છે ? ” પણ તેના પ્રશ્નોને ઉત્તર કાણુ આપે ? કંટલાક વખત પછી એ ચાર સમજી માણસોએ મશાલો સળગાવી અને મારામારી થતી હતી તે જગ્યાએ તેઓ આવ્યા. મશાલના પ્રકાશથી એક ખીજાએ એક ખીજાને ઓળખ્યા અને તેઓ શાંત પડ્યા. અજીતસિંહ તરફ તેમની દષ્ટિ ગઈ અને પૂછ્યું:—“ રાજકુમાર ! આ બધું શું છે ? ”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ હું પણ તમને તેજ પૂછું છું. ”

મશાલના પ્રકાશથી એક ખીજાને ઓળખવાથી બધામાં હોશિયારી આવી. તેઓ બોલ્યા:—“ ત્યારે આટલી બધી ખૂમો કાણુ પાડે છે ? ખૂમ ખરાડાથી જ અમારી નિદ્રાનો ભંગ થયો. અમે તો જાણ્યું કે શત્રુઓ આવ્યા છે. ”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ બહારનો દરવાજો તો અંદરથી બંધ છે,

ઐટલે આવી સ્થિતિમાં અંદર આવવા માટે દિવાલ ઓળંગવી જોઈએ તે સિવાય અહીં આવી શકાય નહિ.”

એક સિપાહી બોલી ઉઠ્યો:—“ હા મહારાજ, કદાચિત્ કોઈ અંદર આવે તો પણ તેનાથી બહાર તો જઈ શકાય તેમ નથી.”

“ રઘુવીરસિંહ ક્યાં છે ? ”

“ ક્યાંય દેખાતા નથી. કદાચિત્ અંદર જ હશે. ”

એક સિપાહીએ કહ્યું:—“ રાજકુમાર સાહેબ ! દિવાલ ઓળંગીને કોઈ અંદર આવ્યું છે કે નહિ.” તે અમે મશાલના અજવાળાથી શાધી કહાડીએ છીએ. એમ કહી દરેક જણે એકેક મશાલ સળગાવી અને તેઓ ચારે દિશામાં તપાસ કરવાને નીકળી પડ્યા. ઐટલામાં અજીતસિંહનો એક નોકર બોલ્યો:—“ રાજકુમાર ! અહીં આ કોણ પડ્યું છે ? ”

અજીતસિંહે પોતાના નોકરને મશાલ ઉંચી કરવાનું કહ્યું, મશાલ ઉંચી થતાં જ તેણે જોયું કે, ભીંતની નજીક કોઈ વ્યક્તિ પડેલી છે. તેની પાસે જઈને જોતાં જ તેના મુખમાંથી આશ્ચર્યજનક ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા: “ અરે ! આ તો રઘુવીરસિંહ બેશુદ્ધ થઈને પડ્યો છે ! જાઓ, જાઓ; જલ્દી પાણી લઈ આવો. ”

એક નોકર પાણી લાવવા માટે દોડતો ગયો. અજીતસિંહે રઘુવીરસિંહનું માથું પોતાના ખોળામાં લીધું અને પવન નાખી તે તેને શુદ્ધિમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. થોડા વખતમાં તેણે જાણ્યું કે, રઘુવીરસિંહને ઘણી સખ મૂર્છા આવી હતી અને તેની દાંતખીલી બેસી ગઈ હતી. વચ્ચે વચ્ચે તે ઘણા જ જોરથી શ્વાસોચ્છવાસ લેતો હતો, અજીતસિંહની ખાત્રી થઈ કે, ઘણો જ ભયભીત દેખાવ જોયા સિવાય રઘુવીરસિંહ જેવા બહાદુર શૂરવીર યોદ્ધાની

આવી સ્થિતિ ન થાય. લોહીની નદીઓ “વહેવડાવનારી ભયંકર લડાઇમાં આનંદથી ફૂટી પડી પોતાનું શૌર્ય દર્શાવી સર્વને આશ્ચર્યચકિત કરનાર રઘુવીરની માત્ર એક રાતની અંદર જ આવી સ્થિતિ ! નોકરે લાવેલું ડંડુ પાણી રઘુવીરસિંહના માથા ઉપર તે ઝાંટવા લાગ્યો. આવી રીતે ઘણો વખત વીતી ગયો તો પણ તે શુદ્ધિમાં આવ્યો નહિ. અજીતસિંહને ચિંતા થવા લાગી. લગભગ એક કલાક પછી રઘુવીરસિંહે એક ગંભીર નિશ્વાસ મૂક્યો—તેણે આસ્તે આસ્તે પોતાની આંખો ઉઘાડી. તે અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલ્યો—“હું ક્યાં છું ?”

અજીતસિંહે ઉત્તર આપ્યો—“ડરશો નહિ; જે થયું હોય તે તમે મને સત્વર કહો. ”

રઘુવીરસિંહ વિદ્રુત સ્વરે પ્રાછો બોલ્યો—“મને અહીંથી જલ્દી કાઢ જાઓ—જલ્દી—જલ્દી—એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કરો નહિ !”

મકરણ ૯ મું

પ્રેતપુરી !

રઘુવીરસિંહ કાંઈ બાળક નહોતો કે સ્ત્રી નહોતો. તે એક રાજપૂત યોદ્ધો હતો અને તેના જેવાની અકસ્માત રીતે આવી સ્થિતિ થાય એ નવાઈની વાત હતી. તેની આવી સ્થિતિ થઈ હોય એવું અજીતસિંહે કાંઈ પણ દિવસ બેયું નહોતું. ત્યારે શું અજીતસિંહે જોઈ તે જ પૈશાચિક માયા હોવી જોઈએ ? તેને શું પ્રેતપિશાચો એ જ પલંગ સાથે બાંધી રાખ્યો હતો ? તેણે જે સુંદર રમણીને જોઈ અને અંતે

જે ભયજનક હત્યા થતી જોઈ તે બધું શું ભૂતોએ જ કર્યું ? તે વખતના રાજપૂત લોકો ભૂત-પ્રેતને માનતા હતા. પણ અજીતસિંહે કાંઈ પણ દિવસ ભૂતનું અસ્તિત્વ માન્યું નહોતું. તેને ભૂત પ્રેતમાં બિલકુલ વિશ્વાસ નહોતો; પરંતુ આજે તેણે જે બનાવ જોયો તેનું તથા રઘુવીરસિંહની સ્થિતિનું સૂક્ષ્મ રીતે અવલોકન કર્યા પછી તે ભૂતનું અસ્તિત્વ માનવાને તૈયાર થયો. પોતે જે જોયું હતું તે સ્વપ્ન નહોતું એવી તેની ખાતરી થઈ. ત્યારે સત્ય રહસ્ય શું હોવું જોઈએ તે જાણવા માટે તેણે ઘણી શોધ કરી જોઈ. જે આ મહાસમાં એકાદ ગૃમગૃહ હોત તો શોધ કરવા પછી તેને મળી આવ્યું હોત; પરંતુ તેનું એક પણ ચિહ્ન તેના જંગલમાં આવ્યું નહિ તેથી આ પૈશાચિક માયા-ભૂતાવળ જ હોવી જોઈએ એવો તેને દૃઢ રીતે સંશય ઉપજ્યો, અને રઘુવીરસિંહે કંઈ ભયંકર દેખાવ જોયો હતો તે જાણવા માટે તે ઘણો જ કિંતુક થઈ ગયો.

રઘુવીરસિંહ હજી સૂધી બરાબર શુદ્ધિમાં આવ્યો નહોતો. તે વિકટ અને અસ્પષ્ટ સ્વરે એક સરખો બોલ્યા કરતો હતો કે, “મને અહીંથી એકદમ લઈ જાઓ-આ મહાસયથી દૂર કરો !”

અજીતસિંહ તેને ધીરજ આપીને કહેવા લાગ્યો:—“તમે શા માટે ડરો છો ? તમને કાની ખીક લાગે છે ? રઘુવીરસિંહ, બિલકુલ ડરશો નહિ. અમે બધા અહીં ઉભા છીએ. તમારા જેવા વીરનરના મુખ માંથી આવા શબ્દો નીકળે એ ઘણા જ દુઃખની વાત છે.”

એટલામાં શત્રુની શોધમાં ગયેલા સિપાહીઓ પાછા આવ્યા, અને રઘુવીરસિંહની સ્થિતિ જોઈ સ્તંભિત થઈ કાષ્ટ પ્રતિમાની મારક આશ્ચર્ય-દર્શક મુખમુદ્રાથી અજીતસિંહ નરક જેવા લાગ્યા. અજીતસિંહે કહ્યું:—

“રઘુવીરસિંહ બેશુદ્ધિમાં છે. તેને ખુલ્લી હવાની જરૂર છે, માટે અમે તેને બહાર લઈ જઈએ છીએ. તમે બધા મહેલના અંદર સરાસી થઈને જાઓ. મહેલનો ખૂણે ખૂણે તપાસી જુઓ. જો એકાદ ગુપ્તદ્વાર કિંવા કોઈ માણસ જોવામાં આવે તો તેની ખબર મ્હને તાત્પર્યે જ આપજો. જાઓ, જલ્દી જાઓ; હું અહીં બારણામાં જ ઉભો છું.”

તરતજ દશ બાર સિપાહીઓ સળગતી મશાલો સાથે મરિયમના મહાલયમાં દાખલ થયા. કેટલાક લોકો અજીતસિંહની સાથે જ રહ્યા. અજીતસિંહે બાકી રહેલા માણસોને પૂછ્યું:—“હવે રાત કેટલી બાકી છે?”

આકાશમાં ચમકતા તારા તરફ દૃષ્ટિ કરી એક સિપાહીએ ઉત્તર આપ્યો:—“હવે રાત થોડી જ બાકી છે. સૂર્યોદય થોડા સમયમાં જ થશે.”

રાત્રે બનેલા બનાવની ખબર કોઈને પણ નહિ કરવાની અજીતસિંહની ઇચ્છા હતી; તેથી તેણે તે સ્મૃત કોઈને કહી નહિ. રઘુવીરસિંહ શો ખુલાસો કરશે તે પણ તેને સમજાયું નહિ. અર્થાત્ તેને કાંઈ કહે તે હકીકત જાહિર કરવી યા ગુપ્ત રાખવી તે વિષે તે કાંઈ પણ નિશ્ચય કરી શક્યો નહિ. ગમે તેમ હોય પણ આ બધી બાતમી ગુપ્ત રાખવાની જરૂર છે એમ તેને જણાયું.

તે પોતાના સૈનિકાને ઉદ્દેશીને બોલ્યો:—“તમે સર્વ અહીં પહેરાપર ઉભા રહો. હું રઘુવીરસિંહને સાથે લઈ થોડો વખત બહાર જઈ છું.”

તેણે રઘુવીરસિંહને તેના હાથ પકડી ઉભો કર્યો. હજી સૂધી તેનું શરીર તેના કાળુમાં નહોતું. અજીતસિંહે તેને પોતાના હાથથી મજબુત પકડ્યો અને તેના શરીરને ટેકો આપી આસ્તે આસ્તે તેને બહાર રસ્તા પર લઈ ગયો. ચારે બાજુએ અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો છે. માથા ઉપર નીલાકાશમાં હજારો નક્ષત્રો ચમકી રહ્યાં છે. અહા! કેવો રમણીય-સુન્દર દેખાવ!

અજીતસિંહે મનમાં ને મનમાં વિચાર કર્યો, “ રાજપૂત સૈનિકાએ લુપ્તપરાક્રમ પાડી જેવો કાલાહલ મચાવી મૂક્યો, તેવો જ કાલાહલ આ શહેરમાં લોકો હોત તો તેમણે પણ કર્યો હોત, અને ખરેખર તેઓ અહીં દોડી આવ્યા હોત અથવા એ પણ સંભવિત છે કે, કદાચિત્ તેઓ ખાસ કરીને આવ્યા પણ ન હોય ! કાંઈ પણ ગુપ્ત જગ્યાએ બેસી રહી અમારી ધાંધળ-ઘોટાળો તો તેઓ જોતા નહિ હોય ! ? ”

આ શહેરની ઉત્તર દિશાએ આવેલા મહાલયમાં વૃદ્ધ ઉમરાવ રહે છે. મરિયમ મહાલથી તે જગ્યા ઝાઝી દૂર નહોતી. વળી રાજપૂત સૈનિકા એટલા જોરથી ખૂમો મારતા હતા કે, તેમનો તે સ્વર આ ગંભીર અને નિર્જન રાત્રે ખરેખર તેમના સાંભળવામાં આવેલો હોવો જોઈએ. સૈનિકાના વિકટ શબ્દોથી વૃદ્ધ ઉમરાવ અને તેનો વૃદ્ધ નોકર જરૂર જાગ્રત થયેલા હોવા જોઈએ; પરંતુ તેવાં કાંઈ પણ જાતનાં ચિહ્નો જોવામાં આવતાં નથી.

આવી રીતે અનેકવિધ સંશયોથી અજીતસિંહનું મન આકુળ-વ્યાકુળ બની ગયું. રઘુવીરસિંહને આ વખતે ત્રાસ આપવો તેને યોગ્ય ન લાગ્યો. તે તેનો હાથ પકડી ધણી વખત સૂધી તે નિર્જન રસ્તા-પર નક્ષત્રમંડિત નીલાકાશની નીચે સુશીતળ હવામાં ફરવા લાગ્યો. માથાને ઠંડા પવનની લહરીઓ લાગવાથી આસ્તે આસ્તે રઘુવીરસિંહ શુદ્ધિમાં આવ્યો અને બોલ્યો:—“ સેનાપતિસાહેબ, અહીં બેસો. ”

અજીતસિંહ રસ્તાની બાજુએ આવેલા એક ખંડેરના ઝોટલા પર બેઠો. રઘુવીરથી પણ ઊભા રહી શકાતું નથી; અર્થાત્ તે પણ નીચે બેઠો. ધણી વખત સૂધી બન્ને જણા કાંઈ બોલ્યા નહિ. ત્યાર પછી ગંભીરમુખે દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી રઘુવીરસિંહ બોલ્યો:—“ ભયંકર ! ! ધણું જ ભયંકર ! ! ”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ રઘુવીરસિંહ, એટલું બધું ભયંકર શું હતું? ખરેખર તે અત્યંત ભયાવહ ન હોત તો તમારા જેવો માણસ આટલો બધો ભયભીત થયો ન હોત, એ હું જાણું છું. હવે જે કાંઈ થયું હોય તે મને સ્પષ્ટ રીતે કહી સંભળાવો.”

રઘુવીરસિંહ થોડો વખત ચૂપ રહ્યા પછી બોલ્યો:—“ શું થયું અને શું જોયું તે ખરાબર યાદ આવતું નથી. ”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ શાંત થાઓ, ઉતાવળ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ”

વળી થોડો વખત તે બંને જણા તે નિર્જન રસ્તાની બાજુએ ગુપચૂપ બેસી રહ્યા. રઘુવીરસિંહના મનમાં આ વખતે કયા વિચારો ચાલતા હતા, તે કહેવું પણ અશક્ય છે. માત્ર અજીતસિંહ જૂદા જૂદા વિચારોથી અને જૂદા જૂદા સંશયોથી અસ્વસ્થ બની ગયો હતો. તે પચ્ચીસ છવ્વીસ વર્ષનો તરુણ-યુવાન છે. આગ્રાના કિલ્લામાં આવ્યાને તેને માત્ર છ મહિના જ થયા છે. હજી સુધી બાદશાહ, નવાબ, અને ઉમરાવોનાં રહસ્યોની તેને ખિલકુલ ખબર નથી; એમ કહીએ તો પણ અતિશયોક્તિ કરવા જેવું નથી; અર્થાત્ ફત્તેહપુરમાં આવીને તે જે જે કાંઈ જુએ છે તે બધું તેને આશ્ચર્યજનક જણાય છે. હતું. તે પોતાના મનમાં ને મનમાં હજારો વિચાર કર્યા કરે છે. બાદશાહે તેને શા માટે આ શહેરમાં મોકલ્યો અને મરિયમ બેગમના મહાલમાં જ શા માટે રહેવાનું કહ્યું? બાદશાહને શું આ પશ્ચાત્તિક કાણકની ખબર હતી? કદાચિત્ તેમ હોય તો કયા ઉદ્દેશને લઈને આ ભયંકર જગ્યાએ તેને મોકલવામાં આવ્યો છે? ખરેખર, આમાં કાંઈ ગુપ્ત રહસ્ય હોવું જોઈએ. પણ તેના ખુલાસો કાણ કરે? એવા એવા અનેક તરંગો તેના મનમાં ઉપજવા લાગ્યા.

આ વખતે રઘુવીર ઘણા નમ્ર અવાજે બોલ્યો:—“ અહાહા ! હવે મને સારું જણાય છે; પણ જે કાંઈ જોયું તે કહેતાં મને ઘણો સંકોચ થાય છે. ”

“ એમાં સંકોચ રાખવાનું કાંઈ કારણ નથી. હું જાણું છું કે કાંઈ પણ ભયંકર અનાવ અન્યા જિવાય તમે આટલા અધા ભયભીત થાઓ નહિ. ”

“ લગભગ સહવાર થવા આવ્યું છે, નહિ ? ”

“ હા, પૂર્વાકાશ સ્વચ્છ થતું જાય છે. તમને શું દેખાયું તે કહો તો ખરા ? ”

“ હા, જેટલું યાદ છે, તેટલું કહું છું. કદાચિત્ તે સાંભળી તમને હસવું પણ આવશે. ”

“ કાંઈ મૂર્ખ હોય તે હસે. વિવંકી માણસ તો કદાપિ હસે નહિ. ”

રઘુવીરસિંહ ધીમેથી બોલ્યો:—“ ગમે તે હોય, પણ આ મહાકવ્ય-માં હવે વધારે વખત રહેવું યોગ્ય નથી. ”

અજીતસિંહ તો ક્યારનોય ત્યાં રહેવાને કમૂલ નહોતો. તેણે કહ્યું:—“ અહીં રહેવાની ખીજ ઘણી સરસ જગ્યાઓ છે, માટે કાલે આપણે ખીજે ઠેકાણે રહેવા જઈશું. ”

રઘુવીરસિંહ કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ. ઘણા વખત સૂધી તે સ્તબ્ધપણે બેસી રહ્યો. તેને ગુપચૂપ બેઠેલો જોઈ અજીતસિંહ બોલ્યો:—

“ તમને કદાચિત્ હમણાં કહેવામાં શ્રમ પડતો હોય તો કાંઈ નહિ. પ્રભાત થવા આવ્યું છે. માટે કાલે નિરાંતે કહેજો. ”

રઘુવીરસિંહે જવાબ આપ્યો:—“ નહિ, રાજકુમાર ! હું જે કાંઈ કહેવાનો છું તે હમણાં જ તમારે સાંભળવાની જરૂર છે; એટલે કાલે

તે વધે તમારાથી વધાર કરવાનું બની શકે. મ્હારી વિવેકશક્તિ તો હમણાં તદ્દન નાશ પામી છે.”

અજીતસિંહે ગંભીર મુદ્રાથી કહ્યું:—“રઘુવીરસિંહ, જે કાંઈ બન્યું હોય તે અચથી તે ઇતિ સૂધી કહો. તે સાંભળવાની મ્હારી ધણી ઇચ્છા છે.”

“સાંભળો ત્યારે.”

આમ કહી રઘુવીરસિંહે ગદ્ય રાત્રે બનેલી હકીકત કહેવાની શુરુઆત કરી. અમે તે જેમની તેમ અહીં ઉતારી લઈએ છીએ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ભયંકર વિલીપિકા.

“આપને ખબર તો છે કે, ફરી ફરીને કાલે હું તદ્દન થાકી ગયો હતો. જમ્યા પછી હું બિજાનામાં સૂતો કે તરત મ્હને ગાઠ નિદ્રા આવી ગઈ. ચારે બાજુએ ઝગઝગીત દીવાઓ બળતા અને તેનો પ્રકાશ પણ ખુલ્લો પડતો હતો. બધા દરવાજા તથા બારી બારણાં ધણા જ લક્ષ્યપૂર્વક બંધ કરી હું સૂઈ ગયો. નવી જમ્યામાં સાવધ રહેવું, એમ ધારી નોકરોને મ્હેં આખા મહાલમાં દીવા સળગાવવાનું કહ્યું હતું અને તેવી રીતે પ્રકાશિત થતા દીવાઓ મ્હેં પણ જોયા હતા.

“કેટલા વખત સૂધી હું સૂઈ રહ્યો હતો તેની મ્હને ખબર નથી; પરંતુ એકાએક મ્હારી ઉંઘ ઉડી ગઈ. જોઈંધું તો મ્હારું આખું શરીર પસીનાથી ઝેબ ઝેબ થઈ ગયું હતું. એટલું જ નહિ

પણ આખું પિછાનું સુદ્ધાં ધામથી ભીંજાઈ ગયું હતું. માથા ઉપરના વાળ ટટાર થઈ મથા હતા. આખું શરીર થરથર કંપતું હતું. શ્વાસોચ્છવાસ લેવાને ધણે જ શ્રમ પડતો હતો. શું થયું તેની તો પહેલાં પિલ્લુક સમજણ પડી નહિ. એટલું જ માત્ર સમજાયું કે, એક ભયજનક ભાવનાથી હું ભાન વગરનો થઈ ગયો છું. મ્હારી આખી જીંદગીમાં આવી સ્થિતિ કોઈ પ્રણ દહાડો થઈ નહોતી.

“આખો ઉઘાડી સ્પષ્ટ રીતે જોવાળઉં છું તો ચારે બાજુ ભયંકર અંધકાર છવાઈ રહ્યો હતો. બત્તીઓ કોણે ખુઝાવી નાંખી? એવો પ્રશ્ન સાહજિક મ્હારા મનમાં ઉત્પન્ન થયો. કારણ કે, બારી બારણાં તથા દરવાજા તો ખુલ્લે મ્હારા હાથે જ મ્હેં બંધ કર્યા હતાં ! અર્થાત્ પવનથી બંધ થઈ જાય એમ તો હતું જ નહિ. પિછાનામાં હું ઉઠીને એકાં થયો અને તમને મ્હોટેથી હાંક મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ મ્હારા ગળામાંથી પિલ્લુક અવાજ નીકળી શક્યો નહિ. મ્હને જણાયું કે, મ્હારું ગળું તદ્દન સૂકાઈ ગયું છે.

“માત્ર એટલું સમજાયું કે, આ અંધકારમય ઘરમાં કોઈ પણ જાતનો એક અવ્યક્ત પણ ભયંકર દેખાવ હોવો જોઈએ. તે દેખાવ કેવો હતો એ હું નિશ્ચિત કરી શક્યો નહિ. યુદ્ધની અંદર રણક્ષેત્રમાં મૃત્યુના મુખમાં ફફડો મારવાને હું કદી પણ ડર્યો નથી, તેમજ મ્હારો પ્રાણ જવાના પ્રસંગે વિકમ્પિત થયો નથી, પરંતુ આજે તે અંધકારમાં કોઈ સ્પષ્ટ જોવામાં નહિ આવ્યું તો પણ મ્હારા શરીરના લોહીનું પાણી થઈ ગયું. ઘરમાં કોણ આવ્યું છે અને કોણ ફરે છે, એ પિલ્લુક દેખાતું નહોતું; પણ માત્ર એટલું હું સમજી શક્યો કે, કોઈ ભયંકરતા ફર્યા કરે છે; એટલું જ નહિ પણ તેજ-અમૂર્ત બીતિ-નિર્ભય ભાવથી મ્હારી હસા કરવાને માટે આવે છે

અને હું લાકડાના કડકાની માફક પડ્યો છું—મ્હારામાં આત્મરક્ષણ કરવાનું સહજ પણ સામર્થ્ય નથી એવી મ્હારી પક્ષી ખાત્રી થઈ.

આવી સ્થિતિમાં હું કેટલો વખત હતો, એ પણ મને યાદ નથી. મ્હને જણાતું હતું કે, કાળચક્ર અચળ થયું છે—આ ભયંકર રાત્રી હવે પૂરી કરી શકાશે નહિ. મ્હારા પ્રાણની કોઈ પણ હત્યા કરશે. મ્હારા દેહમાં સામર્થ્ય હોવા છતાં જીવનના રક્ષણ માટે એક પણ પ્રયત્ન કરી શકાય તેમ નહોતું. રાજકુમાર ! તે વખતની મ્હારી દુઃખદ સ્થિતિનું વર્ણન કરવું સહેલું નથી ! ”

એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ છોડી રઘુવીરસિંહ ઘણા વખત સૂધી ગુપ-ચૂપ બેસી રહ્યો. ત્યાર પછી શરીરપર રંવાટાં ઉભા થયાં હોય, એમ ધ્રુજ ધીમે ધીમે બોલવા લાગ્યો:—“ ભયંકર—ઘણો જ ભયંકર દેખાવ ! મ્હારી જીંદગીમાં આજ સૂધી તેવો દેખાવ મ્હેં અનુભવ્યો—જોયો નથી. એકાએક હું સતો હતો તે દિવાનખાનાના એક ખુણામાંથી એક અત્યંત સ્પષ્ટ એવો નીલરંગી પ્રકાશ પ્રગલ્ભિત થયો અને મ્હારી ઇચ્છા નહિ હોવા છતાં, મ્હારે તે બાજુએ જતું પડ્યું. જોયું તો મંધકના પ્રકાશની માફક એ દીવાઓ બળતા બળતા મ્હારી આસ-પાસ ચકરચકર ફરતા હતા. એક વખત તે ઉપર જતા હતા તો ખીજ વખત પાછા નીચા આવતા હતા. જાણે કે, ભયંકર દીવાઓની રમત જ થતી હોય એમ જણાતું હતું; પરંતુ એકાએક તે બન્ને દીવાઓ એક જગ્યાએ સ્થિર થઈ ગયા. આસ્તે આસ્તે મ્હેં જાણ્યું કે, આ બન્ને દિવાઓ કોઈ ભયંકર મનુષ્યનાં ચક્રચકિત નેત્રો જ છે ! તે બંધાવહ નેત્રોનું વર્ણન કરવાનું સામર્થ્ય મ્હારી જીભમાં નથી. ઘણુંજ ભયંકર—ઘણુંજ ભયંકર ! ! ”

આટલું બોલતાં જ રઘુવીરસિંહ કંપી ઉડ્યો. થોડા વખત સૂધી

તે અવાક્ર બેસી રહ્યો. આવી સ્થિતિમાં તેને કાંઈ પણ જાતનો પ્રશ્ન કરવો એ યોગ્ય નહોતું એમ સમજી અજીતસિંહ પણ કાંઈ નહિ બોલતાં સ્વસ્થ બેસી રહ્યો.

કેટલાક વખત પછી રઘુવીરસિંહ પુનઃ બોલ્યો:—“ તે ભયાનક નેત્રો કેટલા વખત સૂધી મ્હારી આસપાસ ફરતાં હતાં એ હું સમજી શક્યો નહિ; પરંતુ મ્હારો દેહ તે ભયાનક દૃષ્ટિના દર્શનથી આસ્તે આસ્તે જડ જેવો થતો ગયો. અંધકારને લીધે એ નેત્રો કોનાં છે, એ હું સમજી શક્યો નહિ, તેા પણ એટલું તો જાણ્યું કે આ તો નૃત્તિમંત બીષણતા જ છે. તેનું વર્ણન થવું શક્ય નથી. આ જીવનમાં એ અપૂર્વ વિભીષિકા હું કદાપિ વિસરી શકીશ નહિ. ”

રઘુવીરસિંહ પુનઃ સ્તબ્ધ થયો, પણ અજીતસિંહે આગ્રહથી કહ્યું:—“ વારું, ત્યાર પછી શું થયું ? ”

રઘુવીરસિંહ મનમાં ને મનમાં શરમાઈ ગયો અને બોલ્યો:—
“ ત્યાર પછી તે બન્ને નેત્રો મ્હારી આસપાસ એક અસ્પૃશ્ય અને ભયાનક આકૃતિ દેખાડવા લાગ્યાં. કેટલાક વખત પછી સહજ વધારે પ્રકાશ પડવા લાગ્યો અને મ્હને સ્પષ્ટ રીતે જણાયું કે, એક બણા જ ઉંચા પુરુષનું હાડપિંજર મ્હારી સામે ઉભું છે. તે બીષણ હાડપિંજરના નેત્રોની બન્ને બાંખાઓમાં પહેલેથી દેખાતા તે બન્ને સંગતતા ગોળાઓ બળતા હતા અને તેના પ્રકાશમાં હાડપિંજરની માંસવિરહિત દાંતની બત્રીશી આગળ આવેલી સ્પષ્ટ રીતે દેખાતી હોવાથી તેની ભયંકરતામાં કાંઈક વિશેષ વધારે થયો હતો ! ”

આટલું બોલ્યા પછી રઘુવીરસિંહનું આખું શરીર યરથર ધ્રુજવા લાગ્યું અને તે આગળ બોલી શક્યો નહિ. તેના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ.

અજીતસિંહ પણ ગુપચુપ બેઠો હતો. તેણે ગઈ રાત્રે જે કાંઈ જોયું હતું તે રઘુવીરની દૃષ્ટિએ શું સ્વર્ગતુલ્ય નહોતું ? બે દેખાવોમાં જ આટલો બધો સ્વર્ગ—નરક જોટલો બેઠો ! ! ! અજીત-સિંહે પણ જો તે માણસનું હાડપિંજર જોયું હોત તો તે પણ બેશુદ્ધ ન બની ગયો હોત એમ કહેવું એ તો અતિશયોક્તિ ભરેલું જ લેખાય.

વળી કેટલોક વખત જવા પછી રઘુવીરસિંહ કાંઈક અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલવા લાગ્યો:—“ત્યાર પછી તે હાડપિંજરે તેના જીર્ણ હાથ મ્હારા તરફ ફેલાવ્યા. પોતાની લયાનક આંગળી મ્હારા તરફ કરી હું ક્યાં છું, એમ કોઈને બતાવવા લાગ્યું અને પછી એક લયસૂચક હાસ્ય કરી પોતાના લાંબાં પગલાં ભરતું તે મ્હારી પાસે આવવા લાગ્યું.”

અજીતસિંહ નિશ્ચળ હતો, તો પણ હજારો તર્કવિતર્કથી તેનું અંતઃકરણ ભરાઈ ગયું. વધારે શું કહીએ, તેનું મજબુત અને સાહસિક હૃદય પણ કેટલાક વખત પછી કંપવા લાગ્યું. એકાએક તે ઉઠીને ઉભો થવા લાગ્યો; પણ જેમ તેમ આત્મસંયમન કરી તે એમનો એમ બેસી રહ્યો.

રઘુવીરસિંહ અતિ મૃદુ અને ક્ષીણ સ્વરે આગળ બોલવા લાગ્યો: “પછી તેણે તેના અસ્થિમય ડાચાંમાંથી હૃદયવિલંબિત જીભ બહાર કહાડી અને પોતાનાં હાડકાં આટવા માંડ્યાં. તે મ્હારા તરફ આવતું જ હતું. મ્હારી લગોલગ આવ્યા પછી તેના ડોળાઓ સૂર્યની માફક પોતાનું પ્રખર તેજ પાડવા લાગ્યા. મ્હારી નજીક આવતાં જ મ્હેં ઘણી જ કરુણારસિક—ભયકારક ખૂમો પાડવા માંડી. ત્યાર પછી શું બન્યું તે મ્હને યાદ નથી. જ્યારે હું શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે આપને અને બધા સૈનિકોને મ્હેં મ્હારી આસપાસ વિંટળાઈને ઉભેલા જોયા.”

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વિચાર.

અજીતસિંહ ઉડીને ઉભો થયો. તેનું સર્વાંગ રોમાંચિત થઇ ગયું. તે નિશ્ચળ-અચળ ભાવે ઉભેલો હોવાથી ઘણા વખત સૂધી કાંઈ પણ જાતની વાત કરવાને સમર્થ થયો નહિ. આવી રીતની ભયાનક વાત તેણે પોતાની જીંદગીમાં કાંઈની પાસેથી પણ સાંભળી નહોતી. ઘણું જ ભયંકર વર્ણન ! સાંભળતાં જ હોશકોશ ઉડી ગયા. આખું શરીર થરથર કંપવા લાગ્યું. ખરેખર, આવો દેખાવ એક બે વખત જોતાં જ ગમે તેવા હિમ્મતખહાદુરની પણ હિમ્મત ગર્ભગણિત થઇ જાય અને તેસ્વર્ગના રસ્તે પ્રયાણ કરે તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી; પરંતુ રઘુવીરસિંહ ઘણા જ સાહસિક હૃદયનો વીરપુરુષ હોવાને લીધે જ જેમ તેમ કરી જીવતો રહ્યો. માત્ર અજીતસિંહના મુખમાંથી “ભયંકર ! ઘણું જ ભયંકર ! !” એટલા જ શબ્દો જેમ તેમ કરી નીકળ્યા.

રઘુવીરસિંહે કહ્યું:—“સેનાપતિ સાહેબ ! હું ગમે તેવા ભયંકર ખનાવથી ડરું એવો નથી એ તો આપ પણ જાણો છો. સાધારણ પ્લીકથી કિંવા સહજ કુંકાટાથી હું ડગમગી જઈ એવો નથી.”

આ વખતે અજીતસિંહ મનમાં વિચાર કર્યા કરતો હતો કે, “મહે” ગાંધ રાત્રે જે દેખાવ જોયો, તેની હકીકત રઘુવીરસિંહને કહેવી કે નહિ?” રઘુવીરસિંહ કાંઈ તેના તાબાનો સિપાહી નથી. તે અજીતસિંહના

પિતાના જોડલી ઉમ્મરનો પ્રૌઢ પુરુષ છે, અને તેણે જ અજીત-સિંહની ન્હાનપણથી સેવા કરી છે તથા શિક્ષણ આપ્યું છે. પોતાના પુત્રને આગ્રાના કિશામાં મોકલતી વખતે અજીતસિંહના આપે રઘુવીર સિંહને જ પસંદ કરી તેની સાથે મોકલ્યો હતો. અર્થાત્ રઘુવીરસિંહ અજીતસિંહના ગુરુસ્થાને કિંવા પિતૃસ્થાને હતો એમ જો કહેવામાં આવે તો તે કાંઈ અતિશયોકિત બરેલું તો નજ કહી શકાય. લોક-દષ્ટિએ જોતાં રઘુવીર એક સામાન્ય સિપાહી તો પણ અજીત-સિંહના ભણા-ખુરાની કાળજી રાખનાર માત્ર તે એક જ હોવાથી રઘુ-વીરથી તેણે એક પણ વાત ગુપ્ત રાખી નથી. રઘુવીરની સલાહ લીધા સિવાય અજીત કાંઈ પણ કામ કરતો નથી. માત્ર ગઈ રાત્રે બનેલી હકીકત જ તેણે આજ રઘુવીરસિંહથી પ્રથમ જ ગુપ્ત રાખી. તેણે ગઈ રાત્રે જે કાંઈ જોયું હતું તે બધું ગુપ્ત રાખ્યું. કાંઈને તે વાતનો ધસારો પણ જણાવ્યો નહિ. આમ ઘણો વખત વિચારમાં નીકળી જવા પછી તે બોલ્યો:—“હા, તમે જે કાંઈ જોયું છે તે કદાચિત્ મ્હેં જોયું હોત તો મ્હારી સ્થિતિ તે વખતે કેવી થઈ ગઈ હોત એ હું કહી શકતો નથી. ત્યારે તમે જે કાંઈ જોયું તે બધો ભૂતનો જ ખેલ હોવો જોઈએ એમ તો તમારી ખાતરી છે કે નહિ ?”

રઘુવીરસિંહ એકદમ બોલી ઉઠ્યો:—“હા ભૂતાવળ વગર ખીજું શું હોઈ શકે ?”

“કેમ, તમને ડરાવવા માટે ખીજું કાંઈ માણસ એમ કરી શકે કે નહિ ?”

“અસંભવનીય !”

ત્યારે આપણે એક દિવસ વધારે આ મહેલમાં રહીએ અને જોઈએ કે—”

અજીતસિંહને વચમાં જ બોલતાં અટકાવી રઘુવીરસિંહ વ્યગ્ર-તાથી બોલ્યો:—“ નહિ, નહિ; રાજકુમાર એવી ઇચ્છા બિલકુલ કરશે નહિ. જો એકાદ બીજી વખત હું તે હાડપિંજરને જોઈશ તો ગાંડા થઈ જઈશ ! ”

અજીતસિંહ વિષણુ સ્વરે બોલ્યો:—“ તમે જેમ કહો છો તેમ અને ખરું ! હવે પ્રભાત થઈ ગયું છે. ચારે બાજુએ સ્વચ્છ પ્રકાશ સિવાય બીજું કંઈ જોવામાં આવતું નથી. ચાલો, આપણે અંદર જઈએ અને એક વાર ફરીથી બધી બાબતની તપાસ કરી જોઈએ.”

ઘણી અનિચ્છાએ રઘુવીરસિંહ ઉડીને ઉભો થયો. તેણે કહ્યું:— “ મહેને બહુ અશક્તિ જણાય છે. થોડા વખત સૂઈ હું અહીં જ બેઠા છું. જોઈએ તો આપ જાઓ. ”

અજીતસિંહ કાંઈ બોલ્યો નહિ. માત્ર તે હસતો હસતો મહાલય તરફ ચાલ્યો ગયો. આ વખતે સૂર્યોદય થઈ ગયો હતો, અને રાત્રે ચારે બાજુએ પ્રસરેલો અંધકાર નષ્ટ થઈ ગયો હતો. બહીવાનું કાંઈ કારણ નહોતું. આ વખતે જેને બહીક લાગે તે તદ્દન ડરપોક માણસ હોવો જોઈએ એમજ કહી શકાય એમ અજીતસિંહ મનમાં ને મનમાં કહ્યા કરતો હતો; તો પણ આથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું કે તે પણ મનમાં તો ઘણો જ ડરી ગયો હતો. માત્ર પોતાનું દુર્દમનીય હૃદય કેવળ સ્વસામર્થ્યથી જ ટકાવી શક્યો હતો.

તેણે સૈનિકોને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ તમારાથી બની શકે તેટલી ત્વરાથી તમે બધા તૈયાર થાઓ. આપણે બીજા સારા મહાલયમાં રહેવા જવાનું છે. ” રાત્રિની ભયંકર હકીકતથી સૈનિકો અચાત હોવાથી

તેઓ આ હુકમ સાંભળતાં જ આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયા. અત્યાર સૂધીમાં તેઓએ કાંઈ દિવસ સેનાપતિને સામે પ્રત્યુત્તર આપેલો નહિ હોવાથી તેઓ એક શબ્દ પણ નહિ બોલતાં ગુપચૂપ ત્યાંથી ઉપડવાને માટે તૈયારી કરવા લાગ્યા.

પાછો ફરીથી અજીતસિંહ તે મહેલમાં દાખલ થયો અને ચારે બાજુએ તપાસ કરી દરેક ભાગને ઘણા જ ધ્યાનપૂર્વક જોવા લાગ્યો; પરંતુ પોતાના સિવાય બીજું કાંઈ આવ્યું હોય એવું એક પણ ચિહ્ન તેના આંખે નહિ.

ઉપર નીચેના બધા દરવાજાઓ તથા ખારી ખારણાં ઉઘાડી નાખવા માટે તેણે માણસોને આજ્ઞા કરી. તરત જ તેના હુકમ મુજબ અમલ થયો અને બધાં ખારી ખારણાં ઉઘાડી નાખવામાં આવ્યાં.

ખહાર ઉઘાડનામાં આવી એક વૃક્ષ નીચે ઉભો રહી અજીતસિંહ તે રાજવાડાનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. કેવું સુંદર દૃશ્ય ! ખરેખર તે એક મનોરમ ચિત્ર હતું. મહેલના માથે એક મોટો સોનાનો કળસ રાખવામાં આવ્યો હતો. તેના ઉપર પણ એક ન્હાનો સફાઇદાર કળસ આવેલો હતો અને તેના ઉપર પડતાં સૂર્યકિરણોથી ઘણી સુંદર શોભા જણાતી હતી. અજીતસિંહ ચિંતાયુક્ત ચહેરે વિચાર કરવા લાગ્યો. “આ ખાગમાં બાદશાહી મહેલની માફક શૃંગારેલો બીજો પણ મહેલ હોવો જોઈએ એમ તો કાંઈ જણાતું નથી. ત્યારે શું હું એમ કહું કે અહીં મેં એક મહેલ જોયો હતો ? તો લોકો મ્હને ગાંડમાં તો નહિ ગણી કહાડે ? ત્યારે અમે જોયું તે શું ? પૈશાચિક લીલા સિવાય તેને બીજું કયું નામ આપી શકાય ?”

મિયાનમાંથી તલવાર ખહાર કહાડી તે આગળ વધ્યો અને મહેલના પહેલા માળપર જઈ સૂક્ષ્મ રીતે નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો;

પરતું ક્યાંય પણ એકાદું ગુપ્તદ્વાર હોય એવાં ચિહ્ન જણાયાં નહિ. ત્યાર પછી તે બીજે માળે ગયો અને ત્યાં તપાસ કરવા લાગ્યો. ત્યાં પણ કાંઈ જણાયું નહિ. આખરે તે કંટાળીને સ્વગત બોલવા લાગ્યો:--“કાંઈ પણ જીવતું પ્રાણિ અહીં આવે એવું તો જણાતું જ નથી. અમે અન્નેએ રાત્રે જે કાંઈ જોયું તે પિશાચ કૃત્ય જ હોવું જોઈએ. માનવી સામર્થ્ય આવું હોય નહિ, અથવા અમે જે જોયું તે સ્વપ્ન જ છે અને તેને જ અમે અત્યક્ષ પ્રકાર કહીએ છીએ. ત્યારે જે ભૂત જ હોય તો ઉપરના માળપરથી મ્હેં બાદ-શાહી મહેલ અને તેમાંના ભયંકર યનાવજોયાં, તેજ વખતે નીચેના માળપર રઘુવીર બીજી જ જાતનો બીપણ દેખાવ કેમ જોઈ શકે ? શું ભૂત માણસનું ખૂન કરીને ખતાવે ? હજી પણ તે શયતાન રાક્ષ-સીનાં બીપણ વાક્યાં મ્હારા કાનમાં પ્રતિજ્વલિત થઈ રહ્યાં છે. ‘હા, કાલે તારો વારો છે !’ નહિ, નહિ, સ્વપ્ન તો ન જ કહી શકાય ! ખરે-ખરી રીતે જોતાં મ્હને મજબૂત પત્રંગ સાથે બાંધવામાં આવ્યો હતો. અર્થાત્ જો આ સ્વપ્ન હોય તો પિશાચલીલા સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? માત્ર તેમાં સંશય એટલો જ છે કે, તે ભૂત અમારી અન્નેની નજર સામે જૂદી જૂદી રીતે શા માટે દેખાયું હશે ?”

આવી રીતે વિચાર કરતો કરતો અજીતસિંહ બહાર આવ્યો. જુએ છે તો રઘુવીરસિંહ દરવાજા પાસેની બીંતની છાયામાં ખેંટા હતો અને મહમ્મદજીન તેની નજીક ઉભો હતો. તે અન્નેને એક ઠેકાણે જોઈ અજીતસિંહ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો, “રઘુવીરે આને રાતની વાત કહી તો નહિ હોય ? મ્હને લાગે છે કે, આ વખતે તેને કાંઈ પણ કહેવું ન જોઈએ.”

અજીતે રઘુવીરસિંહના મ્હેં તરફ જોયું. રઘુવીરના ચહેરાપર

હમણાં કાંઈક તેણે આવી હતી-તે ખરાખર શુદ્ધિમાં પણ આવ્યો હતો. અજીતસિંહ નજીક આવતાં જ વૃદ્ધ મહમ્મદખાન સંમાનપૂર્વક બોલ્યો:—“ ઉમરાવ સાહેબે મને આપની પાસે મોકલ્યો છે. હુજૂર, ગુલા-મને કાંઈ હુકમ હોય તો બધું હાજર છે.”

રઘુવીરના ચહેરાપરથી અજીતે જાણ્યું કે, ગઈ રાતનો ખનાવ તેણે કાઢીને પણ કહ્યો નથી. તો પણ તેનું મન નિશ્ચિત નહિ હોવાને લીધે તેણે મહમ્મદખાનને કહ્યું, “ તું જા, હું હમણાં જ ઉમરાવ-સાહેબ પાસે આવું છું.”

વૃદ્ધ નોકર સલામ કરી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તેના ચહેરા ઉપરથી જ અજીત સમજી ગયો કે, રાત્રિના બીપણ પરંતુ ગુપ્ત ખનાવની કાઢીને ખબર નથી. યદા કદાચિત્ કાંઈ છુપાઈ રહેલા માણસનું આ કામ હોત અથવા હોય તો તેમાં આ વૃદ્ધ નોકરનો પણ હાથ હોવો જોઈએ; પરંતુ ઉમરાવ કિંવા તેના આ નોકરમાંથી કાઢીને પણ આ ખાખતની ખબર પડી નથી તે પરથી તો આ મહેલમાં કાંઈ છુપાઈ રહ્યું હોય એમ સંભવ રહેતો નથી. આવા ઘણા વિચારો કર્યા પછી આખરે અજીતસિંહે નિશ્ચય કર્યો કે, “ મહેલ અને રઘુવીરે જે કાંઈ જોયું તે સ્વપ્ન જ હતું. ત્યારે આવી સ્થિતિમાં રજવાડા છોડી બીજા ક્યાંય જવું એ શું યોગ્ય ગણાય કે ? રઘુવીર તો અહીં એક રાત પણ રહેવા કમ્પૂર્ણ નથી ! ” ખરી રીતે જોતાં અજીતસિંહના મનમાં એક રાત વધારે અત્રે રહેવાનું હતું અને તેનો જ ખનાવ ફરીથી ખાંદો છે કે નહિ, તે જોવાનો તેનો વિચાર હતો. પણ પાછું તેનું મન તેને કહેતું હતું કે, “કદાચિત્ પાછો પૂર્વવત્ ખનાવ ખાંદો તો અજ્ઞાનાવસ્થામાં જ લયંકર પ્રાણહારક વિષ ખાંદો મરવું પડશે. આવી રીતે મરવાની કાંઈ આપણી ઇચ્છા નથી. નહિ, સંશયી હૃદયથી કાંઈ પણ સાહસિક કામ કરવું

ચોગ્ય નથી. રઘુવીરનો શબ્દ મ્હં કોઈ દિવસે અમાન્ય ક્યો નથી અને આજ પણ અમાન્ય કરવો નથી.”

એમ વિચાર ક્યો પછી તે ઉમરાવસાહેબને મળ્યો. પહેલાંની માફક જ અત્યારે તે અર્ધમાંચેલાં નેત્રાએ તપાવ્યાને એટલીને બેઠો હતો. ઉમરાવ એટલો તો હોશિયાર હતો કે, તેના ચહેરા-પરથી તેના મનની વાત કોઈ કળી શકે એ અશક્ય જ હતું. તેનો ચહેરો હમ્મેશાં શાંત અને વિશિષ્ટભાવરહિત હતો. રાજકુમારને જ્ઞાતાં જ સંદેહથી સદગ્જ જરા ઉઠીને તેણે કહ્યું, “મિળજે શરીફ ?”

કુમારે કહ્યું:—“અમે બધા ખુશીમાં છીએ. આપના અપૂર્વ આદરસત્કારથી અમે આપના હમ્મેશાંને માટે અહેસાનમંદ થયા છીએ; તો પણ આપની સાથે થોડી ઘણી વાતચિત કરવાની મ્હારી ઇચ્છા છે.”

૪૬ ઉમરાવ વ્યગ્રતાથી એકદમ બોલી ઉઠ્યો:—“શો હુકમ છે ?”

કુમારે કહ્યું:—“અમે અમારી ખામતમાં હવે આપને તસ્દી આપવા ઇચ્છતા નથી. અમારા સૈનિકોને મરિયમમહેલમાં રહેવાને ગમતું નથી. આપે કહ્યું હતું, તે જ ખરું છે. તે મહાલય એટલો બધો રહેવા યોગ્ય નથી.”

“રાજકુમારની જ્યાં રહેવાની ઇચ્છા હોય ત્યાં—”

“આપને એટલી બધી તસ્દી લેવાની જરૂર નથી. ઘણાખરા રજવાડા ખુલા જ છે, એટલે તેમાંથી એકાદ પસંદ કરી લઇશું.”

૪૬ ઉમરાવનો ચહેરો એક ક્ષણ સૂધી કાળા ઠીંકરા જેવો થઈ ગયો; પરંતુ તે ચાણાક્ષ-જમાનાના ખાબેલ ઉમરાવે તેમાં પરિવર્તન કરી કહ્યું:—“તમે કહો છો, તે ખરું છે; પણ—”

“અમારાથી ચર્ચા શકતી ખામતમાં અમે તમને ગિલકુત્ર

અમ પડવા દઇશું નહિ. અમે તે શોધીને પસંદ કરી લઇશું.” એમ કહી વૃદ્ધ ઉમરાવ તેને ઉત્તર આપે તે પહેલાં જ અજીતસિંહ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ઉમરાવ સલામતખાન તેના તરફ એક તિરસ્કારપૂર્ણ દષ્ટિ ફેંકી ધણુ જ ગંભીર વિચારમાં નિમગ્ન થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

નવી જગ્યા.

અજીતસિંહે મનમાં ને મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, વૃદ્ધ ઉમરાવને કાંઈ પણ હકીકત કહેવી નહિ અને પોતાને જે જગ્યા જોઇએ તે પોતે જ શોધી લેવી. તે મનમાં બોલ્યો:—“ રઘુવીરસિંહ ગમે તેમ કહે, પણ આ કપટી વૃદ્ધ ઉમરાવ અમારાથી કાંઈ પણ છુપાવી રાખે છે એમાં તો કોઇ જાતનો સંશય નથી. તેના બોલવા પર વિશ્વાસ રાખવો કામનો નથી. આ ફતેહપૂર સિંકીમાં એકાદ મહા ભયંકર કારસ્થાન ચાલે છે અને તેનાં ઘણાંખરાં સૂત્રા આ ઉમરાવના જ હાથમાં હોવાં જોઈએ. માત્ર તે કારસ્થાન શા માટે કરવામાં આવે છે તેની જ મહત્ત્વ ખબર નથી. કારણ કે, મહારામાં તે બાબતની ખટપટ કરવાનું સામર્થ્ય નથી. ”

અજીતસિંહે ફતેહપૂર સિંકી પહેલાં કદાપિ જોયું નહોતું. કાલની રાત્રિ સૂધી શહેર જોવાની તેને એટલી બધી આવશ્યકતા જણાઇ નહોતી. પણ આજે તો જૂદો જ ચમત્કાર થવાને લીધે આખું શહેર ફરીને જોવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો અને તેટલા જ માટે ઉમરાવને ત્યાંથી

એકદમ તે બહાર નીકળી પડ્યો. બહાર આવીને જુએ છે તો ઉમરાવનું ઘર શહેરના એક છેડાપર આવેલું હતું અને તેની આસપાસ એક પણ ઘર નહોતું. ઋષિમુનિએને પસંદ પડે તેવા તે એકાંતવાસ હોવાને લીધે ઉમરાવ માટે પોતાના મનમાં કાંઈ પણ ખરાબ કલ્પના કરવી એ મહાપાપ જેવી વાત છે, એમ દરેક જણને પાકી ખાતરી હતી અને કેટલાક અંશે તે વાત ખરી પણ હતી એમ આગળ ઉપર જણાઈ આવશે.

શહેરના ઉત્તર ભાગમાં લાંબે આદશાહના એક લઘ્વ અને મુંઢર મહેલ આવેલો હતો. તેમાં પહેલાં દિવાને—આમ, પછી દિવાને—આસ અને તેની પછવાડે જૂદાં જૂદાં ઉત્તમોત્તમ દિવાનખાનાંઓ આવેલાં હતાં. અકબર આદશાહ ઘણું ખરું આ મહેલમાં જ રહેતા હતા; પરંતુ રાતે જે બેગમને ત્યાં જવાની ઇચ્છા હોય તે બેગમ માટે આંધેલા સ્વતંત્ર મહેલમાં તે જતા હતા. અજીતસિંહ એક મહેલ પછી ખીન્ને મહેલ, એક ઇમારત પછી ખીજી ઇમારત એમ એક પછી એક જતો જતો આગળ ચાલ્યો. તેણે દરેક ઇમારત ખાલી પડેલી જોઈ. કોઈ પણ ઇમારતમાં બિલકુલ સામાન નેયો નહિ તેમજ વસતિનું એક પણ ચિહ્ન તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. ઘણાં વર્ષોથી સંભાળ નહિ લેવાને લીધે જ્યાં ત્યાં ધૂળ છવાઈ રહી હતી. એ ચાર વર્ષમાં કોઈએ ત્યાં પગ મૂક્યો હોય એમ જણાતું નહોતું. ઘણી ખરી ઇમારતો જોયા પછી તે આદશાહના મુખ્ય મહેલ પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં પણ જ્યાં હાથ લગાડે ત્યાં ધૂળ ચોંટી આવતી હતી; છતાં તેણે તેજ મહેલ પોતાને રહેવાને માટે પસંદ કર્યો. તેણે મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું: “મરિયમ ખીખીનો મહાલય જોતાં જ જણાયું હતું કે, તેમાં કોઈ રહેતું હોય ના નહિ રહેતું હોય તો પણ તે ઝાડીઝુડીને સાફ કરેલો હતો; પરંતુ આ

મહાલયમાં તો તેવું કાંઈ જોવામાં આવતું નથી. વળી જગ્યા પણ ઘણી વિશાળ છે એટલે અહીં રહેવાનું રાખીએ તેજ સારું. ”

તરતજ તે મરિયમ મહાલયમાં આવ્યો અને પોતાના સૈનિકા આગળ બાદશાહના મહાલયમાં રહેવા જવાનો પોતાનો નિશ્ચય જાહિર કર્યો, અને ત્યાં જઈ ખાવા પીવાની દરેક તૈયારી કરવાની તેમને આજ્ઞા આપી. પછી રઘુવીરસિંહને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ હું શહેરની અંદર ફરવા જઈશું, તમારી આવવાની ઇચ્છા છે ? ”

રઘુવીરસિંહે કહ્યું:—“ મારી તખીયત હમણાં બરાબર નથી, એટલે ન્હાઇ ઘોઘ થોડો નાસ્તો પાણી કરી જરા આરામ લેવાની મરજી છે. ”

અજીતસિંહ કાંઈ નહિ બોલતાં ગુપચૂપ બહાર આવ્યો ગયો અને તેણે શહેરના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી ફરી બધી ઇમારતો, સમાધિ-મંદિરો અને મસ્જિદો જોઈ, પરંતુ ક્યાંય પણ મનુષ્યવસતિનું ચિહ્ન તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. આખું મહાનું સુંદર શહેર નિર્જન થઈને પડ્યું હતું. એક જગ્યાએ એક સુંદર પ્રશસ્ત ઇમારતના ઘણથી ભરેલા એટલા ઉપર ઉભો રહી અજીતસિંહ આસપાસનું અવલોકન કરવા લાગ્યો તો લાંબે-ઘણેજ દૂર એક ન્હાનું ગામ હોય એમ તેને દેખાયું. ખાડી ચારે બાજુએ ખુલ્લું મયદાન, ઝાડીઓ કિંવા ખડે-રો સિવાય બીજું કાંઈ જ નહોતું. મનુષ્યનું તો નામનિશાન જ નહોતું.

આવી રીતે તે ફરતો હતો એટલામાં પીરસ્થાનનો વૃદ્ધ મુઠ્ઠાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને અજીતસિંહને સલામ કરી બોલ્યો:—“ રાજકુમાર, મ્હેં સાંભળ્યું છે કે, કાલ રાત્રે જ આપ અહીં આવ્યા છો. ”

“ તમને કાણે કહ્યું ? ”

“ ઉમરાવ સદ્ગામત્યાને તેમના એક માણસને મ્હારી પાસે મોકલ્યો હતો. બાદશાહનો પત્ર અમને શિરસાવંઘ હોવાથી અહીં એકાન્ત સુખનો લાલ લેનાર અમે બન્ને જણા આપની ખાતર ખરદાસ્ત કરવાને બંધાયલા છીએ. ”

“ આપને અહીં ગમે છે ? માણસનું તો નામનિશાન પણ જણાતું નથી. ”

“ તેમાં આપણો શું મલાજ ? જેવી ખુદાની મરજી ! ”

“ આપ અને ઉમરાવ સિવાય આ શહેરમાં ખીજું કોઈ માણસ નથી ? ”

“ છે. ઉમરાવ સાહેબનો નોકર મહમ્મદખાન અને તેમની દાસી હમીદા. ”

“ આપની પાસે કોઈ નોકર નથી ? ”

“ રાજકુમાર ! હું તો ફકીર માણસ ! મને નોકરની શી જરૂર પડે ? ”

“ આપના ખાવા પીવાની વ્યવસ્થા કાણ કરે છે ? ”

“ મ્હારાથી બની શકે તેટલા પદાર્થો હું પોતે જ બનાવીને જમું છું. મહમ્મદખાન ગામમાંથી સીધું-સામાન લાવી આપે છે અને મહિનામાં એક વખત બાદશાહ પણ મેહેરબાની કરી ઘણા ખર્ચ સામાન મોકલાવી દે છે. અર્થાત્ મને કોઈ જાતનો અભાવ નથી અને હું અહીં ઘણા જ સુખમાં રહું છું. ”

“ ફકીરસાહેબ, તમને એક પ્રશ્ન પૂછવાની મ્હારી ઇચ્છા છે. ”

“ વાહ ! ખેલાશક પૂછો. આ આત્મકિત આપના પ્રશ્નનો બની શકે તેટલો સ્પષ્ટ ઉત્તર જ આપશે, એવી ખાતરી રાખજો. ”

“ મને એટલું ખતું માન આપવાની જરૂર નથી. હું તો એક સાધારણ માણસ છું એટલે આપના જેવાની અમારા પર કૃપાદષ્ટિ હોય એજ અમારાં મહા ભાગ્ય.”

“ આપ મને શું પૂછવા ઇચ્છો છો ? ”

“ હું એમ પૂછું છું કે, આ શહેર તદ્દત જનશૂન્ય થઈને પડેલું છે; તેથી કોઈએ અહીં ભૂતના ચાળા બંધા હોય એવું તમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે ? ”

ફકીર ઘણા જ વિસ્મયથી રજપૂત વીરના ચહેરા તરફ નેઘને બોલ્યો:—“ નહિ. ભૂત જેવું કંઈ હું જાણતો જ નથી, પણ આપના બેવામાં તેવું કંઈ આવ્યું છે કે શું ? ”

“ હા, કાલે અમે મરિયમખીખીના મહેલમાં ઉતર્યા હતા. કારણકે બાદશાહની તેવી આજ્ઞા હતી. ”

“ કોની, બાદશાહની ? શા માટે ? ”

“ તેની મને ખબર નથી. કદાચિત્ બાદશાહના મનની આ લહેર પણ હોય ? ખીન્ને હુકમ આવે ત્યાં સુધી અમારે અહીં જ રહેવું પડશે. ”

“ બાદશાહે શા માટે તમને આ જનશૂન્ય શહેરમાં મોકલ્યા છે ? આ શહેર આપના જેવા રાજવંશીઓને રહેવા માટે યોગ્ય નથી. હું તો વૃદ્ધ છું અને તેમાં પણ વળી ફકીર છું એટલે આવા એકાંત સ્થળે રહી ખુદાનું સ્મરણ કરવાની ઇચ્છા થાય એ સ્વાભાવિક છે અને તેથી જ મ્હેં આ જગ્યા પસંદ કરી છે. વૃદ્ધ સલામતખાનની પણ મ્હારા જેવી જ સ્થિતિ છે. વારું, પણ બાદશાહે આપને અહીં શા માટે મોકલ્યા છે ? ”

“ તેની મને બિલકુલ ખબર નથી. ! ”

વૃદ્ધ ફકીર મૃદુ હાસ્ય કરીને બોલ્યો:—“ હા, આપ કહેા છો તેમજ આદશાહના મનની લહેર પણ હોઈ શકે. વારું, ગમે તેમ હોય; આપણે તે સાથે શું કામ છે ? પણ આપ ભૂત વિષે શું કહેતા હતા ?”

“ અમારો એક માણસ રાતે એક ઘણો જ ભયંકર દેખાવ જોવાને લીધે ભયભીત થઈ ગયા અને એકાએક ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠ્યો તે કહે છે કે, મેં એક ભૂત જોયું; પરંતુ હું, તો એમ ધારું છું કે તેણે એકાદ સ્વપ્ન જ જોયું હોવું જોઈએ.

વૃદ્ધ ફકીર અચ્ચતાથી બોલ્યો:—“ તેમાં સંશય જેવું શું છે ? તેવા વિચાર લાવવાની પણ જરૂર નથી. ન્દાનપણથી—લગભગ સીત્તેર વર્ષ થયાં હું આ શહેરમાં રહું છું; પરંતુ મ્હારા જોવામાં કે સાંભળવામાં આવી વાત આવી નથી. ખરેખર, આપ એક મૂર્ખ માણસના કહેવા પર વિશ્વાસ રાખી રજવાડો છોડી જાઓ છો; કેમ ખરું કે નહિ ? ”

અજીતસિંહ જેવા વીરનરને લાજિજત કરવા માટે આ સિવાય બીજા પ્રશ્નની આવશ્યકતા નહોતી, અને ખરેખર બન્યું પણ તેમજ. અજીતસિંહનો ચહેરો સંક્રાંચથી આરક્ત થઈ ગયો. ઘણા વખત સૂધી તે પ્રત્યુત્તર આપી શક્યો નહિ. પછી આસ્તે આસ્તે બોલવા લાગ્યો:—
“ હજી સૂધી કાંઈ જગ્યા બદલવાનું નક્કી કર્યું નથી; પણ—”

“ રાજકુમાર, આપને અહીં ઉભા રહીને ઘણો વખત થયો છે એટલે આપનો વધારે વખત રોકવાને હું ઇચ્છતો નથી. વળી મ્હારું મન પણ એમ સાક્ષી પૂરે છે કે, આપની અને મ્હારી મુલાકાત પાછી એક વાર થશે. ”

“ હા, જરૂર—મુલાકાત થશે જ. ”

એમ કહી અજીતસિંહે ફકીરને જવા માટે રજા આપી. મુઠ્ઠાં

પણ પોતાના નિવાસસ્થાનમાં ચાલ્યો ગયો. અજીતસિંહે જોયું કે તેનું નિવાસસ્થાન એ એક ન્હાની ઝુંપડી હતી. સલિમ ફકીરની સુંદર આરસ પથરની કબરની પછવાડે તે ઝુંપડી ખાંચેલી હોવાથી ગુર-શિષ્યભાવ સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ આવતો હતો.

અજીતસિંહ જતાં જતાં વિચાર કરવા લાગ્યો:—“આ ઠેકાણે એકાદ ગુપ્ત કારસ્થાન ચાલુ હોય તો તેની આ વૃદ્ધ ફકીરને બિલકુલ ખબર નહિ હોવી જોઈએ; કારણ કે કપટી સલાખતખાને પોતાના અહીં રહેવાનો હેતુ આને સમજાવ્યો હોય એમ જણાતું નથી; અર્થાત્ અહીં જો કોઈ માણસ છુપાઈ રહ્યો હોય તો તેની પણ આ વૃદ્ધ ફકીરને ખબર પડે એમ તો છે જ નહિ.”

ત્યાર પછી અજીત એક સુંદર સફેદ સંગેમરમરના પથરથી બનેલી મસજીદમાં ગયો અને ઘણા વખત સૂધી તેના સૌંદર્યનું નિરીક્ષણ કરી બોલ્યો:—“પ્રજનનું કેટલું બધું લોહી ચુસીને આ અલૌકિક ઇમારત બનાવી હશે, એનો કાણુ જવાબ આપી શકે એમ છે ? આ કામમાં કેટલા બધા દ્રવ્યનો ધૂમાડો થઈ ગયો હશે તે સમજવું પણ સહેલું નથી; વળી વિશેષ અફસોસની વાત તો એ છે કે, આ ઇમારતનો કોઈ ઉપયોગ થતો નથી ! ઇમારત નિર્જન થઈને પડી રહી છે ! માત્ર વૃદ્ધ ફકીર સિવાય મસજીદની અંદર નિમાજ પઢનાર બીજો એક પણ ભક્ત નથી, એ આવી મહાન આલીશાન મહેલ જેવી મસજીદનું દુદૈવ કે બીજું કોઈ ?”

ઘણા વખત સૂધી ત્યાં ઉભા રહ્યા પછી અજીતસિંહ મુખ્ય દરવાજા તરફ વળ્યો. તે દરવાજા પર ફારસી ભાષામાં નીચે પ્રમાણે લેખ કાતરેલો હતો:—

“ જૂદા જૂદા દેશોમાં વિજય મેળવી કીર્તિસ્તંભરૂપ આ દરવાજો મહા પરાક્રમી અકબર બાદશાહે બાંધ્યો છે. ”

અજીતસિંહ મનમાં ને મનમાં બોલ્યો:—“ શું આ કીર્તિસ્તંભને લીધે પોતાની નામના આખા જગતમાં ફેલાશે એમ અકબર બાદશાહ ધારતો હતો ? અરે ! પણ આ શું જોવામાં આવે છે ? અહીં એક પક્ષી પણ ફરકતું દેખાતું નથી ! ! ”

પરંતુ એકાએક તે ચમક્યો. ક્યાંયથી મધુર સંગીતનો સ્વર આવતો તેણે સાંભળ્યો. ગાયન ધણું જ મધુર અને મિષ્ટ હતું. પહેલાં તો આ કોઈ સ્ત્રીના કંઠનો અવાજ હોવો જોઈએ એમ તેણે ધાર્યું. પણ વધારે ધ્યાનપૂર્વક તપાસ કર્યા પછી તેને જણાયું કે, આ કોઈ રમણીકંઠનો અવાજ નથી; પણ કોઈ મધુર અવાજનો ગર્વેયો જ ગાયન ગાય છે. તેના મનમાં સાહજિક જ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયો:—“ત્યારે શું આ શહેર દેખાય છે તેવું જ ઉજ્જડ હશે ? અહીં ઉમરાવ, ફકીર અને તેના નોકર સિવાય બીજું કોઈ તો રહેતું નથી ! શું તેઓ બંને મળે બંને બનાવતા તો નહિ હોય ? ! અને કદાચિત્ તેમ હોય, તો તેમાં તેઓનો શા સ્વાર્થ હોવો જોઈએ ? ! ”

સંગીતનો ધ્વનિ ક્યાં બાજુથી આવે છે તે અજીતસિંહ બરાબર નક્કી કરી શક્યો નહિ. માત્ર તેને એટલું જણાયું કે, આ નિર્જન શહેરમાં ચારે બાજુથી સંગીત લહરીઓ પ્રતિધ્વનિત થાય છે. વિશેષ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યા પછી તે કલ્પના કરી શક્યો કે, કોઈ તંબૂરો લઈને ગાય છે. તરત જ તે દરવાજામાંથી બહાર નીકળ્યો. રસ્તેથી થોડે દૂર એક તળાવ આવેલું હતું. આ શહેરમાં આવ્યાં બે ત્રણ તળાવો હતાં અને તે સિવાય બીજે ક્યાંય પાણી મળતું

નહોતું. પાણીના અભાવને લીધે જ આ સુંદર શહેરને છોડી અકબર બાદશાહ પોતાની રાજધાની યમુનાના કાંઠાપર આવેલા આગ્રા શહેરમાં લઈ ગયો હતો.

અજીતસિંહનું ધ્યાન તે તળાવ તરફ ખેંચાયું. બે માણસો તળાવના કિનારાપર બેઠેલા તેણે જોયા. તે તેમની પાસે ગયો અને જુએ છે તો એક નવીન સંન્યાસી હાથમાં તંબૂરો લઈ હૃદયને આનંદ પમાડે તેવું ભજન આંખો મીંચી એકતાનથી ગાતો હતો. સંન્યાસીનો ચહેરો ઘણો સુંદર હતો. તેની ઉંમર પંદર વર્ષ કરતાં વધારે નહોતી. તેથી ઓછી કહીએ તો તેમાં કાંઈ અતિશયોક્તિ જેવું નથી. તેણે ખભાથી તે કેડ નીચેના પગ સુધી પહોંચે તેવી ભગવા રંગની કંદની પહેરેલી હતી. માથા પરના કાળા ત્રાળ બન્ને ખભા થઈ હૃદય સુધી પથરાયેલા હતા. તેનાથી થોડે દૂર એક આવેડ વચનો માણસ રસોઈ કર્યો કરતો હતો. તેને જોતાં જ એમ જણાતું હતું કે, તે સંન્યાસીનો ચેલો હોવો જોઈએ, અને હતું પણ તેમજ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

નવીન સંન્યાસી.

અજીતસિંહને જોતાં જ સંન્યાસીએ પોતાનો તંબૂરો વગાડવો બંધ કર્યો અને બાજુએ મૂકી દીધો. તે જોઈ અજીતસિંહ સંમાન-પૂર્વક બોલ્યો:—“ મહારાજ, આપે શા માટે ગાયત્રી બંધ કર્યું? મહારા આવવાથી આપને કાંઈ જાતની હરકત તો નથી થતી ? ”

સંન્યાસીએ સદજ હસીને કહ્યું:—“રાજકુમાર, આપને વંત ગાયન સાંભળવાની ઇચ્છા હશે, તો હું ફરીથી ગાઈ સંભળાવીશ.”

અજીતસિંહ કાંઈ ખોલે એ પહેલાં તો સંન્યાસીએ પોતાનો તંબૂરો ઉંચક્યો અને ગાવા માંડ્યું:—

કાલીંગડા.

જંગો જંગો મુસાદર રાત થોડી હય.

તુમને ક્યા ક્યા સફરકી તૈયારી ફી ?—જંગો.

ખંદે ખેલત ન ફલીએ આજ સહેળા નહીં,

ગંતર જુઝમ મન કીજીએ, મૃત્યુલોક કે માંહી:

મૃત્યુ લોક કે માંહી તજડ્યા ઓર દિખાવે,

જે નર કરે ગુમાન ઓડી નર ગાથાં ખાવે

સાસ ચક્ત આયુસ ચક્ત હૈ ચક્ત હૈ તેરી દેહ

ચક્તચક્ત વખતમેં લાઈ, લક્ષા લક્ષી કર લે—જંગો.

સુલલિત મધુર સંગીતના તાલનો ભંગ કરી વચમાં ખોલવાનું અજીતસિંહે હુકમત ધાર્યું નહિ. સંન્યાસીનું ભાવપૂર્ણ મધુર સંગીત સાંભળી અજીતસિંહ મુગ્ધ થઈ ગયો, તેણે ઘણા ગરૈયાઓના મ્હોડેથી ઉત્તમોત્તમ ગાયનો સાંભળ્યાં હતાં; પરંતુ આજના જેવું ઉપદેશપૂર્ણ કર્ણમધુર ગાયન તો તેને કોઈનું પણ જાણાયું નહિ. સર્પ જેમ મોરલીનો અવાજ સાંભળી પોતાના દેહનું જ્ઞાન વિસરી તન્મય બની જાય છે, તેવી જ સ્થિતિ અત્યારે અજીતસિંહની થઈ ગઈ. તે ટગર ટગર સંન્યાસીના ચહેરા તરફ જોતો લાકડાનું પુતળું ઉભું કર્યું હોય તેમ ઉભો રહ્યો.

સંન્યાસીએ પોતાનું ગાયન અંધ કર્યા પછી કહ્યું:—“રાજ-

કુમાર અજીતસિંહ, આવો, અહીં બેસો; જોઈએ તો બીજું પણ એવું એકાદ ભજન સંભળાવું?”

સંન્યાસીના મ્હોડામાંથી પોતાના નામનો ઉચ્ચાર થયેલો સાંભળતાં જ અજીતસિંહ ચમક્યો. વિચ્છેદ પામી તે બોલ્યો:—“આપ મને ઓળખો છો?”

સંન્યાસીએ પુનઃ મૃદુ હાસ્ય કરી ઉત્તર આપ્યો:—“અંબરના રાજકુમાર અજીતસિંહને કાણ ન ઓળખી શકે?”

“આપની અને મ્હારી મુલાકાત પહેલાં કદાપિ થઈ હોય એવું તો ધારવામાં નથી.”

“રાજરજવાડાઓ, ઉમરાવો, શ્રીમંતો, અમારા જેવા દુઃખી ગરીબ લિખારીઓ તરફ કદાપિ વંતતા નથી! શા માટે તેઓનું ધ્યાન અમારા તરફ ખેંચાય?”

“કટાક્ષ કરી શા માટે મ્હને આપ શરમમાં નાખો છો?”

“આ કાંઈ મ્હારો કટાક્ષ નથી કે હું મસ્કરી કરતો નથી; પણ આપને ઓળખવા એ શું કહણુ વાત છે? અજીતસિંહને કાણ ન ઓળખી શકે? અંબરના રાજકુમાર ગઈ રાત્રે જ અહીં આવેલા છે તેની અહીંથી તે કેઠા આગ્રા સૂધીના લોકોને ખબર છે. અર્થાત્ આપને જોઈને આપ અજીતસિંહ જ હોવા જોઈએ એમ મ્હેં અનુમાન કર્યું હોય તો તેમાં તે મ્હેં શી મ્હોટી બહાદુરી કરી? આ કાંઈ ઘણું કહણુ કામ નથી. વળી થોડું ઘણું જ્યોતિષ પણ હું જાણું છું!”

આપની આજ્ઞા હોય તો થોડો વખત હું અહીં બેસું? આપને એ ચાર પ્રશ્નો પૂછવાની મ્હારી ઇચ્છા છે.”

સંન્યાસીએ પોતાના ચેલા તરફ બાડી નજરે જોયું અને બગાલી ભાષામાં પૂછ્યું:—“બિહારીચરણ! કેટલી વાર છે?”

અજીતસિંહ વિસ્મય પામી બોલી ઉઠ્યો:—“ શું આપ બંગાલી છો ? ”

સંન્યાસીએ મૃદુ હાસ્ય કરી જવાબ આપ્યો:—“ હું તો સંન્યાસી છું;—નહિ કે, બંગાલી, મદ્રાસી, હિન્દુસ્થાની કે ગુજરાતી ! અમારી સંન્યાસીની કોઈ જાતિ જ નથી એની આપના જેવા સુર રાજકુમારને ક્યાં ખબર નથી ? છતાં આ બિહારી બંગાલાનો રહીશ છે.”

અજીતસિંહે જીજ્ઞાસાપૂર્વક પૂછ્યું:—“ આપે આટલી ન્હાની ઉંમરમાં શા માટે સંન્યાસ સ્વીકાર્યો છે ?

સંન્યાસીએ મૃદુ હાસ્ય કરી કહ્યું:—“ મારી ઉંમર આપ કેટલી ધારો છો ? ”

“ હું ધારું છું કે, પંદર વર્ષ પણ પુરાં નહિ થયાં હોય.”

સંન્યાસીએ તેને ઉત્તર આપ્યો નહિ પણ માત્ર હસ્યા જ કર્યું. પછી અજીતસિંહ બોલ્યો:—“ આપના જેટલા ન્હાની ઉંમરના સંન્યાસી મ્હોં આજ સૂધીમાં કદી પણ જોયા નથી. ”

“ ત્યારે હવે તો જોઈ લ્યો ! ”

“ આપના જેવી સુંદર મૂર્તિ— ”

“ હાં. હાં, રાજકુમાર ! કદાચિત્ મ્હારી સાથે પ્રેમમાં પડી જશો. હું તો સંન્યાસી છું—પુરૂષ છું ! ! ”

અજીતસિંહને ઘણીજ શરમ ઉપજી. જો કે તે બહુ શરમાળ નહોતો તો પણ તે સંન્યાસી સાથે વાતચિત કરતાં વચ્ચે વચ્ચે લજ્જિત થવા લાગ્યો. સંન્યાસીના મ્હોઝા તરફ જોવા માટે તેણે પોતાનાં નેત્રો બે ત્રણ ચાર વાર ઉંચાં કર્યાં, પણ તે પાછાં નીચાં ઢળી ગયાં. ત્યાર પછી તેણે સંન્યાસીના મ્હોરા તરફ જોવાનું સાહસ કર્યું.

સંન્યાસીએ કહ્યું:—“બિહારીચરણ કહે છે કે, જન્મવાને માટે હજી બે કલાકની વાર છે. એટલે આપનું કહેવું માન્ય કરવાને મને કાંઈ જાતની હરકત નથી. હવે, આપને જે કાંઈ પૂછવું હોય તે પૂછો.”

આવા સુંદર બાલસંન્યાસીનાં દર્શન અજીતસિંહે પહેલાં કદી પણ કર્યાં નહોતાં તેના મનને સહજજ શંકા ઉત્પન્ન થઈ કે, શું આ સંન્યાસીને જ્યોતિષશાસ્ત્ર આવડતું હશે? પછી તેણે વિચાર કરીને નક્કી કર્યું કે, એક પ્રશ્ન પૂછતાં જ ખરું ખોટું શું છે, તે જણાઈ આવશે. મહેં ગઈ રાત્રે જે બનાવ જોયો છે, તેની મારા સિવાય બીજા કોઈને ખબર નથી; તેથી સંન્યાસી જો તે હકીકત કહી શકશે, તો જ તેનામાં કેટલું સામર્થ્ય છે તે જણાઈ આવશે. મનમાં ને મનમાં આવી રીતે વિચાર કર્યા પછી અજીતસિંહે સંન્યાસીને પૂછ્યું:—

“આપ અહીં કયા હિદેશથી આવ્યા છો?”

“સંન્યાસીએ જવાબ આપ્યો:—“અમારા જેવા વૈરાગીઓને બધી જગ્યાઓ સરખી જ છે. હું ટંદાવન તરફથી આવું છું અને આ રસ્તે થઈને એક બીજા તિર્થ તરફ જઈ છું. અહીં પાણીની સગવડ સારી જોઈ તેથી ભોજન વગેરે કર્યા પછી આગળ વધવું એમ વિચારી અહીં ઉતર્યો છું.”

“આપને કયે સ્થળે જવું છે?”

“અમારા સંન્યાસી ભાઈનું શું પૂછવું? ગમે ત્યાં ભટક્યા કરીએ! જમી લીધા પછી જ્યાં જવાની ઈચ્છા થશે ત્યાં ચાલ્યા જઈશું; અમારું કાંઈ નક્કી સ્થળ હોતું નથી.”

“વાર, ત્યારે અહીં કેટલા વખત સૂધી રોકાશો?”

“માત્ર જન્મવાને જોડેલો વખત લાગે તેટલો જ વખત.”

“હું અહીં છું, એમ આપને કેવી રીતે ખબર પડી ?”

“રાજકુમાર ! આત્રા તરફથી આવતાં રસ્તામાં જ અમે લોકોના મોઢેથી એ વાત સાંભળી.”

“તો પછી મહારા ઉતારે જ આપ કેમ આવ્યા નહિ ? આપને અગવડતા પડતી નથી ?”

“ખિલકુલ નહિ. સંન્યાસીને વળી અગવડતા કેવી ? આપ એ બધી વાત જવા દો અને આપને જે પૂછવું છે તે પૂછી જુઓ.”

અજીતસિંહે થોડો વખત આજૂ આજૂ જોયા પછી કહ્યું:—
“કાલે રાત્રે અહીં મહેં જે કાંઈ વિચિત્ર બનાવ અનુભવ્યો હોય તે આપ કહો, એવી મહારી ઇચ્છા છે.”

યુવાન સંન્યાસીએ હસીને કહ્યું:—“રાજકુમાર ! જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં હું કેટલો પારંગત છું એ જાણવા માટે જ આપે આ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે; કેમ ખરું કે નહિ ?”

“હા ખરી વાત.”

“ભલે-જેવી તમારી મરજી ! મહને એક વાર તમારો હાથ જોવાને આપશો ?” એમ કહી ખુદ સંન્યાસીએ જ ઉડીને અજીતસિં-
હનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો. રાજકુમાર વિસ્મિત થઈ કેટલાક વખત સૂંધી સંન્યાસીના મધુર સુંદર મહેરા તરફ ટગર ટગર જોઈ રહ્યો. સંન્યાસીનો કામળ હાથ પોતાના હાથને લગતાં જ આ પુરૂષનો હાથ હશે કે કેમ ? એવી તેના મનમાં સાહજિક જ સંજ્ઞા ઉત્પન્ન થઈ.

થોડા વખત પછી સંન્યાસીએ તેનો હાથ છોડી દીધો અને કહ્યું:—“ઠીક છે. જે જોવાનું હતું તે મહેં જોઈ લીધું છે. ગઈ કાલે

રાત્રે બનેલા બનાવની હકીકત સાંભળવાની શું ખરેખર તમારી ઇચ્છા છે ?”

અજીતસિંહે નીચી દૃષ્ટિ રાખી કહ્યું:—“ હા, કહો ?”

ઘણા વખત સૂંચી સંન્યાસી કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ. પછી ધીમા સ્વરે તે બોલ્યો:—“ કાલે રાત્રે તમોએ બાદશાહના રંગમહાલમાં એક દેખાવ જોયો છે. !”

અજીતસિંહ આશ્ચર્યચકિત થઈ એકએક ઉઠીને ઉભો થયો. “ શું જ્યોતિષશાસ્ત્ર જાણવાવાળો માણસ આટલી હકીકત જાણી શકે ? આ સંન્યાસી કપંટી તો નહિ હોય ? આ પણ પેલા કારસ્થાનમાં શામલ હોવો જોઈએ ! ખરેખર, કાલે જે બનાવ જોયો તેમાં આ સંન્યાસી પણ હોવો જોઈએ ! નહિ તો તેને રાત્રિની હકીકતની ખબર કેમ પડે ?” એમ વિચાર કરતો કરતો અજીતસિંહ વિસ્મિત ભાવથી સંન્યાસીના અંદર તરફ જોવા લાગ્યો.

સંન્યાસીએ પુનઃ મંદ હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“ હું જાણું છું કે, રાજકુમારને મહારા શબ્દો ઘણા જ આશ્ચર્યજનક લાગે છે. શું આપનો જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં વિશ્વાસ નથી ?”

“ મહારાજ, તેમ નથી. તે વિષે હું કાંઈ પણ મત આપી શકતો નથી. આપે જે કહ્યું, તે ખોટું નથી. તો પણ ત્યાં મહેં શું શું જોયું તે આપ કહી શકશો ?”

“ હા, તે પણ કહીશ. માત્ર તે કહેતાં જરા મહેનત લેવી પડશે. સામાન્ય આંકડા માંડીને તે કહી શકાય તેમ નથી. તો પણ કહું છું કે—આપે ત્યાં એક લયંકર ખૂન થતું જોયું હોવું જોઈએ. જેગમ-મહાલમાં ખૂન—કેમ ખરું કે નહિ ?”

“ હું આપનું કહેવું અમાન્ય કરી શકતો નથી. ”

“હવે જુઓ, ખીજી વાત કહું; આપના મોખતીએ જેનું ખૂન થયું, તેનો પ્રેતાત્મા જોયો; નહિ?”

અજીતસિંહના મ્હોડામાંથી આશ્ચર્યજનક ઉદ્ગારો નીકળી પડ્યા:—

“આપ ઘણું અલૌકિક સામર્થ્ય ધરાવો છે!”

સંન્યાસીએ હસીને કહ્યું:—“ગુરૂપાથી જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં મ્હેં સારી પ્રવીણતા મેળવી છે.”

“ઘણું જ અદ્ભુત સામર્થ્ય! આપ જે કહો છો તે પરથી તો એમ માની શકાય કે, મ્હેં જે કંઈ જોયું તે સ્વપ્ન નહિ પણ ખરી હકીકત હતી?”

“હા.” સંન્યાસીએ હસતાં હસતાં કહ્યું:—

“ત્યારે શું મ્હારા ઉપર કોઈ જાતનું સંકટ આવે એવો સંભવ છે ખરો?”

સંન્યાસીએ સહજ વિચાર કરીને કહ્યું:—“હા, ઘણું કરીને ભયંકર સંકટ આવે એવો સંભવ છે.”

“તે સંબંધી આપની શી સલાહ છે?”

“મ્હારી સલાહ તમે માન્ય કરશો? હું તો ધારું છું કે તમે આજે જ આ જગ્યાનો ત્યાગ કરો એ ઉત્તમ છે. તો પણ આ બાબત ઘણો વિચાર કરવા જેવી હોવાથી હું દરેક રીતે તમોને સ્પષ્ટ રીતે ખુલાસો આપી શકતો નથી. હું જમી લઉં અને પછી જો તમે આવશો તો ખરાખર ગણના કરીને હું ખુલાસો આપી શકીશ. આપ જમી આવો. અમારું જમવાનું પણ તૈયાર થયું હોય એમ જણાય છે.”

અજીતસિંહે પૂછ્યું:—“હું અહીં જ આપની રાહ જોતો બેસી રહું તો કેમ?”

સંન્યાસીએ જવાબ આપ્યો:—“ રાજકુમાર ! ક્ષમા કરજો, કોઈ પણ અનુભવ—પારકા માણસની સ્થાને બેસીને મૂકે જમવાની ટેવ નથી. ”

અજીતસિંહ ખિન્ન વદને ત્યાંથી ઉઠીને ઉભો થયો અને બોલ્યો:—
“ ભારે હું આપને વધારે તરફી આપતો નથી. હું હમણાં જ જમીને આવું છું. હું ધારું છું કે, આપ આહીથી બપોરનો તડકો નમ્યા પછી જ ઉપડશો. ”

“ હા, અહીં તડકો બહુ સખત પડે છે એટલે ખરે બપોરે આવવું યોગ્ય નથી. ” એમ કહી સંન્યાસીએ પોતાના ખભે લટકતી ઝોળીમાંથી એક ખરખર બહાર કાઢ્યું અને રાજકુમારને આપતાં કહ્યું:—“ અજીતસિંહ, આ પ્રસાદ ગ્રહણ કરશો ? ”

અજીતસિંહે ધણ જ સન્માનપૂર્વક “હા.” કહી તે ફળ પોતાના હાથમાં લીધું. ફળ લેતાં જ સંન્યાસીની આંગળીઓનો અજીતસિંહના હાથ સાથે સ્પર્શ થયો અને તેથી તેનું આખું શરીર રોમાંચિત થઈ ગયું. તેના હૃદયમાં જોરથી રક્તાભિસરણ થવા લાગ્યું—એટલું જ નહિ પણ તે ચમકી ઉઠી યુવાન સંન્યાસીના મ્હોડા તરફ જોવા લાગ્યો. પરંતુ આવી રીતે કોઈના મ્હોડા તરફ જોવું એ અસભ્યતાનું લક્ષણ માની તે તત્કાળ અધોવદને કાંઈ પણ નહિ બોલતાં આસ્તે આસ્તે ત્યાંથી શહેર તરફ વળ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

ભેદમાં ભેદ.

—:૦:—

અજીતસિંહે ગર્ભ કાલે સ્થાંજે આ પરિત્યક્ત શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારથી તે આજ બપોર સૂધીમાં તેણે જે જે રહસ્યો જોયાં તેવું તેણે પોતાની અત્યાર સૂધીની જીંદગીમાં બિલકુલ જોયું નહોતું. આવી મુંઝવણમાં તે કોઈ દિવસ પડ્યો નહોતો. તેથી જ સંન્યાસીને તે પોતાની નજરથી દૂર કરવાને ઇચ્છતો નહોતો. પણ તેના ઉપર પહેલે રાખવો એ શિષ્ટતાની વિરુદ્ધ હોવાથી તે પોતાના નવા ઠેકાણે જવા માટે નીકળ્યો. એક વખત તેણે પાછા વળીને જોયું તો તેને દેખાયું કે, સંન્યાસી મુખ્ય દરવાજા તરફ ઉભો રહી હાથપગ ધુએ છે અને બિહારી તેના પગપર પાણી રેડે છે.

અજીતસિંહ તેના નિવાસસ્થાન તરફ ચાલ્યો ગયો. તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, જમવાને માટે એક ઘડીનો પણ વિલંબ નહિ કરતાં જેમ અને તેમ જલ્દી સંન્યાસી પાસે આવી પહોંચવું અને એટલામાં સંન્યાસી પણ જમી રહેશે.

અજીતસિંહના મનમાં આ વખતે અનેક પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થયા હતા. આવો સુંદર બાળક સંન્યાસી કેમ થયો હશે? ખરેખર શું આ બાળક જ હશે? એક એ વખત તો તેના મનમાં આવ્યું કે, આ સંન્યાસી પુરુષ હોવો ન જોઈએ. ત્યારે શું એ સ્ત્રી હશે? પણ તે અસંભવનીય વાત તેણે પોતાના મગજમાંથી તરત જ કાઢી નાંખી. સંન્યાસી માટે તેવું હલ્લ મારું જ બાકુળ બની ગયું હતું. આવી

રીતના અપૂર્વ ભાવનો તેણે ક્યારેય પણ અનુભવ કર્યો નહોતો. સંન્યાસીના હાથને તેનો હાથ લાગ્યો હતો તે સ્થળે હજી પણ એક જાતનો અભૂતપૂર્વ હૃદયંગમ ભાવ પ્રદીપ્ત થાય છે, એમ તેને જણાયું. તો પણ તેણે પોતાના મનનું સમાધાન કરી લીધું કે, “યોગબળથી શું ન થઈ શકે ? સંન્યાસી દેખાવમાં તો નહોતો જણાય છે પણ યોગવિદ્યામાં ઘણો પ્રવીણ લાગે છે. યોગબળથી જ તેણે ગઈ રાતનો બનાવ કહ્યો હોવો જોઈએ !”

રઘુવીરસિંહને આ આશ્ચર્યજનક સંન્યાસીની વાત કહેવી કે કેમ ? એવો તેણે હજાર વખત મરિયમ મહાલ તરફ જતાં જતાં પોતાના મનને સવાલ કર્યો. આખરે તેણે નક્કી કર્યું કે, “જે હું જોઉં છું—અનુભવું છું કિંવા જેનો હું વિચાર કરું છું—તે વાત હમણાં કાઢને પણ કહેવી નહિ. આગળ જતાં વખત આવ્યે જોઈ લઈશ.”

જલ્દી પહોંચાય એમ ધારીને તે એક આડી ગલ્લીમાંથી જવા લાગ્યો; પરંતુ એકાએક તે સ્તંભિત થઈને ઉભો રહ્યો અને વિસ્મયતાથી ચારે બાજુએ જોવા લાગ્યો. પણ તેની દૃષ્ટિએ કાંઈ પણ માણસ દેખાયું નહિ. રસ્તાની બંને બાજુએ જનશૂન્ય ખડેરા ખુલ્લાં પડેલાં હતાં. તેમાં કાંઈ રહેતું હોય એમ જણાતું નહોતું; છતાં તેના સાંભળવામાં એક સ્પષ્ટ અવાજ આવ્યો:—“રાજકુમાર ! જો આપને સુખી થવું હોય અને મંગળમય સંસારની આવશ્યકતા હોય તો બનતી ઉતાવળે આપ આ શહેરનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા જાઓ.”

અજ્ઞતસિંહ શૂંલે એમ તો હતું જ નહિ. તેણે ઉપરોક્ત શબ્દો બરાબર સ્પષ્ટ સાંભળ્યા હતા. ખુલ્લેખુલ્લા શબ્દોમાં તેને કાંઈ શહેર છોડી જવાની આજ્ઞા કરતું હતું. વળી તેણે એમ પણ અનુભવ્યું કે, તે કાંઈ સ્ત્રીના કંઈનો મિષ્ટ-મધુર અવાજ હતો ! નહિ—તે શૂંલો

નહિ ! તેણે ખાત્રીપૂર્વક ઉપરોક્ત વાક્ય પોતાના કાને સાંભળ્યું હતું અને તેમાં તેને બિલકુલ સંશય નહોતો.

કેટલાક વખત સૂધી તે ત્યાં ઉભો રહી ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યો; પણ ફરીથી એક પણ શબ્દ તેના સાંભળવામાં આવ્યો નહિ. ઘણા વખત સૂધી આમ ઉભા રહેવા પછી અજીતસિંહ પોતાના પહાડી અવાજે બોલ્યો:—“ અહીં હમણું કોણ બોલ્યું ? જેની મ્હારી સાથે બોલવાની ઇચ્છા હોય તે મ્હારી આગળ આવીને પોતાનો ઉદ્દેશ જણાવો. ”

અજીતસિંહને કોઇએ જવાબ આપ્યો નહિ. માત્ર તેના પહાડી અવાજનો પ્રતિધ્વનિ જ તેના સાંભળવામાં આવ્યો તેથી તે પાછો ગુસ્સાથી બોલ્યો:—“ નહિ, કોઇ જવાબ આપતું નથી ? મ્હારે ખાત્રી કરવી જ પડશે. હવે નિશ્ચિંત બેસી રહેવું યોગ્ય નથી. ખરેખર અહીં કોઇ સ્ત્રી જ છુપાઇ રહેલી હોવી જોઇએ. ”

તેણે આસપાસની બધી ઈમારતો શોધી જોઇ તો તે બધી ખુલ્લી પડેલી હતી. જ્યાં ત્યાં ધૂળના ઢગલા પડ્યા હતા. ક્યાંય મનુષ્યનું કે મનુષ્યના આવવા જવાનું ચિહ્ન જણાતું નહોતું.

અજીતસિંહ ચિંતાયુક્ત સ્વરે બોલ્યો:—“ ત્યારે શું હું ભૂલ તો કરતો નહિ હોઉં ? પણ ભૂલ શાની ? ! મ્હેં સ્પષ્ટ રીતે સાંભળ્યું છે ! ”

આ વખતે એકાએક તેને સંન્યાસીની યાદ થઈ આવી. તે એકદમ બોલ્યો:—“ ખરેખર, હું ગધેડો છું ! દરેક પળે અહીંના કારસ્થાનીઓ મને મૂર્ખ બનાવે છે. અહીં ઉભો રહી હું મ્હારો વખત નકામો કાઢું એટલા માટે જ કોઇએ ભીંતની આડે રહી મ્હને ઉપરોક્ત વાક્ય સંભળાવ્યું હોવું જોઇએ. ત્યારે આ બધા એકાંત તાંડવનો અર્થ શો ? શું આ સંન્યાસી પણ દગાખાજ-વેષધારી નહિ હોય ?

મ્હારે બધી તપાસ કરવી જોઈએ. ” એમ કહી અજીતસિંહ પાછો ફર્યો અને દોડતો દોડતો મુખ્ય દરવાજા પાસે ગયો. ત્યાં પણ તેને સ્તંભિત થઈને ઉભું રહેવું પડ્યું. સંન્યાસી કે તેનો ચેલો, એમાંથી કોઈ ત્યાં નહોતું ! ”

અજીતસિંહ પાછો ફર્યો અને બોલ્યો:—“ આટલા વખતમાં ગમે તેવો ઉતાવળથી જન્મનારો માણસ પણ જન્મી શકે નહિ. તેમાંય વળી સંન્યાસીના જન્મી રહ્યા પહેલાં તેનો ચેલો જન્મે એ પણ સંભવિત નથી ! ”

અજીતસિંહે તે જે ઠેકાણે બેઠા હતા ત્યાં તળાવના કિનારાપર જઈને જોયું તો સંન્યાસી અને તેનો ચેલો અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા હતા. ચુલ્હામાં હજી સૂંધી દેવતા સળગતો હતો. નજીક જઈને તેણે જોયું તો એક માટીના વાસણમાં માત્ર પાણી ખદખદતું દેખાયું.

અજીતસિંહ શહેરમાં ગયો. તરત જ સંન્યાસી અને તેનો ચેલો પકાવન કરી ગયા હતા, તે સમજવાને તેને વાર લાગી નહિ. મૃતિકા-પાત્રમાં માત્ર પાણી જ ઉકળતું હોવાથી તેણે ધાર્યું કે, પોતાને ફસાવવા માટે તેઓએ રસોઈ બનાવવાનો ઢોંગ કર્યો હોવો જોઈએ. આ દેખાવ જોઈ અજીતસિંહ અજાણ થાય તો તેમાં કોઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. તે કેટલાક વખત સૂંધી એમનો એમ વિચારશૂન્ય—સ્તંભિત ઉભો રહ્યો. પછી પોતાને જ ઉદ્દેશીને બોલ્યો:—“ મ્હેં અને રઘુવીર-સિંહે ગઈ રાત્રે જોયું છે તે ખરું હોય या ખોટું હોય, પણ આ ત્યજાએલા શહેરમાં કોઈ લયંકર કાવતરું ચાલી રહ્યું છે, એમાં લેશ માત્ર સંશય લાવવા જેવું નથી. ”

તે વિચાર કરતો કરતો આસ્તે આસ્તે બાદશાહી મહેલ તરફ વળ્યો. કારણ કે મરિયમ મહાલમાંથી બધાં માણસો ત્યાં રહેવાને

ગયા હતાં. આદશાહી મહેલમાં જઈને તેણે જોયું કે બધા માણસો જમી રહ્યા હતા અને નોકર લોકો તેની વાટ જોતા બેસી રહ્યા હતા. અજી-તસિંહને જોતાં જ બધા સિપાહીઓ બોલી ઉઠ્યા:—“ સેનાપતિ સા-હેબ ! આ જગ્યા પહેલાંના કરતાં ઘણી જ સારી છે; એટલે જેટલા દિવસ સૂધી ફતેહપુર સિક્રીમાં રહેવું પડશે તેટલા દિવસ અમે અહીં રહીશું. ”

અજીતસિંહે વિચાર કરી કહ્યું:—“ તેમજ થશે. ” ત્યાર પછી તેણે નહાઈ ધોઈ જમી લીધું. તેણે પહેલાં નિશ્ચય કર્યો હતો કે, ચાલુ બનતા જતા બનાવોથી કાંઈને પણ વાકેફ કરવા નહિ; પણ, આખરે લાંબા વખત સૂધી વિચાર કર્યા પછી તેણે જોયું કે, ચાલુ બનાવો ઘણા જ ખટપટીયા અને મહત્વના છે તેથી તે વિશે કાંઈની પણ સલાહ લીધા સિવાય કામ કરવું એ યોગ્ય નથી. યવનરાજ્ય કારસ્થા-નોથી પરિપૂર્ણ—ભરેલું હોય છે. આદશાહના દરબારના જૂના જૂના પક્ષો રાત દિવસ ખટપટમાં જ મશગુલ હોય છે અને હાલમાં પણ તેમ જ છે. એક પક્ષ બીજા પક્ષને મહાત કરી પોતાના અધિકારની મર્યાદા વધારવાના ગુપ્ત પ્રયત્નો કર્યે જાય છે. તેથી જ ક્યાંય કાંઈ નિષ્કં-ટકપણે રહી શકતું નથી. એટલું જ નહિ પણ આદશાહ સુદ્ધાં એક પણ માત્ર પણ નિશ્ચિંત રહી શકતો નથી. તેના માથાપર પણ ગુપ્ત ચક્રો ફર્યા કરે છે. તેનું વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન પોતાની સ્ત્રી સિવાય બીજું કાંઈ હોતું નથી. આદશાહી દરબારમાં જેમ એક બાજુ મોજમગહ અને વિલાસિતાનું જેર હોય છે, ત્યારે બીજી બાજુ સંકટ, સંશય અને અપમાનની લીલા ચાલી રહી હોય છે. કઠોર હજાહનુલ્લ તીક્ષ્ણ તેમજ પ્રાણહારક સુરાપાત્રમાં હમ્મેશાં સ્પર્ધા ચાલી રહી હોય છે. કાંઈ કાંઈના ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકતું નથી. સર્વ પોતપોતાના

જીવને માટે શંકાશીલ હોય છે. ક્યો જગ્યાએ ક્યું કારસ્થાન ચાલી રહ્યું છે અને કાલકૂટ ઝહેરી સાપ મંદગતિથી આવી હંખ મારવા માટે ક્યારે પોતાનું માથું ઉંચું કરશે એ કાંઈથી પણ સમજી શકાતું નથી. દરેકના પગ નીચે હમ્મેશાં ભયંકર સુરંગો ભરેલી હોય છે. બાહ્યદષ્ટિથી જોતાં જ્યાં ત્યાં ગુલાબી અતરોનો છંટકાવ, દુનિયાના જૂદા જૂદા ભાગોમાંથી એકઠી કરેલી સૌંદર્યશાલિની અપ્સરાતુલ્ય સ્ત્રીઓના મનોહર હાવબાવ, વિલાસરંગ, મધુર હુમરીઓનો લલકાર જામી રહ્યો હોય છે. તેમાંય વળી જહાંગીર બાદશાહ હોય ત્યારે તો પૂછવું જ શું? તેની કારકીર્દીમાં તો બાદશાહી મહેલમાં રંગ-રાગ-વિલાસ ઉચ્ચ શિખરે પહોંચ્યો હતો, પરંતુ બાહ્ય સુખ-વિલાસ અને લલકા માત્ર ઉપર ટપકેનો-દેખાવનો જ હતો. આંતરિક દષ્ટિથી જોતાં તેમાં હમ્મેશાં ભયાનક વિષની નદી વહેતી હતી. મૃત્યુને હાથમાં રાખી બાદશાહ, બેગમો, ઉમરાવો અને રાજપૂત યોદ્ધાઓ આનંદ-સુખમાં મગ્ન થઈ જતા હતા. અજીતસિંહ બાદશાહી દરબારમાં નવીન જ આવેલો હોવાથી જો કે તેણે રંગમહેલનાં બધાં રહસ્યો જાણ્યાં નહોતાં, તો પણ તે વિષેની તેને કિંચિત્ જાંખી તો થઈ જ હતી. રાજના મુકુટની આસપાસ કેટલું ભયંકર કાંટાનું જાળું ગુંથાયું છે, તે તેને સમજાયું હતું અને તેથી જ ફતેહપુર સિક્કીમાં આવ્યા પછી તેણે જે કાંઈ જોયું તેથી તે તેને વધારે સંશયિત કરવાના કારણરૂપ બન્યું હતું. આ બધી પિશાચલીલા નથી, પણ ભયંકર અને ગુપ્ત કારસ્થાન ચાલી રહ્યું છે એમ તેના જોવામાં આવ્યું.

અજીતસિંહ અંબરનો રાજકુમાર હતો. દરબારમાં તેનું ધણું માન હતું. પહેલ વહેલી તેના વંશની કન્યાજ દિલ્લી દરબારમાં મોગલ રાજપત્ની થઈ હતી. તેના દાદાની (માનસિંહની) બહેન દિલ્લીની

બેગમ થઇ હતી. જહાંગીર અને તેનો પુત્ર ખુર્રમ પણ રાજપૂત સ્ત્રીઓને પેટે જન્મ્યા હતા. અર્થાત્ કૌટુંબિક સંબંધ ધણો જ નજીક હોવાને લીધે મોગલ દરબારમાં અંબરાધિપતિનું અને તેના વંશજોનું ધણું માન હતું ! એક વખત તો માનસિંહ બાદશાહનો જમણો હાથ ગણાતો હતો એ ઇતિહાસ જાણવાવાળાઓને તો માહિત જ છે. પણ જૂદા જૂદા ઉચ્ચ કુલોના રાજપૂતોની કન્યાઓને બાદશાહના વિલાસમંદિરમાં લાવવામાં આવી હતી. ખુદ રાજપૂતોમાં તે વખતે અંદર અંદર કલેશ-દ્વેષ અને ભાઈ ભાઇ વચ્ચે મારામારી ચાલતી હતી. એકબીજા એકબીજાનો નાશ કરવા માટે ગુપ્ત કારસ્થાનો યોજતા હતા. પોતપોતાનું સ્વામિત્વ વધારવા માટે અંધારામાં જઈને પ્રપંચોની તૈયારી કરતા હતા. તેથી કાઠને એક પગ પણ શાંતિ નહોતી. વધારે શું કહીએ-દુર્દમનીય પ્રતાપસિંહનો જ પૌત્ર કુર્મ-સિંહ પણ બાદશાહના પક્ષનો થઇ ગયો હતો અને બાદશાહની ગુલામગિરીમાંજ પોતાનું આયુષ્ય વ્યતીત કરતો હતો. તે પણ આવાં ગુપ્ત કારસ્થાન કરવામાં કાંઈ બાકી રાખતો નહિ. એકંદર રીતે બાદશાહી દરબારની આવી પરિસ્થિતિ અને ફત્તેહપુર સિક્કીનો વિચિત્ર બનાવ જોતાં સંશયગ્રસ્ત થાય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કાંઈ નથી. અજીતસિંહને જ ઠાર કરવાનો પ્રપંચ કેમ રચ્યો નહિ હોય ? અંબરનાં રાજકુટુંબને નિર્વંશ કરવાને કાંઈ તૈયાર નહિ થયેલ હોય એમ કેમ કહી શકાય ? થોડુંક સાવધપણું અગર નહાની નહાની બાખતો તરફ દુર્લક્ષ કરવાથી અંબર રસાતળમાં મળી જવાનો સંભવ હોવાથી અજીતસિંહને કાંઈ પણ રીતે નિશ્ચિંત બેસી રહેવું યોગ્ય નહોતું. આ નિર્જન પરિત્યક્ત શહેરમાં તેને ઠાર કરી નાખવા માટે મોકલવામાં નહિ આવ્યો હોય એમ કાણ ખાત્રીપૂર્વક કહી

સકે તેમ હતું? રઘુવીરસિંહ ઘણો ચતુર માણસ હતો ! અને તેથી જ અજીતસિંહને દરેક કાર્યમાં યોગ્ય સલાહ આપવા માટે અંબરા-ધિપતિએ તેને અજીતસિંહની સાથે મોકલ્યો હતો; અર્થાત્ આજ આવા મહત્વના વિચિત્ર બનાવોથી પોતાના હિતકર્તાને માહિત-ગાર કરવો નહિ એ તેને અયોગ્ય જણાયું અને તેથી આખરે તેણે તેની પાસે બધી હકીકત કહી ખુલાસો મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો. જમતાં જમતાં જ ઉપસેકત વિચારો તેના મનમાં ઘોળાયા કરતા હતા. તે વખતની તેના મનની એટલી બધી અસ્વસ્થતા હતી કે, તે શું જમે છે, તેનું પણ તેને ભાન નહોતું. બની શકતી હતાવળે તેણે જમી લીધું અને રઘુવીર ક્યાં છે તેની તપાસ કરવા તે બહાર નીકળ્યો.

તપાસ કરતાં તેને જણાયું કે રઘુવીરસિંહ મહેતના મુખ્ય દિવા-નખાનામાં વિશ્રાંતિ લેતો પડ્યો હતો. તરતજ તે ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

રઘુવીરસિંહ એક પુસ્તક વાંચતો તકીઆને આઢેલીને પડ્યો હતો. અજીતસિંહને પોતાની પાસે આવેલો જોતાં જ તે હીને ઉભો થયો.

પ્રકરણ ૧૫ મું

વિચાર.

અજીતસિંહે રઘુવીરસિંહની પાસે બેસીને કહ્યું:—“રઘુવી-રસિંહ ! આ નિર્જન ત્વજ દીધેલા શહેરમાં અત્યાર સૂધીમાં મેં જે જે જોયું છે, તે ઉપરથી મ્હારી ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે, અહીં કેટલાક કારસ્થાનીઓ છુપાઈ રહેલા છે અને તેમાં સાધુના ઢાંગમાં રહેનાર જદા સ્વભાવના તથા તેના મોકલના મુખ હાથ હોય એવો.”

રઘુવીરસિંહ વિસ્મિત થઇ અજીતસિંહના તરફ જોઇ રહ્યો. તેણે બિલકુલ ઉત્તર આપ્યો નહિ.

અજીતસિંહ આગળ બોલવા લાગ્યો:—“ વળી મહને બીજી પણ ખબર પડી છે કે, આપણે અહીં નિષ્કંટક નથી. કયે વખતે ક્યાંથી સંકટ આવી પડશે એ કદાચી શકાય તેમ નથી. ”

રઘુવીરસિંહ આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠ્યો:—“ કેમ ? ”

“ ધીરજ ધરા; તમોને હું બધી હકીકત કહું છું એટલે તમે સમજી શકશો કે મહારી વાતમાં કેટલું રહસ્ય સમાયલું છે. ”

એમ કહી તેણે રાત્રે જે જે જોયું હતું તે બધું અથથી ધતિ સંધી કહી સંભળાવ્યું. સંન્યાસી સાથેની મુલાકાત પણ ગુપ્ત રાખી નહિ. રસ્તામાં આવતાં આવતાં કાંઈ એક ગુપ્ત સ્ત્રીએ શહેર છોડીને ચાલી જવાનાં ઉચ્ચારેલાં વાક્યો પણ કહી સંભળાવ્યાં. ઉમરાવ અને તેના નોકર વિષે ક્યા ક્યા કારણોને લીધે સંશય આવે એ પણ તેણે કહ્યું. રઘુવીરસિંહ ગુપ્તગુપ્ત અજીતસિંહની વાત સાંભળતો હતો; વચમાં તે એક પણ શબ્દ બોલ્યો નહિ.

બધી હકીકત કહી રહ્યા પછી છેવટે અજીતસિંહ બોલ્યો:— “ કાંઈ પણ ભયંકર રાજખટપટ કિંવા એકાદ મહાન ફેરફાર કરવાનાં કારસ્થાનો ચાલી રહ્યાં છે, એમાં જરા પણ શંકા લાવવા જેવું નથી, અને તે પરથી મારી ખાત્રી થઇ છે કે, આપણે જોઇ તે વિશ્વાસથીલા ન હોવી જોઇએ. ”

રઘુવીરસિંહ ગંભીર અવાજે બોલ્યો:—“ અવશ્ય ત્રેત સાથે યુદ્ધ કરવું સંભવનીય નથી. નહિ તો પૃથ્વીમાં એવો કયો માણસ છે કે જેનાથી રાજપૂત વીર કર પામે—ભયવિહવળ બને ? ”

અજીતસિંહ:—સામ સામેના યુદ્ધમાં એક પણ રાજપૂત બચ્યો

પાછી પાને કરે નહિ; પરંતુ આ તો ગુપ્ત શત્રુના મહા ભયંકર ગુપ્ત પ્રપંચો ચાલી રહ્યા છે ! વાઘની સાથે સ્હડી શકાય, પણ દરમાં છુપાઈ રહી અચાનક દંશ મારવાવાળા ઝેરી સાપને કેવી રીતે ધાર કરવો ?”

“રાજકુમાર ! તમે શું એમ ધારો છો કે, બાદશાહે તમારો ઘાત કરાવવા માટે જ તમને આ પરિત્યક્ત-જનશૂન્ય શહેરમાં મોકલ્યા છે ? આ ઠેકાણે જે જે બન્યું છે અને બને છે તેની બાદશાહને ખબર છે અને તેના હુકમ મુજબ જ ઉમરાવ અને તેનો નોકર વરતે છે ?”

“હા, મ્હને તો એમજ જણાય છે.” અજીતે કહ્યું.

“અંબરાધિરાજ તો બાદશાહના જમણા હાથ તરીકે છે, તો પછી તેમનું અનિષ્ટ કરી બાદશાહ શો લાલ મેળવે એમ છે ?”

“જહાંગીર હાલમાં નૂરજહાનના હાથમાં યાંત્રિક પુતળાની માફક રમ્યા કરે છે; અર્થાત્ નૂરજહાનને અસાધ્ય એવું શું છે ?”

“નૂરજહાન ઘણી જ બુદ્ધિમતી સ્ત્રી છે. અંબરનો નાશ કરી, મોગલ સિંહાસનનો પાયો તોડી નાખી તેનો સંપૂર્ણ નાશ કરવાનો પ્રયત્ન તે કરે નહિ.”

“મમે તેમ હોય. હું તો કાંઈ સમજી શકતો નથી. તમે કહો કે, હાલમાં હું કેવાં પગલાં લઉં ?”

“પહેલાં તો આ બધા બની ગયેલા બનાવો વિષે શાંત રીતે વિચાર કરવાની જરૂર છે. હું પણ ખાત્રીપૂર્વક કહી શકું છું કે, આમાં કાંઈ પણ ગુપ્ત રહસ્ય સમાયેલું છે; પણ તે રહસ્ય શું હોવું જોઈએ તે સમજવાનો કોઈ ઉપાય નથી.”

“તો પછી જેનાથી આ રહસ્ય સમજાય તેવો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.”

“ મહેં જે જોયું છે, તે જૂત સિવાય કાંઈ હોવું જોઈએ એમ હું માની શકતા નથી. આવી રીતે ઈશિદાથી જે જો કોઈ ભય દર્શાવવાને આવ્યો હોય તો તે પકડાઈ ગયા સિવાય રહે નહિ. વળી સૈનિકોએ પણ સમસ્ત મહેલ અને બગીચો તપાસ્યાં છે. તેમના સપાટામાંથી કોઈ ગુપ્તગુપ્ત છટકી જાય એ સંભવિત નથી. ”

“ હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે ત્યાં એકાદ ગુપ્તગૃહ કિંવા દરવાજો છે. ”

“ તેની પણ ઘણી તપાસ કરી જોઈ છે. વળી મહેલે તો એક જણે જ ભયભીત કર્યો; પરંતુ આપે તો રંગમહાલયમાંનો દેખાવ જોયો ! બેગમ, દાસી, નોકર, મૃતદહ-એટલું બધું એકદમ ધુપાવી રાખવું એ માનવી શક્તિની બહાર છે, અને તે મહેલે સંભવનીય લાગતું નથી. ”

“ ત્યારે શું મહેં જોયું તે સદ્રજું સ્વપ્ન જ છે એમ તમે ધારો છો ? ”

સ્વપ્ન નહિ પણ પિશાચ લીલા ! પિશાચ શું ન કરી શકે, અને શું ન બતાવી શકે ? અશક્ય એવું તેમને માટે કાંઈ છેજ નહિ. ”

રઘુવીરસિંહનાં ઉપરોક્ત વચનોથી અજીતસિંહને ક્રોધ ઉપજ્યો; પણ તે તેણે તેને દર્શાવ્યો નહિ. થોડા સમય પછી આત્મસંવરણ કરીને તેણે કહ્યું:—“ સંન્યાસીની હકીકત તો તમને યાદ છે ને ? રસ્તાની અંદર એક સ્ત્રીના શબ્દો સાંભળ્યા, તેમાં પણ મહેં જૂલ-થાપ ખાધી ! ”

“ રાજકુમાર ! આવા ગહન પ્રશ્નનો એકદમ ઉત્તર આપી શકાય તેમ નથી. આપ જ કહોને કે શું તે સંભવનીય છે ? અત્યારે મેં ઘણો વિચાર કરી જોયો છે, પણ તે વિશે હજી હું કોઈ પણ નિતનાં

નિશ્ચય હિપર આવ્યો નથી. માત્ર એટલું ચોક્કસ કહી શકાય છે કે, કોઈ પણ મહત્વના રાજકાર્ય માટે જ બાદશાહે આપને આ જનશત્રુ શહેરમાં મોકલ્યા હોવા જોઈએ અને તેમની આગા માન્ય કરીને જ આપ અહીં આવ્યા છો; તેથી હજારો સંકેતો આવે-વખતે પ્રાણુ જાય તો પણ અહીંથી એક પગલું પણ ખસવું જોઈએ નહિ. રાજપૂત એક વચની હોય છે; તેમાં લેશ માત્ર ફરક થઈ શકતો નથી.”

રાજકુમારે છાતી ઠોકીને કહ્યું:—“એમાં શંકા જેવું શું છે ? હું અહીંથી ડરીને ચાલ્યા જવાનો વિચાર કરું છું. એમ તમે ધારશો નહિ.”

રઘુવીરસિંહે કહ્યું:—“રાજપૂતવીરના ટેકનીકોને ખાતરી ન હોય ? ખતરી ગયેલા ખનાવથી ડરીને તમે અહીંથી ચાલ્યા જવાને ઈચ્છો છો એમ કોઈ હું કહેતો નથી. હજારો પ્રેતાત્માઓ આવીને મહારા દેહનું રક્ત ચૂસી લે, તો પણ જ્યાં સુધી આ દેહમાં પ્રાણુ છે ત્યાં સુધી હું અહીંથી એક પગલું પણ ખસનાર નથી તેમજ આપનાથી એક ક્ષણ માટે પણ છૂટો થવાનો નથી !”

“ત્યારે પછી આ બાબતમાં તમારો શો વિચાર છે ?”

“મહેં જે સાંભળ્યું, તે પર વિચાર કરી જોતાં અંતે મહેને એમ જણાઈ આવ્યું છે કે, આ શહેરમાં આપણી વિરુદ્ધ કેટલાંક ભયંકર પડ્યંત્રો ચાલી રહ્યાં છે અને પ્રપંચીઓએ અહીંનાં ખંડેરોમાં પોતાનાં રહેવાનાં સ્થળો રાખ્યાં છે તેવો બાદશાહને સંશય આવવાથી તેમના હિપર નજર રાખવાને માટે તેમણે પરમ વિશ્વાસુ અંબર રાજકુમારને અહીં મોકલાવેલ છે. મારી ક્ષુદ્ર બુદ્ધિ અનુસાર મહારી માન્યતા તો આવી જ છે. આપે મહેને જે કોઈ કહ્યું તે પરથી જ મહેં હિપરોક્ત અનુમાન કર્યું છે. આવી વિશેષ કસબા હું કરી શકતો નથી.”

“આ ઉપરથી તમે એટલો નિશ્ચય તો કરો છો ને કે વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાખતખાને કોઈને આ ભગ્ન શહેરમાં કોઈ સ્થળે છુપાવી રાખેલું છે ?”

“હા, એમજ; પણ આપણે તે વીશે તપાસ કરવી જોઈએ.”

“છુપાઈ રહેલું માણસ એકાદ સ્ત્રી હોવી જોઈએ કે નહિ ?”

“આપના કહેવા પરથી તો હોવી જ જોઈએ એમ જણાઈ આવે છે.”

“સંન્યાસી પણ તેઓમાંના જ હોવો જોઈએ, કેમ ?”

“આપનું અનુમાન બરાબર છે.”

“તમે અને મહેં એક જ રાત્રે જો જૂદા જૂદા બનાવ જોયા, તે એક બીજા સાથે સંઘટિત નહિ હોવા છતાં સંન્યાસીને તેની કેવી રીતે ખબર પડી ? !”

“રાજકુમાર ! આ બધું દુર્ભેદ રહસ્ય ગુપ્ત કારસ્થાનની સાથે જ જોડાયેલું છે. તો પછી એનો પ્રત્યુત્તર હું એકદમ કેવી રીતે આપી શકું ?”

કેટલાક વખત સૂધી અજીતસિંહ કાંઈ બોલ્યો નહિ. પછી એક-એક ઉત્સાહપૂર્વક તે બોલી ઉઠ્યો:—“અંબરનું અનિષ્ટ કરવાનો જે કોઈ પ્રયત્ન કરશે તેને આ અજીતસિંહના બાહુમાં કેટલું બળ છે તેનો અનાયાસે જ સારી રીતે અનુભવ થશે. મહારા હૃદયના તેજ અને મગજની બુદ્ધિનો હું તે વખતે યોગ્ય ઉપયોગ કરી બતાવીશ જ.”

રઘુવીરસિંહ આનંદમાં આવી જઈ બોલ્યો:—“એ સંબંધીની અને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે.”

ઐટલામાં એક સૈનિક ત્યાં આવીને ઉભો રહ્યો અને તેણે કહ્યું:—
“ એક વૃદ્ધ સ્ત્રી આપને મળવા માટે આવી છે. ”

અજીતસિંહે પૂછ્યું:—“ કયી સ્ત્રી ? ”

“ કાંઈ બિખારિણી હોવી નોંધએ; તે ઉન્માદિની જેવી જ-
ણાય છે ! ”

“ તે શું કહે છે ? ”

“ કાંઈ કહેતી નથી. તેને અહીંથી કાઢી મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો.
છતાં તે એક ડગલું પણ હસતી નથી ! તે કહે છે કે, અંખર રાજકુમા-
રની મુલાકાત લીધા સિવાય હું અહીંથી જમણ નહિ. ડાશી ગાંડા
જેવી અને ઘણી જ ગરીબ—”

અજીતસિંહે રઘુવીર તરફ જોયું ઐટલે તેણે સૈનિકને કહ્યું:—
“ જા, તેને અહીં લઈ આવ. ”

સૈનિક સલામ કરી ત્યાંથી ચાલ્યો ઐટલે અજીતસિંહે રઘુવીર-
સિંહને કહ્યું:—“ વળી આ નવીન ધર્તીંગ શું જાગ્યું ? મહારી સાથે
તેને શું કામ હશે ? ”

“ નોંધએ તો ખરા કે એ શું કહે છે ? માત્ર ઐટલું ખરું કે
હવે આપણે અહીં ઘણી જ સાવધાનતાથી રહેવું નોંધએ; એમાં કંઈ
પણ શંકા લાવવા જેવું નથી. ”

અજીતસિંહે કહ્યું:—“ ખરેખર. ” ઐટલામાં એક પાતળી લાકડીના
ટુકડી ચાલતી એક વૃદ્ધા કંપતી કંપતી તેની પાસે આવીને ઉભી
રહી. તેણે અનેક ગાંઠો મારેલું એક મલિન-દુર્ગંધયુક્ત વસ્ત્ર પહે-
રેલું હતું. માથાપરનો મોટો ચોટલો તૈલહીન હોવાથી અસ્તવ્યસ્ત થઈને
તેની પીઠ ઉપર લટકતો હતો. ગાલ તો તદ્દન બેસી ગયેલા હતા.
આંખો ઉંડી ઉતરી ગયેલી હતી. તેને બેતાં જ આ કાંઈ દીવાની

થઈ ગયેલી હોવી જોઈએ એમ જણાતું હતું. અભાગિની ડોશીને દુર્દશાની છેલ્લી સ્થિતિએ પહોંચેલી જોઈ ગમે તેવા પત્થર જેવા હૃદયના માણસનું હૃદય પણ દ્રવિત થાય તેમ હતું.

ડોશી લાકડીને બાજુએ મૂકી હાથને જમીન પર ટેકાવી તેના પર ભાર દઈ ધીમેથી નીચે બેઠી; પછી રઘુવીરસિંહ તરફ દૃષ્ટિ કરી બોલી:—“તમે નહિ.” વળી ગાંડી ઘેલીની મારફત ચાળા કરી તેણે અજીતસિંહ તરફ જોયું અને કંપતા સ્વરે બોલી:—“હા, હા, તમે જ.”

અજીતસિંહ બોલ્યો:—“ત્યારે શું જોઈએ છીએ?”

ડોશી પહેલાંનો જ સ્વર કાયમ રાખી બોલી:—“અંબરનો રાજકુમાર!”

“શા માટે? હું જ રાજકુમાર છું.”

“અજીતસિંહ?”

“હા, મ્હારું જ નામ અજીતસિંહ છે.”

“હાથ, બહુ જ સારું થયું. મ્હને એક સોના જેવો—સમજ્યા કે નહિ? સોના જેવો—એક પુત્ર હતો. હાથ! મ્હારો પુત્ર સુદ્ધ કરતાં કરતાં મરી ગયો! અરે! મ્હારા—અનાથિનીના આધાર—તું ક્યાં ગયો?” એમ કહી તે ડોશીએ મ્હોટેથી રડવા માંડ્યું. અજીતસિંહ પણ તેનું દુઃખ જોઈ દુઃખી થયો; પણ આ વખતે આવા કામમાં વખત ગુમાવવાનું તેના મનમાં નહોતું એટલે ખીસ્સામાંથી એક સોનામહોર બહાર કાઢી ડોશીને આપતાં તે બોલ્યો:—“ડોશીમા, આ લ્યો, તમારો પુત્ર સુદ્ધ કરતાં કરતાં રણક્ષેત્રમાં મરી ગયો એ બહુ સારું થયું છે; તે સ્વર્ગમાં જશે.”

“બેટા! સ્વર્ગ ક્યાં છે તે મ્હને તું કહે તો ખરો?”

“અજીતસિંહ શેા હિતર આપવો તેના વિચારમાં પડી ગયો, પણ મન સહજ સાવધ કરીને તે બોલ્યો:—“સ્વર્ગ આકાશમાં છે.”

“ત્યારે કહે કે હું ત્યાં કેવી રીતે જઈ શકું? મ્હને તું ત્યાં લઈ જા તેમાં તને કાંઈ અડચણ નથી, કારણ કે તું રાજાનો પુત્ર છે!”

“ત્યાં ઘ્રાષ કાઢને લઈ જઈ શકું નથી, હમણાં તમે અહીંથી જાઓ; બીજી વખતે આવશે.”

અજીતસિંહ પોતાને સોનામહોર આપવા માટે ઉઠે છે એવું જોતાં જ તે એકદમ બોલી ઉઠી:—“નહિ, નહિ; આ ચક્રચકિત મહોરથી જો મ્હારે માર ખાવો પડશે જે ચીજ રાખવાની શક્તિ આપણામાં ન હોય, તે શા માટે પાસે રાખવી જોઈએ! વળી તેથી મ્હને કશો ફાયદો નથી.”

“ત્યારે ત્હારે શું જોઈએ છીએ? શા માટે તું મ્હારી પાસે આવી છે?”

“ગામમાં મ્હેં સાંભળ્યું કે, અંબરનો રાજકુમાર અહીં આવેલો છે એટલે મન થયું કે તેને જોઈ આવું. તને ઘણી વાતો કહેવાની મ્હારી ઇચ્છા હતી; પણ વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે હૈયેથી વાત હોઠે આવતાં તો બૂલી જવાય છે, એટલે તને શું કહેવાની હતી એ પણ બૂલી ગઈ છું!”

“હીક, ત્યારે હવે જાઓ.”

“હા, હા, હા, હવે યાદ આવ્યું. એક સંન્યાસી કહેતા હતા—હા, બરાબર એમજ એક સંન્યાસીએ કહ્યું—”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

બુદ્ધીનું પરાક્રમ !

સંન્યાસીનું નામ સાંભળતાં જ અજીતસિંહ ઉત્કંઠિત બની ગયો. તે બોલ્યો:—“ સંન્યાસીએ શું કહ્યું હતું ? ”

ડોશી ધણી પહોંચેલી હતી. પોતાની લાકડી હાથમાં લઈ તે કંપતી કંપતી ઉડી અને બોલી:—“ પણ-પણ-એટલામાં તો હું બૂલી ગઈ હા-હા પાછું યાદ આવ્યું. “ સંન્યાસીએ મ્હને પ્રસાદ આપ્યો હતો ! સંન્યાસી બહુ જ સારો હતો. હવે જાઉં છું. બેટા, ત્હારું કલ્યાણ થાઓ. ” એમ કહી તે ત્યાંથી ચાલવા લાગી.

થોડા સમય પહેલાં તે ડોશીને અજીતસિંહ કાઢી મૂકવા તૈયાર થયો હતો પરંતુ તે હવે તેને અહીંથી જતી જોઈ અસ્વસ્થ થઈ ગયો અને બોલ્યો:—“ ઉભી રહે. સંન્યાસીએ તને શું કહ્યું હતું ? તે તને ક્યાં મળ્યો હતો ? ”

“ આ સામેના રસ્તા પર ! ”

“ તે શું બોલ્યો ? ”

“ બેટા, મ્હને બધું યાદ આવતું નથી. બહુ ધરડી થઈ છે એટલે મ્હારી સ્મરણશક્તિ ઓછી થઈ ગઈ છે. ”

“ શું યાદ આવે છે ? ”

“ હા, તેણે કહ્યું કે, ત્હારા પુત્રને હું જીવતો કરી દઈશ. ડોશી, રોત્તેહપૂરમાં અંબરનો રાજકુમાર આવ્યો છે, -પછી બીજું શું કહ્યું ? - બૂલી ગઈ !! અરેરે ! આમજ બન્યા કરે છે ! ”

રઘુવીરસિંહે ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—“ પહેલાં તું શાંત થઈને નીચે બેસ અને પછી જે કહેવું હોય તે કહે. ”

“ નહિ ભાઈ, હવે હું ખોટી થઈ શકું તેમ નથી. એક તો હું વૃદ્ધ છું અને મહારે ઘણે દૂર જવાનું છે—પણ—ઉભા રહો. તે સંન્યાસીએ કહ્યું કે, ડોશી, જા. અંખરના રાજકુમારને કહે કે, ત્હારું કલ્યાણ થાય એવી તારી ઇચ્છા હોય તો આજને આજ તું અહીંથી અંખર ચાલ્યો જા. ”

આશ્ચર્યચકિત મુદ્રાથી અજીતસિંહે રઘુવીર તરફ જોયું; પણ રઘુવીરસિંહ કાંઈ બોલ્યો નહિ. તે તીક્ષ્ણ દષ્ટિથી ડોશીના હાવભાવ તથા વાતચિતનું અવલોકન કરતો હતો. એટલામાં તો તે ડોશી જવાને તયાર થઈ અને બોલી:—“ હવે હું જઈ છું—સંન્યાસીની પાસે જ જઈ છું. તેણે કહ્યું છે કે હું ત્હારા પુત્રને જીવતો કરીશ—”

અજીતસિંહ તેને બહાર જતી અટકાવવા જતો હતો એટલામાં રઘુવીરે માથું હલાવી તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો. ડોશી કંપતી કંપતી બહાર ચાલી ગઈ. પછી રઘુવીરે એક સૈનિકને હાંક મારી બોલાવ્યો અને કહ્યું:—“ બે જણા આ ડોશીને ખખર પડે નહિ તેમ તેની પછવાડે જાઓ. એક ક્ષણ માત્ર માટે પણ તેને તમે તમારી દષ્ટિ-મર્યાદામાંથી બહાર જવા દેશો નહિ. તે ક્યાં જાય છે, શું કરે છે વગેરે બાતમી અમને આપતા રહેજો. તું માત્ર તેની પછવાડે એક જાયાની માફક રહેતો જજે. ”

તરતજ સૈનિક ત્યાંથી ચાલ્યો. પછી અજીતસિંહે પૂછ્યું:—
“ રઘુવીરસિંહ ! આમાં આપણે શું સમજવું ? ”

“ એટલું જ નક્કી કરી શકાય છે કે, ગમે તે ઉદ્દેશ હોય પણ આપણે અહીં રહીએ તે અહીંના કેટલાક લોકોને પસંદ નથી. ”

“કેમ ? તેમાં તેઓનો શો હેતુ હોવો જોઈએ ?”

“એ કળી શકાય તેમ નથી !”

ઉપર પ્રમાણે વાતચિત ચાલતી હતી એવામાં એક ગભરાયેલો સિપાહી દોડતો દોડતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું:—“સેનાપતિ સાહેબ, તે ડાશી તો ક્યાંય દેખાતી નથી !”

એ સાંભળી અજીતસિંહ એકદમ ઉડીને ઉભો થયો અને પૂછ્યું:—
“ત્યારે તે ક્યાં ગઈ ?”

રઘુવીરસિંહ પણ વિસ્મિત બની જઈ એકાએક ઉભો થઈ બોલ્યો:—“તે તો હમણાં જ અહીંથી ગઈ છે. એટલામાં તે ક્યાં જાય ? એકાદ આડી મલ્લી બલ્લીમાં ઘુસી ગઈ હશે. જા, ખરાબર તપાસ કર.”

સિપાહીએ નમ્રતાથી કહ્યું:—“સરકાર, ક્યાંય પણ જોવામાં આવતી નથી !”

“એટલે ? તમે કહો છો એ મનાય પણ કેમ ?” અજીતસિંહે પુનઃ ઉદ્દગાર કાઢ્યા.

તરતજ તે ત્રણે જણા બહાર નીકળ્યા. રજપૂત વીરો ત્યાં બેઠેલા હતા. રાજકુમારને જોતાં જ તેઓ ઉડીને ઉભા થયા. અજીત તેઓને ઉદ્દેશીને બોલ્યો:—“હમણાં એક ડાશી મળે મળવા અંદર આવી હતી. બહાર આવ્યા પછી તે કયી દિશા તરફ ગઈ તેની કાઢને ખબર છે કે ?”

રજપૂત સૈનિક એક બીજાના મ્હોં તરફ જોવા લાગ્યા. તેઓ-માંથી એક હિમ્મત રાખી બોલ્યો:—“રાજકુમાર ! તે તો બિલકુલ બહાર આવી જ નથી ! આવી હોય તો અમે તેને જોઈ ન હોય ? !”

અજીતસિંહ વિસ્મિત થઈ જઈ બોલ્યો:—“ તમે શું કહે છે ? દિવાનખાનામાંથી બહાર નીકળતાં તો મહેં તેને જોઈ છે. તેને ગયાને થોડા સમય થયો છે. ”

“ અમે બધા તો ક્યારનાય અહીં બેઠેલા છીએ. બહાર આવે તો અમારી નજર ચુકાવીને તે ક્યાં જઈ શકે ? ”

“ જાઓ, ચારે બાજુએ તપાસ કરો. તે કાંઈ હવામાં નહિ મળી ગઈ હોય ! ”

પ્રત્યુત્તર નહિ આપતાં રજપૂત સિપાહીઓ શોધ કરવા માટે બહાર નીકળ્યા. અજીતસિંહ રઘુવીરસિંહ તરફ ફરીને બોલ્યો:— “ ઘણું જ અન્યથા જેવું ! જે પહેલાં ચાલી પણ નહોતી શક્તી તે એકાએક અદસ્ય ! ”

રઘુવીર ચિંતાયુક્ત સ્વરે બોલ્યો:—“ અહીં જે જે બનાવો બને છે તે બધા આશ્ચર્યજનક જ બને છે; તેમાં હું શું કહી શકું ? ”

એટલામાં એક ગામડીયણ છોકરી એક ટોપલીમાં શાકભાજી લઈ આવી. તેણે કહ્યું:—“ હમીદાએ મહેને અહીં મોકલી છે. આપને કેટલી શાકભાજી જોઈએ છે ? ”

અજીતસિંહ વિરક્તિથી બોલ્યો:—“ શાકભાજીની જરૂર નથી; પણ તહેં અહીંથી એક બુઢીને જતાં જોઈ છે ? ”

છોકરીએ કહ્યું:—“ થોડા વખત પહેલાં એક ડાશી કંપતી કંપતી અહીંથી જતી હતી ખરી ! તે તો અમરા ગામમાં મજૂરી કરવાવાળી બાઈ છે ! ”

“ હા, મ્હારે તેને જ મળવું છે. ” એમ કહી તે બાજિકાએ જે દિશા બતાવી તે દિશા તરફ અજીતસિંહ જવા લાગ્યો. રઘુવીરસિંહ પણ તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. પેલી ગામડીયણ છોકરી પણ

મનમાં હસતી હસતી એક બાબૂ ચાલી ગઇ. તેના મંદહાસ્યમાં વિનોદ સ્પષ્ટતાથી જણાઇ આવતો હતો !

અજીતસિંહ ધણે દૂર સૂધી દોડ્યો પણ ક્યાંય શુદ્ધિ તેના જોવામાં આવી નહિ. રઘુવીર અને અજીત બન્ને પણ સિંહદ્વાર પાસે આવીને ઉભા રહ્યા. થોડા વખતમાં તેના બધા સૈનિકો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. અજીતસિંહ તેમને જોતાં જ ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો:—“ તમે ત્યાં તેની શોધ નહિ કરતાં અહીં શા માટે આવ્યા ? ”

બધા સૈનિકોએ એક સ્વરે ઉત્તર આપ્યો:—“ અમે સાંભળ્યું છે કે તે ડોશી અહીં બેઠેલી છે. ”

“ તમને કાણે કહ્યું ? ”

“ એક શાકવાળી છોકરીએ ! તેણે કહ્યું કે તે ડોશી આ દરવાજાપર બેઠેલી છે. ”

અજીતસિંહે રઘુવીરના ચહેરા તરફ જોયું. રઘુવીરે સૈનિકોને પૂછ્યું:—“ તે છોકરી ક્યાં ગઇ ? ”

“ ઉમરાવની દાસીને શાકલાળ આપવા ગઇ છે. ”

અજીતસિંહે ગુસ્સાથી કહ્યું:—“ તમારામાંના કેટલાક જણ અહીં પહેરો ભરતા ઉભા રહો ! કારણ કે તેથી તે દરવાજા બહાર જશે તો પકડાઇ જશે. બાકીના થોડા જણ આખા શહેરમાં ફરો. ગલીએ ગલી, ખડેર ખડેર અને મહેલે મહેલ—દરેક સ્થળે તપાસ કરો. કોઇ પણ રીતે તેને પકડવી જ જોઇએ. ”

રજપૂત સૈનિકો ચારે બાજુએ તપાસ કરવા દોડ્યા. અજીતસિંહ અને રઘુવીરસિંહ મહેલ તરફ જવા લાગ્યા. મસ્જિદ પાસે આવતાં જ એક જૂદા મૌલવી તેમાંથી બહાર નીકળતો દેખાયો. મસ્જિદ બહાર એક સૈનિક મોડાની લગામ પકડીને ઉભો હતો. મૌલવી તે

ઘોડાપર ચઢ્યો અને રાજકુમારને સલામ કરી બોલ્યો:—“ હું આ રસ્તે ચાલેને આગે જતો હતો, અહીં આવતાં મસ્જિદ જોઈ, એટલે વિચાર કર્યો કે નમાજ પઢીને જઈ તો ફીક. બધાના નસીખમાં કાંઈ આવો યોગાયોગ હોતો નથી. ”

રાજકુમારે કહ્યું:—“ હા, ખરી વાત. ”

“ ત્યારે હવે હું રજા લઉં છું. ” એમ કહી વૃદ્ધ મૌલવી આસ્તે આસ્તે સિંહદ્વાર તરફ જવા લાગ્યો. તેનો નોકર સવળો સામાન ખભાપર નાંખી ઘોડાની પછવાડે ચાલતો હતો.

અમે જે વખતની આ વાર્તા લખીએ છીએ તે વખતે મૌલવીઓ આવી જ રીતે પ્રવાસ કરતા હતા. હમ્મેશાં દરેક વખતે તેઓની આવી જ પદ્ધતિ હતી. બધા લોકો તેને વિશેષ માન આપતા હતા અને તેથી જ અજીતસિંહને તેને જોતાં જ આશ્ચર્ય જણાયું નહિ. વળી તે પોતે જે શોધ કરવામાં ગુંચાયલો હતો, તેવે વખતે તેને મૌલવી સંબંધી વિચાર કરવાનું યોગ્ય જણાયું નહિ.

ઘોડા વખત પછી તે બન્ને જણા બાદશાહી મહેલમાં આવી પહોંચ્યા. આવતાં આવતાં પણ તેઓએ શાકભાજીવાળીનો અને ડાશીનો પત્તો કાઢવામાં કાંઈ બાકા રાખ્યું નહિ; પરંતુ ક્યાંય તેઓનું નામનિશાન પણ જણાયું નહિ.

આસ્તે આસ્તે એક પછી એક રજપૂત સૈનિકો પાછા આવવા લાગ્યા. તેઓએ આખું શહેર શોધી જોયું પણ નિરાશા સિવાય તેમને બીજું કાંઈ મળ્યું નહિ.

આ વખતે એક સૈનિકે વૃદ્ધ ઉમરાવ સલાખતખાનના નોકર મહમ્મદખાનને ત્યાં લાવીને ઉભો કર્યો. મહમ્મદખાન ધણી જ સન્માન-પૂર્વક કુર્નિસ બગીચી બોલ્યો:—“ હુજૂર, ગુલામને શી દરમાસ છે ? ”

“ તમારે ત્યાં એક શાકવાળી ઓકરી શાકવાળ વેચવા આવી હતી ? ”

“ નહિ સાહેબ ! અમારે ત્યાં તો આજે કાંઈ આવ્યું નથી ! ”

“ તે તો કહેતી હતી કે તેને હમીદાએ મોકલી છે. ”

“ નહિ તમારી પાસે તે જૂઠું બોલી હોવી જોઈએ. કાંઈ શાકવાળી આજ આવી જ નથી. ”

“ તે શાકવાળીને તું ઓળખે છે ખરે ? ”

મહમ્મદજાનને થોડો વખત વિચાર કર્યા પછી જવાબ આપ્યો:—

“ નહિ હુજૂર ! આવી શાકવાળીને તો મ્હેં ક્યારેય જોઈ નથી ! હું તો ગામનાં બધાં માણસોને ઓળખું છું !! ”

“ ત્યારે ગામમાં આવી કાંઈ ઓકરી છેજ નહિ એમજ ત્હારું કહેવાનું છે ને ? ”

“ નહિ. તે વિષે મને તો કાંઈ ખબર નથી. ”

“ ગામમાં કાંઈ જંગલી ડાશી રહે છે કે ? ”

“ ડાશી ? ”

“ હા, તે શાકવાળી ઓકરીએ જ અમને થોડા વખત પહેલાં કહ્યું હતું કે તે આ ગામમાં જ રહે છે. ”

“ તદ્દન બનાવટી વાત ! એવી કાંઈ બુદ્ધી અહીં રહેતી હોય અને તે હું ન જાણું ? અહીં તો શું, આસપાસના એક પણ ગામમાં તેવી બુદ્ધી રહેતી નથી. ”

અજીતસિંહે રઘુવીરસિંહ તરફ જોયું, પણ તે તો કાંઈ બોલ્યો નહિ, એટલે પાછા તેણે મહમ્મદજાનને પ્રશ્ન કર્યો:—“ સિંહદાર સિવાય આ શહેરમાંથી બીજા કાંઈ રસ્તેથી બહાર જઈ શકાય છે ? ”

“ ક્યાંયથી નહિ. હુન્નર, આપ જુઓ છો તો ખરા કે સહેરની આસપાસ બાદશાહે કેવો જબરદસ્ત કિલ્લો બનાવેલો છે. ”

“ ઠીક છે, હમણાં તું જવ અને શાકવાળી કે ડોશી મળે તો તેને અહીં મોકલાવી દેજે. ”

“ આપના હુકમ પ્રમાણે મળશે કે તરત અહીં હાજર કરીશ. ”

“ અમારા કેટલાક માણસો દરવાજે પહેરો ભરતા ઉભા છે એટલે તેઓ શહેર બહાર જવાનો પ્રયત્ન કરશે કે તરત તેઓ તેમને પકડીને અહીં લાવશે. ”

“ જેવી હુન્નરની મરજી. ” એમ કહી મહમ્મદજન ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અજીતસિંહે રઘુવીરસિંહને જણાસાપૂર્વક પૂછ્યું:—“ રઘુવીરસિંહ, આ અધી બાબતનો શો નિર્ણય કાઢ્યો ? ”

રઘુવીર દીર્ઘ નિઃશ્વાસ છોડતો બોલ્યો:—“ કાંઈ નહિ ! ”

ખંડ ૨ નો.

પ્રકરણ ૧ હું

ઇતિહાસદર્શન.

જે ઐતિહાસિક કાળની અમે આ વાત કહીએ છીએ તે વખતનો થોડોક સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ જે અહીં નહિ આપવામાં આવે તો વાંચક બધું-લગિનીઓને આ વાર્તા વાંચતાં ઠેકાણે ઠેકાણે ઘણી અડચણો પડવા સંભવ છે એટલા માટે અમે અહીં તે વખતના ઇતિહાસ તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવી નોંધીએ છીએ.

જે સમયની અમે આ નવલકથા લખીએ છીએ, તે સમયે આદ્યશાહ જહાંગીર પોતાના બાહુબળથી રાજ્ય કરતો હતો. ગત કાળમાં અકબરે રજપૂત કન્યાઓ સાથે લગ્ન કરીને અને જૂદા જૂદા ઊપાયો યોજીને રજપૂતોને પોતાના પક્ષમાં રનેહબદ્ધ અને કર્તાવ્યબદ્ધ કરી લીધા હતા. માત્ર અપવાદ દાખલ તેમાં ઉદયપુરના મહારાણા પ્રતાપસિંહ જ ફસાયા નહોતા. અકબરે જોધપુરની રાજકન્યા નેધાબાઇ અને અંબરની રાજકન્યા જાનહવીબાઇ સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. અંબરની રાજકન્યા માનસિંહની સગી બહેન હોઇ મહમ્મદ ખુશરૂની માતા થતી હતી. માનસિંહે ખુશરૂને દિલ્હીની ગાદીએ બેસાડવા માટે બહુ ખટખટા કરી હતી, પણ તેમાં તેને યશ મળ્યો નહોતો તથા ઘણી વખત અપમાન ભોગવવું પડ્યું હતું. જહાંગીરે ખુશરૂને

ગ્વાલીઅરના કિલ્લામાં કેદ કરી રાખ્યો હતો, અને ત્યાં જ તેનો અંત આવ્યો.

ઉદયપુર યાને મેવાડના રાણા પ્રતાપસિંહના મૃત્યુ પછી આઠ વર્ષે અકબર મરણ પામ્યો. આ આઠ વર્ષમાં પ્રતાપસિંહની પછી તેની ગાદી પર વિલાસી રાજા અમરસિંહ રાજ્ય કરતો હતો. તેણે પણ બાદશાહનું સ્વામિત્વ માન્ય કર્યું નહોતું. તે બાબતમાં અકબરે જે કે તેને હથરાન ક્યો નહોતો; તો પણ જહાંગીરે તો તેની સાથે યુદ્ધ કરવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નહોતું. આખરે અમરસિંહને બાદશાહનું સ્વામિત્વ માન્ય કરવાની ફરજ પડવાને લીધે, તેનાથી તે અપમાન સહન થયું નહિ તેથી તેણે પોતાના પુત્ર કર્ણસિંહને રાજગાદી સોંપી વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકાર્યો. જે કાળની આપણી આ વાર્તા લખાય છે તે વખતે કર્ણસિંહજ ઉદયપુરનો રાણો હતો.

આ વખતે અંબરાધિપતિ માનસિંહ હયાત નહોતો. તેના પછી તેનો પુત્ર પણ હૃદયી બહાર દારૂ પીવાને લીધે મરણને શરણ થયો. તેના પુત્રની પણ બાપના જેવી જ સ્થિતિ થઈ-તે પણ દારૂમાં ને દારૂમાં મરી ગયો. ત્યાર પછી જહાંગીરે પોતાની પત્ની-બિકાનેરની રાજકન્યા બેઘબાઇના કહેવાથી માનસિંહના ભાઈ જગતસિંહના પૌત્ર જયસિંહને અંબરના રાજસિંહાસને બેસાડ્યો. આ વાર્તાની રંગભૂમિની શરૂઆતમાં આવેલ અજીતસિંહે એ ખુદ માનસિંહનો જ પૌત્ર થતો હતો. જયસિંહ ઉર્ફે અજીતસિંહનાં વીરત્વના વાતો ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયેલી છે. તેણે જ પોતાના નામથી જયપુર શહેર વસાવ્યું હતું.

આ સમયે મેવાડ અથવા ઉદયપુર, મારવાડ અથવા બેઘપુર અને અંબર અથવા જયપુર એ ત્રણે રાજ્યોનાં રાજપૂત રાજાઓ

બાદશાહના જમણા હાથ ખરાબર હતા, તથા તેઓ ધણા જ પરાક્રમી પણ હતા. આપણી આ વાર્તામાં મેવાડનો કર્ણસિંહ, અંબરનો અજીતસિંહ, મારવાડના મહારાણાનો (ગજસિંહનો) પુત્ર અનિલસિંહ એ ત્રણે જણ ઘણા જ ભાગ ભજવવાના છે એટલા માટે જ તેમનો આટલો પરિચય આપ્યો છે.

જહાંગીરના બે પુત્રો પરવેઝ અને ખુર્રમ આ ત્રણે રાજપૂત રાજકુમારોના સમવયસ્ક હતા. ખુર્રમની માતા રાજપૂત રાજકન્યા હતી. અંબર રાજવંશના દરના સગા પૂરણસિંહની (ટાલાના રાજાની) તે પુત્રી હતી. અર્થાત્ શાહજાદો ખુર્રમ અર્ધો રાજપૂત હતો એમ બંન્ને કહેવામાં આવે તો તેમાં કંઈ ખોટું નથી અને તેટલા માટે જ જહાંગીર પછી તેને ગાદી મળે એવી બધા રાજપૂતોની ઇચ્છા હતી. અંબર અને મારવાડ હમેશાં બાદશાહના પક્ષને અનુકૂળ હોવાને લીધે તેઓ જહાંગીરથી વિરુદ્ધ જાય એવો સંભવ નહોતો. પણ તે બાબતમાં ઉદયપુરનું તેમ કહી શકાય તેમ નહોતું. ઉદયપુરના મહારાણાનો ભાઈ ભીમસિંહ હમેશાં બાદશાહના દરબારમાં રહેતો અને ખન્ને સમવયસ્ક હોવાથી શાહજાદા ખુર્રમને અને તેને સારી મિત્રતા બંધાઈ હતી. જહાંગીર બુદ્ધિમાન અને ચાણાક્ષી હતો. તેણે તરતજ જાણી લીધું કે, ‘ભીમસિંહ નિર્ઘોગી થઈને બેસી રહે તેવો માણસ નથી. હું જીવું છું એટલામાં જ તે ખુર્રમને ગાદીએ બેસાડવાનો પ્રયત્ન કરશે. વળી તેણે મહાન યોદ્ધા મહબ્બતખાનને પણ પોતાના પક્ષમાં લઈ લીધો છે. ખરી રીતે બેતાં મહબ્બતખાન પણ રાજપૂત જ હતા. મુસલમાન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યા પછીજ તેણે મહબ્બતખાન નામ મારણ કર્યું હતું. કિપરોક્ત વિચારો મનમાં આવતાંજ જહાંગીરે ભીમસિંહને મુજરાતના સૂબા તરીકે નીમ્યો, પરંતુ તે વાત ભીમસિંહને પસંદ પડી નહિ.

મહારાણા પ્રતાપસિંહનો ભાઈ શક્તિસિંહ દેશપ્રોહી થઈ અકબરને મળી ગયો હતો. પ્રતાપસિંહ જે વખતે પહાડો-જંગલો-ગુફાઓમાં ભટકી પોતાના દેશની-રાજપૂતાનાની સ્વતંત્રતા રાખવા માટે લયંકર રક્તપાત અને આત્મચતુ કરતો હતો તે વખતે અકબરે શક્તિસિંહને ચિતોડના સિંહાસનપર બેસાડી મેવાડના મહારાણા તરીકે તેની ચારે તરફ તેની નામના ફેલાવી; પરંતુ મેવાડનું રાજપૂત મંડળ તેને દેશક્લંકી માનતું હોવાથી કાઢીને પણ તેથી આનંદ થતો નહોતો. તેઓ તેને અંતઃકરણથી ધિક્કારવા લાગ્યા અને મહારાણા તરીકે તેને માન આપ્યું નહિ. આખરે શક્તિસિંહે લગ્નયુક્ત અંતઃકરણે પ્રતાપસિંહની પાસે માફી માગી અને પાછો અકબર પાસે આવ્યો ગયો. ત્યાં જતાં જ ભર દરબારમાં અકબરે તેનું પાણી ઉતારી નાખ્યું. નહિ કહેવાનાં વચનો તેને કહ્યાં તેથી તે સહન નહિ થઈ શકવાને લીધે તેણે છાતીમાં જમૈયો મારી ત્યાં જ પોતાનો કલંકી દેહ છોડી દીધો. તેનાજ એક પુત્રે મુસલમાન ધર્મનો સ્વીકાર કરી મહબ્બતખાન નામ ધારણ કર્યું હતું. જહાંગીરના વખતમાં મહબ્બતખાન જેવો યોદ્ધા સૈન્યમાં ખીંગે એક પણ નહોતો. પરંતુ મહબ્બતખાન ફક્ત નામનો જ મુસલમાન હતો. તેના મનનું વજણ રાજપૂતો તરફ હતું તેથી ભીમસિંહ સાથે મળી જઈ તે શાહજહા ખુર્મને ગાદીએ બેસાડવાની ખટપટ કર્યા કરતો હતો. ઇતિહાસ વાંચનાર અંધુ-ભાગિનીઓને ખબર તો હશે જ કે, આ મહબ્બતખાને જ એક વખત બાદશાહ જહાંગીરને એક વખત ઝેલમ નદીના તીરપર કેદ કર્યો હતો અને જગદ્વિખ્યાત સૌંદર્યસાર્વભૌમિની વૂરજહાને પોતે, હાથીપર બેસી-યુદ્ધ કરી બાદશાહનું રક્ષણ કર્યું હતું.

જે વખતની આ વાત ચાલે છે, તે વખતે દારૂખાન જહાંગીર

સુરાપાન, નૃત્યગીત, અયશઆરામ, અનંગવિલાસ ઇત્યાદિ મૌનમ-
જ્ઞાનમાં મશગૂલ બની ગયો હતો. રાજકારભાર તપાસવાની તેને કુરસદ
મળતી નહોતી. તે માત્ર નામધારી બાદશાહ હતો. ખરા રાજકારભારની
ચાવીઓ તો નૂરજહાંને પોતાના હાથમાં રાખી હતી. તેજ ભારત-
વર્ષની અધિષ્ઠાત્રી દેવી બનીને રાજકારભાર ચલાવતી હતી અને
તેથી જ મહોરપર તેની છાપ હોય તે મહોર દસગણા મૂલ્યથી પણ
લોકોને લેવી પડતી.

ખીજ બાદશાહોની માફક જહાંગીરના જતાનખાનામાં પણ
જૂદી જૂદી ખતની બેગમોનો અભાવ નહોતો. તો પણ મુસલમાન
ધર્મ પ્રમાણે આ બધી બેગમોમાં માત્ર ત્રણ બેગમો જ મુખ્ય ગણાતી
હતી. તેઓમાં સૌથી વરિષ્ઠ-ઉચ્ચ દરજ્જાવાળી નૂરજહાંન હતી.
ખીજ બિઝનેસની રાજકન્યા બેધાખાઈ પણ જહાંગીરની બેગમ હતી,
અને ત્રીજી શાહજહાંન ખુર્સની માતા-અંબર રાજકન્યાને પણ બેગમ
મહેલમાં વિશિષ્ટ માન આપવામાં આવતું હતું. તો પણ સર્વ સત્તા અને
બાદશાહતું તન મન અને ધન તો માત્ર નૂરજહાંનના હાથમાં જ હતાં.

નૂરજહાંનને પુત્ર થયો નહોતો તેથી શાહજહાંન પરવેઝ ઉપર તે
વણો પ્રેમ વરાવતી હતી. તેને દિલ્લીના સિંહાસનપર બેસાડવાને તે
બહુ ખટપટ કર્યા કરતી હતી અને તેથી જ તે ખુર્સનો તિરસ્કાર
કરતી હતી. રાજપૂત રાણીઓ સામે તો તેની કરડી નજર હતી;
પણ રાજપૂતો ન હોય તો દિલ્લીનું સિંહાસન એક દિવસ પણ ટકી
શકે નહિ એ શંકા પ્રબળ હોવાથી જ તે ચાણાદા સુંદરી મનમાં ને
મનમાં પોતાનો દ્વેષ શમાવી રાખતી હતી. રાજપૂત બેગમોનું તેનાથી
રતીભાર પણ નુકસાન થઇ શકે તેમ નહોતું અને તેમ કરવાનો તેણે
કદી પ્રયત્ન પણ કર્યો નહોતો. એટલું જ નહિ પણ વખતે તે તેમની

ખુશામદ પણ કરતી હતી ! થોડામાં એટલું જ કહેવાતું કે, નૂરજહાન જેવી બુદ્ધિમાન અને ચાણાક્ષ સૌંદર્યલતિકા દુનિયાની અંદર કવચિતજ નજરે પડે છે !

અમે જે વખતની આ વાર્તા લખીએ છીએ તે વખતે જહાંગીરની જીવિતારથામાં જ નૂરજહાંની નજર સામે શાહજહા ખુર્મને ગાદીએ બેસાડવાનાં ભયંકર કૃષ્ણકારસ્થાનો ચાલતાં હતાં. આ કારસ્થાન વિશે બેગમમહાલમાં, બાદશાહી દરબારમાં તેમજ ઘેરેઘેર અને રસ્તે રસ્તે જે રહસ્ય સંઘટિત થતું હતું તેનું જ વર્ણન અમે આ વાર્તામાં કરવાના છીએ, અને તે સાથે બાદશાહના વિલાસ-મંદિરોનું અનુપમ દ્રશ્ય પણ અમે વાચકોને બતાવવાના છીએ.

પહેલા પ્રકરણમાં વર્ણવેલા ત્રણ આશ્ચર્યકારક બનાવો વિષે તે વખતે જ્યાં ત્યાં કૌતૂહલપૂર્ણ ચર્ચા ચાલી રહી હતી. રાખનો ભાષ ખુશરૂ જીવતો છે કે ગ્વાલિયરના કિલ્લામાં તેના જીવનનો અંત આવ્યો હતો તેની પણ કાંઈને ખબર નહોતી. ઘણા વર્ષ પહેલાં તે ભારતવર્ષ-માંથી ગૂમ થઈ ગયો હોવાથી ઘણુંખરું લોકો તેને ભૂલી પણ ગયાં હતા. આવી સ્થિતિ તે વખતે જહાંગીરના રાજ્યમાં ચાલતી હતી, એટલામાં એકાએક જાહિર થયું કે. શાહજહા ખુશરૂ ગુપ્ત ખટપટ કરી ગ્વાલિયરના કિલ્લામાંથી નાસી ગયો છે અને તેની સાથે અસંખ્ય મોગલ સૈન્ય તથા રાજપૂતો મળી ગયા છે; એટલુંજ નહિ પણ, એક મ્હોટું સૈન્ય લઈ તે આગ્રા પર ચઢી આવે છે !

ઉપરોક્ત વાત ખરી કે ખોટી તે કાંઈ જાણી શકતું નહોતું. દરબારમાંના રાજપૂત અને મોગલ સૈનિકોને તે વિષેની ખિલકુલ ખબર નહોતી. બાદશાહ અને ઉચ્ચ દરજ્જાના માણસો માત્ર આ બાબતની ખબરો મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. તો પણ ઉપરોક્ત ગુપ્ત બાતમી

જ્યાં ત્યાં પ્રસરવાને લીધે બધાઓ થરથરી રહ્યા હતા; પરંતુ અગ્નયબ જોવું તો એ છે કે આ ખાતમી કાણુ ક્યાંથી લાવ્યું તેની ક્ષત્રિ ખબર નહોતી.

દરબારમાં અને જનનાખાનામાં રાજ્યસિંહાસન માટે ભયંકર કૃષ્ણ કારસ્થાનો ચાલતાં હતાં. તે વિષે કોઇ જરા પણ જાણતું નહોતું; એટલુંજ નહિ પણ ખુદ બાદશાહ પણ તે વિષે અજ્ઞાનજ હતો. માત્ર તેના મનમાં થોડો સંશય હિપન્ન થયો હતો તેટલુંજ. પરંતુ નુરજહાંની સ્થિતિ તેવી નહોતી. તે બધું જાણતી હતી. તેનાથી ખાનગી કાંઇ નહોતું. તેથીજ મારવાડના અનિલસિંહ તથા અંબરના અજીતસિંહપર તેને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો તથા તેમને તે વાલુંજ માન આપતી હતી.

સિંહાસન માટે ખરેખર લડાઇ જાગશે કે કેમ, તે વિષે કોઇ નિશ્ચિત વિચાર જણાવી શકે તેમ નહોતું. તો પણ દિલ્લીના ખૂનખાર બનાવ વિષે કોઇને લેશ માત્ર પણ સંશય નહોતો. કારણ કે, ઘણા માણસોએ પોતાની નજરે તે બચાવહ-ખુલ્લો-અચાત મૃતદેહ જોયો હતો; પરંતુ આ ખૂન કાણુ કરે છે, શા માટે કરે છે, તે વિષે કોઇ ખુલાસો કરી શકતું નહોતું. બધાઓ દિગ્મૂઠ બની ગયા હતા !!

તેમ વળી ફતેહપુર સિક્કીમાં જે જે બન્યું તે પણ ગુપ્ત રહ્યું નહિ. અજીતસિંહ અને રઘુવીરસિંહે જો કે તે વિષે ક્યાંય સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો નહોતો. તો પણ તે પિશાચિક માયાની વાતો મીઠું મરચું બહારાવી એક ગામથી બીજે ગામ એમ અધિક સ્થળે પ્રસરી ગઇ હતી. આ બનાવ સાંભળતાં સાંભળતાં લોકોના શરીર રોમાંચિત થઇ જતાં હતાં. એટલુંજ નહિ પણ દૂરના આગ્રા શહેરમાં પણ તે

વાત પહોંચી ગઇ હતી અને તેથી ત્યાંના લોકોને નિશ્ચિંતપણે નિદ્રા આવતી નહોતી.

અછતસિંહે કહ્યું:—“ રઘુવીર ! આપણા બે સિવાય આ પૈશાચિક લીલાની વાત કોઇ જાણતું નથી, છતાં તે વાત ચારે તરફ ફેરી રીતે ફેલાઇ ગઇ ? ”

“ રાજકુમાર ! મ્હેં આપને પ્રથમથીજ કહ્યું છે કે, રઘુવીર-સિંહના માથાના વાળ કાળાના સફેદ થયા તો પણ આ આખતમાં તેની કાંઇ બુદ્ધિ ચાલતી નથી ! ” એમ કહી રઘુવીરે એક દીવ નિશ્વાસ મૂક્યો.

પ્રકરણ ૨ જી.

આગ્રાનો કિલ્લો.

યમુનાના રમણીય કિનારે અકબર બાદશાહે રાતા પથ્થરોનો આગ્રાનો કિલ્લો બાંધ્યો હતો. હજી પણ સુંદર તસ્વીર જેવો દેખાતો એ કિલ્લો યમુના નદીના કિનારે મોગલ શહેનશાહનો વિજયનાદ ગગનવતો શોભા આપી રહ્યો છે.

ચારે બાજુએ ઉંડી ગંભીર બાઇઓ હતી; તેમાં નિરંતર જળ ભરાઇ રહેતું. વળી તે બાઇઓની પાસેથીજ કિલ્લાને બાંધવામાં આવ્યો હતો. સિંહદ્વાર સિવાય બીજા કોઇ સ્થળેથી અંદર જઇ આવી શકાય તેમ નહોતું. દરવાજા પર સદૈવ સો સિપાહીઓ પહેરો ભરતા હતા. કિલ્લાની બાજુમાં ઘણાં ઘરો આવેલાં હતાં. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને મોગલ અને રાજપૂત સૈનિકો રહેલા હતા.

કિલ્લાની અંદર સુંદર આરસ પથ્થરથી બનાવેલી મોતી મસજીદ હજી પણ સુંદર તસ્વીરની માફક શોભા આપી રહી છે. મસજીદથી થોડે દૂર વિસ્તૃત બાદશાહી રજવાડો આવેલો હતો. પહેલાં દિવાન-એ-આમ, પછી દીવાન-એ-ખાસ અને તે પછી બાદશાહને રહેવા માટે જૂદા જૂદા મનોહર મહેલો આવેલા હતા. તે સર્વની પછવાડે નંદનવનની માફક શોભાયમાન બેગમમહાલ (જનાનખાનું) આવેલું હતું. તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે.

જૂદા જૂદા દેશોમાંથી મંગાવેલી અનેક બહુમૂલ્ય અને સુંદર વસ્તુઓથી તે મહેલ શૃંગારેલો હોવાથી એ અનુપમ શોભા આપતો હતો. કાશ્મીર અને અરબસ્થાનમાંથી મંગાવેલો ઉત્તમ સામાન જ્યાં ત્યાં લટકાવેલો હતો અને બીંત ઉપર તેમજ છતોને સેંકડો ઝુમ્મરો લટકાવેલાં હતાં. રાત્રિના વખતે અસંખ્ય સુગંધિ દીપકોથી આ મહેલ પ્રકાશિત થતો. એ સમયે પોતાની સૌંદર્યથી, ચંદ્રપ્રકાશથી પ્રકાશી રહેલા આસમાનને પણ તે નિસ્તેજ બનાવી દેતો હતો. હજારો કુસુમમાળાઓથી બેગમમહાલ વિભૂષિત થતો હોવાથી જૂદી જૂદી જાતની સુગંધિથી સમસ્ત વિલાસભુવન આગે-બિહિસ્ત બની જતું હતું. જવાહીરોએ તો જાણે આખા જગતનો ત્યાગ કરી અત્રેજ નિવાસ કર્યો હોય એમ જણાતું હતું. તેના અતુલનીય અકથનીય પ્રકારના પ્રકાશથી તેની શોભામાં વિશેષ વધારો થતો હતો. જગતની અંદર જે જે વિલાસનાં-સુખનાં અને આનંદનાં દ્રવ્યો-સાધનો હતાં તે બધાં આ વિલાસભુવનમાં એકત્ર થયેલાં હોય એવો સાહજિક ભાસ થતો હતો.

બાદશાહ કિંવા શાહજહા સિવાય બીજા કોઈ પણ પુરુષને આ અસૂર્યસ્પર્શી વિલાસમંદિરમાં આવવામાં અધિકાર નહોતો. ભીમના

જેવી બળવાન કાયા ધરાવતા બોબ્બા પોતાના કૃષ્ણરંગી હાથોમાં નમ્ર તલ્વારો લઈ રાત્રિ દિવસ જનાનખાનાનું રક્ષણ કરતા હતા અને અંદર પણ બળવાન તાતારી પ્રમળાઓ સશસ્ત્ર થઈને ઉભી રહેતી હતી.

દરેક બેગમને એકેક સ્વતંત્ર મહેલ આપવામાં આવ્યો હતો તે પ્રમાણે ત્યાં ઘણા મહેલો આવેલા હતા તથા દરેક મહેલની આસપાસ દાસીઓ—માંદીઓને રહેવા માટે પણ મકાનો આવેલાં હતાં. દરવાજા પણ અસંખ્ય હતા. રસ્તાની તો વાત જ શી પૂછવી ? અર્થાત્ જોણે તે ભવન જોયું નથી તેને તેની કલ્પના આવતી પણ અશક્ય છે. એક વખતે જો કોઈ માણસ અંદર પ્રવેશ કરે તો ભોમીઆ સિવાય તે બહાર જઈ શકે એમ તો હતું જ નહિ ! કારણકે, તે તો સ્વર્ગીય સુંદરીઓને રહેવાનું સુરક્ષિત સ્થાન હતું !

જમીનની નીચે પણ કેટલાક મહેલો આવેલા હતા. ઉપર પ્રમાણે જમીનની નીચેના ભાગમાં પણ ભવ્ય દિવાનખાનાંઓ આવેલાં હતાં, અને તેમાં મોતીની સેરોથી શૃંગારેલા અમૂલ્ય દીવાઓ ટાંગવામાં આવતા હતા. દીવાઓનું તેલ સુવાસિત અત્તરોથી મિશ્રિત હોવાને લીધે તે પાતાળનગરીમાં સુગંધિનો વિસ્તાર થઈ રહેતો હતો. ઉન્હાળાના દિવસોમાં સઘળી વિલાસિની લાવણ્યમયી લલનાઓ આ સુશ્રીતળ પાતાળ-નગરીમાં જ રહેતી હતી.

કિલ્લામાં કેટલીક અંધાર કોટડીઓ પણ આવેલી હતી. તેની અંદર કેટલા હતભાગી પુરુષો અને સ્ત્રીઓ સદાને માટે ગૂમ થયા હશે તેનો ઉત્તર કોઈ પણ આપી શકે એમ નહોતું. ભીંતમાં ચણી લઈ કાર કરવાના, બૂખે મારી રીયાવીને રીયાવીને ખારવાના અનેક અનાવો ત્યાં નિરંતર બનતા હતા.

તે વખતે આગ્રાના કિલ્લાના કરતાં પણ ઉંચું એવું સગેમર-
મરના પથ્થરોથી બનાવેલું એક જળમંદિર યમુનાના કિનારાપર
આવેલું હતું અને તેમાંથી શીતળ સમીરની લહરિઓ વહી જતી હતી.
પાણીપરથી આવનારો પવન ફટલો ઠંડો હોય છે તે કહેવાની કશી
આવશ્યકતા નથી. મંદિરની નીચેથી યમુનાનું જળ આસમાની આદોલન
અને નૃત્ય કરતું કરતું મન્દ ગતિથી વહ્યા કરતું હતું. આવા સુંદર
મોતીમલાલમાં મખમલની સુકોમળ શય્યાપર વિશ્વમોહિની નૂરજહાન
એગમ અર્ધનિદ્રિતાવસ્થામાં યમુનાના નીલ તરંગો તરફ જોતી જોતી
ગંભીર વિચારમાં નિમગ્ન થઈ ગયેલી પડી હતી. તેના દર્શનીય સ્વરૂ-
પનું વર્ણન કોઈથી પણ થઈ શકે તેમ નથી. એટલું જ નહિ, પણ
તે વર્ણન કરવાનું અસાધારણ સાદસ કોઈએ કર્યું નથી; તેથી તેના
આવા અપૂર્વ લાવણ્યનું અમે પણ શું વર્ણન કરી શકવાના હતા ?
નૂરજહાનની સામે એક ઉઘાડું પુસ્તક પડેલું હતું. એક મ્હોટા સુવ-
ર્ણપાત્રમાં ગુલાબનાં ફૂલો રાખવામાં આવેલાં હતાં અને તેની સુવાસ
ચોતરફ પ્રસરી રહેલી હતી. પછવાડેની બાજુએ આવેલા સુંદર કુ-
બારાઓ ગુલાબજળની ધારાઓ ઉડાવી રહ્યા હતા. બારીઓમાં અને
દરવાજામાં ટાંગેલાં પિંજરાઓમાંથી સુંદર પક્ષીએ મધુર કલરવ કરી
રહ્યાં હતાં. આ સિવાય તેની આસપાસ બીજું કંઈ નહોતું. ચારે
દિશા નિસ્તબ્ધ-શાંત હતી. માત્ર લાંબેથી સહજ શહેરમાં થતો કાલા-
હલ સંભળાતો હતો. નૂરજહાનને આમ એકાંતમાં બેસવાનો ઘણો
શોખ હતો; પરંતુ તે વખતે તે હમ્મેશાં જૂદા જૂદા ગંભીર વિચા-
રોમાં મગ્ન રહેતી હતી. સાત્રાજ્યની મલેકને હમ્મેશાં ચિંતા જ હોય
છે તેમાં કંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી.

નૂરજહાનની આવી પ્રકૃતિની સર્વને માહિતી હોવાથી તેની

પાસે જવાની કોઈ હિમ્મત કરી શકતું નહિ. ખુદ બાદશાહ પણ આવ્યા વખતે મહેલના બીજા ભાગમાં જઈ ત્યાં નૃત્ય-ગાયન કરતો હતો. અર્થાત્ નૂરજહાનને પોતાના પસંદ પડતા વિચારોને માટે— તેમજ તેના નિરાકરણ માટે ઘણો વખત મળતો હતો.

માત્ર એક જ માણસને તેની પાસે આવવાની છૂટ હતી. જોઈએ તો રાત્રિ હોય કે દિવસ હોય, બાદશાહ ત્યાં હાજર હોય या ન હોય તો પણ એ સ્થળે આવતાં કોઈ અટકાવી શકતું નહિ. જ્યારે જોઈએ ત્યારે તે વ્યક્તિ હમેશાં મહાપ્રતાપાન્વિતા નૂરજહાનની સાથેજ રહેતી. તે વ્યક્તિનું નામ જુલેખાં હતું. જુલેખાં જોકે એક સામાન્ય બાદી હતી, તો પણ તે નૂરજહાનની વિશ્વાસુ અને પસંદગીની દાસી હતી. બાદશાહ પણ જે બાણી શકતો નહિ. માત્ર જુલેખાં જ તે બાણી હતી. નૂરજહાન પોતાનું અંતઃકરણ ખોલીને જો કોઈની સાથે વાત કરતી તો તે જુલેખાં સાથે જ કરતી હતી. રાજધારી ખટપટમાં— ઉચ્ચપાથલ કરવામાં—પ્રત્યેક પ્રકારમાં જુલેખાંની સલાહ લેતી હતી. દરબારમાંના અમીર ઉમરાવો આ વાત બાણીતા હતા અને તેથી હમ્મેશાં તેઓ જુલેખાંથી ડરતા હતા. બની શકે ત્યાં સુધી તેને ના-ખુશ કરવાનો તેઓ પ્રસંગ જ આવવા દેતા નહિ. હમ્મેશાં તેને ખુશ રાખવાનો જ પ્રયત્ન તેઓ કરતા. કારણ કે તેઓ બાણીતા હતા કે, નૂરજહાન જો કોઈના કહ્યામાં—કોઈનું સાંભળે તેમ હોય તો તે માત્ર જુલેખાંનું જ; અર્થાત્ આ જુલેખાં દાસીનું જનાનખાનામાં સંપૂર્ણ આધિપત્ય હતું. બધાં તેનાથી દબાઈને ચાલતાં. વિશેષમાં કહેવાનું એટલું જ કે, દરબારમાં પણ તેના નામની હાક વાગતી હતી.

જુલેખાંનું પૂર્વજીવન ગુપ્ત પણ મહત્વની ઐતિહાસિક બાબતોથી પરિપૂર્ણ હતું; પરંતુ તે વાતને ઘણાં વર્ષો વીતી જવાને લીધે

લોકોની નજરમાંથી તે વાત નીકળી ગઈ હતી. ધણીખરાઓને તો તેના ભૂતજીવનના ઇતિહાસની માહિતી જ નહોતી. વધારે શું કહીએ ? ખુદ નૂરજહાન પણ તે વાત ભૂલી ગઈ હતી ! પરંતુ તેની સાથે જીલ્લેખાં પણ પોતાના પૂર્વજીવનનો ઇતિહાસ વિસ્મૃતિના ગંભીર સાગરમાં ડૂબાવી દેવાને શક્તિવતી થઈ હતી કે નહિ તે કોણ કહી શકે એમ છે ? તો પણ ઉપર ઉપરથી જોતાં તે પોતાનું પૂર્વ જીવન વિસરી ગઈ હોય એમ જણાતું હતું.

નૂરજહાન જે વખતે મેહેરુનિસાના નામથી પ્રસિદ્ધ હતી તે વખતથી જ શાહજહાં જહાંગીર તેના પર દિલોજનથી ફિદા થયો હતો. અકબરને તે વાતની ખબર પડી અને તેથી તેને શાહજહાંની નજરમાંથી દૂર કરવા માટે તેણે શેરઅફઘાન નામના એક સરદાર સાથે તેનાં લગ્ન કરી આપ્યાં અને તેમને બંગાળામાં મોકલાવી દીધાં. શેર અફઘાન બંગાળામાં આવ્યા પછી વર્ધમાનનો સુબેદાર થયો. તે બાદશાહનો માનીતો હોવાથી આખા જગતને તૃણવત્ સમજતો હતો. હિન્દુઓને તે જીળકપટથી હયરાન કરવા લાગ્યો અને ચારે દિશામાં તેના નામનો હાહાકાર મચી રહ્યો.

વર્ધમાનમાં વિષ્ણુ નરહરીરાય નામનો એક મોટો જાગીરદાર રહેતો હતો. તે વૃદ્ધ થઈ ગયેલો હોવાથી જાગીરદારીનો બધો કારભાર તેનો પુત્ર વિમળરાય તપાસતો હતો. નરહરીરાયની સ્ત્રી સ્વર્ગવાસિની થઈ હતી. માત્ર તેના પરિવારમાં પુત્ર અને પુત્રવધૂ સર્વસુંદરી હતાં. જ્યારે અફઘાન વર્ધમાનનો સુબો થઈને આવ્યો ત્યારે વિમળરાય અને સર્વસુંદરીની પાંચ વર્ષની એક પુત્રી હતી. શેર અફઘાને વર્ધમાનમાં આવ્યા પછી નરહરીરાયની જાગીર તથા સંપત્તિ માટે ધણું સાંભળ્યું તેથી એક દિવસે સુયોગ સાધી તેણે સૈન્યસહ

તેમની જાગીર ઉપર હલ્લો કર્યો. વિમલરાય પોતાનાં માણસો સાથે શેર અફઘાનની સ્થામો થયો; પરંતુ મોગલોનું જોર વિશેષ હોવાથી યુદ્ધમાં તે માર્યો ગયો. તરત જ શેર અફઘાને તેની બધી જાગીર લૂંટી લીધી અને જખરદસ્તીથી નરહરીરાયને પોતાના પરિવારસહ મુસલમાન ધર્મની દિક્ષા આપી. તે એટલેથી જ અટક્યો નહિ પણ સર્વ-સુંદરીને લઈ જઈ તેણે તેને મેહેરુનિસાની દાસી બનાવી. જાતિબ્રષ્ટ થયેલો નરહરિરાય પોતાની પૌત્રી લલિતાને લઈ અંગાળા છોડી ચાલી નીકળ્યો. તેનું અને લલિતાનું પછી શું થયું તેની કોઈને ખબર પડી નહિ. સર્વ એમ માનવા લાગ્યા કે નરહરીરાયે શરમ અને દુઃખના લીધે પૌત્રીસહ ગંગામાં ઝોકાળી દઈ પ્રાણ છોડી દીધો.

મુસલમાન ધર્મની દિક્ષા આપ્યા પછી સર્વસુંદરીનું નામ જુલેખાં રાખવામાં આવ્યું જે હજી સૂધી પણ તેજ નામથી પ્રખ્યાત છે. ઘણા વર્ષ પહેલાં વિમલરાય જાગીરદારની પત્ની મેહેરુનીસાની દાસી હતી; પરંતુ પછી તો તે મોગલ સામ્રાજ્યની અધીશ્વરી નૂરજહાનની દાસી થઈ !

ખરી રીતે દાસીનું કામ તેણે કદાપિ કર્યું નહોતું. નૂરજહાન અને જુલેખાં સમવયસ્ક હોવાથી તેઓમાં સેવ્યસેવક બાવનો સંબંધ જ નહોતો. બાદશાહી જનાનામાં આવ્યા પછી તે દાસી નહિ પણ સખી મનાતી હતી અને આજે પણ તે નૂરજહાનની એકનિષ્ઠ સખી જ હતી.

જે વખતે શેરઅફઘાને તેના પતિને ઠાર કર્યો, સસરાને ધર્મ-બ્રષ્ટ કર્યો અને પુત્રી પાસેથી બળાત્કારે ખેંચી લઈ તેને મેહેરુનીસાની દાસી બનાવી, તે વખતે તેનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુનું એક પણ બિંદુ કોઈને દેખાયું નહોતું. તે દિવસથી તે આજ સૂધીમાં તેના ચિરપ્રસાંત

ઢેરાપર એક વખત પણ વિષાદ લાવતું ચિહ્ન કાઢતે દેખાયું નહોતું તે કહેતો કે, “સ્વામીની સાથે સર્વસંદરી પણ મરી ગઈ છે. જુલેખાનો તો નવો જન્મ થયો છે—તો પછી સર્વસુંદરીના નાશ માટે જુલેખાએ શા માટે રડવું જોઈએ ?”

સર્વસુંદરી એટલી તો લાવણ્યમયી—ખૂબસૂરત હતી કે સહજજ તેના તરફ કાઢતું લક્ષ્ય ખેંચાય તેમ હતું. તેનું નામ તેની પરમ સુંદરતાને લાયક જ હતું. પરંતુ તે દૂરજહાનના આશ્રય નીચે હોવાથી પોતાના સ્વરૂપને લીધે તેને કાંઈ પણ વ્યક્તિ તરફથી કષ્ટ વેઠવું પડ્યું નહોતું. તેની રક્ષામે કાંઈ નજર પણ ઉંચી કરી શકતું નહોતું. યદ્ય કદાચિત્ કાંઈ તેની સામે વિષયીદષ્ટિથી જુએ તો તેનું ધડ માથાથી જૂઠું કર્યા સિવાય દૂરજહાન રહે નહિ એવી સર્વની ખાત્રી હતી. આવી રીતે તે દૂરજહાનની અત્યંત વિશ્વાસપાત્ર સખી—નહિ નહિ તેના આત્મારૂપ હતી એમ અમે કહીએ તો તેમાં અતિશયોકિત જેવું કાંઈ નથી. બાહ્ય દષ્ટિથી જોતાં આજે દૂરજહાન આ વિસ્તૃત ભારતવર્ષની સમ્રાજી હતી; પરંતુ આંતર દષ્ટિથી જોતાં જુલેખા જ ભારતવર્ષની ખરી સૂત્રધારિણી હતી ! !

પ્રકરણ ૩ જી.

નૂરજહાન.

ધીમે ધીમે કાંઈ નહિ બોલતાં જીલેખાં ગુપચુપ નૂરજહાનની સ્થામે આવીને ઉભી રહી. નૂરજહાન ગંભીર વિચારોમાં નિમગ્ન હતી, પણ જીલેખાંના પગનો અવાજ સાંભળી તે ચમકી અને મન્દ સ્મિત કરી તેના અનિન્દ્ય સુંદર મુખમંડળ સામે જોઈ બોલી:-“કેમ જીલેખાં ! સિંહ કે શિયાળ ?”

જીલેખાં બેગમસાહેબા પાસે બેસી ચમ્મરથી પવન નાખતી બોલી:-“બેગમસાહેબા, શું જીલેખાંનો કાંઈ દિવસ પરાભવ થયો છે ?”

નૂરજહાન તેના હાથમાંની ચમ્મર પોતાના હાથમાં લઈ તે હલાવતી હલાવતી બોલી:-“તેવી મ્હને કાંઈ ઓછી આજે નવીન જ અખર પડે છે ? ! અહીં, તેમ નહિ. પણ ત્યાર પછી તેં શું સાંભળ્યું ? જે વાતનો લોકો ખડખડાટ કર્યા કરે છે અને જેમાં મ્હને વિશ્વાસ બેસતો નથી તે વાત શું ખરી છે ? ખરેખર, ખુશરૂ શું ગ્વાલિયરના કિલ્લામાંથી નાશી ગયો ?”

જીલેખાં હસતાં હસતાં બોલી:-“અહાર જે કાંઈ બને છે, તેની અખર જહાંગીર બાદશાહને પડે, એ તો અશક્યજ છે ! ખરી ખાતમી તો દરબારમાં પહોંચતી જ નથી !”

નૂરજહાનનો ચહેરો જરા ગંભીર બન્યો, પણ તે કાંઈ બોલી નહિ. જીલેખાં પુનઃ બોલવા લાગી:-“યદાકદાચિત્ત્ જે કાંઈ ખાતમી આવે, તો તે સર્વથા ખોટીજ હોવી જોઈએ. મોગલોનું રાજ્ય કદાપિ જવાનું હશે, તો તે આ દોષોને લીધેજ જશે.”

નૂરજહાન બ્રહ્મી ચઢાવી બોલી:—“ મહારી તો અત્યારે, ખુશ વિષેની કેવી ખરેખરી ખાતમી લાવી છે, એજ સાંભળવાની ધમ્મ છે. ”

બુલેખાં બોલવા લાગી:—“ તે વાતને આજ ત્રણ વર્ષ થયાં. ખુસરૂ જેવો પોતાના તાબામાં રહે, એ અશક્ય માનીને તેમજ કાંઈ પણ વખતે તે પોતાના કેદખાનામાંથી નાશે જશે એવા ભવિષ્યકાલીન ભયથી બ્હી જઈ ગ્વાલિયરના કિલ્લેદારે તેનો શિરચ્છેદ કર્યો છે. ”

નૂરજહાન સહજ વ્યગ્રતાથી બોલી:—“ શું આ વાત ખરી છે ? ”

“ તદ્દન ખરી વાત. મહેં પોતે ગ્વાલિયરમાં મહારા એક માણસને મોકલ્યો હતો અને આ ખાતમી મેળવવામાં તેણે બિલકુલ ધાપ ખાધી નથી. ”

“ જવા દે બહેન ! તહારી આ વાર્તા સત્ય માનીએ તો રાજ-પૂતોને એકડા કરી આગ્રા પર તે ચઢી આવે છે એ વાર્તા અસત્યજ હોવી જોઈએ. ગમે તેવા ગુમસ્તો પાસેથી પણ આવી ખાતમી મેળવવી એ સર્વથા અસંભવિતજ છે. બુલેખાં, આ કખતે જ્ને તું મહારી પાસે ન હોત તો મહારું શું થાત ? ! ”

બુલેખાં પુનઃ સ્વર્ણુઆમર પોતાના લાથમાં લઈ પવન નાખતી બોલી:—“ આપનો મહારા પર ઘણો પ્રેમ છે તેથીજ આપ આમ બોલો છે. ”

નૂરજહાને પૂછ્યું:—“ અલી, પણ દિલ્લીનાં ખૂતો વિષેના કાંઈ વિશ્વાસનીય વર્તમાન જાણવામાં આવ્યા છે કે ? ”

બુલેખાં ઉત્તર આપતાં બોલી:—“ બેગમસાહેબા, આપની મેહરબાનીથી આજકાલ વિશ્વાસુ માણસોની મને ઘણીજ મદદ મળે છે. આપની અશરરીઓના પ્રતાપે સેંકડો સ્ત્રી-પુરૂષો માત્ર એક નેત્રસંકે-

તથીજ મહત્વનાં કામે અજાવી લાવે છે. એવાજ એક વિશ્વાસુ માણસને મહેં દિલ્લી મોકલ્યો હતો અને તે હમણાં ત્યાંથી પાછો આવ્યો છે.”

“તે શા સમાચાર લાવ્યો છે ?” નરજહાને અધીરતાથી પૂછ્યું.

“આજકાલ દિલ્લીમાં થતાં ખૂનોને લીધે ગોઠામાં ગુપ્ત અસંતોષ અને અસ્વસ્થતા વધી ગઈ છે, તેથી આ ખૂનો ક્યાં થાય છે, કાણ કરે છે, તે વિષે ખાસ તપાસ કરવા માટે મહેં તેને ત્યાં મોકલ્યો હતો. તેણે ઘણીજ ખારીકાઈથી શોધ કરી મદને જણાવ્યું કે, આ કામ ઘણું વિકટ છે અને ખીજા ચતુર ગુપ્તદૂતોની સહાયતા સિવાય થઈ શકે એમ નથી. તે કહે છે કે, ગયા મંગળવારે જે પ્રેત સિંહ-દાર પાસે તેણે જોયું તે તો મેવાડના નવીન મહારાણા કર્ણસિંહનું જ હતું !” નરજહાન નરક આશ્ચર્યજનક દૃષ્ટિથી જતાં જુલેખાંએ ઉત્તર આપ્યો.

અત્યંત આશ્ચર્યચકિત અને વિસ્મિત બની જઈ નરજહાન ઉઠવાનો વિચાર કરતી હતી, એટલામાં પોતાની નમગાઈ જણાઈ આવશે એમ માની આત્મસંયમન કરી તે બોલીઃ—“શું ? શું કહ્યું ? કાણ કર્ણસિંહ ? !”

જુલેખાંએ કહ્યુંઃ—“તે વાતની હજી સૂંધી કાઢતે અખર પડી નથી, પહેલાંની માફક આ વખતે પણ તે મૃતદેહ ઉઘાડો પડ્યો; પણ કાઈ તેને ઓળખી શક્યું નહિ. આખો દિવસ તેને ત્યાં રાખ્યા પછી ચમુનાના અગાધ જળમાં નાખી દેવામાં આવ્યો.”

“ત્યારે તે દેહ કર્ણસિંહનોજ હતો એમ કેવી રીતે માની શકાય ?”

“જે માણસને મહેં ત્યાં મોકલ્યો હતો, તે ઉદયપુરના નવીન રાણાને ઘણી સારી રીતે ઓળખે છે અને તેણે પોતાની નજરેજ તે મૃતદેહ જોયો છે. તેણે કહ્યું કે, “કર્ણસિંહ સિવાય ખીજા કાઈના તે દેહ નથી !”

નૂરજહાન પ્રકૃષ્ટિત મ્હેરે મંદ હાસ્ય કરી બોલી:—“ ત્યારે આપણા રસ્તામાંથી એક કાંટો તો ઝાઝો થયો ! ”

જુલેખાંએ હસતાં હસતાં કહ્યું:—“ હા, ખરાખર છે. ”

અજીતસિંહપર મ્હને થોડો વિશ્વાસ હતો; પણ હું ધારું છું કે, તે તદ્દન મૂર્ખ હોવો વંતઘટે ! ”

જુલેખાં પુનઃ હસીને બોલી:—“ મ્હેં સાંભળ્યું છે કે, રજપૂત વીરોને જુતોનો ઘણો ભય લાગે છે ! ”

“ લોકો ને કાંઈ કહે છે, તે શું બધું ખરું જ હોતું વંતઘટે ? ”

“ બધું તો નહિ, પણ તેમાં થોડો ઘણાંએ તથ્યાંશ હોવો વંતઘટે ! અજીતસિંહને તો આપે જ રત્નેદ્રપુર મોકલ્યો હતો ને ? ”

“ હા, પણ તેને તે કેદાણે શા માટે મોકલ્યો છે, તેની તેને ખબર જ નથી. ”

“ તમારે તેને તે વિશે કહેવું હતું. ”

“ પણ તે વખતે હું તેને કહી શકું એવી સ્થિતિમાં જ નહોતી ! ”

“ ભીમસિંહ અને મહાબળતપાન કાંઈ દૃષ્ટાન્તરસ્થાનો કરે છે, એની આપને ખબર છે ? ”

“ હા, મ્હને સહજ અંશય આવે છે, માટે પ્રથમથી જ સાવધાનતાથી રહીએ તો સારું ! ”

જુલેખાંએ હસીને કહ્યું:—“ હિન્દુ સ્ત્રીનો પુત્ર બાદશાહ થાય, એવી આપની ઇચ્છા હોય એમ જણાતું નથી ! ”

નૂરજહાન સહજ ગંભીર બની જઈ ચિંતાયુક્ત સ્વરે બોલી:—
“ જુલેખાં, તું ધારે છે તેમ બધું કાંઈ મહારી ઇચ્છા મુજબ થતું નથી ! ”

એકાએક અત્યંત વિરિમત બની જઈ બન્ને જણીઓ આસપાસ જોવા લાગી. તે વખતે આખા રાજવાડામાં એક પ્રકારની મડબડ થઈ રહી હતી. જનતાનખાનાની ચારે બાજુએ દારીઓ અને બોળઓ ભટકતા હતા. સર્વના હાથમાં તીક્ષ્ણ ધારવાળાં ખંજરા ચમકી રહ્યાં હતાં. બહાર પણ જૂમખરાડા ચાલી રહ્યા હતા !

નૂરજહાને આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું:—“ જુલેખાં આ શું છે ? ! ”

જુલેખાંએ બારીમાંથી આસપાસના દેખાવનું દર્શન કરી ઉત્તર આપ્યો, “ કાંઈ સમજાતું નથી; છતાં કાંઈ પણ બન્યું છે ખરું. ”

નૂરજહાન વાકુળતાથી બોલી:—“ બાદશાહને તો કાંઈ નહિ થયું હોય ? લોકો કહે છે કે, નૂરજહાન સત્રાણી હોવાથી ઘણી જ સુખી છે; પરંતુ ખરી સ્થિતિની કાંઈ ખબર જ નથી ! ”

એટલું બોલી તે ઉડીને ઉભી થઈ અને બારી પાસે જઈને ઉભી રહી. જુલેખાં પણ તેની પછવાડે જ જઈને ઉભી રહી. તે સ્થળ ધણું જ ઉંચું હોવાને લીધે આસપાસનો પ્રદેશ ઘણે દૂર સુધી દેખાતો હતો. બન્ને જણીઓ બારીમાંથી જોવા લાગી; પણ તેઓને કાંઈ દેખાયું નહિ. માત્ર કિલ્લામાંથી જ ગરબડના અવાજો આવ્યા કરતા હતા.

નૂરજહાને કહ્યું:—“ જુલેખાં, તું હમણાં જ અહીંથી જા અને બાદશાહના ઉપર કોઈ જાતનું સંકટ આવ્યું છે કે કેમ તેની તપાસ કરી આવ. ”

જુલેખાં નીચે જવા માટે દાદર પાસે જઈ પહોંચી એટલામાં એક દાસી દોડતી દોડતી ત્યાં આવી પહોંચી. છલંગા મારતી મારતી તે ત્યાં આવેલી હોવાથી તેનો શ્વાસ ભરાઈ આવ્યો હતો. તેનાથી કાંઈ બોલી શકાયું નહિ. તેની આવી સ્થિતિ જોતાં જ નૂરજહાને બુકુરી

ચઢાવી સરોપ મુદ્રાથી કહ્યું:—“ જ્યારે ત્હારાથી કાંઈ કહેવાતું નથી ત્યારે પછી અહીં આવી જ શા માટે? જુલેખાં, આને અહીંથી કાઢ જા અને તેને મશરૂને સોંપી દે. ”

ઉપરોક્ત હુકમનો અર્થ દાર મારવાનો થતો હતો. દારણુ કે, નરજહાન જેને ખોળ મશરૂ પાસે મોકલતી હતી તે પુરુષ અથવા સ્ત્રી કાયમનાં આ દુનિયાનો સંબંધ છોડી પરલોકવાસી થતાં હતાં ! આ જગતથી અંદર તેઓ પુનઃ કદાપિ કાઢતી દષ્ટિએ પડતાં નહિ !

હુકમ સાંભળતાં જ દાસીનો ચહેરો સંકટ પુણી જેવો થઈ ગયો. તેનું આખું શરીર થરથર ધ્રુજવા લાગ્યું. તે નરજહાનના પગમાં પડી દીનતાથી રડવા લાગી અને સમ્રાજીના પગ પકડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

નરજહાને કહ્યું:—“ ચાલ ઉઠ, શું કહેવા આવી હતી તે એકદમ જલ્દી કહી દે. ”

દાસી કંપતી કંપતી હીને હીની થઈ અને કંપિત સ્વરે બે લાથ બેંડી બોલી: “શાહનવા—”

“ શું થયું છે શાહનવાને ? ! ”

“ તે-તે આગ્રામાંથી નાસી ગયા ! ”

“ અં: એજ ખબર કે ? કયા શાહનવાએ આવું લલકટ—
પાળું કયું ? ”

“ શાહનવા પુરૂંમે ! ”

“ હીક છે, તું જા હવે. ”

દાસી તરતજ ત્યાંથી પગાયન કરી ગઈ. આજ રાત્રી મુઝેલીથી તેનો પ્રાણ બચ્યા છે એમ સમજી, ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતી માનતી

તે ત્યાંથી બહાર ચાલી ગઇ. નરજહાન યમુનાના કૃષ્ણરંગી જળ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવી ચિંતાયુક્ત અંતઃકરણે વિચાર કરવા લાગી.

કેટલાક સમય પછી ધીમે ધીમે જુલેખાં તેની પાસે આવી અને મૃદુસ્વરે બોલીઃ—“બેગમસાહેબા, આ વાતની આપને પ્રથમથી જ ખબર હોય એમ જણાય છે !”

નરજહાને તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી જુલેખાં તરફ જોતાં કહ્યુંઃ—“હા. ધણા દિવસથી હું આ પ્રકાર જાણું છું !”

“ધણા દિવસથી ?” જુલેખાંએ આશ્ચર્યચકિત મુદ્રાએ પૂછ્યું.

“હા, ધણા દિવસોથી તે વાત હું જાણું છું અને મદારે વિશ્વાસ માણુસ જે તે વખતે દરબારમાં હોત તો તે વાત ક્યારનીય હું જાણી ગઇ હોત. શાહજહો ધણા દિવસો થવા શત્રુઓના પંજામાં સપડાઈ ગયો છે. તેણે દરબારમાં આવવાનું બંધ કર્યું છે. માત્ર અજોન મૂખ લોટો જ તે વાત સાંભળી ગરબડ કરવા મંડી ગયા છે !”

જુલેખાંએ નમ્રસ્વરે પ્રશ્ન કર્યોઃ—“કયા શત્રુ ?”

નરજહાન ગંભીર બોલી ઉઠીઃ—“હા, ત્યારે તે જાણવું જોઈએ. શત્રુઓમાં મેવાડ-કર્ણસિંહ-ભીમસિંહ અને ધર્મવ્રુષ્ટ મહાજનપાન છે ! કેમ સાંભળ્યું ?”

મકરણ ૪ થું.

ખાંદી જુલેખાં.

નરજહાનને ચિંતામગ્ન બની ગયેલી બેતાં જ જુલેખાં ધીમેથી ત્યાંથી નીકળી કેટલાક મહેલો વટાવી એક દિવાનખાનામાં જઈ વિચાર કરતી ઉભી રહી. એકાએક તેનો મહેરો ઉતરી ગયો, પણ તે થોડો જ વખત. તે પોતાના મનમાં ને મનમાં સહજ હસવા લાગી અને તરતજ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

વચ્ચે વચ્ચે કાંઈ કાંઈ ઠેકાણે તેને બેચાર દાસીઓ મળી જતી અને તેઓને પોતે ત્વરિતગતિથી શા માટે બચ છે, તેનું કારણ કહેવું પડતું. જુલેખાંના સરળ, અદ્વાદકારક અને મધુર વર્તનથી જનાનખાનાનાં બધાં માણસો તેનાપર પ્રેમ કરતાં. જનાનખાનામાં તેણે સર્વની મરજ સંપાદન કરેલી હોવાથી દરેક દાસદાસી તે મજે ત્યારે તેની સાથે પૂજપરજ કરતાં હતાં. વિશેષતઃ તે નરજહાનનો જમણો હાથ હોવાથી દરેક જણ તેની મહેરબાની મેળવવાને તકથી રહેતાં હતાં. જે જે દાસીઓ તેને મળી, તેમને પોતાના મધુર હાસ્યનું દર્શન કરાવી જુલેખાં જમીન નીચે આવેલા શીશમહેલમાં જઈ પહોંચી. એક દરવાજામાંથી બીજો અને બીજામાંથી ત્રીજો એમ અનેક દરવાજાઓમાંથી પસાર થઈ અનેક ગુપ્તગૃહો તપાસતી તપાસતી તે ત્યાં જઈ પહોંચી; પરંતુ ત્યાં તો સર્વત્ર અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો હતો. ચારે બાજુ શાંત-નિસ્તબ્ધ જણાતી હતી. માત્ર ઉપરના વિલાસમંદિરમાંના કોલાહલ ઓછો થઈ જઈ સહજ મધુમક્ષિકાના ગણગણાટ જેવો

અવાજ આવતો હતો. જુલેખાં એક જગ્યાએ શાંત ઉભી રહી અને ઘણી જ સાવધાનિથી આસપાસ જોવા લાગી. આ જનનાનખાનામાં કોણ કોની શોધમાં ફરતું હશે, તેનો કોઈ નિયમ જ નહોતો. રૂધીર-પ્રિય ખાનખો હમ્મેશાં ગુપ્ત રીતે ફર્યા કરતા હતા. તેમની કાકદ-હિથી કોઈ પણ છટકી જાય એ અશક્ય જ હતું. જુલેખાં થોડા સમય સુધી તે દેકાણે ઉભી રહી અને ક્યાંયથી કોઈ જાતનો અવાજ આવે છે કે કેમ તે સાંભળવા માટે ધન ઉભા કરી શાંત ઉભી રહી; પરંતુ તેના સાંભળવામાં કોઈ પણ આવ્યું નહિ. એક સોય પડે તો તેનો અવાજ પણ તેણે સાંભળ્યો હોત, એટલી ત્યાં શાંતિ હતી. તોપણ જુલેખાના મનનો સંશય દૂર થયો નહિ. તે પાછી ફરી અને આસપાસના મહેલમાંથી કોઈ અવાજ આવે છે કે નહિ તેની તપાસ કરતી કરતી વિજળીની ઝડપે ત્યાંથી નીકળી રહામેના મહેલ તરફ જવા લાગી.

અધા રસ્તાઓથી તે પૂર્ણ રીતે માહિતગાર હતી, પણ તે જે જે દેકાણે જતી હતી ત્યાં નિષ્કિંત અંધકાર છવાઈ રહ્યો હતો. હવે તે આરતે આરતે અને સાવધાનિથી એકેક પગલું આગળ ભરવા લાગી. વચ્ચે વચ્ચે ઉભી રહી ભીંતને ધન લગાડી સાંભળવા લાગી; પરંતુ તેના સાંભળવામાં કોઈ પણ આવ્યું નહિ તે પગલું ભરી આગળ જાય છે એટલામાં ધનધોર અંધકારમાં તેના શરીર સાથે કોઈ અથ-ડાયું. શું છે અને શું નહિ તે સમજવા પહેલાં જ કોઈએ તેનું મ્હોકું મજબૂત બાંધી લીધું; અર્થાત્ જુલેખાંના મ્હોડામાંથી એક પણ શબ્દ બહાર નીકળી શક્યો નહિ.

આ બનાવ એટલો તો જલ્દી અને ચપળતાથી બન્યો કે જેથી જુલેખાં વિસ્મયથી સ્તાંભિત થઈ ગઈ. નરજહાનની તે વિશ્વાસ અને

મુખ્ય દાસી હોવાને લીધે અત્યાર સૂધી તેની સાથે આવી રીતે વર્તવાની કોઈએ હિમ્મત કરી નહોતી. ત્યારે આવું હિમ્મતભર્યું કામ કરનાર કોણ હોવું જોઈએ ? એકાએક હલ્લો કરી મ્હોડું શા માટે ખાંધી લીધેલું હોવું જોઈએ ? તેમાં તેનો શો હેતુ સમાયેલો હોવો જોઈએ વગેરે અનેક પ્રશ્નો તેના મનમાં ઉદ્ભવવા લાગ્યા.

જુલેખાં ઘણા વખત સૂધી ચકિત અને સ્તંભિત થઈ રહેનારી રહી નહોતી. એક બે પળમાં જ આત્મસંવરણ કરી અત્યાચારીઓના હાથમાંથી છૂટવાનો તે પ્રયત્ન કરવા લાગી; પરંતુ તેના શત્રુઓ સુદૃઢ ખાંધાના અને મજબૂત હોવાથી તેનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ. તેઓએ તેને એકદમ ફેલતી માફક પોતાના હાથમાં ઊંચકી લીધી અને તેઓ ઝપાટાખંચ ચાલવા લાગ્યા.

જુલેખાંનું મ્હોડું કપડાથી ખાંધી લીધેલું હોવાથી તેનાથી જુમ પાડી શકાઈ નહિ. વળી આંખો પણ ખાંધી લીધેલી હોવાથી આ નીચ લોકો પોતાને ક્યાં લઈ જાય છે, તેની કલ્પના પણ તે કરી શકી નહિ.

કેટલાક વખત સૂધી તેનું સાહસિક હૃદય પ્રકંપિત થયું. કારણ કે કેટલાંક કાર્યો માટે હજી જીવવાની તેની ઇચ્છા હતી;—મરવાની નહોતી. તેણે આરંભેલું કાર્ય હજી પૂર્ણ થયું નહોતું. બીજી બાજુએ વિચાર કરી જોતાં તેના શત્રુઓ પણ ઘણા હતા. આ વિલાસલુવનમાં કોનો શત્રુ ન હોય ? કયી વ્યક્તિ તેમાં નિર્ભય રહી શકે એમ હતું ? જુલેખાંની ખાત્રી થઈ કે, આ યમદૂતો પોતાને કાર મારવા માટે કોઈ પણ સ્થળે લઈ જાય છે. પણ તેઓ પોતાને ક્યાં લઈ જશે ? પોતાને મારી નાખશે કે કેમ ? એગમ નૂરજહાનના તો આ

માણસો નહિ હોય ? શા માટે તેઓ પોતાને મારી નાખવા માગે છે ? અને કદાચિત્ત આ બધા નૂરજહાનના માણસો નહિ હોય તો તે પોતાને ગૂમ થયેલી જોઇ, આકાશ-પાતાળ એક નહિ કરી મૂકે ? વગેરે અનેક પ્રકારના વિચારો જીલેખાંના મગજમાં વિદ્યુત્વેગે સંચાર કરવા લાગ્યા. પણ આ વખતે તે નિરુપાય હતી. કારણ કે, હાલચાલ કરવાનું કિંવા ખૂમ મારવાનું તેનામાં સામર્થ્ય નહોતું. ચારે બાજુથી તેને આંધી લેવામાં આવી હતી.

એકાએક એક જગ્યાએ એ લોકો ઉભા રહ્યા અને જીલેખાંને નીચે ઉતારી તેના બંધનો છોડી મ્હોંડે મારેલો ફૂંચો કાઢી નાખ્યો. જીલેખાં ઉડીને ઉભી થવા લાગી એટલામાં કેટલાક લોકો દોડતા દોડતા નાસી જતા હોય એમ તેના બજણમાં આવ્યું. નાસી જતા માણસોનાં સર્વાંગ કૃષ્ણવસ્ત્રોથી આચ્છાદિત હોવાને લીધે તેઓ કાણુ અને કોના માણસો હોવા જોઇએ તેનું અનુમાન તે કરી શકી નહિ.

જીલેખાં સારી રીતે શુદ્ધિમાં આવે તે પહેલાં જ બધા માણસો ભૂતની માફક અદૃશ્ય થઇ ગયા. માત્ર તેઓએ જતી વખતે બંધ કરેલો સામેનો દરવાજો જ તેના જંવામાં આવ્યો.

તેઓની પછવાડે જવાનું નિરર્થક માની જીલેખાં વિચાર કરતી કરતી ત્યાં જ ઉભી રહી. તે કયે ઠેકાણે આવી છે અને આ અચિચારી લોકો તેને અહીં મૂકી શા માટે નાસી ગયા વગેરે અનેક આકસ્મિક પ્રશ્નો તેના મનમાં ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા; પરંતુ કોઇ પણ રીતે તે પોતાના મનનું સમાધાન કરી શકી નહિ. આ વિસ્તૃત જનાનખાનાનો કોઇ પણ ભાગ જીલેખાંની દૃષ્ટિ બહારનો નહોતો. પણ હાલમાં તે જે જગ્યાએ ઉભી હતી તે ભાગ તેણે જોયેલો નથી એવી તેના મનની પક્કી ખાતરી થઈ. આ જનાનખાનામાં કેટલાં ગુપ્ત મુદ્દો,

ગુપ્ત દ્વારે અને ગુપ્ત રસ્તાઓ હતા તેની સંપૂર્ણ માહિતી કાઢને પણ નહોતી. અને તે સમજવા માટે સાધનો પણ નહોતાં. માત્ર એક વ્યક્તિ સિવાય આ જનાનખાનાનાં ગુપ્ત રહસ્યો જાણનાર કાંઈ નહોતું અને તે જુલેખાંજ હતી. તેના સિવાય કાંઈને કાંઈ પણ ખબર નહોતી. પરંતુ આજે જે ઠેકાણે તેને લાવવામાં આવી હતી તે ઠેકાણે તે કાંઈ પણ દિવસ આવી નહોતી.

જુલેખાં અંધકારમય નિર્જન રસ્તામાં ઉભા રહી હવે શું કરવું અને શું નાહો તે વિષે વિચારે કરવા લાગી: પકડી લાવનાર માણસોનો મને કાર મારવાનો ઉદ્દેશ હોત તો તેઓ મ્હને અહીં મૂકી નહાસી ગયા ન હોત. તો પછી તેઓનો શો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ? કોની આજ્ઞાથી તેઓએ મ્હારું આવું અપમાન કરવાનું સાહસ કર્યું હશે?"

મહાન બુદ્ધિશાળી જુલેખાં આજે પરાજીત થઈ. તે વિચાર કરી કાંઈ પણ પ્રકારના નિશ્ચયપર આવી શકી નહિ. દરવાજા પાસે જઈને તેણે જોયું તો તે અંદરથી ખંધ કરેલો જણાયો. દરવાજાનાં બારણાં મજબૂત અને લોખંડી હોવાથી ગમે તેવી યુક્તિ પ્રયુક્તિથી ઉઘાડી શકાય તેમ નહોતું. અહીં ગમે તેટલી જૂમો મારે તો પણ કાંઈ સાંભળે તેમ નથી એ તરતજ તેણે જાણ્યું. તો પછી જૂખમરાની અસહ્ય યાતનાથી જુલેખાંનું મૃત્યુ થાય એવો તો તે નીચ લોકોનો ઉદ્દેશ નહિ હોય? આ વિચારથી જુલેખાંનું હૃદય કંપિત થયું અને તે ધીમે ધીમે બડબડવા લાગી:—“જુલેખાં આમ સહેલાઈથી મરી શકશે નહિ. જ્યાં સુધી તેનામાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તો તેમ બન-સેજ નહિ!”

જુલેખાં દરવાજા પાસેથી પાછી ફરી. બાજુમાં જોયું તો એક ન્હાનો પરંતુ સાંકડો રસ્તો. તેના જોવામાં આવ્યો. અંધારાને લીધે તે રસ્તો કેવો છે અને ક્યાં ગયો છે તેનું અનુમાન તે કરી શકી નહિ. જુલેખાં આશ્ચર્યપામી મનમાં ને મનમાં બોલવા લાગી:—“અહા ! કેવું વિચિત્રપણું ? હું અહીં કોઈ દિવસ પણ આવી નથી ! આ ક્યાં જગ્યા છે ? અંધકારને લીધે કાંઈ દેખાતું નથી ! તો પણ આ રસ્તો છે એટલી તો વાત ખરી. તે કોઈ ખાસ ઠેકાણે જ જતો હોવો જોઈએ. વારું, પણ જો આ રસ્તો ઉપયોગી અને કલ્યાણકર હોય તો તેઓ મ્હને અહીં શા માટે મૂકી જાય ? એક અંધકારમય ઓરડામાં બૂખથી તરફડાવીને મારી નાખવાનું તેઓને અસાધ્ય નહોતું. ભલે ગમે તેમ હોય. આ રસ્તે જઈને જોઈ તો ખરી. કહેવત છે કે જુડતા માણસને તણખલું પણ ઉપયોગી થઈ પડે છે.”

જુલેખાં તે સાંકડા રસ્તે આસ્તે આસ્તે ચાલવા લાગી. અંધકાર હોવાથી તે ઘણી જ સાંભળ પૂર્વક ચાલતી હતી. વચ્ચે વચ્ચે ઉભી રહી ભીંતે કાન લગાડી કાંઈ સાંભળવાનો પ્રયત્ન કરતી; પરંતુ અહીં કંઈ વ્યર્થ હતું. કારણ કે ચારે દિશાઓ સ્તબ્ધ હતી; શાંતિ ફેલાઈ રહી હતી.

જુલેખાં ઉભી રહીને બોલવા લાગી:—“મ્હને લાગે છે કે, આ જગ્યા શીશમહેલની બહારની હોવી જોઈએ. કારણ કે જનાન-ખાનાની નીચેની જગ્યા હોત તો કોઈ પણ જાતનો અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો હોત. પણ આતો ગુપ્ત માર્ગ જણાય છે ! જોઈ તો ખરી કે તે ક્યાં જાય છે ?”

થોડેક દૂર જવા પછી તેણે જોયું તો રસ્તો ત્યાં અંધ અંધ જતો હતો અને સ્થૂમરે એક ઊંચી ભીંત આવેલી હતી. આ ભીંતપણ

દેખાવથી જુલેખાંનું નિર્ભય હૃદય પણ ચરચરાટથી કંપવા લાગ્યું.
 'ખરેખર તે ચમત્કૃતિએ તેને અહીં જૂખમરાથી ઠાર મારવાનો નિશ્ચય
 કર્યો હોવો જોઈએ, એમ તેને જણાયું. કેટલાક વખત સૂધી તે ત્યાં
 દિંગમૂઠની માફક ઉભી રહી. પણ ત્યાર પછી આકસ્મિક રીતે ચમ-
 ક્રાને તે આસપાસ જોવા લાગી. માણસોના સાદ આવવાનો તેને ભાસ
 થયો. નજીકમાં ક્યાંય પણ મનુષ્ય વસ્તી હોવી જોઈએ એવી તેને
 ખાત્રી થઈ. પોતે જૂમ મારે તો કાંઈ સાંભળશે એમ તેને જણાયું.
 અને તેથી કાન દધને તે સાંભળવા લાગી. તે વખતે તેની છાતી ધડક
 ધડક થયા કરતી હતી. મનુષ્યોનો હાસ્યધ્વનિ તેના સાંભળવામાં
 આવ્યો. હાસ્યધ્વનિ પુરુષોનો નહિ પણ સ્ત્રીઓનો જ હતો. એટલું જ
 નહિ પણ રંગવિજ્ઞાસમાં લુપ્ત થયેલી વિજ્ઞાસિનીઓનો તે મધુર
 ઘોંઘાટ હતો એમ તેના મનને પક્કી ખાત્રી થઈ. હવે તેનામાં થોડીક
 હિંમત આવી. બહીક નીકળી ગઈ. નજીકની સ્ત્રીઓના શબ્દો સાંભ-
 લવામાં આવે છે, તો પછી પોતાની જૂમો પણ તેઓ સાંભળી શકશે
 અને પોતાનો અહીંથી મ્હારો છૂટકારો થશે. તેઓ પોતાને મરવા દેશે
 નહિ અને તેઓ દ્વારા નરજહાનને પણ બધી હડીકત પહોંચાડી શ-
 કાશે એમ તેણે અનુમાન કર્યું. તેનું અનુમાન ખરું હતું. કારણ કે,
 તેની ધમ્મજાને માન આપી ગમે તેવું કામ કરી મહેરબાની મેળવવી
 એ જનાનખાનાની દરેક સ્ત્રીનું કર્તવ્ય મનાતું હતું.

તે મોટીથી જૂમ મારવા જતી હતી એટલામાં તેની નજર
 આજૂની ભીંત ઉપર પડી. અંધકારને લીધે ભીંતમાં બેસાડેલું એક
 નહિ દેખાયેલું ન્હાનું ખારણું હવે તેને દેખાયું. તરતજ તે દરવાજા
 ખાસે દોડી ગઈ. ખારણાપર હાથ મારતાં જ તે ઉધડી ગયું અને સ્થામે
 જ એક સુગમ રસ્તો તેની નજરે પડ્યો.

જરા આગળ જતાં તેના જોવામાં એક દાદરો આવ્યો. તે કયા મહેલમાં લઈ જતો હતો તેનો વિચાર કરવાનો અત્યારે વખત નથી એમ માની તે એ દાદરો ચઢવા લાગી. જેમ જેમ તે ચઢવા લાગી તેમ તેમ સ્ત્રીઓનો હાસ્યધ્વનિ-નાચવું-કુદવું વગેરે સ્પષ્ટ રીતે તેના સાંભળવામાં આવ્યું. તે ઉપરથી તેણે જાણ્યું કે અહીં નજીકમાં એકાદો મહેલ હોવો જોઈએ અને તેમાં પુષ્કળ સ્ત્રીઓ હાસ્યયુક્ત ક્રીડા કરી રહી છે. રમણીઓના મધુર હાસ્યથી આવો મહેલ ગાળ રહ્યો હતો. જુલેખાં મનમાં બોલવા લાગી:—“ મહત્તે લાગે છે કે આ કાંઈ લાઘ્યશાળી બેગમનો મહેલ હોવો જોઈએ; પરંતુ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે તેની મહત્તે અત્યાર સુધી કેમ ખજર પડી નહિ હોય ? ”

દાદર ચઢી રહી ઉપર જઈને તે જુલેખાં છે તો એક મોટો રંગમહેલ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. સામેનું આરણ્યું સહજ ઉઘાડું રહી ગયેલું હોવાથી તેની શાટમાંથી સ્તિગ્ધ પ્રકાશ અને સુગંધનો ધમધમાટ આસપાસ પ્રસરી કરતો હતો. મહેલમાં તો હાસ્યધ્વનિના તરંગો પર તરંગો પ્રતિધ્વનિત થતા હતા. પગનો બિલકુલ અવાજ થવા નહિ દેતાં જુલેખાં સામેના આરણ્યા પાસે આવી અંદર જોવા લાગી. તે ઠેકાણે તેની દૃષ્ટિએ જે દેખાવ પડ્યો તે અકલ્પનીય હોવાથી, જોતાં જ તે એક ચિત્રની માફક સ્તંભિત થઈ ગઈ !

પ્રકરણ પ મું

જનનાનખાનામાં.

તે એક વિસ્તૃત મહેલ હોય તેના પ્રસ્તર પ્રદેશપર સ્વર્ણખ-
ચિત અતુલનીય શિલ્પકાર્ય કરેલું હતું. અનેક સુગંધિત તેન્નમય
દીપકોએ એ સ્થળે પોતાના પ્રકાશનો સંપૂર્ણ વિસ્તાર કરેલો હતો.
એક ઝુમરથી બીજા ઝુમર સુધી જાંબ, જુદાં, મોગરા અને ગુલાબની
માળાઓ ઝુલતી હતી અને તેની મોલક સૌરભથી આખા પ્રદેશ
સુગંધિત બની ગયો હતો.

જમીનપર અલગ કામળ, મૃદુ ધરાની ગાલીઓ પાથરેલો હતો.
તેનાપર કિનખાબની અનેક જાતની રંગબેરંગી આદરો પાથરવામાં
આવી હતી. આસપાસનાં સુવર્ણપાત્રોમાં મધુર દુલ્હનગુચ્છો શોભા
રહ્યા હતા. એક મ્હોટા મણિમાણિક્યથી મદેશ સ્વર્ણપાત્રમાં મધ
અને સ્વર્ણચપક રાખવામાં આવ્યા હતા, તથા તેની આબુમાં તરત-
નાં તોડી લાવેલાં તાજાં ફળો તથા મેવાઓ પડ્યા હતા.

જુલેખાને નવાઈ ઉપજે તેવો કાંઈ આ દેખાવ નહોતો. મણિ-
માણિક્ય, સ્વર્ણ, અત્તર, ગુલાબપુષ્પો, ઉત્તમોત્તમ ઉંચી જાતના
મેવાઓ તથા ખાનપાનના પદાર્થો એ તો જનનાનખાનાનું મુખ્ય
સાહિત્ય જ મનાય છે. તો પછી તેનું જાતનાં જુલેખા આશ્ચર્યચકિત
થાય એ અસંભવિત જ હતું. કારણ કે તેવા દેખાવાં દરેકજ તેની
નજરે પડતા હતા ! ત્યારે તે શાને લીધે ચકિત થઈ ગઈ હોવી
જોઈએ ? આઠ દસ તરણુ લાવણ્યવતી લલનાઓ મુંદર આરીક વસ્ત્રો
તથા તંગ ચોળીઓ પહેરી શય્યાપર બેઠેલી હતી. કેટલીક આડે પખે

પડેલી હતી. કેટલીકની આંખો મઘપાનથી ઘેરાઈ ગયેલી હતી—શુદ્ધિ તો એકમાં પણ નહોતી અને સુરાપાનને વિરામ નહોતો ! સુરાપૂર્ણ પાત્રો એક પછી એક ભરાઈ ભરાઈને આવતાં હતાં અને તે વિલાસી રમણીઓ હસતી હસતી તેને ઇન્સાફ આપી ખાલી કરતી હતી !

તે બંધી સ્ત્રીઓની વચ્ચેવચ્ચ શોહનદો પરવે જ મખમલના તકીયાને અડેલી બેઠો હતો—આજોટતો હતો એમ કહીએ તો પણ કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. મઘપાનને કીધે તેનાં નેત્રો લગભગ મીચાયાં જેવાં જ હતાં અને નિર્બળતાને કીધે તેનો આજો દેહ વિલાસી રમણીઓને રમવાનું એક સાધન થઈ પડ્યો હતો. જુલેખાં તિરસ્કારમિશ્રિત દષ્ટિ તેના તરફ ફેંકી સ્વગત બોલવા લાગી:—“ અહા ! કેવો મૂર્ખ નરપશુ ! શું આવી રીતે તે ભારતવર્ષનું આધિપત્ય મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે ? ”

જુલેખાં ત્યાંથી પાછી ફરી, પણ બે પગલાં આગળ જતાં પુનઃ ઉભી રહી. આ ગુપ્ત જગ્યામાંથી બહાર જવાનો ખીન્ને કોઈ રસ્તો જ નહોતો. નીચે તો ગુપ્ત બોંયદ આવેલું હતું તેમજ તેનો છેવટનો દરવાજો તો બંધ જ હતો. તેથી ત્યાં જઈને પણ બહાર જવાનો રસ્તો મળે તેમ તો હતુંજ નહિ.

જુલેખાં ત્યાંજ ઉભી રહી અને વિચાર કરવા લાગી: “ શા માટે મને અહીં લાવવામાં આવી હશે ? શું આ વિષયવિલાસના બિલત્સ દેખાવો બતાવવા માટે અહીં લાવવામાં આવી હશે ? પરવેજનો હું તિરસ્કાર કરું એવો તો તેઓનો ઉદ્દેશ નહિ હોય ? પણ મહેં તેની સાથે મૈત્રીભાવ રાખવાની ઇચ્છા જ ક્યારે કરી છે ? કદાચિત્ તે નરજહાનનો પ્રિયપુત્ર હોય તેથી મહેને શું ? ગમે તો હોય અહીંથી બહાર જવું હોય તો તેના મહેલમાંજ જવું પડશે. નિર્લજ્જ બની

મદમત વિલાસિનીઓની આગળ જતું પડશે. તે સિવાય બીજો કોઈ રસ્તોજ નથી ! ”

એવો વિચાર કરી જુલેખાએ દરવાજો ઉઘાડ્યો. દરવાજો ઉઘાડ્યાનો અવાજ સાંભળતાંજ મઘપાન કરી બેલાન થયેલી સુંદરીઓની દષ્ટિ દરવાજા તરફ વળી. એક ક્ષણ માટે અંદર હાસ્ય બંધ થઈ ગયું. કેટલીકના હાથમાંના પ્યાલા હાથમાંજ રહી ગયા. કેટલીક જણીઓ એકદમ પી જઈ બીજાનાપર સૂધ જવાનો ટાંગ કરવા લાગી. શાહજહાંએ પણ પોતાનાં નેત્રો અરધાં ઉઘાડ્યાં અને કંઈક સ્વરે તે બોલ્યો:—“કાણ છે ?”

જુલેખાનો મહેરા ગુસ્સાથી લાલ લાલ થઈ ગયો. અમે જે વખતની આ કથા લખીએ છીએ, તે વખતે તેને કે પુખ્ત ઉમ્મરની થઈ હતી, તો પણ તેનું અનુપમેય લાવણ્ય જેમનું તેમ હતું. ક્રોધને લીધે તો તે સદસપટ સુંદર દેખાવા લાગી. તે ગંભીર સ્વરે બોલી:—“શાહજહાં સાહેબ ! મંદાર અપમાન કરવા માટેજ મને અહીં લાવ્યા છો કે ? હું કાણ છું તેની આપને ખબર નથી ?”

પરવેજ હિમ્મતખલાદુર નહોતો. જુલેખાના ક્રોધયુક્ત વાક્યા-જોથી નરમ બની જઈ ઉઠીને તે બેઠો થયો અને બોલ્યો:—“નહિ, નહિ; જુલેખાં બીબી ! રાજદારી કામ માટે—”

જુલેખાં તેને વચમાંજ અટકાવીને બોલી:—“શું આ આપનાં રાજદારી કામ કરવાનો વખત છે ?”

શાહજહાંએ હસીને કહ્યું:—“તેમાં મદારો દોષ નથી. આ વખતે બોલાવવાનું મહેં તેમને કહ્યું જ નહોતું.”

“આવી રીતે આંખે પાટા બંધાવી મહેંઝમાં રૂચો મરાવી મહેં અહીં બોલાવવામાં આપનો શો ઉદ્દેશ છે ? સંદેશો મોકલ્યો હોત તો

હું નહિ આવત ? બેગમ સાહેબને જણાવ્યું હોત તો તેઓએ તરતજ મને અહીં મોકલાવી દીધી હોત ! ”

“ તેમ કરવાથી નકામી ચર્ચા જાગી હોત. ”

“ કેમ ? ”

“ તને અહીં બોલાવવામાં મહારો ગુપ્ત હેતુ છે. તું મહત્ત્વ જોડેલો મૂર્ખ ધારે છે, તેટલો કાંઈ હું મૂર્ખ નથી. ”

“ શાહનવા સાહેબ, હું તમારી માં જેવડી છું સમજ્યા ? મહારી નજર સામે આવી બે બદામની સ્ત્રીઓ સાથે વિલાસ કરવામાં જરા પણ શર્મ આવતી નથી ? ચાલો, મહત્ત્વ રસ્તો બતાવો. હું બેગમ-સાહેબા પાસે જઈશું. જુઓ, તેમના નામની વીંટી મહારા હાથમાં છે તે દેખાય છે કે ? ”

એમ કહી જુલેખાંએ હાથ ઉઠાવ્યો. તેના હાથપરની નરજ-લાનનું નામ કાતરેલી વિખ્યાત મુદ્રિકા દીવાના તેજસ્વી પ્રકાશમાં વિજળીની માફક ચમકવા લાગી. તે નામાંકિત મુદ્રિકા આગળ પોતાનું મસ્તક નીચું નમાવે નહિ એવો એક પણ બેદરકાર મનુષ્ય તે વખતે મોગલ દરબારમાં નહોતો.

જુલેખાં પુનઃ બોલવા લાગી:—“ મહેરબાન, આપના બોલવાનો હું કાંઈ અર્થ સમજી શકતી નથી મહારી સાથે તમારે કામ હોયતો તે માટે આ વખત હોવો જોઈએ કે કેમ તેનો આપ પોતે જ વિચાર કરી જુઓ. ”

પરવેજ બચડતો બચડતો ઉડ્યો અને આસપાસ બેઠેલી યુવતીઓને ઈશારત કરી પાછો તકીયાને અટકેલીને પર્યો. તરતજ બધી સુંદરીઓ હસતી હસતી બાજુના મહેલમાં ચાલી ગઈ. પરવેજ આ વખતે મોટેથી હસવા લાગ્યો. તેનું હસવું જોઈ સ્વાભાવિક રીતે જુલેખાંનો ગુસ્સો અમણા વધ્યો. તેનો મહેરો રાતો ચોળ બની ગયો.

તેનું સર્વાંગ થરથર કંપવા લાગ્યું. તે ગંભીર સ્વરે બોલી:—“ મેહેર-ખાન, ભારતાધિપતિ થવાની ઇચ્છા કરો છો કે શું ? ”

પરવેજ એકદમ બોલી ઉઠ્યો:—“ સુમહાન અલ્લા ! આ ગુલામે તો તેવો સ્વપ્નમાં પણ ખિયાલ કર્યો નથી. દસ જણ મળીને મ્હારો નાશ કરવા બેઠા છે. હું શું કરું ? ”

હજી સૂધી જુલેખાં મહેલના મધ્યભાગમાં આવી નહોતી. હવે તે મધ્યભાગમાં આવીને ઉભી રહી. તેને અહીં લાવવામાં શાહજાદાનો શું ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ તે તે સમજી શકી નહોતી. શાહજાદા પરવેજમાં આવાં ગુપ્ત કારસ્થાનો કરવાની શક્તિ હશે એમ તે માનતી નહોતી. તે ગંભીરતાથી બોલી:—“ યુવરાજ ! મને જવા દો. હું બેગમસાહેબા પાસે જઈ છું. ”

પરવેજ બોલ્યો:—“ જુલેખાં પ્રીતી ! ખરું કહું છું કે, હું તમને અહીં લાવ્યો નથી અને તેટલાજ માટે આ રસ્તેથી તમે ક્યાં જાઓ છો તેજ સાંભળતો હતો. આ વખતે મ્હારા મહેલમાં જો બીજા કોઈએ આવવાની હિમ્મત કરી હોત તો તેના ધડ ઉપર માથું અત્યાર સૂધીમાં રહ્યું જ ન હોત ! ”

“ ત્યારે મ્હને અહીં કાણ અને શા માટે લાવ્યું ? ”

શાહજાદો કહેવા જતો હતો કે; “ મ્હારા—” પણ એટલામાં તેના મ્હોઠામાંથી એક અસ્પષ્ટ આશ્ચર્યોદ્ગાર નીકળી પડ્યો અને તે વિસ્મિત નેત્રે જોવા લાગ્યો.

તે વખતે કોઈ વિલક્ષણ બનાવ બન્યો ખરો. પહેલાં પહેલાં તો જુલેખાંને કંઈ સમજાયું નહિ, પણ થોડા થોડા વખત પછી તેને જણાયું કે, પોતાના પગ નીચેની જમીન આસ્તે આસ્તે નીચે ઉતરતી જાય છે. પડી જવાની બહીકથી તે તરતજ નીચે બેસી ગઈ

અને બન્ને હાથથી પોતાના પગ નીચેના પથ્થરને પકડવા લાગી. ચારે બાજુએ અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો હતો. ક્યાંય કાંઈ પણ દેખાતું નહોતું. તેને માત્ર એટલુંજ સમજાયું કે, પોતે જમીનની નીચે ઉડે-ખૂમ ઉડે પાતાલપુરીમાં ઉતરતી જાય છે ! ”

આવી સ્થિતિમાં ખીજ કાંઈ વ્યક્તિ હોત તો ડરી જઈ તેણે શ્રુતો પાડી હોત અથવા મૂર્છાવશ થઈ ગઈ હોત; પરંતુ જીલેખાતું હૃદય સહનશીલ હોવાને લીધે તેને ખિલકુલ ડર લાગ્યો નહિ. પહેલાં તો તે ચકિત થઈને સહજ થરથરી ગઈ હતી, પણ પછી એક પગ-માંજ આત્મસંયમન કરી તે વિચારવા લાગી:—“ શત્રુનો વિચાર મને કાર મારી નાખવાનો નથી. તેવો વિચાર હોત તો મને મારવામાં તેઓને ખિલકુલ વિલંબ લાગ્યો નહિ હોત. કદાચિત્ત નૂરજહાનથી ગલ-રાઈ જઈને મ્હારો ખાણ લેવામાં તેઓ ડરતા હોય ! ” ગમે તેમ હોય, પણ આ જીલેખાં કાંઈ કાચા ગુરુની ચેલી કિંવા ડરપોક નહોતી. એક બે નહિ પણ લગલગ દસ બાર વર્ષ થયાં તે આ જનનાનખા-નામાં ફરતી હતી. માત્ર આશ્ચર્યની વાત એટલીજ હતી કે, તે પો-તાના મનમાં સમજતી કે, આખા જનનાનખાનાની આજુથી રેણુ સુધી તેને માહિતી છે; પરંતુ આજે તેને પોતાની જૂઝ કમ્મલ કરવી પડી. હવે તેના મનમાં પક્કી ખાત્રી થઈ કે, આ જનનાનખાનાં ખીજાં અનેક ગુપ્તગૃહો અને રહસ્યપૂર્ણ ઠેકાણાંઓ જાણવાની તેને અગત્ય છે.

આસ્તે આસ્તે અંધકાર વધ્યો જતો હતો. આખરે તે એટલા તો ભયંકર અંધકારમાં આવી પહોંચી કે તેનાથી પોતાનો હાથ પણ દેખી શકાયો નહિ ! ચારે બાજુએ જાણે કે પાણી ભરેલું હોય તેવા તેને ભાસ થયો અને એક પ્રકારનો દુર્ગંધમય વાયુ વાતો તેના અનુ-ભવવામાં આવ્યો. શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવામાં પણ તેને કष्ट જણાવા લાગ્યું.

ઉપર સ્વર્ગને પણ લખવે તેવો શૃંગાર અને તેની નીચે ઘોર અંધ-
કારમય દુર્ગંધયુક્ત પાતાલપુરી ! અહા ! કેવો જમીન આસ્માન
જેવો ફર્ક ! સ્વર્ગ અને નરકનો એકજ ઠેકાણે સંયોગ જો કાઢ
સ્થળે હોય તો તે મોગલ સમ્રાટોના રમણીય જનાનખાનામાંજ
દેખાઈ આવે છે !

પોતાને આવી અંધકારમય પાતાલપુરીમાં ગોંધી રાખનાર કાણ
હોવું જોઈએ તેનો નિશ્ચય જુલેખાં કરી શકી નહિ. કારણ કે, તેની
વિચારશક્તિ આસ્તે આસ્તે કુપ્ત થવા લાગી હતી. તે મનમાં બોલવા
લાગી:—“ હા, હવે હું મૃત્યુના કિનારે આવી પહોંચી છું. પરમકૃપાળુ
પરમાત્મન ! શું આવી રીતે મ્હારું મૃત્યુ થશે ? નહિ—નહિ; આ
જગતમાંનું મ્હારું નિશ્ચિત કર્તવ્ય પૂર્ણ થયું નથી ! હજી વૈરની વસુ-
લાત લેવાઈ નથી માટે મ્હારે જીવવુંજ જોઈએ. જોઈ છે કે,
મ્હારા શત્રુઓ મ્હારી કેવી દશા કરે છે !! ”

પુનઃ દાંત અને હોઠ આવતી આવતી જુલેખાં બોલવા લાગી:—
“ જેમ જેમ હું નીચે જતી જઈ છું, તેમ તેમ મ્હને લાગે છે કે મ્હારે
પાતાળની પણ નીચે જવું પડશે ! પણ નહિ. તેમ હોય તેમ જણાતું
નથી. મ્હને ખાત્રીપૂર્વક જણાય છે કે, હું જે આસનપર બેઠી છું
તે નીચે જતું નથી પણ કાંઈ એક સરળ દિશા તરફ જતું જણાય
છે. કંઈ જાતના યંત્રથી આ કામ ચાલતું હશે ? ઈશ્વરને ખબર ! ખાત્રી
મોગલ સમ્રાટોના જનાનાના ભેદભરમ જાણવા એ આકાશ દુસુમવતજ
જણાય છે !! ”

એકએક જુલેખાંની આંખો ઝગમગાડી ઉઠી—તે ઘોર અંધકારમાંથી
પૂર્ણ પ્રકાશમાં ઉપસ્થિત થઈ !

પ્રકરણ ૬ ઠું.

ભોંયરામાં !

ઘોર અંધકારમાંથી એકદમ પ્રકાશમાં આવવાને લીધે જુલેખાને પહેલાં તો કાંઈ દેખાયુંજ નહિ-તે બેભાન થઈ ગઈ. કેટલેક વખતે શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી પોતે કયે સ્થળે આવી પહોંચી છે તેનો તે નિશ્ચય કરી શકી નહિ. વળી ક્યાંયથી કાંઈ પણ અવાજ કે સાદ સંભળાતો નહોતો. ચારે દિશાઓ એક પ્રકારની અભૂતપૂર્વ ઘોર નિર્જનતા વાસ કરી રહી હતી.

આસ્તે આસ્તે નેત્રો ઉઘાડી તેણે આસપાસ જોવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો તો તેને જણાયું કે, પોતે જે ઠેકાણે આવી પહોંચી છે તે એક મ્હોટું વિશાળ ઘર છે; પરંતુ ઘરમાં રાખવા લાયક આવશ્યક અને યોગ્ય વસ્તુઓનો ત્યાં અભાવ હતો. માત્ર એક પિત્તળનો દીવો જગમગ જગમગ થતો ટીંગાતો હતો. આવી જાતના દીવાઓ હંમેશાં મસ્જિદોની અંદર રાત દિવસ ટાંગેલા જોવામાં આવે છે. આગળ વધીને તે આખું ઘર જોવા લાગી. બધો ભાગ પથ્થરોથી બાંધી લેવામાં આવેલો હતો. માત્ર ન્હાની ખારોઓ સિવાય હવા આવે તેવો ત્યાં એક પણ માર્ગ નહોતો; તેમજ દીવા સિવાય બીજી કાંઈ વસ્તુ નજરે પડતી નહોતી.

જુલેખાં ઘણીજ સાવધાનિરીથી આસપાસ જોતી હતી; પરંતુ ઘરમાં એક પણ માણસ જોવામાં આવ્યું નહિ. પોતાને કયે રસ્તેથી અહીં દાખલ કરવામાં આવી છે તેનો પણ તે નિશ્ચય કરી શકી

નહિ. માત્ર દિગ્મૂલની માફક આસપાસ જોતી તે ઉભી રહી. થોડા વખ-
તમાંજ ધીમેથી ખારણું ઉઘડવાનો અવાજ તેના કાને આવ્યો. નિઃશબ્દ
મંદગતિથી એક વ્યક્તિ ત્યાં આવીને ઉભી રહી. તેને જોતાંજ જુલે-
ખાંએ પોતાના કમરપટ્ટામાં સંતાડેલો જમૈયો જમણા હાથે મજબૂત
પકડ્યો, પણ તેને બહાર કહાડ્યો નહિ. કારણ કે, જે વ્યક્તિ આવી
હતી, તેને જોતાંજ તેના મનમાં ભીતિ ઉત્પન્ન નહિ થતાં શ્રદ્ધાયુક્ત
લક્ષિતજ ઉત્પન્ન થઈ.

આવેલ વ્યક્તિને ધર્મપરાયણ મુસલમાન ફકીર તરીકે ઓળ-
ખતાં જુલેખાંને વાર લાગી નહિ. જુલેખાંને હાથમાં જમૈયો પકડતી
જોઈ તેણે મન્દહાસ્ય કર્યું અને કહ્યું:—“ સર્વસુંદરી, હું જાણું છું કે
તહારી પાસે વિષ અને જમૈયો બન્ને છે. ”

સર્વસુંદરી ! સર્વસુંદરી તો ક્યારનીએ મરી ગઈ હતી ! તે અહીં
ક્યાંથી આવે ? વાસ્તવિક રીતે જોતાં આજ કેટલાંક વર્ષો થયાં તેને
તેના ખર નામથી કોઈએ બોલાવી નહોતી. એકાએક પોતાનું ખરું
નામ સાંભળતાંજ જુલેખાં આશ્ચર્યથી સ્તંભિત થઈ ગઈ. તેના મ્હોડા-
માંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ. વિસ્ફારિત નેત્રોએ તે વૃદ્ધ
ફકીર તરફ જોવા લાગી.

ફકીર પુનઃ બોલવા લાગ્યો:—“ આ જનાનખાનામાં ધર્મરક્ષણ
કરનારાએ હંમેશાં તૈયારીમાં રહેવું જોઈએ. આત્મહત્યા માટે વિષ
અને દુરાચારીની છાતીમાં મારવા માટે જમૈયો—કેમ ખરું કે નહિ ? ”

જુલેખાંએ આત્મસંયમન કરી ઉત્તર આપ્યો:—“ મ્હારું નામ
સર્વસુંદરી નથી. હું તો દાસી જુલેખાં છું. ”

ફકીર:—“ સર્વસુંદરી ! તહારો અથથી તે ઇતિ સૂધીનો છે.
ઇતિહાસ હું જાણું છું. ”

જુલેખાં:—“ હશે; પરંતુ તે વાતને તો ઘણાં વર્ષ વીતી ગયાં છે. આર્યબાળા સર્વસુંદરીને મરી જવાને ઘણાં વર્ષો થઈ ગયાં છે. ફકીર સાહેબ, આપ જેને હમણાં જુઓ છો, તે તો મ્હેંજ દાસી છે અને તેનું નામ જુલેખાં છે. ”

ફકીર તેના તરફ તીવ્ર દષ્ટિથી નોંઘ બોલ્યો:—“ તું શું ખરું કહે છે ? ”

જુલેખાંએ દટસ્વરે કહ્યું:—“ હા, ખરી વાત છે ! ”

ફકીર કેટલાક વખત સૂંધી સ્તબ્ધ બેઠો રહ્યો અને તીવ્ર દષ્ટિથી જુલેખાં તરફ નેવા લાગ્યો. આખરે ઘણાજ મંદસ્વરે તે બોલ્યો:—“ નહિ, હું તે ખરું માનતો નથી. હજી પણ તું સર્વસુંદરી જ છે. ”

જુલેખાંને હવે ગુસ્સો ચઢ્યો. તીવ્રસ્વરે તે બોલી ઉઠી:—“ જુઓ - આપ ગમે તે હો—મ્હને હું ઓળખતી નથી અને જાણતી પણ નથી, વળી મ્હને અહીં આવી રીતે શા માટે લાવવામાં આવી છે તેથી પણ હું અજ્ઞાત છું. આપે શું આ સારું કામ કર્યું છે ? ”

ફકીર હિમ્મતભર્યા ગંભીરસ્વરે બોલ્યો:—“ મહત્વનાં રાજદ્વારી કાર્યો સિદ્ધ કરવા માટે ઘણી વખત અનેક જાતનાં અસંતોષ યુક્ત કાર્યો પણ કરવા પડે છે. ”

જુલેખાં પુનઃ તીવ્ર સ્વરે બોલી:—“ આવતી કાલે બેગમ-સાહેબા નરજહાન પાસે આનો ન્યાય થયા વિના રહેશે નહિ. ”

ફકીરે મૃદુ હાસ્ય કરી કહ્યું:—“ જ્યારે તું મ્હારી બધી વાત સાંભળશે, ત્યારે મ્હને ખાત્રી છે કે આપણી મુલાકાતનો તું એક શબ્દ પણ કોઈને કહીશ નહિ. ”

“આપ શું એમ ધારો છો કે, આ ભયંકર અપરાધની હકીકત હું નરજીવનને નહિ જણાવું ?”

“હા, હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે, તું તેમાંનો એક શબ્દ પણ ત્યારે હોક બહાર નહિ કહાડે.”

“જુલેખાં અત્યંત વિસ્મિત લાવે ફરીરના મ્હોડા તરફ નિહાળી નિહાળીને જોવા લાગી. થોડો વખત સ્તબ્ધ-પાપાણુ પ્રતિમાની માફક ઉભી કહી અને પછી બોલી:—“શું આપ ખાત્રીપૂર્વક એમ કહો છો ?”

ફરીરે કહ્યું:—“હા. અહીં થોડો વખત મ્હારે ત્યારી સાથે કેટલીટ વાતચીત કરવી છે. બધું સાંભળ્યા પછી તને બધો ખુલાસો સમજાઈ આવશે.”

આ ઠેકાણે પગવાર પણ ઉભી રહેવાની જુલેખાંની ઇચ્છા નહોતી; પરંતુ ફરીરના બોલો સાંભળ્યા પછી તેના કહેવામાં કયા કયા બેદલરમો સમાયેલા હોવા જોઈએ, તે જાણવાની તેને સાહજિકજ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. તે ગુપ્તગુપ્ત નીચે બેસી ગઈ. ફરીર પણ નજીકમાં તેની સામે બેસીને બોલ્યો:—“એકાંતમાં ત્યારી મુલાકાત લેવાની મ્હને ઘણીજ આવશ્યકતા હોવાથી આવી રીતે પગલાં ભરી તને હું અહીં લાવ્યો છું. બીજું, તું ધ્યાનમાં રાખજો કે, મ્હારા આ કારસ્થાનનો સ્ટેટ થશે તો ઘણુંજ અનિષ્ટ થવાનો સંભવ છે; માટે ચેતીને ચાલજો.”

“કેમ ? આપ કાણ છો ?”

“વખત આવ્યે બધું જણાઈ આવશે. અસ્વસ્થ થવાનું કાંઈ કારણ નથી; તેટલા માટેજ તને અહીં લાવવાની મ્હને એક રીતે જરૂર પડી છે.”

“હું અહીં આવી છું, તેની પરવેજને ખબર છે ?”

“હા. તેને ખબર પડે એવી મ્હારી ઇચ્છા નહોતી; પરંતુ તને અહીં લાવવી હોય તો તેના મહેલમાંથી જ લાવી શકાય એમ હતું; તેથી નાઇલાજે તેને વાત કરવી પડી છે. તો પણ જ્યાં સૂધી તેનામાં પ્રાણ છે, ત્યાં સૂધી તે આ વાત બહાર કરશે નહિ.”

“તેની નિર્લાજબ વિલાસિનીઓએ મ્હને જોઇ છે. તેઓનું મ્હોડું કેવી રીતે બંધ કરી શકાશે?”

ફકીર જરા વિચારમાં પડી ગયો. તેના મ્હેરા પર ગંભીરતા છવાઇ ગઇ, છતાં હિમ્મત લાવીને બોલ્યો—હા, આ એક અદ્ભુતશક્તિવનું કાર્ય થયું ખરું, તો પણ કાંઇ ફિકર નહિ. તેઓના મ્હોડામાંથી એક પણ શબ્દ નીકળે નહિ તેવી વ્યવસ્થા હું કરીશ.”

“આવી રીતે મ્હારી મુલાકાત લેવામાં આપનો શો ઉદ્દેશ છે?”

“વખત આવ્યે તે તને સમજાશે, હમણાં જે મુખ્ય કામની જરૂર છે તેની જ વાત કરીએ.”

બુલેખાં સહજ વિરક્ત સ્વરે બોલી:—“જેમ આપની મરજી હોય તેમ થવા દો. જ્યારે આપ આવી રીતે મ્હારો જાગ કરી મ્હને અહીં અજાત જગ્યામાં લાવ્યા, ત્યારથી જ મ્હેં નિશ્ચય કર્યો છે કે આપ જે કહો તે મ્હારે ગુપ્તગુપ્ત સાંભળવું જોઇએ; પરંતુ તેને માન્ય કરવું ના ન કરવું તે તો મ્હારી મરજી પર જ અવલંબીને રહેશે. કહો, આપને જે કાંઇ કહેવું હોય તે ઘણી જ સત્વરતાથી કહો. મ્હારે અહીંથી જલ્દી જવું જોઇએ.”

ફકીર સહજ હસીને બોલ્યો:—“સર્વસુંદરિ ! ખરેખર, તું સિંહણ જ છે. તમારા બંનેમાંથી એક કોણ ? તું કે નરજહાન ?”

બુલેખાં ગુસ્સાથી બોલી ઉઠી:—“મસ્કરીની વાત હમણાં જવા દો. જે કાંઇ મહત્વના કાર્ય માટે મ્હને અહીં બોલાવી હોય, તો તેની જ વાત કરો.”

“ વાહ તું કહે એમ કરીએ, બોલ. દાસીનું કામ કરતાં તો તું જુલેખાં છે, પણ ત્હારા મનના વૈરની વસુલાત માટે કારસ્થાનો કરનાર તરીકે તો તું સર્વસુંદરી જ છે કે નહિ ? ”

જુલેખાં પુનઃ ગુસ્સાથી લાલ થઇ બોલીઃ—“ આપે મ્હારું ઘણું અપમાન કર્યું છે અને કરતા જાઓ છો. તો પછી તે નામ લઇનેજ વધારે શું કરી શકો એમ છો ? આપ કોણ છો તેની મ્હને ખબર નથી તેમજ આ જન્મમાં મ્હેં આપનું કાંઇ દિવસ અનિષ્ટ કર્યું નથી; છતાં આવી રીતે મ્હને શા માટે હયરાન કરો છો ? ”

ફકીરે કહ્યુંઃ—“ ત્હારું અપમાન કરવાની મ્હારી ખિલકુલ ઇચ્છા નથી તેમજ ખાસ ઉદ્દેશ સિવાય કાંઇ ત્હારાં ભૂત જીવનનાં કૃત્યો માટે હું બોલતો નહીં. ત્હારી યુવાવસ્થાનું એક પણ કૃત્ય તું ભૂલી નથી. તું અહીં નામથી જો કે જુલેખાં તરીકે ઓળખાય છે; પરંતુ ખરી રીતે જોતાં તું સર્વસુંદરી જ છે. ”

જુલેખાં ફકીરને કાંઇ કહેવા જતી હતી એટલામાં ફકીર જ તેને અટકાવીને બોલ્યોઃ—સખુર, વચમાં બોલીશ નહિ. પહેલાં મ્હારું કહેવું સાંભળી લે, પછી જો કહેવું હોય તે કહેજે. ”

જુલેખાં આત્મસંયમ કરી ચુપ થઇ ગઇ. ફકીર બોલવા લાગ્યોઃ—
“ ગયાં વીશ વર્ષો થયાં તું વૈર લેવાની ખટપટમાં મચી રહી છે. ત્હેં મદદ કરી ન હોત તો હાલભાગી શેરઅફઘાન માર્યો ગયો ન હોત—”

જુલેખાં આવેશથી બોલી ઉઠીઃ—“ વાહ, આપ તો ઘણી ગુપ્ત વાતોથી માહિતગાર જણાઓ છો ! તે દુરાત્માએ મ્હારા પતિને કાર કરી મને મુસલમાન બનાવી તેની પત્નીની દાસી બનાવી. વળી તેના લીધે મ્હારી પ્રિય પુત્રી તથા સસરાને દેશત્યાગ કરવો પડ્યો. આવા નીચ પાપીને મારવાના કામમાં મ્હેં મદદ કરી તેમાં ખોટું શું કર્યું ? ”

“ નહિ; ત્હેં અન્યાય કર્યો છે એમ હું કહેતો નથી. તે દુરાત્માને ચોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત મળ્યું છે, છતાં ત્હારી વૈર લેવાની ઈચ્છા, એક રતી બાર પણ ઓછી થઇ નથી. ”

“ ફકીર સાહેબ ! આવી રીતનું ભવિષ્ય ભાખવામાં આપ ભૂલ કરો છો ! પહેલાંની બધી વાતો હું ભૂલી ગઇ છું. બેગમસાહેબા મ્હને બહેનની માફક રાખે છે. મ્હને કોઇ જાતનું કામ નથી—દુઃખ નથી. તો પછી હું શા માટે વૈર લેવાની ઈચ્છા રાખું ? આ જનાનખાનામાં આવ્યા પછી મ્હેં કોઇનું અનિષ્ટ કર્યું છે એમ કોઇ કહી શકે તેમ છે ? ”

“ કોણ કહી શકે ? ત્હેં કોઇનું ખરાબ કર્યું નથી. બધા ચાકરો નોકરો—દાસ—દાસીઓ તને માન આપે છે—ત્હારા તરફ પ્રેમ ધરાવે છે. નૂરજહાનપર સત્તાધારિણી તું બીજી નૂરજહાન છે એ હું જાણું છું. માટે ત્હારી વૈર લેવાની કલ્પના એક સાધારણ સ્ત્રી જેવી દોષ શકે જ નહિ. ”

“ આપ શું કહો છો, તે હું સમજી શકતી નથી. ”

“ સમજી શકે છે, પણ બોલી શકતી નથી; એટલુંજ—”

“ આપ જ કહો જોઈ ? ”

“ મુસલમાન સામ્રાજ્યને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવા માટે તું આજ વીશ વર્ષો થયાં એક સરખી ખટપટ અને પ્રયત્નો કર્યા કરે છે. ઉપર ઉપરથી તું નૂરજહાન તરફ પ્રેમ બતાવે છે; પરંતુ ત્હારા અંતરમાં તો તેના સર્વસ્વનો નાશ કરવાનો અગ્નિ પ્રજ્વલિત રહ્યા જ કરે છે. દિલ્હીના સિંહાસનપરથી યવનસમ્રાટને પદભ્રષ્ટ કરી હિંદુ રાજાને બેસાડવાની પ્રયત્નગળ ત્હેં બિછાવી છે. ત્હારાં કારસ્થાનનાં સૂત્રો ઘણે

દૂર સૂધી ફેલાઈ ગયાં છે. અરે! તે કોઈ વખતે પણ કોઈના ધ્યાનમાં આવશે કે નહિ, તેની તો શંકા જ છે. કેમ ખરું કે નહિ ? ”

જુલેખાં આશ્ચર્યથી ચમકી ઉઠી. તેનો મ્હેરો થોડા વખત સૂધી નિસ્તેજ બની ગયો, પણ તરતજ પ્રકુલિતપણે હાસ્ય કરી બોલીઃ “ ફકીર સાહેબ ! આપ સ્વપ્નમાં તો ગોથાં ખાતા નથી ? શું આવી બીપણુ વાતો મ્હારા કુદ્ર મસ્તકમાં એક ક્ષણુલર પણ ટપી શકે એમ નમે માનો છો ? હું એક સામાન્ય સ્ત્રી છું. એક વખત હું કુત્તીન આર્ય સ્ત્રી હતી, પણ તે તો ઘણાં વર્ષની વાત છે. થયું તે થયું. ગઈ તે ગંગા અને રહ્યું તે તીર્થ માની નૂરજહાનના કૃપાછત્ર નીચે હું સુખથી રહું છું. માત્ર આવી વૃદ્ધાવસ્થામાં આપને કદાચિત્ દીવાના-પાણું લાગુ પડશે, એટલી જ મ્હને યિંતા છે ! ”

ફકીર અત્યંત તીક્ષ્ણદષ્ટિથી જુલેખાંના મ્હેરો તરફ જોતો હતો. જુલેખાં બોલતી બંધ થઈ કે તરતજ મૃદુ હાસ્ય કરી તે બોલ્યોઃ— “ બધા જાણે છે કે આખા ભારતવર્ષમાં રાજપૂતોના જેવા શરીર અને ધર્મને નામે પ્રાણુ આપનાર બીજા કોઈ નથી. તું પણ એક રાજપૂત રમણી છે. તારામાં જે શૌર્ય—પ્રતિભા અને સ્વધર્મપરાયણતા છે તે જોતાં નૂરજહાન પણ ત્હારા આગળ કાંઈ જ નથી ! ”

પ્રકરણ ૭ મું.

નૂતન કથા.

જુલેખાં ઉઠીને ઉભી થઈ અને બોલી:—“આપની સાથે નિરર્થક વાતોની ચર્ચા કરવામાં કાંઈ ફાયદો નથી. નૂરજહાન મ્હને બોલાવશે અને જો હું ક્યાંય નહિ મળું તો આખા જનતાનખાનામાં જ્યાં ત્યાં ગરબડ થઈ રહેશે.”

“આજ રાત્રે તો નૂરજહાન તને બોલાવી શકે તેમ નથી.”

“કેમ ?”

“ખુદ બાદશાહ તેના મહેલમાં છે.”

“આપ તો જનતાનખાનાની ગુપ્ત વાતોની પણ ખમર રાખતા હો એમ જણાય છે ! જે વાતની મ્હને ખમર નથી, તે વાતની તમને ખમર પડી જાય છે ! !”

ફકીરે હસીને કહ્યું:—“હા, એ તો સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે. જ્યાં સૂધી મન ખુલ્લું કરીને તું મ્હારી સાથે વાતચીત કરીશ નહિ ત્યાં સૂધી આપણુ જાનેને ગેરલાલ છે.”

“મન મોકળું કરી બોલવા જેવી મ્હારી પાસે કાંઈ ગુપ્ત વાત નથી. માત્ર હું તો એક સામાન્ય દાસી છું. મોગલોનાં રાજકાર્યો સાથે મ્હારો શો સંબંધ છે ?”

“છે. તેમ ન હોત તો આવી રીતે તને હું અહીં લાવ્યો ન હોત. જ્યારે તું કાંઈ જ કહેતી નથી તો પછી હું તને એક બે પ્રશ્ન પૂછું છું તેના જવાબ આપ.”

“ ફકીર સાહેબ ! આપને જે કાંઈ પૂછવું હોય, તે જલદી પૂછો. જેમ અને તેમ જલદી મ્હને અહીંથી બહાર લઇ જાઓ. ”

“ પહેલાં તો હું તને એમ પૂછું છું કે, ત્હારો પુત્રી તરફની તું કાંઈ દિવસ બાતમી મેળવે છે કે નહિ ? ”

“ નહિ, તેના વિષે હું કાંઈ દિવસ તપાસ કરતી નથી. હું ધારું છું કે, તે મરી ગઇ હોવી જોઈએ. ”

“ તે આગ્રામાં નથી, એમ તું ખાત્રીપૂર્વક કહી શકાશ ? ”

“ મ્હને ખબર નથી. આપને ખબર હોય તો કહો. ”

“ તું તેને શોધી કહાડવાનો પ્રયત્ન નથી કરતી ? ”

“ નહિ. હું જાતિબ્રષ્ટા થઇ છું અને દાસીપણું સ્વીકાર્યું છે, તેથી મ્હારું કાળું મ્હોં હું તેને આ જન્મમાં તો ખતાવનાર જ નથી. ”

“ ત્હારા સસરાની પણ તું તપાસ કરતી નથી ? ”

“ નહિ, લોકો જે પ્રમાણે કહે છે તેજ હું ખરું માનું છું. મ્હારી પુત્રીસહ તેણે ગંગાની અંદર જલસમાધિ જ લીધી હોવી જોઈએ. ”

“ તું એમ ખાત્રીપૂર્વક માને છે ? ”

“ હા, ફકીર સાહેબ ! મ્હારી એવી પક્કી ખાત્રી છે. મ્હારા જેવી ગરીબ દાસીને આવા પ્રશ્નો પૂછી શા માટે વગર કારણે ત્રાસ આપો છો ? ”

ફકીરે તેના બોલવા તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં કહ્યું:—“ દિલ્હીની અંદર જે ખૂનો થાય છે અને મૃતદેહો જોવામાં આવે છે તે વિષેની તને કાંઈજ ખબર નથી ? ”

જુલેખાં એકદમ ગુસ્સે થઇને બોલી ઉઠી:—“ હું ધારું છું કે, તમે મ્હને ખૂની તરીકે ઠરાવવામાં પણ પાછી પાની કરશો નહિ ! ”

“ફત્તેહપૂર-સિકીમાં જે બનાવો બને છે, તે વિષે તું કાંઈ જાણતી નથી ?”

“કાંઈજ જાણતી નથી. મ્હને તેની ક્યાંથી ખબર પડે ?”

“શાહજહાં ખુર્મ ક્યાં છુપાઈ રહ્યો છે, તે પણ તું જાણતી નથી, કેમ ?”

“ફકીર સાહેબ ! આમાંનું કાંઈ જ હું જાણતી નથી. હવે વધારે પૂછશો, તો તમારા આવા મૂર્ખતા બરેલા પ્રશ્નોનો હું બિલકુલ જવાબ આપીશ નહિ.”

“શાકભાજીવાળી છોકરી, ઢોંગી ડોશી, યુવાન સંન્યાસી, માલવી વગેરે વેશ ભજવનાર કોણ કોણ હતાં, તે પણ તું જાણતી નથી ?”

“તમને સો વખત કહું છું ને કે તેમાંનું હું કાંઈજ જાણતી નથી. હું નથી સમજી શકતી કે, ઇશ્વરે મ્હને આવા બચાંકર સંકટમાં શા માટે નાખી છે ?”

“ત્યારે મ્હેં તને જે જે પૂછ્યું તે બધું જોડું ?”

“તે વિષે મને કિંચિત્ પણ માહિતી નથી; તો પછી ખરું કે જોડું તે હું કેમ કહી શકું ?”

“સર્વસુંદરિ ! સર્વસુંદરિ !! તું ઘણીજ ચતુર અને ખંધી ઔરત છે ! ત્હારાં કામોમાં મ્હારો જે થોડો પણ મત લઈશ તો ઘણું સાફ થશે. હું ધારું છું કે, કાર્યસિદ્ધિને માટે તે ઘણોજ ઉપયોગી થઈ પડશે.”

બુલેખાં દઢ સ્વરે બોલીઃ—“મ્હારું કાંઈ ઇચ્છિત કાર્ય હોત તો આપના જેવા વૃદ્ધ ફકીરની મ્હેં જરૂર સલાહ લીધી હોત; પરંતુ—”

ફકીરે વિષણુતાથી કહ્યુંઃ—“સર્વસુંદરિ ! મ્હારી સાથે ખુદ્દા અતઃકરણથી વાતચીત કરીશ તો ઘણુંજ ઉત્તમ થશે.”

જુલેખાં ગુસ્સાથી બોલી:—“ મેહેરખાન ? મહારું ગુમ અથવા મેહેર એક પણ કાર્ય નથી. તો પછી હું આપની પાસે શાનો ખુલાસો કરું ? ચાલો મહને જવા દો. ”

“ ત્યારે જવું છે ? તો જા. ”

“ ક્યા રસ્તેથી જાઉં ? ”

“ ખારણું ઉઘાડું છે, પણ જતાં જતાં એટલો વિચાર કરી ને જ કે, તહે જે કાંઈ જોયું અને સાંભળ્યું છે તે કાઢને કહેવાનું ઉચિત છે ના અનુચિત ? ”

“ ખરેખર, તે વિષે હું વિચાર કરી જોઈશ અને તેનું પરિણામ પણ થોડા વખતમાંજ આપના જોવામાં આવશે. ”

ફકીર હસીને બોલ્યો:—“ હજારો પ્રયત્નો કરીશ તો પણ મહારે પત્તો તું કહાડી શકીશ નહિ ! તેમજ પરવેઝ વિરુદ્ધ એક શબ્દ પણ બોલીશ તો ઇશને બદલે અનિષ્ટ થવાનો વધારે સંભવ છે એટલું ખાત્રીથી માનજે. ચાલ, જા હવે. ”

એમ કહી ફકીરે જુલેખાંને સામેનું ખારણું ખતાવ્યું; તથા જુલેખાંએ પૂછ્યું:—“ આ દરવાજામાંથી ક્યાં જઈ શકાશે ? ”

“ દરવાજામાંથી બહાર નીકળતાં જ એક રસ્તો ત્યારા જોવામાં આવશે; પરંતુ જતાં પહેલાં મહેં પૂછેલા પ્રશ્નોના ખરા ઉત્તરો આપતી જાય તો વધારે સાફ. મહારી સાથે ખુલ્લા અંતઃકરણથી વર્તીશ તો આજ નહિ તો કાલ-કાંઈ પણ વખતે તું મહારા ઉપકારની પાત્રી થઈશ. ”

જુલેખાં દરવાજા તરફ બે ડગલાં આગળ ચાલીને ઉભી રહી અને પછવાડે જોઈ ફકીરને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી:—“ આપે આપના મનમાં જે જે સિદ્ધાંતો ધ્યાનમાં છે, તે ‘હું કાણ છું’ તેનો ખરાખર

વિચાર કર્યા વિના બાંધેલા હોવાથી ભૂતભરેલા છે, તો પણ હું
આપને પૂછું છું કે, આપને હું શત્રુ સમજું કે મિત્ર ?”

ફરી વિચારયુક્તસ્વરે બોલ્યો:—“ ત્હારી ઇચ્છા હશે, તો મહેને
ત્હારો મિત્ર યા શત્રુ બનાવી શકશે. બન્ને બાબતો ત્હારી મરજી પર
આધાર રાખે છે. ”

“ વારૂ, આપ કાણુ છો ? ”

“ હું એક સામાન્ય ફરીર છું. ”

“ હું એક સામાન્ય દાસી છું, તે પ્રમાણે ? ”

“ હા ઘણુંખરૂં એમજ; પરંતુ હવે હું તને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં
કહું છું કે, હું મોગલોનો મિત્ર છું, પણ હિન્દુઓનો શત્રુ નથી
એટલું ખાત્રીથી માનજો. તું ચાલ, હવે તું ત્હારે જવું હોય ત્યાં જ. ”

“ આ દરવાજામાંથી બહાર નીકળતાં જ હું રાજમહેલમાં જઈ
શકીશ ? ”

“ બહાર જઈને જો, એટલે ખબર પડશે. ”

“ આપની બીજી વાર મુલાકાત થાય એવો સંભવ છે કે શું ? ”

“ જરૂર પડશે તો તેમ બનશે. જા, હવે ત્હારે કાઈ બતના
વિચારો કરવાની જરૂર નથી. ”

ભુલેખાં દરવાજા ઉઘાડી બહાર આવી કે તરતજ તેની પછવાડે
કાંઈ અવાજ થયેલો તેને સંભળાયો. ચમકીને પછવાડે ફરીને જોયું
તો દરવાજા અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો ! માત્ર પથ્થરની બાંધેલી ઉંચી
અને મજબૂત ભીંત જ તેના જોવામાં આવી ! દરવાજા હતો કે
નહિ તે સમજવાનું એક નિશાન પણ તેના જોવામાં આવ્યું નહિ !

જે ઠેકાણે તે ઉભી હતી તે એક ન્હાનું ઘર હતું અને તેના
પછવાડેના ભાગમાં ઉપર જવા માટે એક દાદર હતો. ઉપર એક
અચ્છાત સ્થળે દીવો બળતો હતો અને તેના પ્રકાશથી નીચેના ભાગ

અચાત સ્થળે દીવો બળતો હતો અને તેના પ્રકાશથી નીચેનો ભાગ ઝાંખો ઝાંખો દેખાતો હતો. તે મંદ પ્રકાશમાંજ બુલેખાંએ ચારે બાજુની ભીંત તપાસી બેઠો; પરંતુ દરવાજો હોવાનાં એકે ચિહ્ન તેના બેવામાં આવ્યું નહિ.

“હું ક્યાં આવી છું ? રાત કેટલી ગઈ હશે ? આ બધું બેયું તે સ્વપ્ન કે ખરું ? વગેરે અનેક પ્રશ્નો તેના મનમાં ઉડવા લાગ્યા. કારણ કે મોગલોના ભવ્ય જનનખાનાની તે આગુથી રાણ સુધી માહિતગાર હોવા છતાં તેની આજે આવી સ્થિતિ થઈ હતી. તેથી અહીં ખોટી થયું વ્યર્થ છે એમ બાણી તરત જ દાદર ચઢી તે ઉપર આવી અને બેતાં એક ભવ્ય સુંદર મસ્જિદ તેના બેવામાં આવી ! મસ્જિદના મધ્યભાગમાં સેંકડો બત્તીઓ ટાંગેલી હતી અને તેના પ્રકાશથી સર્વત્ર સૂર્ય જેવો પ્રકાશ પડી રહ્યો હતો !

મસ્જિદ બેતાં જ આ મસ્જિદ કઈ હોવી બેઠાંએ એ વિષે કાંઈને વધારે વિચાર કરવો પડે એમ નહોતું. નીચેથી ઉપર સુધી તેની બધી સુંદર ભીંતો આરસાઓની માફક ચક્રચકિત હતી. આગ્રા કિલ્લાની આ મોતી મસ્જિદ હજી પણ ચિત્રની માફક શોભા આપી રહી હતી; તે પછી જહાંગીરના વખતમાં તેની કેટલી શોભા તથા બહાર હશે તેના ખિયાલ વાચકોએ જ કરી લેવો. બુલેખાં મસ્જિદ બેતાં જ સમજી ગઈ કે પોતે ‘ખાસ મસ્જિદ’માં આવી પહોંચી છે. બાદશાહ અને તેના કુટુંબીજનો માટે જ નમાજ પઢવા માટે આ મસ્જિદ બાંધેલી હોવાથી સાધારણ લોકોને ત્યાં આવવા માટે પરવાનગી નહોતી. શાહજહાને જ આ ‘ખાસ મસ્જિદ’નું નામ બદલીને પછી તેનું ‘મોતી મસ્જિદ’ એવું નામ રાખ્યું હતું.

આ ખાસ મસ્જિદ રાજમહેલથી કેટલેક દૂર બાંધેલી હોવાથી

મહેલમાંથી મસ્જિદમાં જવા માટે ગુપ્તમાર્ગો કે એવું બીજું કંઈ છે કે શું તેની કોઈને ખબર નહોતી. જુલેખાં પણ આ બાબતમાં અજ્ઞાન જ હતી. માત્ર અપવાદ દાખલ એક બે વિશિષ્ટ માણસોને જ આ ગુપ્તમાર્ગોની ખબર હતી ! શાહજહાં પરવેઝ પણ આ બાબતમાં તદ્દન અજ્ઞાત હતો. કારણ કે, જો તેમ ન હોત તો જુલેખાંને પોતાની નજર સામે નીચે ગર્દ થતી ગેંઘ તે આશ્ચર્યચકિત બન્યો ન હોત. તેનો આશ્ચર્યયુક્ત ચહેરો હજી પણ જુલેખાંની દષ્ટિ સામે તરી આવતો હતો. તેથી તેને ખાત્રી થઈ કે, પોતાની આબુખાબુ શું બને છે તેની પરવેઝને બિલકુલ ખબર નહિ હોવી ગેંઘએ. કદાચિત્ તેને કંઈ ખબર હોય તો તે માત્ર એટલી જ કે, ફકીર અને તેના કૃષ્ણ-વેશધારી સાથીદારો પોતાને સિંહાસન પર બેસાડવાની ખટપટ કરે છે; અર્થાત્ તેઓ પોતાના મિત્ર છે, એ સિવાય તે બીજું કંઈ જાણતો નહોતો; એટલું જ નહિ, પણ આ બધું પડ્યંત્ર કેવી રીતનું અને શા માટે ચાલે છે તે જાણવાનો તેણે પ્રયત્ન જ નહોતો કર્યો. કારણ કે, તેવી રીતનું સાહસ કરવાનો તેનામાં બિલકુલ ઉત્સાહ નહોતો.

જુલેખાંએ જોયું તો મસ્જિદમાં કોઈ નહોતું. રાત્રિ પણ ઘણી વહી ગઈ હતી. બહાર ન્યાં ત્યાં નિસ્તબ્ધતા પ્રસરી રહી હતી. આવા વખતે આ નિર્મનુખ્ય મસ્જિદમાં ઉભા રહી કોઈ પણ જાતનો વિચાર કરવાનું તેને ઇષ્ટ જણાયું નહિ, તેથી સપાટાબંધ પગ ઉપાડી તે બહાર નીકળી, પણ વીસ પચ્ચીસ પગલાં ભરી તે આગળ જાય ન જાય એટલામાં. તો તેને વિસ્મયાનુકૂળ બની જઈ ઉભી રહેવું પડ્યું. મસ્જિદમાંથી એક બીજો માણસ બહાર નીકળી રસ્તાપર ચાલ્યો જતો તેના જોવામાં આવ્યો. તે માણસ તરફ તેણે બરાબર નીરખીને જોયું તો તે બીજો કોઈ નહિ પણ તેને આવી સ્થિતિમાં લાવી મૂકનાર ફકીર જ હતો !

જુલેખાં વિચારવા લાગી:—“ ફરીર દાદર મ્હડી મ્હારી પગ-
વાડે આવ્યો હોત તો તે જરૂર મ્હને દેખાયો જ હોત; પરંતુ તે
દેખાયો નહિ તેમ જોવામાં મ્હારી ગફલતી થઇ નથી ! અને અહીં
નેઉ છું તો તે મ્હારી આગળ આવ્યો જાય છે ! આ ઉપરથી મ્હને
ખાત્રી થાય છે કે, મસ્જિદમાંથી બહાર જવા માટે જમીન નીચે
એક બીજો ગુપ્તમાર્ગ હોવો જોઈએ—નહિ છે જ. વાર, પણ આ ફરીર
જ્યારે બીજી વાર મ્હારી દૃષ્ટિએ પડ્યો છે ત્યારે તો તે ક્યાં જાય
છે તેની મ્હારે તપાસ કરવી જોઈએ. ” એમ વિચાર કરી ફરીર જે
દિશાએ આવ્યો જતો હતો તે દિશા તરફ એ લાગી.

ફરીર ઘણો આગળ આવ્યો જતો હતો. તેનો ઉંચો દેહ, લાંબી
પગ સૂધી પહેરેલી કફની, શુભ્ર દાઢી વગેરે જોડે તે અંધકારને લીધે
જોઈ શકતી નહોતી, તો પણ તે ફરીર જ છે, એવી તેને પક્કી ખાત્રી
થઈ ગઈ હતી.

મસ્જિદમાંથી બહાર આવતાં જ જુલેખાંએ જાણ્યું તો ફરીર
ઉતાવળે ઉતાવળે પગલાં ભરતો બાદશાહી મહેલ તરફ આવ્યો જતો
હતો. જુલેખાં પણ તેની પછવાડે પછવાડે ચાલી અને બોલી:—
“હું નેઉ છું કે તું ક્યાં જાય છે ? અરે ! આ તો મહેલ તરફ જાય
છે !! મહેલમાં તે કોની પાસે જતો હશે ? એ કાણ હોવો જોઈએ ? ”

એકાએક જુલેખાં સ્તબ્ધ મૂઢવત ઉભી રહી. તેનાથી એક ડગલું
પણ આગળ ભરાયું નહિ. એટલું જ નહિ, તેનો શ્વાસોચ્છાસ પણ
અંધ થઈ જવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

લેદમાં લેદ !

લગભગ અર્ધરાત્રિ થવા આવી હતી. રસ્તે જતાં આવતાં માણસો બંધ થઇ ગયાં હતાં. ઘણાખરા મહેલોના દીવાઓ જુઝારી નાખવામાં આવ્યા હતા. માત્ર અપવાદ દાખલ એકાદ ન્હાનો દીવો કોઇક જ સ્થળે દૃષ્ટિએ પડતો હતો. લાંબે ચોકી ઉપરથી સિપાહીઓનો અનુગ્રાસૂચક શબ્દ પણ ધ્વનિત થતો હતો. સિંહદ્વાર પર નૌખત વાગતી હતી અને તેના મધુર રાગરાગણીઓના સ્વરો સ્પષ્ટ સાંભળવામાં આવતા હતા; એટલુંજ નહિ, પણ શાંત નિશીથકાળમાં તે વાદરવ પવન તરંગોની સાથે મળી જઇ આખા જગતને મધુરતામય કરી નાખતો હતો. એટલામાં દેવડીપરના સિપાહીએ ઝાલર પર ખારના ઠોકા માર્યા.

આટલી બધી રાત વહી ગઇ ! એમ વિચાર કરતી કરતી જુલેખાં આશ્ચર્યમાં પડી ગઇ. ગત રાત્રે બનેલા લયંકર પ્રસંગની તે હજી સૂધી મિમાંસા કરી શકી નહોતી. “ આ ફકીર કોણ હોવો બેઠએ ? શામાટે ગુપ્ત રીતે તે મ્હને તેની પાસે લઈ ગયો ? તેનો હેતુ શો હોવો બેઠએ ? વળી પાછો ફરીથી તે મ્હારી દૃષ્ટિએ પડ્યો ! ત્યારે આમાં કયો લેદ સમાયેલો હોવો બેઠએ ? ” આવા અનેક જાતના પ્રશ્નો એક પછી એક તેના મનમાં ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા અને રહસ્ય-લેદ જાણવા માટે કેવા ઉપાયો લેવા, તેનો વિચાર કરતી કરતી તે ફકીરની પછવાડે ચાલી જતી હતી, એટલામાં તેની દૃષ્ટિએ એકાએક

જે દેખાવ પડ્યો, તે જોતાં જ તે ચક્રિતા બની જઈ પાપાણુસ્તંભની માફક જડવત્ દિંગ્મૂઢ થઈને ઉભી રહી.

ફકીર રાજવાડાના મુખ્ય દરવાજા પાસે પહોંચ્યો પહેરા-પરના સંત્રીઓએ સશસ્ત્ર ઉભા થઈ તેને સલામ કરી. ખુદ બાદશાહ સિવાય આવું માન કોઈને પણ આપવાનો નિયમ નહિ હોવાથી સંત્રીઓએ ફકીરને તેવું માન આપેલું જોઈ જુલેખાં ગભરાઈ ગઈ. અરે ! આ ફકીર કોણ હોવો જોઈએ ? એવો પ્રશ્ન તેના મનમાં સાહજિક જ ઉત્પન્ન થયો. “ખુદ બાદશાહ તો મ્હારી સાથે છળવેષથી પોતાની જાણાસા તૃપ્ત કરવા આવ્યા નહિ હોય ? નહિ, નહિ; તેમ બનવું અસંભવિત છે. જહાંગીર હજારો જાતના કુદ્રવેષ ધારણ કરે તો પણ હું તેને ઓળખી શક્યા વિના રહી શકું જ નહિ. આ વઢ્ઠ ફકીર તો બાદશાહ હોવા નજિ જોઈએ. ત્યારે આ ફકીર કોણ છે ? અને સંત્રીઓ શા માટે તેને આટલું બધું બાદશાહ જોટલું માન આપે છે ?”

જુલેખાં સ્તંભિત થઈ ગઈ હતી તેથી કેટલાક વખત સૂધી તે એક પગલું પણ આગળ ભરી શકી નહિ. ફકીર પણ તેની નજર-માંથી દૂર થઈ મહેલમાં ચાલ્યો ગયો હતો. ફકીરને ગુસ્સો થયેલો જોતાં જ એકદમ તે શુદ્ધિમાં આવી. પોતે આશ્ચર્યથી દિંગ્મૂઢ ગવાને લીધેજ ફકીર દષ્ટિપથમાંથી છટકી ગયો એ ધણું જ ખોટું થયું, એમ તેને જણાવા લાગ્યું. તરત જ ઉતાવળે પગલાં ભરી તે દરવાજા તરફ જવા લાગી.

પહેરાવાળાઓ હવે નિશ્ચિંત જીવે દરવાજા નજીકમાં ખેસી ગયેલાં મારતા હતા તથા હાસ્યવિતોદ કરતા હતા. એટલામાં જુલેખાંને દરવાજામાં દાખલ થતી જોઈ એક સિપાહી ત્યાંથી ઉઠ્યો અને હસતો હસતો તેની પાસે આવી કહેવા લાગ્યો:—“ખીખીસાહેબ ! તમે ગમે તે

હો; પરંતુ આવી મધ્યરાત્રે રાજમહેલમાં તમારાથી જાણ શકાશે નહિ.”

જુલેખાં એ પોતાનો રહેરો ઓઢણાથી ઢાંકી લીધેલો હોવાથી તેણે પોતાનો જમણો હાથ સિપાહીની સામે ધર્યો અને અંધારામાં નરજહાનના નામની મુદ્રિકા ચળકી રહી. એકએક કાલસર્પને જોતાં જ માણસની જેવી સ્થિતિ થાય છે તેવીજ સ્થિતિ મુદ્રિકા જોતાંજ બધા પહેરાવાળાઓની થઈ. તેઓ બધા થરથર કંપતા ઉડીને ઉભા થયા, અને જુલેખાંને સલામ કરી મુખ્ય પહેરાવાળો બોલ્યો:—“ જુલેખાં બીબી ! આટલી બધી રાત્રિએ ક્યાં ગયાં હતાં ? ”

“ રાજકાર્યો માટે વેળા કવેળાએ મળેને બહાર જવું પડે છે. ચાલો, રસ્તો છોડી મળેને મહેલમાં જવા દો. ”

બધા પહેરેગીરો એક બાજુએ થઈ ગયા. જુલેખાં બે ચાર ડગલાં ભરી પાછી ફરી અને બોલી:—“ હમણાં મહારી પહેલાં મહેલની અંદર ફાણુ ગયું ? ”

“ ખુદ બાદશાહ ! કેમ ? તેઓને જવાને હજી કાંઈ વધારે વખત થયો નથી ! ”

“ ફાણુ બાદશાહ ! વૃદ્ધ ફકીર નહિ કે ? ફરીમખાન તમે જુલતા હશે ! મહારી આગળ તો માત્ર એક વૃદ્ધ ફકીર જ ચાલતો હતો ! ”

પહેરેગીરે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો:—“ જુલેખાં બીબી ! અંધકારને લીધે કદાચિત્ તમે બાદશાહ સલામતને ઓળખી શક્યાં નહિ હો. આપજ બૂલો છો. અમે તેમને કવી રીતે માન આપ્યું તે તમે જોયું કે નહિ ? ”

“ ત્યારે તે ફકીર નહોતો કે ? ”

“ નહિ; ખુદ બાદશાહજ હતા. ”

“ આટલી રાત્રે તેઓ ક્યાંથી આવ્યા ? ”

“ તે વિશે વિચાર કરવાની અમને શું જરૂર છે ? ”

“ તેમણે ફકીરનો છદ્ધવેષ તો ધારણ નહોતો કર્યો ! ”

“ નહિ. તેમ હોત તો તમારી માદક અમારી પણ સ્થિતિ થાત. ”

જુલેખાં વધારે પ્રત્નો નહિ પૂછતાં એકદમ મહેલમાં ચાલી ગઇ. નોખત વાગતી બંધ થઇ અને પહેરેગીરોએ પણ દરવાજો બંધ કર્યો.

વચ્ચે વચ્ચે કોઇ કોઈ સ્થાને દીવાઓ બળતા હોવાથી જનનાન-ખાનાના દરવાજા પાસે જુલેખાં જલદી ચાલી પહોંચી. જનનાનખાનાનો દરવાજો ક્યારનોય બંધ થઈ ગયેલો હતો અને મશરૂ ખોલે પોતાના સાથીદારો સાથે ત્યાં પહેરો ભરતો હતો. તેના કૃષ્ણવર્ણ શરીરમાં દીવાની માદક ઝગઝગતાં નેત્રો સામે જુલેખાંએ પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો. નરજહાનની મુદ્રિકા તેની આંગળીએ વેગતાં જ તેણે એક નહાનો દરવાજો ઉઘાડી આપ્યો. કારણ કે, જુલેખાંને કોઇ પણ જાનનો પ્રશ્ન પૂછવાનું કોઇનામાં સામર્થ્ય નહોતું.

જુલેખાં જનનાનખાનામાં જતાં પહેલાં મશરૂ તરફ દરીને બોલી:—“ મશરૂ, બાદશાહ આજે કયા મહેલમાં છે ? ”

જનનાનખાનાની અંદર બાદશાહ કયે વખતે અને કયે સ્થળે ક્યાં છે તેની મશરૂ સિવાય બળ કોઇને ખબર પડતી નહોતી. મશરૂ ગંભીરતાથી કહ્યું:—“ બેગમ નરજહાનના મહેલમાં ! શું તમને ખબર નથી ? ઘણાજ આશ્ચર્યની વાત ! ”

જુલેખાં કોઇ વધારે નહિ બોલતાં જનનાનખાનામાં દાખલ થઇ. આ વખતે દાસદાસીઓ નિદ્રાધીન થવાને લીધે ચારે બાજુએ અંધકાર છવાઇ રહ્યો હતો તથા શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. તો પણ લાંબેના એકાદ મહેલમાંથી સારંગી, સતાર કિંવા તંતુવાદનો મંદુર રણકાર

પ્રતિજ્વનિત થતો હતો અને કોઈ સ્થળે એકાદ દિવાનખાનામાં બેસી કોઈ યુવાન દાસી વિરહાલાપ લેતી સાંભળાતી હતી.

પગનો જરા પણ સણસારો થવા નહિ દેતાં જુલેખાં નૂર-જહાનના મહેલના દરવાજા પાસે આવી પહોંચી. જુએ છે તો ખારણું બંધ હતું, પણ અંદર દીવાનો અકચરિત પ્રકાશ જણાઈ આવતો હતો. માત્ર કોઈના એક શબ્દ પણ સાંભળવામાં આવતો નહોતો. જુલેખાં થોડો વખત દરવાજાને કાન લગાડી ઉભા રહી, પરંતુ તેના સાંભળવામાં કોઈ આવ્યું નહિ તેથી તે પોતાની યુવાની ઓરડી તરફ જવા લાગી.

બેગમ નૂરજહાનના મહેલની નીચે આવેલી ત્રણ ઉત્તમ ઓરડી-ઓ જુલેખાંને રહેવા માટે આપવામાં આવી હતી. એક તેને બેસવા ઉઠવા માટે, બીજી સૂવા માટે અને ત્રીજી રસોઈનું કામ કરનારી એક દાસી માટે હતી. જુલેખાં સિવાય બીજી કોઈ દાસીને આવી રીતની જગ્યાની સગવડ આપવામાં આવી નહોતી. દરેક દાસીને માત્ર સૂવા માટે એક એક ઓરડી આપવામાં આવતી હતી. પરંતુ જનાનખાનામાં જુલેખાંનો દરજ્જો જૂદા જ પ્રકારનો હતો. નૂરજહાનના તે જમણા હાથ હતી. પોતાના સદગુણ તથા બુદ્ધિ સામર્થ્યથી તે નૂરજહાનની દાસી નહિ પણ સખી તરીકે મનાતી હતી. જો તેણે મહત્વાન કાંક્ષા રાખી હોત તો તે ક્યારનીય આ જનાનખાનામાં બેગમની પદ્મીએ પહોંચી હોત; પરંતુ આ જનાનખાનાના વૈભવને તે તુચ્છ માનતી હતી અને સ્વધર્મનું સંરક્ષણ કરવું એને જ પોતાનું કર્તવ્ય માનતી હતી. તે જમાનામાં આવી રીતે બીજી કોઈ દાસી રહી શકી હશે કે કેમ એવો સંકાર્પદ જ છે !

જુલેખાં પોતાની ઓરડી પાસે ગઈ ત્યારે તેની વૃદ્ધ દાસી દીવા પાસે બેસી કાંઈક સીવતી હતી. જુલેખાંના પગમાં અવાજ સાંભળતાં જ તેણે ઉચું જોયું અને કહ્યું:—“ અરે ! અત્યાર સૂધી તું ક્યાં બેઠકતી હતી ? રાહ જોઈ જોઈને તો હું ચાકી ગઈ ! અત્યાર સૂધી હતી ક્યાં ? આખું જનનાખાનું જોયું. પણ તારો પત્તો ક્યાં લાગ્યો નહિ ! મધરાત થઈ ગઈ. પછી શું કરે ? આખરે કંટાળીને રસોઈ ઢાંકી મૂકી તારી વાટ જોતી આ સીવવાનું લઈને બેઠી છું ! ! ”

જુલેખાંને પોતાની દાસીના સ્વભાવની ખબર હતી. તેની સાથે જો કાંઈ બોલનાર હોય તો તે આખી રાત જાગરણ કરાવે તેવી હતી; તેને જુલેખાંએ તેને થોડામાં જ પૂછ્યું:—“ બેગમ નરજહાન મને શોધતાં હતાં કે ? ”

“ નહિ, બાદશાહ આજ સાંજથી જ તેના મહેલમાં હોવાથી બીજાની શોધ કરવાનો તેને વખત જ ક્યાંથી મળી શકે ? ”

“ તને ખરાબર ખબર છે ? ”

“ હા, હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું. હું વૃદ્ધ થઈ છું. તેથી કાંઈ સ્હારી આંખ અને કાન ગયા નથી ! બાદશાહનો રથ આપણી ઓરડી સામે જ ઉભો છે. બે દાસીઓના ખભે બે હાથ રાખી તે નરજહાનના મહેલમાં ગયો. દારૂ તો એટલો બધો પીધો હતો કે, તેનાથી ઉભા પણ રહી શકતું નહોતું ! ”

“ દયામણી ! તું શુદ્ધિમાં છે કે નહિ ? ભીંતને પણ કાન હોય છે તેની તને ખબર નથી ? તારૂં બોલવું કાંઈ સાંભળશે તો શરીર અને ધડ જૂદું થઈ જશે તેની ખબર છે ? ”

“ જે વખતે સ્હારી સાથે હું આ યમપૂરીમાં આવી તે વખતે મેં આ બધો વિચાર કર્યો છે ! ”

“ બાદશાહ ક્યારે બહાર ગયા ? ”

“ આટલામાં જ તે બહાર ગયો ? અરે, નૂરજહાને તો તેને દીવાનો બનાવ્યો છે ! ત્યાંથી તે કેમ જઈ બહાર નીકળી શકે ? હજી તો નૂરજહાનના પગ ચાટતો—”

એકાએક જુલેખાંએ વૃદ્ધ દાસીનું મ્હોકું પોતાના હાથથી દબાવી દીધું. “ ચુપ. શું બોલે છે તેનું જ્ઞાન છે ? આમ કરીશ તો મરવાનો પ્રસંગ—”

વૃદ્ધ દાસી ગુસ્સામાં તેનો હાથ છોડાવી બોલી ઉઠી:—“ ત્યારે મ્હને છોડી દે. કાલને કાલે હું અહીંથી ચાલી જઈશ. ”

વધારે કહેવાથી તે વૃદ્ધા કાંઈ ને કાંઈ બડબડી થોટાળો કરી મૂકશે એમ વિચારી જુલેખાં પોતાની સૂતાની ઓરડી તરફ જતાં જતાં બોલી:—“ તું ત્હારે સુધ જા. થોડા વખત પછી ખાવાનું હશે તો હું ખાઈ લઈશ. ”

વૃદ્ધા પુનઃ વિરક્તસ્વરે બોલી:—“ ત્હારી મરજીમાં આવે ત્યારે જમજો. આજે જ્યારે ત્હારા માટે સારામાં સારી રસોઈ કરી મૂકી છે ત્યારે તે જમવાનું ત્હારા નસીબમાં જ ક્યાં છે ? આટલો બધો પૈસો છે તો પછી ખાવું પીવું તો વખતસર કે નહિ ? તેમાં પણ ત્હારે આજસ ! પૈસો મેળવીને તું કરવાની છે શું—”

આ જનાનખાનામાં જુલેખાં હજી સૂધી બહારચારિણી તરીકે જ રહેતી હતી; પણ તે વિષે કાંઈને આશ્ચર્ય લાગતું નહોતું. અકબરના વખતથી મોગલ જનાનામાં હિન્દુ બેગમો અને હિન્દુ દાસીઓ આવવા લાગી હતી. તે બધી સ્ત્રીઓ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે વર્તતી હતી. તેમને કાંઈ જાતનો પ્રતિબંધ નહોતો. બાદશાહનો સખ હુકમ હતો કે, “ હિન્દુ સ્ત્રીઓ જે પ્રમાણે રહેવા ઇચ્છે, તે જ પ્રમાણે તેમને

રાખવી.” જુલેખાંના બાહ્ય દેખાવમાં જો કે હિન્દુત્વનું એક પણ ચિહ્ન જોવામાં આવતું નહોતું તો પણ યવન સ્ત્રીની મારક આવેલી ખાનપાનની સામગ્રીમાં દૂધ અને ફળાદિ સિવાય તે બીજું કંઈ લેતી નહોતી. તે દૂધ અને તાજાં ફળો ખાતી. ખાટાની બધી વસ્તુઓ તેની વૃદ્ધ દાસી ગરીબોને વહેંચી આપતી હતી.

જૂદી જૂદી જાતના વિચારોથી જુલેખાંનું હૃદય આજે વિદિર્ણુ બની ગયું હતું. નૂરજહાનના મહેલમાં બાદશાહ હજી મૂંઝી છે, તો પછી પહેરેગીરોએ તેને મહેલમાં આવતાં જોયો તે શું ખરું હોતું જોઈએ ? જુલેખાં કોઈ જાતનો નિશ્ચય કરી શકી નહિ. કારણ કે સ્હાજથી જ દરેક કાણે તે અવનવાં રહસ્યો જોતી હતી. તે હિમ્મતવાન હતી, તો પણ આજે આ રહસ્યમંદિરોનાં અનેક રહસ્યો જોઈ તે ગુંચવાણમાં પડી ગઈ અને થોડીક તેને બહીક પચળાવા લાગી.

જમવાની તેને બિહુલ ઇચ્છા નહોતી. તે શ્રાંત અને અસ્વસ્થ બની ગઈ હતી. તેનું માથું એટલું તો તપી ગયું હતું કે તેમાં અગ્નિ સળગે છે કે શું, એમ તેને લાગતું હતું ! તે કલાન્ત બની જઈ બિજાનામાં પડી; પણ પડતાં જ બહીકથી એકદમ ગૂમ પાડી, ઉડીને છબી થઈ ગઈ. બિજાનામાં કોઈ મૂતેલું હોય એમ તેના જોવામાં આવ્યું. !

પ્રકરણ ૯ મું.

દુલાલી.

જીલ્લામાં જે ઝોરડીમાં સૂતી હતી, તે ઝોરડીના એક ખૂણામાં એક મન્દ તેજ દીપક બગતો હતો; તેથી તેના પ્રકાશને લીધે ઝોરડી-માંની કોઈ પણ વસ્તુ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતી નહોતી. ઝોરડીના મધ્ય-ભાગમાં રૂપાના બીજા બે દીવાઓ હતા; પરંતુ તેને જમવાની ઇચ્છા નહોતી, તેથી તેણે તે સળગાવ્યા નહિ, અને પોતાના બિજાના પર જઈને પડી. આજે જે જે બનાવો બન્યા હતા તે વિશે શાંત રીતે વિચાર કરવાનો નિશ્ચય કરી તે પોતાના બિજાના પર પડી કે તરતજ પાછી ગલરાટથી બૂમ મારી ત્યાંથી ઉડી ઉભી થઈ ગઈ. કારણ કે, બિજાનામાં બીજા કોઈ સૂતેલું હતું. જીલ્લામાં તેના શરીર ઉપર પડી હતી; પરંતુ અસ્પષ્ટ પ્રકારને લીધે તેને કાંઈજ દેખાતું નહોતું.

મોગલ જનાનખાનામાં જૂદા જૂદા ગુમવેષો લઈ ચોરી છુપીથી પ્રવેશ કરવાની તથા કોઈ કોઈ પ્રસંગે સ્ત્રીવેષ લઈ ગુપ્તગુપ્ત અંદર દાખલ થવાની વિલાસી યુવાનોને ઘણી ટેવ હતી. દાસત્વ કરનારી સ્ત્રીઓ વખતે કવખતે પોતાના પ્રણયી યુવાનોને વિલાસી યુવતીના વેષમાં પોતાનાં કુટિલ ચાતુર્યથી તેમજ કુશળતાથી રાત્રે મૌજ મારવાને માટે લાવતી હતી. કેટલીક બેગમો પણ આવી રીતે ગુપ્ત પ્રણય રાખતી હોવાથી દાસદાસીઓ દ્વારા રાત્રે અનેક યુવાનોને પોતાના જનાનખાનામાં દાખલ કરતી હતી. તેથી શહેરના ઘણાખરા યુવાનો જનાનખાનાના રાજવિલાસનો રસારવાદ લેવા માટે સ્ત્રીવેષ લઈ દાસી

ખનીને આવતા હતા ! દાસીઓને પણ તેવા કામ માટે ફેડેલી હોવાથી પોતાના સ્ત્રીવેષમાં દાખલ થવાને તેઓને કાંઈ હરકત કરતું નહિ. આવી રીતે અનેક રાજકુમારો અને યુવાન ઉમરાવો ફેટલીક અભાગિનીઓના સર્વનાશને માટે કારણભૂત થતા હતા. આ નંદનવન અથવા નર્કપૂરીમાં શું થશે અને શું નહિ તે કાંઈ કળી શકતું નહિ. અનેક દાસીઓ અને ભેગમો એકાએક હમેશને માટે ગયમ થઈ જતી હતી. અનેક તરણ પ્રણયી યુવાનો પ્રેમ માટે જનાનખાનામાં આવી ભીતોમાં ચણાઈ ઠાર થઈ જતા હતા. એકંદરે બહારથી સ્વર્ગ જેવા દેખાતા પરંતુ અંદરથી દુઝાહળ વિષથી ભરેલા મોગલ સમ્રાટના બિહિસ્તમાં આવા બનાવો દરેક પળે બનતો. હોવાથી કાંઈ દુરાચારી પુરૂષ સ્ત્રીનો વેષ લઈ પોતાના મિજાનામાં સૂતો હશે કે શું એવો સંશય આવવાથી જુલેખાં એકાએક મિજાનામાંથી ઉઠી આશ્ચર્યચકિત મુદ્રાએ તે વ્યક્તિતરફ જોવા લાગી.

મિજાનામાં સૂતેલ વ્યક્તિને જુલેખાંના શરીરનો ધક્કો લાગતાં જ તેણે ઉંધમાં ને ઉંધમાં ‘અં: અં: એવો શબ્દોચ્ચાર કર્યો. જુલેખાંએ ગંભીર સ્વરે પૂછ્યું:—“ તું કાણ છે ? મહારા મિજાનામાં સૂતાની તહે કેમ હિમ્મત કરી ? ”

તે વ્યક્તિએ પુનઃ ‘ અં: અં: ’ એવો શબ્દોચ્ચાર કર્યો અને પોતાનું પડખું ફેરવ્યું.

“ હવે વિચાર કરી ઉભા રહેવાનો વખત નથી. ” એમ ધારી જુલેખાં દીવા પાસે ગઈ અને તેની ઘાટ સંકારી તેને મિજાના પાસે લઈ આવી. દીવાના સ્પષ્ટ પ્રકાશમાં તેણે મિજાનામાં સૂતેલ વ્યક્તિ તરફ જોયું અને આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠી:—“ અરે રાંડ ! તું તો જખરી હિમ્મતવાન ! ”

ખિજાના ઉપર એક બાગિચા સૂતેલી હતી. તેના તરફ જોતાં તેની ઉમ્મર તેર ચૌદ વર્ષ કરતાં વધારે હોવી ન જોઈએ એમ જણાતું હતું; પરંતુ બધાં જાણતાં હતાં કે તેની ઉમ્મર તેર ચૌદ વર્ષ કરતાં વધારે હોવી જોઈએ. કારણ કે, ઘણાં માણસોએ તેને તેવી જ સ્થિતિમાં દસ બાર વર્ષથી જોઈ હતી અને તેટલા વખતમાં તેના ચહેરા ઉપર કિંચિત્ માત્ર પણ ફરક પડ્યો નહોતો. તે વધતી જ નહોતી. તેથી લોકો તેને “ક્ષયા” નામથી બોલાવતાં હતાં.

તેના સ્વરૂપની કાંતિ એટલી બધી ખરાબ નહોતી, તેમ સારી વાળ પણ નહોતી. હમેશ વાળ ઓળવાની તેને ટેવ નહિ હોવાથી તેના શરીરપર અહીં તહીં વિખરાઈ ગયેલા હતા. સારું વસ્ત્ર કિંવા દાગીના પહેરવાનો તેને શોખ હોય એમ જણાતું નહોતું. કાંઈ કાંઈ આપે તો તેનો સ્વીકાર કરવો કે નહિ, તેની પણ તેને ખબર નહોતી. તે કાંઈની પાસે કાંઈ પણ લેતી નહોતી. તેનાં માળાપ કાણુ છે, તેનું ઘર ક્યાં છે, આશ્રામાં તે ક્યાંથી આવી તે વિશે કાંઈને કાંઈ પણ ખબર નહોતી. કાંઈ તેને પ્રશ્ન પૂછે તો મ્હોટેથી હસવા સિવાય બીજો કશો ઉત્તર તે આપતી નહોતી; પરંતુ તે વખતે તેના બન્ને નેત્રોમાં વિદ્યુતના ચમકારા જેવાં ભાસ થતો હતો. જે વખતે તે ગુસ્સે થતી, ત્યારે પોતાના ભયંકર નેત્રોથી તે જેની સામે જોતી તે જીવંત સ્થિતિમાં જ મરેલા જેવું બની જતું હતું—તેના લોહીનું પાણી થઈ જતું હતું !

એક દિવસે—તે વાતને ઘણાં વર્ષો થઈ ગયાં—જુલેખા તેને કાંઈ સ્થળેથી જનાનખાનામાં લઈ આવી. થોડા વખતમાં જ તે સર્વને પ્રિય થઈ પડી. તેને દુઃખ મનાવવાને કાંઈ હિમ્મત કરતું નહોતું. હજી પણ તે જુલેખાની પાસે જ રહેલી હતી. કારણ કે,

તે તેને અહીં જનાનખાનામાં લાવી હતી. જુલેખાં તેના પર ધણે પ્રેમ રાખતી હતી. તેનું અર્ધધેન્નાપણું, કિંચિત્ મૂર્ખપણું તથા આલ્સ્યચેષ્ટાઓ જોઈ બેગમ નૂરજહાન પણ તેની સાથે ગમ્મત કરતી હતી. તેના આવા સ્વભાવથી આખા જનાનખાનાનાં દાસ-દાસીઓ તેને “દુલાલી” કહીને બોલાવતાં હતાં. તેને “ક્ષયા” નામથી બોલાવવાની કાઠની હિમ્મત ચાલતી નહોતી.

કોઈ કોઈ વખત દુલાલી એકદમ ગુમ થઈ જતી હતી. તે ક્યાં જાય છે, તેની કાઠને ખચર પડતી નહિ. પહેલાં પહેલાં તે જુલેખાં તેને માટે ધણી શોધખોળ કરતી; પરંતુ દુલાલીનો પત્તો ક્યાંયથી પણ મળતો નહિ. આગ્રા છોડી તે દૂરના મુલકમાં ચાલી જતી હતી. વળી પાછી એકાએક આગ્રામાં ઉપસ્થિત થતી હતી ! પહેરેગીરો, બોગ્ગઓ અને દાસીઓ તેને દીવાની તેમજ ગરીબ માનીને તેના તરફ પ્રેમભાવ દર્શાવતાં હતાં. ફળદૂલ, મેવા મિઠાઈઓ વગેરે ખાવાની ચીજો ધણીજ આનંદથી તેને આપતાં અને તેને જનાવી આનંદ મેળવતાં હતાં. જનાનખાનામાં ગમે તે વખતે તે આવે ત્યારે તેઓ તેને અટકાવતાં નહોતાં; અર્થાત્ જનાનખાનામાંથી બહાર જવા આવવામાં દુલાલી જેટલું સ્વાતંત્ર્ય કોઈ ભોગવતું નહોતું. મનમાં આશ્ચર્ય કે તરત વખત ક્યવખત નહિ જોતાં તે જનાનખાનામાંથી બહાર પડતી અને કાઠના ધ્યાનમાં પણ ન હોય તેવા વખતે પાછી દરેકના જોવામાં આવતી હતી !

આજ કેટલાક વખતથી દુલાલીનો પત્તો મળતો નહોતો. તે ક્યાંય ચાલી ગઈ હતી. જુલેખાં પણ તેની શોધખોળ કરવા માટે હવે પ્રયત્નો કરતી નહોતી. કારણ કે, તે જાણતી હતી કે, દુલાલીને જનાનખાનામાં આવવાની ઈચ્છા થશે કે તરત તે ત્યાં આવી પહોંચશે. આજેજ તે જનાનખાનામાં આવી પહોંચશે એવી જુલેખાંને બિલકુલ

ખાત્રી નહોતી. એટલું જ નહિ, પણ દયામણિ પણ જાણતી નહોતી કે, દુલાલી આવીને જુલેખાંના ખિજાનામાં સૂઈ ગઈ છે ! દરિણી કરતાં પણ તેની ગતિ વિશેષ તીવ્ર હોવાથી તે તીરની માફક દોડી શકતી હતી. જે ઠેકાણે કાંઈ જઈ શકે નહિ, તે ઠેકાણે તે અનાયાસે વાંદરાની માફક જઈ શકતી હતી. પોતે પોતાના હાથે પકડાય નહિ ત્યાં સૂધી કાંઈથી પણ તેને પકડી શકાય એમ નહોતું. આજે પણ તે એકાએક અહીં આવી હતી, અને તેની કાંઈને ખબર પડી નહોતી.

અનિમિષ નેત્રોએ જુલેખાં કેટલાક વખત સૂધી દીવાના પ્રકાશમાં તે અદ્ભુત બાળિકાના ચહેરા તરફ જોઈ રહી અને સહજ મૃદુતાથી હસી. સુતીક્ષ્ણદર્શિની બુદ્ધિશાળી બેગમ નરજહાન પણ તેના મનના ભાવ સમજી શકતી નહોતી, તો પછી ખીજની તો શું ગતી કે તે જાણી શકે !

દુલાલીને જાગૃત કરવા તેણે આગળ વધી હાથ ઢાંખો કર્યો, પણ પાછો તેના મનમાં કાંઈક વિચાર આવવાથી તેણે તે પાછો ખેંચી લીધો. થોડો વખત તે શાંત નિસ્તબ્ધભાવે તેના તરફ જોતી ઉભી રહી. આખરે તેને જાગૃત થયેલી નહિ જોતાં તેણે દુલાલીને હાથથી ઢટોળી અને કહ્યું:—“ દુલાલી, દુલાલી ! ”

દુલાલીએ ચમકી જઈ આંખો ઉઘાડી અને જુલેખાંને પોતાની પાસે ઉભેલી જોતાં જ એકદમ ઉડીને ઉભી થઈ ગઈ. ખન્ને હાથોએ આંખો ચોળતી ચોળતી તે બોલી:—“ હું ઉઠી ગઈ હતી નહિ ? ”

જુલેખાં તેની નજીકમાં બેસીને બોલી:—“ હા, પણ તું ક્યાંથી આવી ? ”

“ ઘણે લાંબેથી આવી છું. ”

“ તો પણ—”

દુલાલીએ એક અદ્ભુત આંખનાં ઇશારો કરીયા, તે જોઈ બુલે-
ખાંએ પૂછ્યું:—“ વાહ ! ઠીક છે. કાંઈ નવીન ખખર ? ”

“ બધું ઠીક છે.”

“ હજી સૂધી અજીતસિંહ નહાસી નથી ગયો ? ”

“ ના, ગમે તેમ પણ તે રાજપૂત છે. એકાએક ડરી જામ
એમ નથી. ”

“ બીજા નવીન ખખર શા છે ? ”

“ બીમસિંહ અને મહોબતખાન મ્હોટી ફાજ લઈ આ તરફ
આવે છે. ”

“ અને શાહજહો ? ”

“ ક્યાં સંતાઈ રહ્યો છે, તેની કોઈને ખખર નથી. ”

“ તું પણ જાણતી નથી ? ”

દુલાલી અભૂતપૂર્વ હાસ્ય કરતાં કરતાં બોલી:—“ અરે હા, એક
વાત કરવી તો હું જૂલી ગઈ ! ”

“ કયું વાત ? ”

“ શાહજહો પરવેઝ આજે પરાંદીયે લહણ પર જનાર છે ! ”

“ કોની સાથે ? ”

“ રાજપૂતોની. ”

“ હશે, પણ તને કોણે કહ્યું ? ”

“ બધો ખંદોબસ્ત થઈ ગયો છે અને બાદશાહે પણ હુકમ
આપ્યો છે ! ”

“ તૂરજહાનને ખખર નથી ? ”

“ બધાંને ખખર છે. ”

જુલેખાં ચિન્તિતભાવે બોલી:—“હા, હવે મ્હને જણાય છે કે, બેમસાહેબા મ્હરી સાથે હમણાં ખુદા દિવસી બોલતાં નથી !”

“શામાટે બોલતાં નથી ? કંઈ વાત કહેતાં નથી ?”

“કંઈ ? તું હમણાં ખચર લાવી છે કે સાહજદો દહાડપર જનાર છે તેની મને ખચર નહિ હોય ?”

“નહિ, કાઢને નથી; માત્ર હું એકલી જ જાણું છું.”

“તેનો ખુલાસો પછી કરીશ, હમણાં તો મ્હને નિરાંતે ઉઠી જવા દો.”

દુલાહી પુનઃ બિછાનામાં પડી. તે ધણીજ શ્રમિત થઈ ગઈ હોવી જોઈએ, એમ જુલેખાંને લાગ્યું. ધણે દૂરથી ચાલી આવવાને લીધે હમણાં તેને નિરાંતે આરામ લેવાની જરૂર છે, એમ વિચાર કરી જુલેખાં તેના બિછાના પાસેથી દૂર થઈ ગઈ અને દુલાહી ગાઢ નિદ્રામાં પડી ગઈ.

જુલેખાં પોતાના માટે બીજું બિછાનું બિછાવી તે પર બેસી શાંત મને વિચાર કરવા લાગી. જેટલાક વખત સૂધી એમને એમ ગુપ્ત ગુપ્ત વિચાર ક્યાં પછી તે ત્યાંથી ઉઠી અને તે ઝોરડીના એક ખૂણામાં પડેલી પેટી તેણે ઉઘાડી તેમાંના કાગળ પત્રો તેણે વાંચવા માંડ્યા. એક પછી એક એમ જેટલા કાગળો તે પેટીમાં હતા તે બધા અથથી છતિ-સૂધી વાંચ્યા પછી સંતાપના આવેશમાં આવી જઈ તેણે તે બધાને દીવાપર ધરી પણ માત્રમાં બાળીને રાખ કરી નાખ્યા. કાગળોની રાખ થઈ ગયા પછી એક ગંબીર દીર્ઘ નિઃશ્વાસ છોડી તે બોલી:—
“છશ્વરે નસીમમાં અમુક જ લખ્યું છે, એમ કાણ કહી શકે એમ છે ? આટલાં બધાં વર્ષની તપશ્ચર્યા પછી પ્રતોષાપનનો દિવસ હવે નજીક આવ્યો છે ! માત્ર તેજ જણી શકે એમ છે કે—તેણે શું લખ્યું છે !”

એકાએક નૌખત વાગવાનો અવાજ જુલેખાંના સાંભળવામાં આવ્યો. તરતજ તે ઉડીને ઉભી થઇ અને બોલી:—“વિચારમાં ને વિચારમાં આખી રાત વહી ગઈ. હવે તો પ્રભાતકાળનાં નિન્દો જ-જાય છે. પ્રભાતવાદો વાગી રહ્યાં છે. બાદશાહ અત્યારે મહેલમાંથી બહાર નીકળ્યા હશે, કે મહેલમાં જ હશે?”

જુલેખાંએ પોતાની ઓરડીની એક બારી ઉઘાડી અને બહાર જોયું તો પૂર્વાકાશમાં અરણોદય થવાનાં ચિહ્નો સ્પષ્ટ જણાઇ આવતાં હતાં. તો પણ હજી સૂંધી જનાનખાનામાંથી કાંઈ પણ ઉઠ્યું નહોતું: કારણ કે રાત્રે પ્રહર દહોડ પ્રહર સૂંધી ગાન ગજમતમાં મગ્નહ ભોગવવાની ટેવને લીધે પરોઢિયે કાંઈ ઉઠતું નહોતું. જુલેખાં ઉઘાડેલી બારી પાસે ઉભી રહી ઉપકાળના સુશીતળ સમીરણનો ઉપભોગ કરવા લાગી. પ્રભાતનો શીતળ પવન ક્યાંઈથી પોતામાં સુમન સૌરભનું મિશ્રણ કરી લઇ મંદમંદ ગતિથી પ્રવાહિત થતો હતો.

જુલેખાં સ્વગત બોલવા લાગી:—“પરવેઝ જે આજે હડાઇ ઉપર જનાર હોય તો કિલ્લામાં અત્યારથી જ ગડબડ મચી રહેવી નહિ જેમંએ કે ? હું તો ધારૂં છું કે, દુલાલીની કાંઈક ભૂલ થતી હોવી જેમંએ. વારૂ, તો પણ ‘ચેતતા નર સદા સુખી’ એ ન્યાયે આપણે પણ ચેતતાં રહેવું વધારે સારૂં છે.”

બારી પાસેથી તે પાછી દુલાલીના બિજાના પાસે ગઇ અને તેને ઉઘાડી જલ્દીથી દાતણ પાણી કરી પોતાની પાસે આવવા કહ્યું. દુલાલી કાંઈ નહિ બોલતા ઓરડીની બહાર નીકળી અને દાતણ કરવા લાગી. થક દાસી હજી સૂંધી ઉઠી નહોતી.

દુલાલી મ્હોડું ધોધને આવી એટલે જુલેખાંએ તેની સાથે કેટલીક ખાનખી વાંતચીત કરી અને કેટલીક મહત્વની સૂચનાઓ કાનમાં

કરી. શાંત રીતે જુલેખાંનું કહેવું સાંભળ્યા પછી તે બોલી:—“હા, હું સમજી. કતોહપૂર સિકી—”

“થોડીક સોનામહોરો સાથે લેતી જજો ને એક ઘોડા—”

દુલાહી બોલી:—“મહારો કાળો ઘોડો કિશ્તાની બહાર ચરે છે. તે વિષે ચિંતા કરવાની કાંઈ જરૂર નથી.”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

રાજનીતિ.

એક નિમિષ માત્રની અંદર દુલાહી અન્તર્ધ્યાન થઈ ગઈ. તેના જવા પછી જુલેખાં બહાર આવી અને પોતાની ઘોરતી પડેલી વૃદ્ધાસીને ઉઠાડી કહ્યું:—“ત્યારે જે કાંઈ કરવાનું હોય, તે હમણાં ને હમણાં કરી લે, હું બેગમસાહેબાને મળીને આવું છું.”

જુલેખાંએ ગત રાત્રિમાં એક પણ માત્ર પણ નિદ્રા લીધી નહોતી. એક સરખી વિચારમાં ને વિચારમાં તેણે આખી રાત્રિ પસાર કરી હતી; તેથી બાદશાહ જે દૂરજહાનના મહેલમાંથી બહાર નીકળ્યો હોત તો તે ખરૂં થઈ જાય. કારણ કે બાદશાહ કાંઈ પણ બેગમના મહેલમાં આખી રાત્રિ રહેતો નહિ; માત્ર દૂરજહાનની બાબતમાં તે નિયમ નહોતો. દૂરજહાનના મહેલમાં જહાંગીર આવતો ત્યારે બે-ચાર દિવસ સુધી ત્યાંથી બહાર નીકળતો નહિ, અને તેથી જ જુલેખાંએ માન્યું કે, બાદશાહ હજી સુધી દૂરજહાનના મહેલમાં જ હોવો જોઈએ.

જે તેમજ હોય, તો જુલેખાંની દૃષ્ટિએ તે ધણીજ ઉત્તમ વાત

હતી. જુલેખાં તેવું જ ઇચ્છતી હતી. કારણ કે આદશાહ પોતાની પાસે હોય, તે વખતે નૂરજહાન તેને બિલકુલ બોલાવતી નહોતી. આ ઉપરથી આદશાહે તેને આટલા વખત સૂંધીમાં જોઈ હશે કે નહિ, તે સંકાર્પદ જ હતું. આદશાહની સ્વારી નૂરજહાનના મહેલમાં આવતી ત્યારે તે બીજી દાસીઓને પોતાની પાસે બોલાવતી. જુલેખાંને તે વખતે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળતી. મરજીમાં આવે ત્યાં તે હરતી ફરતી હતી. બની શકે ત્યાં સૂંધી તે પોતે પણ આદશાહની નજરે પડવાનો પ્રયત્ન કરતી નહિ. આજે તેને અનેક વિષયોની શોધ બાળ-તપાસ કરવાની હતી; તેથી આદશાહ જે નૂરજહાન પાસે હોય તો પોતાને છુટી મળશે એમ તેને આશા હતી, અને જે આદશાહ તેની પાસેથી આલ્સો ગયો હોય તો તેવું બધું કામ રખડી પડે એમ હતું. આદશાહ ન હોય ત્યારે તેને આઠે પહોર નૂરજહાનની તહેનાતમાં રહેવું પડતું હતું. પ્રેમને લીધે અથવા કાઈ બીજાં કારણને લીધે નૂરજહાન તેને અંકાએક પોતાની દૃષ્ટિ બહાર જવા દેતી નહિ; પરંતુ આજે તો જુલેખાંને ઘણું જ અગત્યનું કામ હતું; અર્થાત્ આદશાહ આજે નૂરજહાનના મહેલમાં હોય, એજ તેને માટે હિતકર હતું એ વિષે વધારે કહેવાની જરૂર નથી.

જુલેખાં ઉપર આવી અને નૂરજહાનના શયનાલયની સામેના છત્તમાં જે દાસી ભરનિદ્રામાં પડેલી તેના બેવામાં આવી. તે વિચાર કરવા લાગી:—“ આ બન્ને જણીઓ આખી રાત જાગતી જ બેઠેલી હોવી જોઈએ, નહિ તો સ્થવરના પહોરમાં તેઓને આવી ગાઢ નિદ્રા કેમ આવે? ત્યારે શું આદશાહ પણ અંદર હશે ? ” એમ વિચાર કરતી કરતી તે દરવાજા પાસે આવી અને દરવાજાને કાન માંડી સાંભળવા લાગી, પણ શ્વાસોચ્છ્વાસ સિવાય તેના સાંભળવામાં બીજું કંઈ

આવ્યું નહિ. આસ્તે આસ્તે અવાજ નહિ થાય તેમ તેણે દરવાજાને ધક્કો માર્યો. દરવાજો ઉઘડી ગયો. પછી જોયું તો વિખરાયેલા કેશવાળી રૂપની કુળી—અનુપમેય—નૂરજહાન અસ્તવ્યસ્ત કપડાં સાથે મખમલની કામળ શય્યામાં નિદ્રિત પડેલી હતી. બાદશાહ તો તેની નજરે બિલકુલ પડ્યો જ નહિ !

જુલેખાએ ઘણી જ સાવધાનતાથી પાછો દરવાજો બંધ કર્યો અને તે દાસીઓ પાસે આવી. તેણે તેમને જાગ્રત કરી. દાસીઓ થરથર કંપતી એકદમ ઉઠીને ઉભી થઈ અને દીનમુદ્રાએ જુલેખાના મ્હોડા સામે જોવા લાગી. જનાનખાનામાં કયા વખતે દેવો પ્રાણ જવાનો વખત આવશે, એ નિશ્ચિત નહિ હોવાથી દાસીઓ અને બેગમો હમ્મેશાં સત્તય જ રહેતી. દાસીઓએ ધાર્યું કે, બેગમસાહેબે પોતે આવીને તેઓને ઉઠાડી છે એટલે શું કરશે અને શું નહિ એવા ભયથી તેઓના ચહેરા નિસ્તેજ બની ગયા; પરંતુ જુલેખાને બેનતાં જ તેમને જરા ધીરજ આવી અને બોલી:—“ અરે ! કાણ જુલેખાંખીખી ? અમે તો બાણ્યું કે બુદ્ધ બેગમસાહેબા—”

જુલેખાં મૃદુસ્વરે બોલી:—“ નહિ—બાદશાહ અહીંથી ક્યારે ગયા ?”

દાસીઓએ પણ તેની જ માફક હલકા અવાજે જવાબ આપ્યો:—
“ તેની અમને બિલકુલ ખબર નથી. અમે તો સૂઈ ગઈ હતી—તેમણે અમને બોલાવી જ નથી, તો પછી ક્યારે ગયા તે કેમ કહી શકીએ ? ”

જુલેખાં મનમાં તે મનમાં વિચારવા લાગી:—“ અહા ! જુલેખાં ગીર આટલો બધો કાર્યતત્પર ક્યારથી થઈ ગયો ? ” પછી તે દાસીઓને ઉદ્દેશી કહેવા લાગી:—“ બાદશાહી બેગમે કાંઈ કહ્યું છે ? ”

એક દાસીએ જવાબ આપ્યો:-“ વચમાં અમે એક વખત ઉધમાંથી જાગત થઇ હતી. જોઇએ છીએ તો બેગમસાહેબા અમારી સામે ઉભેલાં હતાં ! તેમણે કહ્યું:-“ બાદશાહ જરા બહાર ગયા છે. જ્યાં સૂધી હું ઉઠું નહિ ત્યાં સૂધી ખ્યાન રાખજો કે મ્હને કોઇ ત્રાસ આપવાને આવે નહિ. ” તે વખતથી જ અત્રે અમે પહેરો ભીએ છીએ પણ સ્થવાર પડતાં જ જરા અમારી આંખ મળી ગઇ-”

ભુલેખાંએ કહ્યું:-“ ઠીક છે. હવે બરાબર સાવચાન રહેજો; હાંધી જશો નહિ. તેમ થશે તો કેરી શિક્ષા થશે તેની ખબર છે ? માત્ર બેગમસાહેબા ઉઠે ત્યારે મ્હને ખબર આપજો. ” એમ કહી પદરવ નહિ થયા દેતાં તે ત્યાંથી ચાલી ગઇ. જતાં જતાં તે વિચાર કરવા લાગી:-“ આવો વખત ફરી ફરીને હાથમાં આવશે કે નહિ તે તો શંકાસ્પદ જ છે. કાલે જે કાંઇ મ્હેં જાણું તે ઉપરથી મ્હારી તો ખાત્રી થઇ છે કે, અહીં દસ-બાર વર્ષ રહેવા છતાં પણ આ જનાનખાનાના ગુપ્ત મહેલો-બોર રસ્તાઓ વગેરે અનેક મહત્વનાં સ્થળોથી હું નદન અતાત જ રહી છું ! કદાચેતુ, બાદશાહ દૂરજહાનના મહેલમાંથી નીકળી કોઇ ગુપ્ત રસ્તે થઇ મોતી મસ્જિદના ભોંયરામાં તો આવ્યા નહિ હોય ? ગુપ્ત વેષમાં રહી મ્હારે હૃદય જાણવાનો પ્રયત્ન તો તેમણે કર્યો નહિ હોય ? નહિ-નહિ તેમ બનવું અસંભવિત છે. તેઓ ગમે તેવો વેષ ધારણ કરે-ફકીર બને ચા જોગી બને છતાં હું તો તેઓને ઓળખી શકું તેમ છું. વારૂ, તો પણ ખીજ એક શંકા પડતી વાત છે. તે જો બાદશાહ ન હોય તો પહેરેગીરોએ તેમને ઉભા કરી-જો માન બાદશાહ સિવાય ખીજ કોઇને આપવામાં આવતું નથી કે માન શા માટે આપ્યું ? ખરેખર, મ્હારી અક્ષર બહેર મારી ગઇ છે. હમણાં હું કોઈ જાતનો નિશ્ચય કરી શકું એમ નથી. ગઈ કાલે

રાતથી જે જે બનાવો જોયા—રહસ્યો દૃષ્ટિએ પડ્યાં તે બધાંને સ્વમ્-
વત્ જ માનવાં જોઇએ. શું આટલા બધા દિવસના શ્રમથી નિર્માણ
કરેલી મહારી ભવ્ય ઇમારત નૂરજહાનની એક પુંકથીજ નાશ પામશે ?
ભવિષ્યમાં શું બનશે તેની કોને ખબર છે ? કાંઈ નહિ. ગમે તેમ થાઓ.
જો તેવો કોઈ વખત આવશે, તો પત્ની તે વખતે નહને મદદ કરનાર
આ જમૈયો અને હળાહળ વિષની શીશી—”

કેટલાક વખત સૂધી જીલેખાંના નેત્રોમાંથી અગ્નિજ્વાળાઓ
છૂટવા લાગી, પરંતુ તે સાહસિક અને હિમ્મતવાન હોવાથી આત્મસંયમ
કરી એક રથજે ઉભી રહી અને બોલવા લાગી:—“ નૂરજહાન ઉઠે
છે એટલામાંજ કાર્ય સાધી લેવું જોઇએ. ” એમ કહી ઝડપથી પગલાં
ઉપાડતી તે મહેલના દરવાજા પાસે જઈને ઉભી રહી.

બેગમમહેલના દરવાજા સામેજ એક ન્હાનું ઘર આવેલું હતું.
અને તેમાં બેગમમહેલનો કર્તા—હર્તા બોળે મશરૂ રહેતો હતો.
મશરૂ ખરીદેલો ગુલામ હતો. આગ્રિસિનીયાનો તે બીમકાય કૃષ્ણ-
રંગી હતો. તે ગુલામ હતો તો પણ મોગલ જનાનામાં તેમજ
દરબારમાં તેને ઉચ્ચ દરજ્જાને યોગ્ય માનવામાં આવતો હતો. મશ-
રૂના કાડનું તથા અધિકારપદનું માન ઉમરાવો કરતાં પણ વિશેષ
માનવામાં આવતું હતું, કારણ કે, જનાનખાના માટે ખરયાનારા લાખો
રૂપિયાનો તે એકલો જ માપેક હતો. જનાનખાનાની સ્ત્રીઓને શું જો-
ઇએ છે અને શું નહિ તેની તપાસ મશરૂને જ કરવી પડતી હતી.
બેગમો અને દાસીઓને જે કાંઈ જોઇતું હોય તેની વરધી પહેલાં
તેને આપવામાં આવતી હતી, અને તે પ્રમાણે તે તેઓને દરેક જાતનો
માલ પૂરો પાડતો હતો. બાદશાહ તેના કાર્યમાં કોઈ દિવસ હાથ ધાલતો
નહિ. મશરૂ ઉત્તમ રાજનીતિજ્ઞ હતો અને મુત્સદ્દીપણથી બધાને

પોતાના હાથમાં રમાડી પોતાના કરી લેવામાં ધણો કાર્યક્રમ હોતો જનનાનખાનાની સંપત્તિનો તે રાજ હોતો. પાણીના પ્રવાહની માફક લાખો રૂપિયા તેના હાથમાં દરરોજ આવીને પડતા હતા. જગતની ઉત્તમોત્તમ સુન્દરીઓનો અને અખિલ સંપત્તિનો તે માલિક હોતો. એમ જો કહીએ તો તે કાંઈ અતિશયોકિત કરેલી કહેવાય નહિ. જનનાનખાનાની કાંઈ બેગમને કિંવા દાસીને પુરુષની ઇચ્છા થતી તો તરતજ મશરૂના ખાખામાં જવાહીરનો ઢગલો પડતો. તે ઢગલો તરફ જોતાં જ મશરૂ આંધળો લીંત બની જતો ! વધારે શું કહીએ ? કાડીને જેમ સાદર મળતાં આનંદ થાય છે, તે કરતાં પણ વિશેષ પ્રમથમાં દ્રવ્ય દષ્ટિએ પડતાં, તેના મનની સ્થિતિ થતી. તેની મરજી મુજબ તેના હાથ ભરાતાં જ ગમે તેવો પરપુરુષ જનનાનખાનામાં સ્ત્રીવેષમાં આવી એકાદ સુન્દરીના અવરામૃતનું પાન કરી જાય, તો તે તરફ ફર્લફજ કરતો. પે.તે નજરે નજર જોતો હોય તો પણ આંખ આડા કાન કરી જતો હોતો ! આવા કારણોને લઈને બાદશાહ કરતાં પણ મશરૂની સત્તા વિશેષ ચાલતી હતી. પુષ્પળ વિલાસી અમીર-ઉમરાવોના દ્રવ્યથી તેણી પેટીઓ મહોડા સૂધી ભરેલી હતી. વધારે શું કહીએ ? શાહખાદાઓ પણ કાંઈ કાંઈ વખત તેને લાંચ-રૂચત આપતા હતા; કારણ કે મશરૂની નવયૌવનાઓ સાથે તેમને વિલાસ ભોગવવાનો હોવાથી એવી વિલાસિનીઓને મશરૂ જનનાનખાનામાં દાખલ કરતો હોતો, અર્થાત્ મશરૂનાં નેત્રો આગળ હમેશાં અશરૂશીઓનો-જવાહીરોનો વરસાદ વર્ષાજ કરતો હોતો !

આવા વિખ્યાત અને જનનાનખાનાના રાજ મશરૂના એક ઉત્તમ કુંવારેલા દિવાનખાનામાં જુલેખાએ પ્રવેશ કર્યો. જનનાનખાનાની બેગમો માટે આવતી વિલાસની વસ્તુઓમાંની જે ઉત્તમ વસ્તુ

હોય તે તો મશરૂના દિવાનખાનામાં જ દાખલ થતી; તે ત્રિષે વધારે કહેવાની કાંઈ જરૂર નથી.

જુલેખાં દાખલ થઈ ત્યારે મશરૂર અડધાં ખુલ્લાં નેત્રાએ કિન-ખાપના એક તકીઆને અટલી સામે ટીંગાડેલી એક તસ્વીર તરફ જોતો જોતો હુકકા પીતો હતો. ગુલામના પાણીમાંથી નીકળતા સુગંધિ તમાકુના ધુમાડાથી આખું દિવાનખાનું મધુર સુવાસથી સુવાસિત થઈ ગયું હતું.

જુલેખાંને જોતાં જ મશરૂર પોતાની આંખો ખરાબર ઉઘાડી અને આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું:—“ જુલેખાં ! સહારના પહોરમાં આ સેવકને કાંઈ બાદ કરવો પડ્યો ? ”

જુલેખા તે બેઠો હતો તે ફરશના એક છેડે આગંતુકની માફક બેઠી અને બોલી:—“ રાજકીય કામને વેળા કવેળાની જરૂર છે ? ”

મશરૂર જાણતો હતો કે, જુલેખાં નૂરજહાનનો જમણો હાથ-હૃદય સર્વસ્વ—જે કહો તે તે હતી અને તેથી તે જુલેખાં તરફ મન-માંથી દ્વેષ રાખતો હતો; તો પણ બહારથી તો તેને પોતાનાથી ખતી શકે તેટલું માન આપવાને ચુકતો નહિ. જુલેખાંનું ઉપરોક્ત વાક્ય સાંભળતાં જ તે ઉઠીને બેઠો થયો અને હુકકાની નળી આજુએ મૂકી, પછી તે બોલ્યો:—“ ગુલામ હાજર છે. શો હુકમ છે ? ”

“ શાહજહો ક્યારે રવાના થયો, તેની તને ખબર છે ? ”

ઢોંગી મશરૂર એક પણ સૂધી જુલેખાંના ચહેરા તરફ તીક્ષ્ણ દષ્ટિથી જોયા પછી બોલ્યો:—“ કયો શાહજહો ? ”

જુલેખાંએ દઢ સ્વરે કહ્યું:—“ એક શાહજહો તો નહાસી ગયો છે—હું તો પરવેઝ માટે પૂછું છું.”

“આ પ્રશ્ન ફાણુ તમે પૂછો છો કે જોગમસાહેબા ?”

“હું શા માટે પૂછું ? નરજહાનના હુકમથી તને પૂછું છું.”

“ત્યારે, મ્હને તો એટલી ખબર છે કે, ગઇ કાલે રાત્રે તેઓ સ્હડાઇ ઉપર ગયા છે.”

“વારૂ, પણ કાલે તે કેટલીક સ્ત્રીઓને મહેલમાં લાવ્યા હતા, તે ક્યાંની છે ?”

“આ બધા સવાલો ફાણુ પૂછે છે ?”

“કેટલી વેળા કહું ?”

“શાહજહા તેઓને શહેરમાંથી લાવ્યા હતા.”

“તેઓ હમણાં ક્યાં છે ?”

“તેઓને પાઝી શહેરમાં મોકલાવી દીધી.”

જુલેખાં પાસે પડેલા હુકાની નગી પોતાના હાથમાં લઇ તેને નચાવતી નચાવતી કિંચિત્ હાસ્ય કરી બોલી:—“મશરૂર ! મહારી પોતાની એક પ્રશ્ન પૂછવાની ઇચ્છા છે.”

“પૂછો. જે પૂછવું હોય તે પૂછો. મહારાથી બની શકે તેટલો ખુલાસેવાર પ્રત્યુત્તર હું આપીશ.”

“ગઇ કાલે રાત્રે જોગમસાહેબાના કામ માટે હું બહાર ગઇ હતી, તેની તો તને ખબર છે ને ?”

“પણ મ્હેં કાંઇ તમને જતાં જોયાં નહોતાં !” એમ કહી મશરૂર સહજ હસ્યો. જુલેખાંની દૃષ્ટિ આ વખતે તેના મ્હેરાપર બરાબર ચોંટી હતી; પરંતુ તેના ભયંકર કૃષ્ણવર્ણમાં કાંઇ પણ પરિવર્તન થતું તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. તો પણ જુલેખાં તો વધારે સંશય—અસ્ત થઇ. ગઇ કાલે રાત્રે બનેલા દરેક બનાવની તેને ખબર હોવી

જોઈએ એમ તેણે માન્યું. તેણે શાંત અવાજે કહ્યું:—“ તું તે વખતે દરવાજા પર નહોતો, અને જોયો હતા, તેઓએ મ્હારા તરફ ખરાબર ધ્યાન આપ્યું નહોતું.”

મશરૂરે કહ્યું—“ હશે.”

“ હું પાછી ફરી ત્યારે ઘણી રાત થઈ હતી, તેની તને ખબર છે; પરંતુ મશરૂર ! બાદશાહ મહેલમાંથી ક્યારે ગયા તેની તને ખબર છે ? હું તો મોડી આવી એટલે મ્હને ખબર નથી. માત્ર એ એક જ ખાનગી મ્હારો પ્રશ્ન તને પૂછવાનો છે.”

મશરૂરે કહ્યું:—“ બાદશાહ અહીંથી ક્યારે ગયા, તે જ તમે જાણવા માગો છો ? કહેવાને હું ઘણો જ દિલગીર છું કે, બાદશાહ સલામત કાલે રાત્રે જનાનખાનામાં આવ્યાજ નથી. શાહજહાને લ્હ-ઝાઇ પર મોકલવાનો ધાંધલને લીધે તેમજ કેટલાંક રાજદ્વારી કામોમાં ગુંથાઇ રહેવાને લીધે તેમને અહીં આવવાની પુરસદ જ મળી નથી.”

આ તદ્દન નવી તેમજ લગભગ ખરી ખાતમી સાંભળી જીલ્લેખાં ઘણીજ વિસ્મિત થઇ. જો કે તે ઘણીજ આશ્ચર્યચકિત બની ગઇ હતી; તો પણ તેણે પોતાના અસીમ બળથી આત્મસંયમન કરી પોતાની શાંત મુદ્રામાં જરા પણ ફેરફાર થવા દીધો નહિ. “વારૂ, ઠીક છે.” એટલા શબ્દો બોલી તેણે ત્યાંથી જવાની મશરૂર પાસે રજા માગી. તેની આખી જીંદગીમાં આવી બીજણું રહસ્યજાળનો તેને આજ સુધીમાં અનુભવ થયો નહોતો. જતાં જતાં તે વિચારના વમળમાં ગોથાં ખાવા લાગી:—“ ત્યારે શું મ્હારી પોતાની દાસીઓએ તેમજ વર-જહાનની બન્ને દાસીઓએ કહ્યું, તે ખોટું હોવું જોઇએ ? ! મ્હારી સાથે આમ દગાબાજી કરવામાં તેઓનો શો હેતુ હોવો જોઇએ ? ”

તે આમ વિચાર કરતી હતી એટલામાં એકાએક તેને એક વાત યાદ આવી ગઈ. તેના શરીરના લોહીનું પાણી થઈ ગયું—પૃથ્વી દિધા થઈ તેનો આસ કરી જતી હોય એમ તેને જણાયું !!

પ્રકરણ ૧૧ મું

પ્રાણદંડ.

જીલેખાંની જગ્યાએ અત્યારે કાંઈ બીજી સ્ત્રી હોત, તો તેણે શું કર્યું હોત; શું નહિ એ કહી શકાય તેમ નથી. જીલેખાંનો ચહેરો નિસ્તેજ અને વિચારમય બની ગયો હતો; છતાં આ વખતે જો તે ધૈર્યથી ડગી જશે તો પોતાની અત્યાર સુધીની જીંદગીનું લક્ષ્યમિન્દુ નાશ પામશે એમ ધારી તેણે જેમ તેમ પોતાના મુખક્રમણને પ્રવૃત્તિ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. આસ્તે આસ્તે તે પોતાના ઓરડામાં આવી. ગઈ રાત્રે તેણે મિલકતુલ ઉંઘ લીધી નહોતી, તેમજ જૂદી જૂદી જાતના વિચારોથી તેનું મન અસ્વસ્થ બની ગયું હતું. બેગમ ઉંઘતી હોય ચા જાગતી હોય—પોતાને ઓલાવવા માટે મોકલશે નહિ, એમ વિચાર કરી તે મિજાનામાં પડી અને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકી સ્વગત બોલવા લાગી:—“એક અવ્યક્ત પરંતુ ભયંકર કાળમેઘથી હું ઘેરાઈ હોઉં એમ જણાય છે. મરણથી હું ડરતી નથી. જીવીને પણ મ્હારે હવે શું કરવાનું છે ? તો પણ હજી સુધી મરવાનો વખત આવ્યો નથી. હમણાં જ હું મરી જાઉં તો પછી આટલા વર્ષોની કઠિન તપશ્ચારોનું

ફળ શું? નિરાધારનો આધાર ઇશ્વર છે. જેની તેની મરણ. તે જેમ શુદ્ધિ આપશે તેમ વર્તીશ. ”

જુલેખાને ક્યારે ઉઘ આવી, તેની તેને ખબર પડી નહિ. નિદ્રા-વસ્થામાં તેણે એક મહા બચકારક સ્વપ્ન જોયું. સ્વપ્નનું વર્ણન તેનાથી થઈ શકે તેમ નહોતું. તેનું આખું શરીર ધામથી ભીંજાયેલું. એકાએક અસ્પષ્ટ ખૂંસ પાડી તે જાગ્રત થઈ ગઈ. આંખ ઉઘાડી જુએ છે, તો દૂરજહાનની એક દાસી તેને બોલાવતી બિછાના પાસે ઉભી હતી.

જુલેખાં ચમકી અને એકદમ ઉઠીને બેઠી થઈ. હજી પછી તે જાનક સ્વપ્ન તેનાં નેત્રો સામે તરતું હતું અને તેથી તેના શરીર-નું લોહી ઠંડુ પડી જતું હતું. તેની જગ્યાએ કોઈ ખીજ સ્ત્રી હોત તો તેને સન્નિપાત થઈ ગયો હોત; પરંતુ જુલેખાંએ એક ક્ષણાર્ધમાં આત્મસંયમન કરી દાસી તરફ જોઈ કહ્યું:—“ રાતે બરાબર ઉઘ નહિ આવવાથી હમણાં સહજ સૂઈ ગઈ હતી. બહો વખત થઈ ગયો છે નહિ ? ”

દાસીએ કહ્યું:—“ બહુ મોડું થઈ ગયું છે. બપોર થઈ ગયા છે. બેગમસાહેબ હમણાં ને હમણાં તમને શીશમહેલમાં બોલાવે છે. ”

જુલેખાં સહજ વસ્મિત થઈ બોલી:—“ ક્યાં, શીશમહેલમાં ? ”

“ હા, ક્રોધાવેશમાં આવી હમણાં તેઓ ત્યાં જ ગયાં છે. ”

“ ખીજું કોઈ ત્યાં છે કે ? ”

“ કોઈ નથી. માત્ર તમને એકલાંને જ બોલાવ્યાં છે. ”

“ આ હું જાઉં છું. ” એમ કહી જુલેખાં તરતજ બિછાનામાંથી ઉઠી અને ઘોડા વખતમાં જ મોડું વગેરે ધોઈ, મનના વિચારો મનમાં દાખી મૂકી, તેણે દાસીને જવાતું કહ્યું. ત્યાર પછી એક નાની પેટી

ઉઘાડી કામળના એક નાના દુકડાપર બે ચાર લીટીઓ લખી તેણે પોતાની વૃદ્ધ દાસીને બોલાવી. દાસી આવતાં જ તેણે મૃદુ સ્વરે કહ્યું:—“ દયામણી ! તું મ્હારી વિશ્વાસુ અને જુની દાસી છે. મ્હારા-પર ત્હારો અત્યંત પ્રેમ હોવાને લીધે જ તું આટલે બધે દૂર આવ્યા મુસલમાની પ્રદેશમાં મ્હારી સાથે આવી છે. મ્હને જણાય છે કે, મ્હારે અહીંનું કામ હવે પૂરું થયું છે. કદાચિત્ હું પાછી પણ ન આવું ! બે સાંજ સુધીમાં પાછી ન ફરું, તો આ પેટીમાં જે કાંઈ છે તે બધું લઈ આજે જ અહીંથી પલાયન કરી જજો અને રત્નેશ્વર પુર સિક્કીમાં જજો. પેટીમાં જે કાંઈ છે, તેમાંથી અર્ધું દુલાલીને આપજો—અર્ધું તું રાખજો. તેથી તમે બન્ને જણીઓ દેશમાં જઈને રાજાની માફક સુખચેનથી રહી શકશો. ”

દયામણીએ કહ્યું:—“ હું તો વૃદ્ધા છું. આજને આજ મ્હારાથી રત્નેશ્વર પુર સિક્કી ક્યાંથી પહોંચી શકાશે ? ”

જુલેખાં બોલી:—“ શહેરમાં ચોકની અંદર ગંગી પાનવાળીનાં દુકાન છે; તેને મળજો એટલે તને તે રત્નેશ્વર પુર સિક્કી મોકલી આપવાનો બંદોબસ્ત કરશે. ”

“ ત્યાં કોની પાસે જઈ ? ”

“ દુલાલી ત્યાં છે. તેને તું મળાશ એટલે તે તને દેશમાં લઈ જશે. ”

“ અને-તમે ? ”

જુલેખાં વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય કરતાં બોલી:—“ ઇશ્વર મ્હને કાલનો દિવસ દેખાડશે કે નહિ એ શંકા પડતું જ છે ! ”

દયામણી એકાએક બોલી ઉઠી:—“ શું-તમે શું કહો છો ? ”

“ચુપ. ભીંતને પણ કાન હોય છે. જેમ કહ્યું છે તેમ કર. કરીશ નહિ. થોડા વખત પછી હું પણ તને મળીશ.”

“વાર, પણ પેટીમાંનો સામાન લઈ મશરૂર મ્હને અહીંથી બહાર નીકળવા નહિ દે તો ?”

“હા, તહે ઠીક. યાદ કર્યું.” એમ કહી ચિન્તિત લાવે જુલેખાં ઓરડીની અંદર ફરવા લાગી. કેટલાક વખત સૂધી વિચાર કર્યા પછી તે એકએક ઉભી રહી અને બોલી:—“તું હમણું જ અહીંથી રવાના થા. દિવસના વખતે કોઈ તને અટકાવશે નહિ અને આ કાગળ મશરૂરને આપજો.” એમ કહી તરતજ તેણે એક ચીઠ્ઠી લખી આપી. ચીઠ્ઠીમાં નીચે પ્રમાણે હકીકત હતી.

“ખાંસાહેબ મશરૂર, એગમસાહેબાના હુકમથી મ્હારી ઘસી દેશમાં જાય છે, માટે તેની ચીજ વસ્તુઓ લઈને તેને અહીંથી જવા દેજો. એજ ” જુલેખાં.

ત્યાર પછી પહેલાં તેણે જે એક કાગળની ચીઠ્ઠી લખી રાખી હતી તે દયામણીને આપી અને કહ્યું:—“જો, ઘણી જ હોશિયાર રહેજો. એક પણ કાગળ દુકાની સિવાય ખીજ કોઈને આપીશ નહિ. જેવો વખત આવે તેની રીતે વર્તજો. લે, આ પેટીની ચાવી છે, તે લઈ હમણાં ને હમણાં અહીંથી ચાલી જા. એક ક્ષણ માત્રનો પણ વિલંબ કરતી નહિ. કારણ કે, જો તેમ કરીશ તો તું અહીંથી છુટી શકીશ કે નહિ એ શંકા પડતું જ છે ! માટે જા, જલ્દી જા, અને મ્હારી સૂચના મુજબ દરેક કાર્ય કરજો. જો, ઘસી મ્હને પાછી ફરીથી બોલાવવા આવે છે !”

જુલેખાં તરતજ ત્વરિતગતિથી ચોતાના ઓરડામાંથી બહાર

નીકળી અને સામેથી આવતી દાસીને કહ્યું;—“ ત્યારે બીજો ફેરો ખા-
વાની જરૂર નહોતી ! હું હમણાં જ બેગમસાહેબા પાસે આવતી હતી ! ”

દાસીએ કહ્યું;—“ હું શું કરું ? તેમણે મ્હને ફરીથી બોલાવવા
મોકલી એટલે આવવું પડ્યું. ”

જુલેખાં એક પણ શબ્દ નહિ બોલતાં દયામળીને આંખની
ધસારત કરી શિશમહેલ તરફ જવા લાગી.

તેના જીવનનો આ બીજો મહત્વનો દિવસ હતો. તે એક દિવસ
કે જે દિવસે વર્દમાનપૂરમાં રક્તગંગા વહી રહી હતી—પોતે ધર્મબ્રજ
અને જાતિબ્રજ થઇ હતી—ઇશ્વર તુલ્ય સ્વામીનું મૃત્યુ થયું હતું અને
પ્રાણ સમાન કન્યા તથા સ્નેહમય સસરા ગુમ થઇ ગયાં હતાં—તે
દિવસ અને આજનો દિવસ તેની જીંદગીમાં અવર્ણનીય હતો—આજે
પણ તે જીવનમૃત્યુ વચ્ચે ઝેલાં ખાતી હતી.

કેટલીક પળો સૂધી જુલેખાંનો રહેરો ફિક્કો પડી ગયો—તેનું
હૃદય ધબકવા લાગ્યું; પરંતુ તે થોડો વખત જ રહ્યું. તે પ્રશાંત મને
ગંભીરતાથી શિશમહેલમાં જવા લાગી.

સુન્દર સુસન્નિજત એક પછી એક ઓરડાઓ તેમજ દિવાન-
ખાનાંઓ પસાર કરતી કરતી તે આગળ વધવા લાગી. ત્યાંની વિલા-
સિતાનું વર્ણન કરવું શક્ય નથી. કારણ કે મોગલ જનનાનામાં જગત્તી
એક પણ વિલાસી વસ્તુ આવ્યા વગર રહેતી નહિ. સેંકડો બિલોરી
ઝુમ્મરો અને દિવાઓ ટીંગાતા હતા અને તે દરેકને એકથી બીજા
દિવાને સાંધતી ફૂલની માળાઓ લટકતી હતી. દિવાઓ અત્યારે બગતા
નહોતા તેથી જ્યાં ત્યાં અર્ધ અંધકાર છવાઇ રહ્યો હતો. આ અસ્પષ્ટ
પ્રકાશ જુલેખાંના હૃદયને કંપિત તથા લયભીત કરતો હતો.

પહેલાં તો જુલેખાંના જોવામાં કાંઇ આવ્યું નહિ. થોડા વખત
પછી મહેલના મધ્ય ભાગના દિવાનખાનામાં અર્ધશાયિતાવસ્થામાં

મખમલના તકીયાને અટલીને નૂરજહાનને પડેલી તેણે જોઈ. જુલેખાં-
ને આવેલી જોતાં જ નૂરજહાન ઉઠીને બેઠી થઈ.

જુલેખાં નૂરજહાન પાસે આવી કાંઈ બોલવા જતી હતી, પરંતુ
બોલી નહિ. માત્ર સ્નિગ્ધ દષ્ટિથી તેણે નૂરજહાનના તરફ જોયું
અને તેને જણાવ્યું કે, બેગમસાહેબાના મ્હોડાપર આજે પ્રાણવિમો-
હન ચિરહાસ્ય નથી—આજે તેના ચહેરા ગંભીર બની ગયો હતો.
જુલેખાંએ જે કલ્પના કરી હતી, તેજ ખરી ઠરી. આજે તેના જીવન
મરણનું સંધિસ્થાન નિશ્ચિત થયેલું તેને જણાયું.

નૂરજહાન બોલવા લાગી:—“ જુલેખાં, નિષ્કારણ બોલવાવાળી
હું નથી, એ તું સારી પેઠે જાણે છે. આજ લગલગ દસ વર્ષ થયાં
તને હું સગી બહેનના માફક ચાહું છું. ત્હારાપર પ્રેમ ધરાવતી આવી
છું અને વિશ્વાસ રાખ્યો છે—”

“ બેગમસાહેબા ! ” એમ દીનવાણીથી બોલી જુલેખાં નૂરજહાન-
ના પગ પાસે બેસવા જતી હતી એટલામાં નૂરજહાને તેને હાથની
કંશારત કરી દૂર ઉભી રહેવાની આજ્ઞા કરી. જુલેખાં કાષ્ટપ્રતિભાની
માફક જડવત્ ઉભી રહી.

નૂરજહાને પોતાનું લાપણુ આગળ ચલાવ્યું:—“ પરંતુ હવે મ્હને
જણાય છે કે, આજ સૂધી મ્હેં મ્હારી મૂર્ખાઈથી કાળી નાગણને
દૂધ પાધને ઉછેરી છે અને—”

જુલેખાં કાંઈ બોલવા જતી હતી. પરંતુ નૂરજહાને તેને તેમ
કરતાં અટકાવી. તે આગળ બોલવા લાગી:—“ મોગલ સામ્રાજ્યનો
નાશ કરવા માટે તું ગુપ્ત કારસ્તાનો કર્યે જાય છે—મોગલોને પદબ્રજ
કરી હુખ્મતખાન અને બીમસિંહની મદદથી ઉદયપુરના રાણા કર્ણ-
સિંહને દિલ્લીના તખ્તપર બેસાડવાના પ્રયત્નો કર્યા કરે છે—તે માટે જ
દિવસ અને રાત્રિ પડયંબમાં તું લુખ્મ—”

જુલેખાંએ પાછો બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેણે કહ્યું:—“ બેગમ સાહેબા !—”

પરંતુ નૂરજહાને તેને આગળ બોલવા દીધી નહિ. તે ગર્જના કરી બોલી ઉઠી:—“ યુવ રહે—પરવેઝ અને ખુરમને મારી નાખવાને માટે તહે કારસ્થાન રચ્યું છે, અને તહારા કારસ્થાનનો એક તો ભોગ થઈ ગયો હોય એમ જણાય છે, કારણ કે તેનો હજી સૂધી પતો કિંવા સમાચાર મળતા જ નથી ! અને પરવેઝ—કે જે રાજદ્રોહીઓની ખરાબર ખબર લેવા ગયો છે, તે પણ સહિસલામત પાછો આવશે કે નહિ, તેની પણ શંકા જ છે ! ”

જુલેખાં બોલી:—“ બેગમસાહેબા ! આપ આ શું કહો છો ? બધું બનાવટી—આપના કાંઈએ કાન લાંબેર્યાં હોય એમ જણાય છે ! ”

નૂરજહાને કહ્યું:—“ નહિ, તેમ અને જ નહિ. બધી વાત ખરી છે. આ તહારી વિશ્વાસઘાતકતા—અકૃતજ્ઞતાની વાત ઘણા દિવસ થયાં મહેં સાંભળી છે; પરંતુ તે વાત આટલા દિવસ સૂધી મહેં માની નહોતી. તને મહેં ચાહી—તારા પર સગી બહેન જેવો પ્રેમ ધરાવ્યો—હજી પણ ધરાવું છું; છતાં હવે તહારા પર વિશ્વાસ રાખી શકતી નથી ! ”

જુલેખાં અતિ વિસ્મિત સ્વરે બોલી:—“ બેગમસાહેબા ! આપ નકામો સંશય ધરાવો છો. શું આજ સૂધીમાં તમે મહારે વર્તન એવું બોલ્યું છે ? ”

નૂરજહાને કહ્યું:—“ નહિ. તેમ બોલ્યું નથી, અને તેટલા માટેજ તહારી પ્રશંસા કરું છું—તહે નૂરજહાનની આંખમાં ધૂળ નાખી છે ! ”

“ પણ, આવા ગૂઢ રાજનૈતિક પ્રપંચમાં હું શા માટે સામેત્ર થાઉં ? મહારો તેમાં કયો સ્વાર્થ સમાયેલો છે ? ”

નૂરજહાન અતિ ગંભીર સ્વરે બોલી:—“ સ્વાર્થ ? હા—હા, હમણાં—મહેને તહારા સ્વાર્થની ખબર પડી છે. તહારી પુત્રી મરી ગઈ

નથી—ત્હારા સસરાએ તેને કર્ણસિંહ સાથે પરણાવી છે—ત્હારી પોતાની ઇચ્છા દિલ્લીશ્વરીની માતા થવાની છે અને તેથી વર્ધમાનપુરના દિવસે યાદ રાખી તું ત્હારા વૈરનો બદલો લેવાની ઇચ્છા રાખે છે.”

જુલેખાએ મૃદુ હાસ્ય કરી કહ્યું:—“બેગમસાહેબા ! મરવાથી હું ડરતી નથી. બચીને પણ મ્હારે આ જગતમાં શું કરવાનું છે ? તમે મ્હને ચાહી ન હોત—મ્હારા તરફ પ્રેમભાવ દર્શાવ્યો ન હોત તો જે દિવસે પતિ અને કન્યાથી હું વિખૂટી પડી, તે જ દિવસે ગંગામાં પડી મ્હેં મ્હારા પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો હોત. આપના પ્રેમને લીધેજ હું અત્યાર સુધી બચી શકી છું. આપના મ્હારા તરફના સ્નેહને લીધેજ મ્હારા હજારો શત્રુઓ—”

જુલેખાં વધારે બોલી શકી નહિ. તે રડી પડી, પરંતુ દૂરજહાન તેથી વિચલિત થઈ નહિ. જુલેખાં એક નિમિષ માત્રમાં આત્મસંયમ કરી બોલવા લાગી:—“બેગમસાહેબા ! મ્હારા શત્રુઓએ આપેલી ખોટી ખાતમીપર વિશ્વાસ રાખી—”

દૂરજહાન ગંભીરભાવે બોલી:—“ખોટી ખાતમી ? તું જૂલે છે આ બધી વાતોના પ્રમાણો મળી ગયાં છે !”

જુલેખાં હતાશ બની જઈ બોલી:—“ત્યારે હવે મ્હારા બચાવમાં હું જે કંઈ કહીશ, તે વ્યર્થ જ જશે. કહો—કહો—બેગમસાહેબા ! આ લૌંડીને માટે કંઈ શિક્ષા નક્કી કરવામાં આવી છે ?”

દૂરજહાન દાંત કચકચાવી બોલી:—“આવા કૃતદ્વિતાના કામ માટે જે શિક્ષા થાય છે—તેજ શિક્ષા તને કરવામાં આવશે. તને મ્હોતની શિક્ષા કરવામાં આવી છે !”

“ધણી જ ભયંકર શિક્ષા !” એમ કહી દૂરજહાનના પગ આગળ જુલેખાં ઢગલો થઈ ઢળી પડી !

પ્રકરણ ૧૨ મું

આત્મહત્યા.

જુલેખાંએ આ વખતે પોતાની પછવાડેથી કાંઈ અવાજ આવતો સાંભળ્યો. તેણે પાછું પાછળ તો એ સ્ત્રીમકાય જણાદો હાથમાં ઝમઝમતી તલવારો લઈને ખારણાની બહાર ઉભા હતા. થોડા વખત પછી તેઓ જ નિર્ભયતાથી જુલેખાંનો વધ કરવાના હતા.

જુલેખાંના શરીરમાંના લોહીનું પાણી થઈ ગયું—તેનો હૃદય પંડ પાપાણુમય બની ગયો. તેની જગ્યાએ અત્યારે બીજી કોઈ સ્ત્રી હોત, તો ક્યારનીએ મુર્છા પામી જમીન ઉપર ઢળી પડી હોત; પરંતુ જુલેખાં તેવી નહોતી. અવિચલિત બાવે દૂરજહાન તરફ જોતી તે કહેવા લાગી:—“બેગમસાહેબા ! જણાદો પાસે મ્હારો વધ કરવાવામાં શું ફાયદો છે ? આપના પ્રેમને હું અપાત્ર ઠરી, તો પછી જીવીને મ્હારે શું કરવાનું છે ? મ્હને ઝેર લાવી આપો—તે ખાઈ હું આપની સમક્ષ જ મરી જવા ઇચ્છું છું.”

દૂરજહાને તેને ખિલકુલ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ તેથી આ વખતે પોતાને જે કાંઈ કહેવું હોય તે કહેવા માટે અનુકૂળ જણાવાથી તે આગળ બોલવા લાગી:—“જયારે આપ મ્હારા શત્રુઓની ખોટી વાતોમાં વિશ્વાસ રાખી મ્હારી કોઈ વાત—”

દૂરજહાને ક્રોધાવેશમાં આવી પગ પછાડી ખૂમ પાડી:—“જણાદ !”

દૂરજહાનનો શબ્દ સાંભળતાં જ બન્ને જણાદો ત્યાં હાજર થયા; પરંતુ તેઓના તરફ જુલેખાંએ એવા તો ભાવપૂર્ણ દૃષ્ટિપાત્રથી જોયું કે તેઓ જુલેખાંની પાસે આવતાં જ થંભી ગયા. તરત જ જુલેખાં

નૂરજહાનના પગમાં પડી અને તે પકડી લઈ દીનવાણીથી બોલી:—

“બેગમસાહેબા—બેગમસાહેબા ! હજી પણ આ આપના પ્રિય અને નિમકહલાલ દાસીની વાતમાં વિશ્વાસ લાવી—”

નૂરજહાને તેને વધારે બોલવા દીધી નહિ. તેણે ગુસ્સાથી કહ્યું:—

“આજ દસ વર્ષ થયાં ત્હારામાં વિશ્વાસ ધરાવતી આવી છું—હવે તેમ બને તેવું નથી. ત્હારા માટેના દરેક ખાત્રી લાયક પુરાવાઓ મળી ચૂક્યા છે !”

એટલું સાંભળતાં જ બુલેખાંએ પોતાની છાતીમાં સંતાડેલો તીક્ષ્ણ ધારવાળો એક જમૈયો બહાર કહાડ્યો અને તેને જમણા હાથમાં ધરીને કહ્યું:—“નૂરજહાન ! તું યાદ રાખજ કે, ત્હારું કોઈ રક્ષણ કરે તે પહેલાં જ આ જમૈયાથી ત્હારો ગ્રાણ લેવાની મ્હારામાં શક્તિ છે, પરંતુ તેમ કરવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી—હું પોતે જ મરીશ—” એમ કહી બુલેખાંએ હાથમાંનો જમૈયો દૂર ફેંકી દીધો અને ઝેરની ગોળી પોતાના મોઢામાં નાખતાં કહ્યું:—“બેગમસાહેબા ! આપના અને મ્હારા આટલા દિવસના સંબંધમાં મ્હેં કોઈ દિવસ પણ આપના તરફ પ્રેમ ભાવ દર્શાવ્યો હોય—આપે પણ મ્હને ખરા મનથી ચાહી હોય—તો આ દાસીના દેહને કોઈ હિન્દુને સોંપી દઈ અગ્નિદાહ કરાવશો—કબરવાસી કરશો નહિ.”

બુલેખાંએ ઉપરોક્ત વાત એટલી તો જલ્દી કહી કે નૂરજહાન તેનો સંપૂર્ણ ભાવાર્થ સમજી શકી નહિ. વિસ્ફારિત નેત્રાથી તે બુલેખાંના ચહેરા તરફ જોવા લાગી. એકાએક બુલેખાં જમીન ઉપર ખેસી ગઈ અને વિચ્છિન્ન લતાની માફક ઢળી પડી ! વિસ્મયતાથી—ભયથી નૂરજહાનનું મુખ વિવર્ણ થઈ ગયું—તે એકદમ ઉઠીને ઉભી થઈ ગઈ.

બુલેખાં કાજી પ્રતિમાના માફક નૂરજહાનના પગ આગળ પડી

હતી. તેનાં ચક્ષુ ઉન્નિભલિત હતાં; પરંતુ તે પલક ભારતાં નહોતાં—તેમાં તે જ નહોતું—જીવનશક્તિ પણ નહોતી ! માત્ર થોડા વખતમાં જ તેનું આખું શરીર ઠંડુગાર પડી ગયું હતું.

નૂરજહાન વિસ્મિત અને સ્તંભિત બની જઈ જડદેહવાળી જુલેખાંના મૃતદેહ સામે જોતી ઉભી હતી. તેનાં નેત્રો ખુલ્લાં હતાં; પરંતુ તેનામાં ખોલવાની તાકાત નહોતી—તેનો કંઈ ભરાઈ આવ્યો હતો.

કેટલાક વખત પછી તે એકાએક શુદ્ધિમાં આવી. જુલેખાંના મૃતદેહ પાસે એકદમ ખેસી ગઈ. બન્ને હાથથી તેનું માથું ઉચકી તેણે પોતાના ખોળામાં મૂક્યું. તેના કપાળે તથા છાતીએ હાથ મૂકી તે ગરમ છે કે નહિ, તે તેણે તપાસ્યું; પરંતુ હવે તપાસવાનું નકામું હતું. કારણ કે, જુલેખાંના મ્હોડાપર મૃત્યુની છાયા સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવતી હતી. તેની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. આસ્તે આસ્તે તેણે જુલેખાંના માથાને પોતાના ખોળામાંથી નીચે જમીનપર મૂક્યું. પંજી ઉઠીને ઉભી થઈ અને બન્ને જણાદોને આજ્ઞા કરતાં તેણે કહ્યું:—“ જાઓ, તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ અને મશરૂરને એકકમ અહીં મોકલાવી દો.”

બન્ને જણાદો આરણ્યમાંથી બહાર ગયા કે તરત જ નૂરજહાન આસ્તે આસ્તે મસનદપર જઈને બેઠી. તેનું ત્રિલોકમોહન કમનીય વદનમંડળ વિષણુતાથી પૂર્ણ છવાઈ ગયું. નૂરજહાનના મ્હોરાપર આવેલ વિષણુભવ ક્યારેય જોવામાં આવ્યો નહોતો. બધા જાણતા હતા કે, નૂરજહાનનું હૃદય કઠણ પથર જેવું છે—તેમાં સ્નેહ કિંવા મમતા જેવું કંઈ નથી; પરંતુ આજની સ્થિતિ કાંઈક જૂદીજ હતી.

આજે તેને કાંઈએ જોઈ હોત તો તે ખાત્રીપૂર્વક કહી શકત કે આજે તે યથાર્થ દુઃખિત—સંતપ્ત—વિમર્ષ જણાઈ આવતી હતી !

તેનાથી ફરીથી જીલેખાંના મૃતદેહ તરફ જોઈ શકાયું નહિ. ખીછા બાજુ મ્હોડું ફેરવી તે બેસી રહી. અત્યારે કોઈએ જોઈ હોત તો તે કહી શકત કે, તે બાલ્યજ્ઞાનશૂન્ય બની ગઈ છે ! ”

મશરૂના પગનો અવાજ સાંભળતાં જ નૂરજહાને પછવાડે બંધું. મશરૂને જમીન સૂધી વાંકા વળી સંશયિત અંતઃકરણે જીલેખાં તરફ એક દષ્ટિપાત્ કરી કુર્નિસ અગળવી. નૂરજહાનના મ્હેરાપરની વિપ-લ્લુતા તે કળી ગયો; પરંતુ તે વિષેનો કિંચિત્ માત્ર ભાવ તેણે પોતાના મ્હોડા ઉપર જાણવા દીધો નહિ. અટલ-અચલ ભાવે યાંત્રિક પુતળાની માફક તે ઉભો રહ્યો. ત્યાર પછી ધીરે ધીરે નૂરજહાનની નજીકમાં આવી બોલ્યો:—“ બેગમસાહેબા ! ગુલામ આપની ખીદમતમાં હાજર છે ! ”

નૂરજહાને ધીમા અવાજે કહ્યું:—“ મશરૂ, જીલેખાં એકાએક ગુજરી ગઈ છે ! ”

મશરૂ સહજ મનમાં હસીને બોલ્યો:—“ હા, તેમજ બંધામાં આવે છે અને નજરોનજર દેખાય છે; પરંતુ આમાં કાંઈક ભેદ સમા-યેલો હોવો જોઈએ એમ હું ધારું છું. કારણ કે તેની દાસી હમણાં જ મ્હારી રજા લઈ, પોતાનો સર સામાન લઈ બેગમમહાલ છોડી પોતાના દેશમાં આવી ગઈ છે. હું ધારું છું કે, પોતે મરી જશે એવી જીલેખાંને પહેલેથી જ ખબર હોવી જોઈએ.”

ત્યાર પછી તે સ્પષ્ટપણે ખુદા અવાજે કહેવા લાગ્યો:—“ હુકમ હોય તો હું તેને ખૂનાગારમાં દાટી આવું. ? ”

બેગમમહાલમાં—જનાનખાનામાં ગુપ્તહત્યાનો અભાવ નહોતો. આ બધા મૃતદેહોને એક ઠેકાણે દાટવામાં આવતા હતા અને તે સ્થળે હજારો ખાંડી ચૂનો પૂરવામાં આવતો હતો. અર્થાત્ આ બધા મૃત-

દેહોને ચૂનાના અંદર દાટી દેવાથી દુર્ગંધ આવતી નહોતી અને ચૂના સાથે તેમનો પણ દસ બાર દિવસમાં ચૂનો થઇ જતો હતો. જનનાન-ખાનામાં આ સ્થાન ખૂનાગાર તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું. જે દેહોને ખૂના-ગારમાં દાટવામાં આવતા હતા તે લોકો હમેશને માટે આ ફાની દુનિયા છોડી આત્મા જતા હતા—તેમનું નામ નિશાન પણ કાઢને જણાતું નહિ !

કેટલાક વખત સૂધી નૂરજહાન શાંત વિચારમગ્ન રહેવા પછી બોલી:—“ નહિ—તેને કબરમાં દાટવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી. કાઢ હિન્દુને સોંપી યથાવિધિ તેનો દહનવિધિ કરાવવાની મ્હારી ઇચ્છા છે.”

મશરરે કહ્યું:—“ જેવો હુકમ. કહો તો કાઢ ઉત્તમ બ્રાહ્મણને બોલાવી તે વિધેનો અંદોષસ્ત કરી દઉં.”

નૂરજહાન પાછી કેટલાક વખત સૂધી ચિંતામગ્ન રહી પછી મૃદુ-સ્વરે બોલી:—“ નહિ—નહિ. જુલેખાં મરી ગઇ છે—એ વાત તેથી ગુમ રહી શકશે નહિ—”

મશરરે વિનિત સ્વરે બોલ્યો:—“ જુલેખાંને જનનાનખાનાના તો શું પણ આખા કિલ્લાના લોકો ઓળખે છે—તેઓ તેને નહિ જુએ તો તેમને સંશય આવશે અને તેની શોધાશોધ કરી મૂકશે.”

નૂરજહાને કહ્યું:—“ તે મરી ગઈ છે, તે વિધે તું—હું અને બે જણાદ સિવાય બીજા કાઢ જાણતું નથી, અને હું તને ફરમાવું છું કે, આ બેદ ખુલ્લો પડવો જોઈએ નહિ.”

“ જ્યાં સૂધી મ્હારા દેહમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સૂધી તો તેમ બનશે નહિ.

“ જો, બધાઓને હું એમ કહેવાની છું કે, કેટલાંક ખાનગી કામો માટે મ્હેં દિલ્લી મોકલાવી છે.”

“ પરંતુ આપ તો કહો છો કે, આનો અગ્નિદાહ હિન્દુદ્વારા હિન્દુ રીવાજ મુજબ થવો જોઈએ—”

નૂરજહાને ક્રોધાવેશમાં બ્રકુટી વક્ર કરી પગ પછાડીને કહ્યું:—
 “મહારી ઇચ્છા છે કે આ મૃતદેહનો દહનવિધિ હિન્દુ રીત મુજબ
 જ થવો જાઇએ અને જુલેખાં મરી ગઇ છે—તેને જ અમિદાહ કર-
 વામાં આવે છે—એવી ખબર કોઇને પડવી નહિ જોઇએ. મશરૂર, જો
 મૃતને એમખબર પડશે કે તેનો હિન્દુવિધિ મુજબ અમિદાહકાર
 કર્યો નથી—આત્માના જનાનખાનાના કિંવા પશ્ચીપરના કાઇ પણ
 માણસને એમ ખબર પડશે કે જુલેખાં મરી ગઇ છે—તો ત્હારું ધડ
 અને માથું હું જૂદું કર્યા સિવાય રહીશ નહિ. માટે ઘણોજ સાવધ
 રહેજે. હોંશિયારીયા મહારા હુકમને અરાખર બળવજે.”

એટલું બોલી નૂરજહાન ત્વરિતગતિથી લાંથી બહાર ચાલી ગઇ.
 મશરૂર એકલો પડ્યો. તે બોલવા લાગ્યો:—“આટલા માટે જ નૂર-
 જહાન બેગમસાહેબથી બની દોષ એમ જણાય છે ! બધું કામ રૂઆબમાં
 અને હુકમમાં ! આને ખૂનાગારમાં દાટવી નહિ જોઇએ—તેનો હિન્દુ
 પૃથ્વા પ્રમાણે દહનવિધિ થવો જોઇએ, પરંતુ અન્યથા જેવું એ છે કે,
 દુનિયાના એક પણ માણસને જુલેખાં મરી ગઇ છે, એવી ખબર
 પડવી નહિ જોઇએ ! કેવો જોહુકમી અધિકાર ! આ પણ એક જાત-
 નું ગૂઢ રહસ્ય—નહિ તો ખીજું શું ? અહીંથી આ મૃતદેહને બહાર
 લઇ જઈશ કે તરત કોલાહલ મચી રહેશે અને બધા લોકો જાણી
 જશે કે જુલેખાં મરી ગઇ છે. હા, જો તેને ખૂનાગારમાં દાટું તો
 બધી વાત ગુપ્ત રહી શકે એમ છે; કારણ કે તે આપણી સ્વાધીનતાની
 વાત છે. પ્રેત લઇ જવા માટે એક ગુપ્ત રસ્તો છે—તે મરી ગઇ છે
 એમ કોઇ જાણી શકે એમ નથી—એક શબ્દ પણ નહિ બોલતાં બધું
 કામ થઇ જાય એમ છે; પરંતુ આ તો હિન્દુ પાસે અમિદાહ કરાવવા-
 ની વાત છે ! તેથી તે કેમ ગુપ્ત રહી શકશે ? મશરૂર ! આજે તું

બરાબર સપડાયોછે—આજે ત્હારાથી એક પણ ભૂલ થઈ તો નૂરજહાનના હાથમાંથી બચવું મુશ્કેલ છે—તે તને બચાવે શિક્ષા કર્યા સિવાય રહેશે નહિ ! ”

આવી રીતે વિચાર કરતો મશરૂર તે દિવાનખાનામાં ફરવા લાગ્યો. આખરે કંટાળીને પગ પછાડી બોલી ઉઠ્યો:—“ નહિ, હવે હું આ મૃતદેહ તરફ જોઈશ નહિ. કારણ કે, મહેં સાંભળ્યું છે કે, હિન્દુની લાસ તરફ જો મુસલમાન જુએ છે તો તે શયતાન બની જાય છે ! જુલેખાં જો શયતાની બને તો તો જગતનો અંત આવ્યો જ સમજવો ! તે જીવતી હતી ત્યારે તેનો પરાજય કોઈ કરી શકતું નહોતું તો પછી દાનવી બન્યા પછી આ પ્રદેશમાંજે હાહાકાર મચાવી મૂકે એમાં કાંઈ પણ શંકા જેવું નથી. તો પણ આપણે તો તેની હંમેશાં ખુશામદ કરતા—તેને રાજી રાખતા તેથી આપણા ઉપર તો તે અત્યાચાર નહિ જ કરે ! ”

વળી પાછો તે શાંત પગલે ફરવા લાગ્યો અને બારી આગળ ઉભા રહી સ્વગત બોલવા લાગ્યો:—“ કમબખ્ત નૂરજહાનની પણ નૂરજહાન બની ગઈ હતી ! મરી ગઈ તો શું થયું ? આપણને તો સંતોષ સિવાય બીજું કોઈ દુઃખ થતું નથી. જનાનખાનામાં તે એક કંટક સમાન જ હતી. મરી ગઈ તે સાફ થયું—અમે બધા નિશ્ચિંત થયા. એક ઘોર વિપદ તો ટળી ગઈ, પરંતુ તેનો દહનવિધિ કેમ ગુમ રહી શકશે ? તે એકાએક કેમ મરી ગઈ ? પે.તે જ મરી ગઈ કે, ખુદ નૂરજહાને જ પોતાના કામળ હસ્તથી તેને પરલોકવાસી કરી દીધી ? તેને શું અસાધ્ય છે ? હું તો ધારું છું કે, જલ્લાદોને જોતાં જ તે ત્રિષ ખાઈને મરી ગઈ હોવી જોઈએ. તો પછી તેને ખૂનાગારમાં દાટવાની મના શા માટે નૂરજહાને કરી ? તેના દહનવિધિની આટલી

બધી કાળજી શા માટે રાખવામાં આવે છે ? એક દાસી મરી ગઈ, તેમાં શું થઈ ગયું ? તેવી તો સેંકડો દાસીઓ રોજ મરે છે ! નહિ આમાં કાંઈ પણ રહસ્ય-ભેદભરમ સમાયેલો હોવો જોઈએ. ગમે તે થાય-હમણું તો મૃતદેહને અહીં જ પડી રહેવા દઉં છું. રાત્રે સર્વના સૂઈ ગયા પછી તેને યોગ્ય લાગશે તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરીશ ” એમ કહી તેણે તે દિવાનખાનાનાં બધાં ખારી ખારણાં બંધ કર્યા અને બહાર મ્હોટા દરવાજે તાળું મારી તે ચાલતો થયો. જતાં જતાં તેણે એક વાર પણ જુલેખાંના મૃતદેહ તરફ જોયું નહિ !

પ્રકરણ ૧૩ મું.

મૃતદેહ.

રાતના ખાર વાગ્યાની નહખ્યત વાગી રહી હતી. સર્વત્ર શાન્તિ પ્રસરી રહી હતી. પહેરેગીરો સિવાય ખીજ બધા લોકો નિદ્રાધીન થઈ ગયા હતા, ચારે દિશાએ ઘોર નિસ્તબ્ધતા વ્યાપી રહી હતી. આ વખતે મશરૂરે બન્ને જલ્લાદોને બોલાવ્યા. કારણ કે માત્ર તેઓ જ જુલેખાંના મૃત્યુની ખબરથી માહિતગાર હતા. ખીજું કાંઈ જાણુ તે સારું નહિ, એમ ધારીને મશરૂરે તેમને જ બોલાવ્યા હતા. આ આપત્તિકારક મૃતદેહને લીધે તે આજે જેટલો ગુંચવાડામાં પડ્યો હતો, તેટલો કાંઈ દિવસ પોતાની જીંદગીમાં પડ્યો નહોતો. ધણી વખત સૂધી વિચાર કર્યા છતાં પણ તે કોઈ જાતના નિર્ણયપર આવી શક્યો નહિ.

બન્ને જલ્લાદો આવતાં જ તેણે તેમને કહ્યું:—“ બેગમસાહેબાનો હુકમ છે કે, આ દાસીનો અસિદ્દાહ હિન્દુ રીતરિવાજ મુજબ હિન્દુ-ઓના હાથે જ થવો જોઈએ અને જીલ્લેખાં મરી ગઈ છે, એવો કોઈના કાને જરા સરખો પણ અવાજ નહિ જવો જોઈએ, સમજ્યા ? ”

બન્નેએ વિનિતસ્વરે કહ્યું:—“ હા, હુજૂર. ”

“ ઠીક છે: પરન્તુ મહારા કહ્યા મુજબ કામ નહિ બને તો આપણા ત્રણમાંથી એકનું પણ શિર સલામત નહિ રહે, એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો. જાઓ—બન્ને જણા મળી શિશ મહેત્રમાંથી જીલ્લેખાંના મૃતદેહને બહાર લઈ આવો. હું સાથે આવી તમને બન્નેને કિલ્લાના દરવાજામાંથી બહાર કાઢીશ. ત્યાર પછી તમે અંધારામાં ને અંધારામાં ચમુનાના કિનારે કિનારે પૂર્વદિશાએ ચાલ્યા જજો, સમજ્યા ? ”

“ હા, હુજૂર. ”

“ રસ્તામાં કોઈ મળે અને કાંઈ પૂછે, તો રડતા રડતા કહેજો કે, અમે ગરીબ—લાચાર છીએ. અમારી મા મરી ગઈ છે—તેને અસિદ્દાહ કરવા માટે—”

“ પણ અમે તો મુસલમાન છીએ ને ? ”

“ હું તે જાણું છું. તમે બે ધોતિયાં લાવી હિન્દુની માફક પહેરવું અને લાસને પણ એક મ્હોટા કપડામાં લાકડા સાથે બાંધી બધા પર તમે બન્ને જણા એકના બન્ને બંને ઉંચકી લેજો.

“ જોવો હુકમ સરકાર. ”

“ કિલ્લામાંથી હું તમને બહાર કાઢું એટલે તમે ચમુનાના કિનારે કિનારે પૂર્વ દિશાએ રહવાર પડે ત્યાં સૂધી ચાલ્યા જજો. અહીંના એક પણ માણસને તે મૃતદેહ જોવા દેશો નહિ; કારણ કે તેને અહીંનાં આબાલ વૃદ્ધ-બધાં ઓળખે છે સમજ્યા કે ? ”

“હા, હુજુર ! બધી વાત અમારા ધ્યાનમાં આવી ગઈ છે.”

“સ્થવાર પડતાં જો કોઈ હિન્દુ અંતસંસ્કાર કરવાને ન મળે તો પ્રેતને યમનાના પ્રવાહમાં ફેંકી દેજો. પ્રેત આ બાબતે આવશ્યક નહિ. પાણીના પ્રવાહમાં તણાઈને ગંગામાં ચાલ્યું જશે અને તેમ બને તો ધણુંજ સાફ. કારણ કે ગંગામાં મૃત્યુ થાય એને હિન્દુ લોકો ધણુંજ પવિત્ર માને છે. માટે જાઓ, અને શિર સલામત રાખવું હોય તો મહેં કરી છે, તે સૂચનાઓ પ્રમાણે વર્તજો—તેમાં લેશ માત્ર પણ ગફલત કરતા નહિ.”

મશરૂરે તેઓને કુંચી આપી અને તે બંને જલ્લાદો શિશ્ન-મહેલમાં ચાલ્યા ગયા. મશરૂર ચિંતાતુર ભાવે આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. લગભગ એક કલાકે જુલેખાંના મૃતદેહને એક લાંબા વાંસ સાથે બાંધી બંને જલ્લાદો અંધારામાંથી ગુપચુપ બહાર આવ્યા. મૃતદેહ પગથી માથા સુધી એક મોટા વસ્ત્રના અંદર બાંધેલો હતો. તેને કોઈ જોઈ શકે તેમ નહોતું—ઓળખી શકે તેમ પણ નહોતું.

મશરૂરે કહ્યું:—“ચાલો, મહારી પછવાડે આવો !” બંને જલ્લાદો વાંસને બાંધે ચઢાવી મશરૂરની પછવાડે ચાલવા લાગ્યા. કિશ્નાના દરવાજે જતાં સંત્રીઓએ પૂછ્યું:—“કોણ છે ?” મશરૂર આગળ આવીને બોલ્યો:—“હું છું—ડરતા નહિ.”

ત્યાર પછી તેણે મુખ્ય પહેરેગીરના કાનમાં કાંઈ કહ્યું તથા તેણે સંત્રીઓને રસ્તો છોડી દેવાનું કહ્યું અને દરવાજે ઉઘાડી આપવાનો હુકમ કર્યો. બંને જલ્લાદો મૃતદેહ લઈ બહાર નીકળ્યા અને ધડધડ શબ્દ કરતું લોહદ્વાર પુનઃ બંધ થયું.

અંધકારની અંદર બંને જલાઓ યમુના તીરે જઈ પહોંચ્યા અને પૂર્વાભિમુખે ચાલવા લાગ્યા. આખું શહેર સુષુપ્તિના બા-

જામાં વિશ્રામ લેતું હતું. ક્યાંય માણસનાં ચિહ્નો જોવામાં આવતાં નહોતાં ધોર નિસ્તબ્ધતા છવાઈ રહી હતી. બન્ને જણાદો ચપળતાથી મૃતદેહ લઈ આગળ વધવા લાગ્યા, તેઓની પછવાડે બે અવ્યક્ત આકૃતિઓ અંધકારમાં ચાલી જતી હતી તેની તેઓને ખબર નહોતી.

આગ્રા છોડી પૂર્વ દિશાએ લગભગ બે કોસ ચાલ્યા પછી જણાદોની પછવાડે ચાલતી બે વ્યક્તિઓમાંથી એક વ્યક્તિ ઝાડીમાં છુપાઈ ગઈ. બીજી તેઓની પછવાડે ચાલવા લાગી. પ્રથમ વ્યક્તિ ઝાડીમાંથી એક તેજસ્વી ઘોડો શોધી કહાડી તેના પર બેસી ગઈ અને ઘોડાને દક્ષિણ દિશા તરફ દોડાવી અદસ્ય થઈ ગઈ.

કેટલેક દૂર ગયા પછી એક જણાદ બોલ્યો:—“ અરે ! ઉભો રહે, ઉતાર નીચે. બંધ છૂટી ગયા હોય એમ જણાય છે. તેનો હાથ મ્હારા માથા પર અથડાય છે. તૌબા ! તૌબા ! ! ”

બીજાએ કહ્યું:—“ સુખહાન અહ્વા ! મૃત તો નહિ બની ગઈ હોય ? ”

“ નીચે ઉતાર નેંધએ ! ”

“ નહિ—સહવાર થવા આવ્યું છે ! ”

“ ખિરાદર, તેને નીચે ઉતાર. તેનો હાથ મ્હારા મ્હોડા પર પડે છે—મ્હારા શરીરનાં રોમાંચ ઉભાં થઈ જાય છે ! ”

“ પણ બંધ તો મ્હેં કસીને બાંધ્યા છે. કેવી રીતે છૂટી જાય ? ”

“ ઉતારીને જો તો ખરો ! ”

બન્ને જણાએ મૃતદેહ નીચે મૂક્યો. અંધકારમાં ખરાબર દેખાતું નહોતું. તો પણ તેઓએ જાણ્યું કે, એકાદો બંધ ઢીંગો થઈ ગયો છે અને તેથી મૃતદેહનો જમણો હાથ બહાર લટક્યા કરે છે. તે બેતાં જ એક જણાદ લયથી થરથર કંપતો બોલવા લાગ્યો:—“ ખરેખર,

આમાં ભૂત ભરાયું હોય એમ જણાય છે. તેનો હાથ હાલ્યા કરે છે—
જે તો ખરો ! ”

ખરેખર, તે વખતે પ્રેતનો જમણો હાથ ઉંચો—નીચો થતો હતો.
ખીન્ને જણાવે બોલ્યો:—“ આપણે તેને ઝોક મારીને ઉતારી તેથીજ
હાથ હાલતો હોવો જોઈએ. ”

હાથ પુનઃ હાલવા લાગ્યો. જીલેખાંતી કરાંચલી માંહેલી અત્યંત
મૂલ્યવાન નૂરજહાનના નામની મુદ્રિકા અધિકારની અંદર વિજળીની
માફક ચમકવા લાગી.

ખન્ને જણાવે ભયથી થરથર કંપતા તૌખા—તૌખા કરતા
ત્યાંથી પસાયન કરી જવા માટે તૈયાર થયા; પરંતુ ભવિષ્યનો વિ-
ચાર કરી જોતાં ઘણા કળે આત્મસંયમન કરી પ્રેત તરફ જોતા
બોલ્યા:—“ નહિ—નહિ ! ભૂત ખની ગઈ નથી. હાથ પણ હવે હાલતો
નથી ! ” એમ કહી ખન્ને જણે એકમેકના મ્હોડા તરફ જોયું. તેઓએ
મૃતદેહ બાંધતી વખતે આંગળીપરની વીંટીપર ધ્યાન આપ્યું નહોતું—
તેમણે એ મૃતદેહ વ્યાકુળતાથી બાંધી દીધો હતો. નૂરજહાન વિસ્મિત
અને ગંભીર ખની ગઈ હતી—તેને તે વીંટી યાદ આવી જ નહોતી.

જ્યારે તેઓએ જોયું કે, મુડદું કાંઈ હિલચાલ કરતું નથી
ત્યારે જ તેઓના દેહમાં જીવ આવ્યો. એક જણાવે બોલ્યો:—
“ ખુદાની મેહેરબાની યા ખીજ ફેઈ રીતે જો આ બાંદી હમણાં જ
ઉડીને ઉભી થાય અને આપણને આ વીંટી ખતાવે, તો આપણને
તો તેના ગુલામ જ ખની જવું પડે !

ખીજએ કહ્યું:—“ તે જીવતી થાય તે પહેલાં જ આપણે વીંટી
ઢાડી લઈએ તો ? ”

પહેલો ભયભીત થઇ બોલી ઉઠ્યો:—“ નહિ—નહિ. આપણો નાશ થઇ જશે ! વીંટીને આપણે હાથ પણ ન લગાડવો જોઇએ ! આપણાથી તે પચી શકે એમ નથી. પકડાઇ જઇએ તો જીવતા રહેવું પણ મુશ્કેલ થઇ પડે. ”

બીજાએ વિરક્તભાવે કહ્યું:—“ ચાલને, ત્યારે તો આને એકદમ પાણીમાં જ ફેંકી દઇએ ! ”

“ હજી બરાબર અજવાળું થયું નથી. તે પહેલાં જો તેને આપણે પાણીમાં નાખી દઇએ તો મશરૂર આપણા જ ગળાપર પહેલી છુરી ફેરવશે તેની તને ખબર છે ? ”

“ પણ, તે કેવી રીતે જાણી શકશે ? ”

“ તે કેમ કહી શકાય ? તેને તો દશ હજાર આંખો અને દશ હજાર કાન છે, સમજ્યો ? ”

“ ઠીક છે, ચાલ ત્યારે તેને બરાબર ખાંધી લઇએ. અજવાળું થાય કે તરત તેને પાણીમાં નાખી પાછા જઇશું. ”

ખન્ને જણાએ અનિચ્છાએ મહોડું વિકૃત કરી—આંખો ખાંધ કરી જીલેખાના બહાર નીકળેલો હાથ જેમ તેમ કરી પાછો લૂગડામાં ખાંધ્યો. ત્યાર પછી તેને પોતાની ખાંધ ઉપર ચઢાવી ચપળતાથી પગલાં ભરતા ભરતા તેઓ ચાલવા લાગ્યા. તેઓથી થોડે દૂર પૂર્વ વ્યક્તિ તેમની પછવાડે પછવાડે ચાલી જતી હતી.

આસ્તે-આસ્તે પૂર્વાકાશ સ્વચ્છ થવા લાગ્યું હતું. આ વખતે તેઓ નદા તીરે એક સ્મશાનની અંદર જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં જોયું તો ત્યાં એક પ્રેત પડેલું હતું. જેઓ ભાં પ્રેત મૂકી ગયા હતા તેઓ પ્રેતના અમિસંસ્કાર માટે લાકડાંઓ વીણવા ગયા હતા. પ્રેત જોતાં જ એક જલ્લાહ બોલી ઉઠ્યો:—“ સુખહાન અલ્લા ! આ ગમ્મત તો

ને ! કોઈ હિન્દુનું મુઠું જણાય છે અને તેને બાળવા માટે અહીં લાવ્યા છે. ચાલ, બહુ સારું થયું. ઉતાવળ કર, આપણે મુઠું બદલી લઈએ—તેઓ જીલેખાને બાળી નાખશે અને મશરૂના હુકમ મુજબ તેનો હિન્દુ વિધિથી અગ્નિસંસ્કાર થશે. ચાલ જલ્દી કર !”

બીજાએ કહ્યું:—“ ઠીક કહ્યું દોસ્ત. ચાલ ઉતાર—ઉતાર. ”

એક નિમિષ માત્રમાં તેઓએ પ્રેતની અદલાબદલી કરી લીધી. જીલેખાને બદલે બીજું પ્રેત લઈ તેઓ જીવ લઈને ત્યાંથી નાકા લગલગ એક ગાઉ દૂર જવા પછી તેઓએ એ પ્રેતને યમુનાના ઊંડા પાણીમાં ફેંકી દીધું અને બીજા એક રસ્તેથી તેઓ આગ્રા તરફ પાછા ફર્યા—તેઓએ સ્મશાન તરફ એક દષ્ટિપાત્ પણ કર્યો નહિ.

હતભાગિની સર્વસુંદરીના મૃતદેહને પણ શાન્તિ નહોતી ! હિન્દુ રાજકન્યા—રાજપત્ની હોવા છતાં પણ તેને શાન્તિ નહોતી ! તેના મૃતદેહને વિવિધ ઠેકાણે રખડવું પડ્યું હતું ! હજી પણ તેના નસીબમાં શું લખ્યું હશે, તે કોણ કહી શકે એમ છે ?”

જેઓ સ્મશાનમાં મૃતદેહ રાખી ગયા હતા તેઓ માત્ર એ જણા જ હતા. પહેલી નજરે જોતાં જ તેઓ ગરીબ જણાઈ આવતા હતા. તેઓ પોતાની ખાંધ ઉપર એ મ્હોટા લાકડાના બારા લઈ આવ્યા. તેઓ પણ જલ્લાદોની માફક મૃતદેહને એક મલિન વસ્ત્રમાં વાંસ સાથે બાંધીને લાવ્યા હતા, તેથી પ્રેતની અદલાબદલીનો તેઓને કોઈ જાતનો સંદેહ ઉપજ્યો થયો નહિ—તેઓ ચિતા ખડકવા લાગ્યા.

ચિતા ખડકાઈ રહેતાં જ તેઓ મૃતદેહને લેવા માટે તેની પાસે ગયા. મૃતદેહ પાસે આવતાં ઉભય એક બીજાના મ્હોડા સામે જોવા લાગ્યા. તેઓને એક પ્રકારનો ભય અને આશ્ચર્ય જણાતાં હતાં.

આવી રીતે ચુપકાદીમાં કેટલોક વખત પસાર થયા પછી બન્ને જણા અવરુદ્ધ કંઠે બોલી ઉઠ્યા:—“અરે! આ શું?”

કેટલાક વખત સૂધી બન્ને જણા કાંઈ પણ બોલ્યા નહિ—સ્તંભિત બની જઈ તેઓ ઉભા રહ્યા. ત્યાર પછી એક જણ કંપતા સ્વરે બોલ્યો:—“આ તો આપણું મુડદું નથી!”

બીજાએ કહ્યું:—“હા, ખરાબર છે. આપણું મુડદું નથી—બીજા કાંઈનું છે!!”

“ત્યારે આપણે લાવ્યા તેનું—”

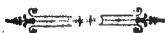
“કાંઈ સમજી શકાતું નથી!”

બન્ને જણ અવાક બની જઈ શું કરવું અને શું નહિ તેનો વિચાર કરતા ઉભા રહ્યા. ત્યાર પછી એક જણ હિંમત લાવી બોલ્યો:—“ચાલ, બોલીને જોઈએ તો ખરા?”

“આતો મજબૂત બાંધેલું જણાય છે!”

“કાંઈ નહિ, ચાલ, છોડીને જોઈએ.”

એમ કહી તેણે અતિ કષ્ટે જુલેખાંના બંધ છોડ્યાં—પ્રેત તરફ જોતાં ભયંકર ફણિધર ડસ્યો હોય એમ જૂમ પાડતો પાડતો તે માણસ ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો—તેનો સાથી પણ તેની માફક આર્તનાદ કરતો કરતો તેની પછવાડે હાંફતો હાંફતો દોડવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

લગ્નમંદિર.

આટલો બનાવ બન્યા પછી જે વ્યક્તિ જલ્લાદોની પછવાડે આવતી હતી, તે શ્મશાનમાં જીલેખાંના પ્રેત પાસે આવી પહોંચી. તે એક બળવાન થોદ્દો હતો. સશસ્ત્ર હોવાથી તેનો ચહેરો રૂઆબદાર દેખાતો હતો. પ્રથમદર્શને જ તે કાંઈ ઉચ્ચ દરજ્જાનો પુરુષ હોવો જોઈએ એમ જણાઈ આવતું હતું. તેણે મૃતદેહને બાંધેલું મલિન વસ્ત્ર દૂર ફેંકી દીધું અને ક્ષુદ્ર બાળિકાની માફક જીલેખાંને પોતાના બળવાન હાથે હાંચકી લઈ તે તેને પાસે આવેલા એક વૃક્ષની નીચે મૂકી તેની પાસે ઉભો રહ્યો. ચારે બાજુએ તે તીક્ષ્ણ દષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. બરાબર તપાસ કરી જોતાં એક ઘોડેસવાર અને કેટલાંક માણસો પાલખી લઈને આવતાં તેને દેખાયાં. તરતજ તેણે તૂરી નામનું રણવાદ્ય વગાડ્યું—સામેથી આવતાં માણસોએ પણ તેનો પ્રતિધ્વનિ કર્યો.

થોડા સમયમાં તે ઘોડેસવાર અને સોળ ભોંઠાઓ મિયાના સાથે જીલેખાંના મૃતદેહ પાસે આવી પહોંચ્યા. ઘોડેસવાર હલંગ મારીને એકદમ ઘોડાપરથી નીચે ઉતર્યો અને ભોંઠાઓએ પોતાના ખભેથી મિયાનાને નીચે મૂક્યો.

જે જણાએ જીલેખાંના મૃતદેહને મિયાનામાં સૂવાડી બારણાં બાંધ કરી દીધાં. ભોંઠાઓ એકદમ ખભાપર મિયાનો ઉપાડી દોડવા લાગ્યા—થોડો પછી ઘોડાપર સવાર થઈ તેમની સાથે ઘોડો દોડાવવા લાગ્યો.

જુલેખાંના મૃતદેહની પછવાડે આવનાર માણસ ત્યાં જ ઉભો રહ્યો. જ્યાં સૂધી મિયાનો દેખાયો ત્યાં સૂધી તે તેના તરફ એકી ટસે નેવા લાગ્યો. મિયાનો દૃષ્ટિપથમાંથી દૂર થતાં જ તે બોલ્યો:—

“જોઉં છું કે કોણ હારે છે, અને કોણ જીતે છે? સિંહણ—સિંહણ મર્યે લડાઈ શરૂ થઈ ચુકી છે!!”

યમુનાના કિનારે કિનારે જે રસ્તેથી તે આવ્યો હતો તે જ રસ્તે તે પાછો ફર્યો. ખીજી તરફ ભોંઠાઓ પણ મધ્યાન્હકાળ સૂધી મિયાનો લઈ ચાલ્યા. રસ્તામાં અનેક માણસો મિયાના તરફ નેંધ વિસ્મિત થતાં હતાં—તે સાથે સશસ્ત્ર ઘોડેસવારને ચાલતો નેંધ કોઈ સભ્ય ગૃહસ્થ પોતાની સ્ત્રીને લઈને જતો હશે એમ તેમને લાગતું હતું.

લગભગ અપોરે ભોંઠાઓએ એક ખંડેર નેવા ભમ દેવાલય પાસે જઈને મિયાનાને પોતાના ખભેથી નીચે મૂક્યો. દેવાલયની આસપાસ ઓટલો આવેલો હતો. દેવાલયને માત્ર એક જ બારણું હતું; તે પણ અંદરથી બંધ કરેલું હતું. ઘોડેસવાર ઘોડાપરથી નીચે ઉતર્યો અને બારણાને ખખડાવવા લાગ્યો. તરતજ એક ભગવાં વસ્ત્રોથી વિભૂષિત થયેલા બાળકે બારણું ઉઘાડ્યું. આવેલા માણસો મિયાનો ઉંચકી લઈ મંદિરમાં દાખલ થયા—સંન્યાસી બાળકે પૂર્વવત્ બારણું બંધ કરી દીધું.

થોડા સમય પછી પાછું બારણું ઉઘડ્યું અને ભોંઠાઓ ખાલી મિયાનો લઈ બહાર નીકળ્યા. તેઓની સાથે થોડો પણ બહાર નીકળ્યો અને તેણે ભોંઠાઓને થોડા પૈસા આપી ત્યાંથી જવાની રજા આપી. પછી તે પોતે પણ ઘોડાપર ચઢી ઘોડો ઘોડાવવા લાગ્યો. બાળક સંન્યાસી તેને નેતો બારણામાં જ ઉભો રહ્યો. જ્યારે તે દેખાતો બંધ થયો ત્યારે પુનઃ તેણે બારણું બંધ કરી દીધું. હત-

ભાગિની સર્વસુંદરીના મૃતદેહના નસીબમાં હજી પણ શું શું લખાયલું હતું તે કાણ કહી શકે એમ છે ? લલાટાક્ષર ઉકેલવાનું સામર્થ્ય વિશ્વસંસારમાં કોનામાં હોય છે ?

ભોઇઓ પોતાને ગામ ચાલ્યા ગયા. ઘોડેસવાર આગ્રા તરફ પોતાનો ઘોડો દોડાવ્યો. જ્યારે તે શહેરની પાસે જઈ પહોંચ્યો, ત્યારે તેણે ઘોડાની લગામ ખેંચી તથા તેને આસ્તે આસ્તે ચલાવવા માંડ્યો. રસ્તામાં એક વ્યક્તિ તેની રાહ જોતી ઉભી રહી. ઘોડેસવારે તેને પોતાનો ઘોડો સોંપ્યો અને તે પણ ચાલતો જ શહેરમાં જવા લાગ્યો. દરવાજામાં દાખલ થતાં જ પાછી એક વ્યક્તિ સાથે તેની મુલાકાત થઈ. તેણે કહ્યું:—“ તમારી રાહ જોતો હું અહીં ક્યારનોય ઊભો છું. ”

પ્રથમ વ્યક્તિએ પૂછ્યું:—“ વિહારીચરણ ! આટલા બધા જલ્દી તમે કેવી રીતે આવી શક્યા ? ”

“ આપના આશીર્વાદથી આ વિહારીચરણ ઘોડાપર પણ એસી જાણે છે ! ”

“ રસ્તામાં ક્યાંથી ઘોડો મળી ગયો ? ”

“ રાજકુમાર ! આપની મેહેરબાનીથી વિહારીચરણ જન રાજપૂત ચોદ્દો થઈ શકે, તો પછી તેને રસ્તામાં એકાદ ઘોડો પણ ન મળે કે ? ”

રાજપૂત ચોદ્દાએ હસતાં હસતાં કહ્યું:—“ પણ તમે કોનો ઘોડો ઉપાડી લાવ્યા છો ? ”

વિહારીચરણે સહજ હસી જવાળ આપ્યો:—“ કોનો ઘોડો છે, તે હું જાણતો નથી. રાજકીય કામમાં વખત પડે તો રાજાનો ઘોડો હોય તો પણ તે લઈ આવવામાં હું પાપ માનતો નથી. ગમે તેને

હોય—તેને શહેર બહાર છોડી આવ્યો છું—જેનો હશે તેના તબેલામાં તે પોતાની મેળે જઈ પહોંચશે.”

“ મહારી તમારી સાથે અહીં મુલાકાત થઈ, તે બહુ જ સારું થયું. હવે મહારે શહેરમાં જવાની જરૂર નથી. જાઓ, તમે હવે દયામણીની તપાસ કરો અને તે મળે તો તેને સત્વર ભમ્ભદિરમાં પહોંચાડી આવો. ત્યાર પછી—”

વિહારીચરણે કહ્યું:—“ પણ અમારા સંન્યાસી મહારાજ અમારા માટે અસ્વસ્થ બની ગયા હશે ! ”

“ તમે હમણાં તો જાઓ—વાતોમાં વખત ગૂમાવવાની જરૂર નથી.”

રાજપૂત યોધો પાછો ફર્યો અને ગ્વાલિયર તરફ જતા મ્હોટા રત્ના તરફ ચાલવા લાગ્યો—વિહારીચરણ પણ કેટલાક વખત સૂંધી ત્યાં સ્તબ્ધ ઊભો રહ્યો. ત્યાર પછી ધીમા અવાજે તે બોલવા લાગ્યો: “ ખરેખર, તે ભમ્ભદિર હમણાં તો એક રહસ્યમદિર બની ગયું છે ! વિહારીચરણ ! તું પણ અહીં દૂર દેશમાં આવી કારસ્થાની પુરખ બની ગયો છે ! પણ દયામણી ક્યાં હશે ? આ શહેરમાં જો તે ક્યાંય ધુપાઈ રહી હશે, તો તેનો પત્તો લાગવો મુશ્કેલ છે ! તેને ક્યાં શોધું ? ખરેખર, ચારે બાજુએ ધારવાળો તે અમારો હીરાનો ટુકડો છે ! ! ”

વિહારીચરણ દયામણીને શોધવા માટે શહેરમાં ચાક તરફ ચાલવા લાગ્યો. તે યુવાન નહોતો—તેની ઉંમર સાઠ વર્ષ ઉપરની લાગતી હતી; તો પણ તેના શરીરમાં હમણાં જેવું બળ હતું—તે બળ બીજા માણસમાં કવચિત જ જોવામાં આવે તેમ હતું. વિહારીચરણ પોતાના દેશમાં વિવિધ વેષધારી તરીકે પ્રખ્યાત હતો. હાલવેષ ધારણ કરવામાં તેમજ હરતરેહની ભાષા બોલવામાં તેનો કોઈ હાથ પકડે

તેમ નહોતું. આ વ્યવસાયથી જ તે એ પૈસા કમાઈ પોતાનો જીવન-
નિર્વાહ કરતો હતો. પોતાનો દેશ છોડી અહીં દૂર દેશમાં તે શામાટે
આવ્યો હોવો જોઈએ, એ કહેવું અશક્ય છે. આદર્શાદી દરબારમાં
રહેવાથી લક્ષ્મી તથા કીર્તિનો લાભ થશે એમ ધારીને જ તે આગ્રા-
માં આવ્યો હોવો જોઈએ. કારણ કે આ કથાનક પ્રસંગે આગ્રા ભારત-
વર્ષનું કેન્દ્રસ્થાન હતું. આગ્રામાં આવી તે રાજપૂત યોદ્ધા બની ગયો હતો—તે
જયપુરનાં સૈનિક નહોતો એમ કહેવાની કાંઈની હિમ્મત ચાલતી નહોતી.

તેની રહેવાની જગ્યા નિશ્ચિત નહોતી. કાંઈની સાથે તે ઝાઝો
પરિચય રાખતો નહોતો તેમજ વિશેષ વાતચિત પણ કરતો નહોતો.
તેથી આગ્રાના સોફા તેને બરાબર ઓળખી શકતા નહોતા. આ
દેશમાં આવી પોતાનો વેષધારીનો ધંધો તે કરતો હતો કે નહિ તે
શંકાસ્પદ જ હતું. અહીં તે પોતાનો જીવનનિર્વાહ કેવી રીતે ચલા-
વતો હતો, તેની કાંઈને ખબર નહોતી. તો પણ તેને પૈસાનો અભાવ
નહોતો—મુક્તહસ્તે તે પૈસા ઉઠાવતો હતો !

આગ્રામાં અસંખ્ય રાજપૂત યોદ્ધાઓ—રાજપૂત રાજકુમારો સાથે
આવતા હતા. કેટલાક આવતા હતા અને કેટલાક જતા હતા, તેથી
કાંઈ કાંઈને સારી રીતે ઓળખી શકતું નહોતું—તેમ બની શકે એમ
પણ નહોતું. કારણ કે, તે વખતે લગભગ બધે ઠેકાણે યુદ્ધો અને
વિદ્રોહ ચાલી રહ્યા હતા. કાંઈના જીવને શાન્તિ નહોતી. કાંઈ કાંઈ
સેનાપતિ આગ્રા યા દિલ્હીમાં દશ દશ હજાર માણસોની સેનાઓ લઈ
આવતા અને વળી બીજે જ દિવસે કાશ્મીર યા બંગાળામાં યુદ્ધાર્થે
ચાલ્યા જતા. મહાજયતખાનની સાથે પણ વીસથી પચ્ચીસ હજાર
રાજપૂતો હુમ્મેશાં રહેતા હતા ! અમે પહેલાં જ જણાવી ચલા છીએ કે,
મહાજયખાવ મેવાડનો રાજકુમાર હતો—માત્ર તે નામનો જ મુસલમાન

હતો. હમ્મેશાં તેના મનનું વલણ રાજપૂતો તરફ જ રહેતું. રાજપૂતો પણ તેને ઘણું સાંઝે માનપાન આપતા હતા અને તેના તરફ પ્રેમ ધરાવતા હતા. રાજપૂતોના સામર્થ્યથી જ તે દિલ્હીનો મુખ્ય સેનાપતિ બન્યો હતો—રાજપૂતોની સહાયતાથી જ તેણે એક વખત ખુદ આદલાહ જહાંગીરને ઝેલમ નદીપર કેદ કર્યો હતો. રાજપૂતોનો આવી રીતે મોગલ દરબારમાં ઉપર હાથ હોવાથી જ કોઈને જબ્બવેષ ધારણ કરી છુપાઈ રહેવું હોય તો તેને સર્વાંશે રાજપૂત વેષધારી બનવું પડતું હતું ! તે સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નહોતો. રાજપૂતનો પોષાક પહેરવાથી કોઈ તેની ઝાઝી પૃથ્થપરજ કરતું નહિ અને ઇચ્છિત કાર્ય પાર પાડવામાં કોઈ જાતની હરકત પડતી નહિ. આવી રીતે ધુત્ત-બહુભાષી વિહારી ચરણુ પણ પોતાની કોઈ માનસિક ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે જ રાજપૂત બન્યો હતો કે કેમ ? તે વિષે નક્કી કહી શકાય તેમ નથી; તો પણ એટલું તો ખરું કે, એકાદ મહત્વનો હેતુ સિદ્ધ કરવાની ઇચ્છા સિવાય તે પોતાનો દેશ—ભાષા વગેરેનો ત્યાગ કરી દાઢી—મૂઝવાળો રાજપૂત થોડો બને નહિ !

માનસિંહના વખતથી જ દિલ્હીના દરબારમાં બંગાળીઓનો અભાવ નહોતો. કારણ કે પહેલાં તે થોડા વખત સુધી બંગાળાનો સુબેદાર હતો. અનેક બંગાળીઓ તેની કૃપાથી ઉચ્ચપદે ચઢ્યા હતા—તેઓની કાર્યકુશળતા અને ચતુરતા જોઈ તે તેમને દિલ્હી તથા આગ્રામાં લાવ્યો હતો, અને તેણે તેમને ઉચ્ચ પદાધિકારી બનાવ્યા હતા; છતાં વિહારીચરણુ આ બધામાંથી કોઈની સાથે ભળતો નહિ—તેઓની સાથે વાતચીત કરતો નહિ. વસ્તુતઃ વિહારીચરણુ કોણુ છે—ક્યાંથી આવ્યો છે—શા માટે આવ્યો છે—એ વિષે બધા લોકો અજાત જ હતા.

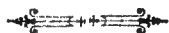
તો પણ વિહારીચરણ હૃદયેશાં રાજપૂત વેષમાં રહેતો એમ કાંઈ નહોતું. કેટલાક દિવસ પહેલાં ફતેહપૂર સિંહીના સિંહદ્વારની બહાર ઉતરેલા સંન્યાસીની રસોઈ કરતો આપણે તેને જોઈ ગયા છીએ, ત્યારે તે સંન્યાસી હમણાં ક્યાં છે ? વિહારીચરણ પણ જુલેખાંતો મૃતદેહ લેવા શા માટે આટલી બધી તત્પરતા બતાવતો હતો ? વાંચક ! તેનો ખુલાસો હમણાં અમે કરી શકીએ તેમ નથી—આગળ ઉપર જણાઈ આવશે. હમણાં ધૈર્ય ધારણ કરી વાર્તા પ્રવાહમાં અગ્રેસર થવાની નાં વિનંતિ છે.

વિહારીચરણ ચૌકમાં જઈ ગંગી પાનવાળીની દુકાને ઉભો રહ્યો આગ્રાના આ પ્રખ્યાત ચૌકમાં અતર, ગુલાબ પાણી, તેમજ પાનપટ્ટી માટે ગંગીની દુકાન સર્વથી વિશેષ વિખ્યાત હતી. પાન વેચી વેચીને તો તે મ્હોટી પૈસાદાર બની ગઈ હતી. તેની ગણના શ્રીમંત માણસોમાં થતી હતી. તેની દુકાને જૂદા જૂદા દરજ્જાના હજારો લોકો આવતા હતા. ઘોડાપર બેઠેલા લોકોને તે પાનપટ્ટી બનાવી આપતી હતી, તેથી કાંઈકાંઈ વખત તો તેને એક પાનની કિંમત એક મહોર જેટલી પણ મળતી હતી ! શા માટે ન મળે ? તેના પાનને મૌકિક ચુનો લગાડવામાં આવતો હતો. રાજદરબારમાં તેના પાન સિવાય કાંઈને ચાલતું નહિ. મ્હોટા મ્હોટા અમીર-ઉમરાવોને પણ તેના હાથની પટ્ટી વિના ચેન પડતું નહિ ! અર્થાત્ ગંગી તે વખતે આગ્રામાં એક અતિ પ્રસિદ્ધ—નામાંકિત સ્ત્રી હતી !

ઉમ્મરમાં તે લગભગ આઘેડ હતી—સ્થૂળકાય હતી; પરંતુ જે વખતે તે લીલા રંગની સાડી પહેરી—ઝાલ ઓળક કરી—પાન વેચવા બેસતી ત્યારે અનેક માણસોનાં મન વિહ્વળ બનાવી દેતી હતી. તેના

નેત્રકટાક્ષ—હાવભાવ દરેક યુવાનને પાણી—પાણી કરી મૂકતા હતા. એમ કહેવાતું હતું કે, તે વખતે તેના જેવો હાવભાવમયી રસિક સ્ત્રી આગ્રામાં ખીજી કોઇ નહોતી !

ગંગીયાનો ખરો ઇતિહાસ કોઇ જાણતું નહોતું. માત્ર લોકો એટલું જ જાણતા કે માનસિંહના જનાના સાથે તે બાંદી તરીકે અંગાળામાંથી આવી હતી. રાજ માનસિંહના મરણ પછી તેણે આગ્રાના ચોકમાં પાનની દુકાન ઉઘાડી, જેને પણ ઘણો વખત થઇ ગયો હતો. પાનની દુકાન ઉઘાડવા પછી તેને ખૂબ પૈસો મળવા લાગ્યો. તે એટલી તો પ્રસિદ્ધ થઇ કે, આખા આગ્રામાં એક પણ માણસ તેનાથી અન્નપૂર્યું નહોતું. તેના હાથની પાનપટ્ટી ને કોઇએ એક દિવસ પણ ખાંધી ન હોય, તો તેની સબ્બ ગૃહસ્થ તરીકે ગણના થતી નહિ ! અર્થાત્ દરેક જણ તેની દુકાને પાન ખાવાને માટે જતા; તે માટે આશ્ચર્ય પામવાનું કોઇ કારણ નથી. કારણ કે, તે વખતે દેશકાળની પરિસ્થિતિ તેવીજ હતી !

પ્રકરણ ૧૫ મું.

પાનવાળી.

ગંગીયા દુકાને જઇને પાન વેચવા બેસતી ત્યારે દરેક જણને મધુર ભાષણથી આવકાર આપતી હતી, “ આપ્પે, ખાં સાહેબ, આપ્પે ! ” ‘જનાબ, મિળજે—શરિફ !’ ‘રામ રામ બાણુજી !’ ‘નમસ્કાર પાડેજી ’ ‘શ્રી ગુરૂ—શ્રી ગુરૂ !’ વગેરે હરતરેહના શબ્દોચ્ચાર

કરી, હસતે મ્હોડે પાન આપી પોતાની ચકચકિત પીત્તળની પેટીમાં રૂપિયો યા અડધો નાખતી હતી. પાનની પટ્ટી બનાવી ઘોડાપર બેઠેલા એક અમીરને તે આપતી હતી તેવામાં વિહારીચરણ તેની દુકાને આવીને ઉભો રહ્યો. વિહારી ચરણને જોતાંજ તેણે પોતાના નોકરને હિન્દી ભાષામાં કહ્યું:—“ રામધનિયા ! સિંહજીને બેસવા દે ! ”

વિહારીચરણે કહ્યું:—“ હમણાં બેસી શકું એમ નથી—ત્રણું જ અગત્યનું કામ છે. પેલી પાનની હોડી આવી ગઈ છે. ”

ગંગીયાએ કહ્યું:—“ વારૂ, ખરાખર સમયે માલ આવી પહોંચ્યો. પહેલાંનો માલ સડેલો નીકળ્યો હતો તેથી બહાર કચરામાં ફેંકી દીધો છે. ”

“ કેમ, સરકાર-દરબારમાં ખપ નથી થતો ? ત્યાં તો ગમે તેવો માલ ચાલ્યો જાય ! ”

“ તો પણ બહાર ગામના ઘણા પાનવાળાઓ આવ્યા હતા. ”

“ સરકારના પરવાનાની કાંઈ જરૂર નથી લાગતી ? ”

“ નહિ તેની વધારે જરૂર નથી પડતી. ” ગંગીયાના માલના હમલે તગલા જોઈ બહારના લોકો ખીજી તરફ ચાલ્યા ગયા.

વિહારીચરણે ચારે તરફ એક તીક્ષ્ણ દષ્ટિપાત્ કરીને જોયું, તો ચાકતી અંદર અસંખ્ય લોકો આવળ કરી રહ્યા હતા. કોઈ ઉભા ઉભા પાનની પિયકારી મારતા હતા—એટલામાં ભયંકર ઢોલાહલ મચી રહ્યો હતો. કયો માણસ ક્યાંથી આવેલો છે, કોની સાથે શી વાતચિત કરે છે એ સમજી શકાય એમ નહોતું. વિહારીચરણે ગંગીયાને કહ્યું:—“ પાન લઈ આવવા માટે હજી સૂધી કોઈને મોકલ્યું નથી ? ”

ગંગીયાએ સહસ્ય વદને કહ્યું:—“ સિંહજી, થોડો વખત સખૂર કરો, કારણ કે હમણાં આહોકાની બીંડ ઘણી છે. ”

“ ત્યારે જલ્દી મોકલજો—માલ ઉતારીને હોડી તરત જ પાછી જવાની છે. ”

“ મહેં તે વિષેની વ્યવસ્થા કયાનીયે કરી મૂકી છે. ”

“ એટલે ? ”

“ સડેલો માલ અમે ઘરમાં રાખતાં નથી. ”

“ ક્યાં મોકલાવી દો છો ? ”

“ યમુનાના પાણીમાં—ખીજે ક્યાં ? ”

વિહારીયરણુ વિસ્મત બની જઈ ગંગીયાના મહેં તરફ જોઈ રહ્યો. ગંગીયા કાંઈ તેની એકલાની સાથે જ વાત કરતી હતી એમ નહોતું. વિહારીયરણુ સાથે વાત કરતાં કરતાં તો તે દશબાર આહોકાને પાનપટ્ટી આપી વિદાય કરી દેતી હતી. ગંગીયા પાનના વ્યાપાર સંબંધી રાજપુત યોદ્ધા સાથે વાતચિત કરે છે, એમ માની દરેક આહોક તે વાત તરફ દુર્લક્ષ્ય કરતા. માત્ર તેઓ ગંગીયા સાથે હાસ્ય-વિનોદ કરી પ્રફુલ્લ ચહેરે પટ્ટી ચાવતા ચાવતા ચાલ્યા જતા.

વિહારીયરણુ તેની સાથે ખુલ્લી રીતે એક પણ વાત બોલી શકતો નહોતો. પાનના નિમિત્તે તે દયામણીની શોધ કરતો હતો; પરંતુ તેને જણાઈ આવ્યું કે, ગંગીયા સાથે એકાંતમાં વાતચિત કર્યા સિવાય કાંઈ પણ બની શકે એમ નથી. તેથી તે ગંગીયાની દષ્ટિ પોતાના તરફ આકર્ષાય એવી એટાઓ કરવા લાગ્યો; કિન્તુ ગંગીયાએ તેના તરફ બિલકુલ જોયું નહિ. અર્થાત્ યોગ્ય સમયની રાહ જોતાં વિહારીયરણુને ઘણા સમય સૂધી ત્યાં રહેવું પડ્યું.

કેટલાક આહોકાને પાન આપી વિદાય કર્યા પછી ગંગીયાએ

વિહારીચરણ તરફ જોયું અને કહ્યું:—“સિંહસાહેબ ! પત્ર મુજબ કામ થયું છે; કોઈ જાતની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી.” વળી પાછી તે આહોકા તરફ ફરીને બોલી:—“આધ્યે, ખાનસાહેબ—આધ્યે, જનાબે આલી—મિઝાજે શરિફ.”

વિહારીચરણ વિચારમાં પડી ગયો. આ વખતે તેનાથી ગંગીયા સાથે ગુપ્ત રીતે વાતચિત થઈ શકે એમ નહોતી અને દયામણીની તો ખબર મેળવવાની હતી ! ગંગીયાના ઉત્તરથી તે માત્ર એટલું જ સમજ્યો કે, દયામણી તેની પાસે આવી હતી—આવતી વખતે તેની પછવાડે કોઈ પડ્યું હતું; છતાં તેને તેમાં યશ આવવા દીધો નહોતો ! ગંગીયાની દુકાને દયામણી નહોતી આવી એમ તો માની શકાય તેમજ નહોતું. કારણ કે, જનાનખાનાની બેગમોને ગંગીયાના પાન સિવાય ચાલતું જ નહોતું તેથી અનેક દાસીઓ ત્યાં પાનસોપારી લેવાને માટે આવતી હતી. દયામણી પણ ત્યાં ઘણી વખત આવતી હતી એટલે તેની પછવાડે કોઈ જાસૂસ પડ્યો હોવો જોઈએ એમ માની શકાય તેમ નહોતું; છતાં વિહારીચરણના મનમાં શંકા ઉપજી કે, ગંગીયાએ કહ્યું તે શું બોલું હોવું જોઈએ ? નહિ, તે ખનાવટી વાત તો કરે એવી નથી—મોગલ દરબારમાં અને શહેરમાં શત્રુ—મિત્ર કાણ કાણ છે, એનો નિશ્ચય થઈ શકે એમ નથી !

વિહારીચરણે ગંગીયાની વાતથી એટલું જાણ્યું કે, જુલેખાંના પત્ર મુજબ દયામણીની બધી વ્યવસ્થા કરી છે. તેને નહસાડી મૂકી છે; પરંતુ તેટલાથી કાંઈ તેના મનનું સમાધાન થાય એમ નહોતું. તે ક્યાં ગઈ છે, એ જાણવાની તેને ઘણી આવશ્યકતા હતી. કારણ કે, દૂરજહાનને જે ખબર પડી હોય કે, જુલેખાંની દાસી કાગળપત્રો વગેરે લઈ કિલ્લામાંથી પલાયન કરી ગઈ છે, તો તેની તપાસ ક્યાં

સિવાય તે શાન્ત થશે નહિ. તેને કાંઈ પણ કામ અર્ધ કરવાની ટેવ નહોતી. લીધેલું કામ છેવટ સુધી પૂર્ણ કર્યાં સિવાય તેને ચેત પડતું નહિ. અર્થાત્ તે પોતાની જીંદગીની સખી-પ્રિય દાસી જીલેખાંને ઠાર કરવાને ચૂકી નહિ તો પછી જીલેખાંની દાસીને તો કેમ જ જીવતી રહેવા દે ? જો તેના હાથમાં દયામણી આવે તો તેનું શિર અને ધડ જૂદું કર્યાં સિવાય તે રહે જ નહિ. પ્રખર બુદ્ધિમતી જીલેખાં પોતાનું બાવિ સંકટ સમજી ગઇ હતી. નૂરજહાન પોતાના તરફ સંશય ધરાવે છે, એવું ફકીરના બોલવાપરથી જ તે જાણી ગઇ હતી. શિશમહેલમાં તે દિવસે તેણે તેના મ્હોંપરનો ચિંતાશીલ ગંભીર બાવ જોયો હતો. તેથી તેના મનની પક્કી ખાત્રી થઇ ગઇ હતી, કે આ જગતમાં થોડા કાળ માટે જ પોતાનું જીવન છે. જનનાખાનામાં સંશય અને મૃત્યુ ખરાબર માનવામાં આવતું હતું. તેમાં બિલકુલ ફેરફાર થતો નહિ. નૂરજહાનના મનમાં જેના ઉપર સહજ પણ શંકા ઉપજતી, તેના પ્રાણની રક્ષા કોઇ પણ કરી શકતું નહિ. તેના કેવા હાલ થતા તેની પૃથ્વીપરના એક પણ માણસને ખબર પડતી નહિ. અર્થાત્ વિહારી-ચરણ નૂરજહાનના આ સ્વભાવથી માહિતગાર હતો; તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે, દયામણીને આજને આજ કોઇ સુરક્ષિત સ્થળે પહોં-આડવામાં નહિ આવે તો તે જીવતી રહી શકે એ શંકાયુક્ત છે. તે જુદું છે એમ માની તેના તરફ કોઇ દયા લાવશે નહિ. જે ઠેકાણે માઆપ, પિતા-પુત્ર, ભાઇ-બહેનનું સગપણ નહિ સમજતાં સ્વાર્થને લીધે સહજમાં વિષ આપવામાં આવે, તે સ્થળે વિહારી દયામણીનું જીવન તૂણવત માનવામાં આવે તો તેમાં કાંઈ નવાઇ પામવા જેવું નહોતું !

વિહારીચરણ આવી રીતે મનમાં વિચાર કરતો કરતો પાન-

વાળીની દુકાન સ્થામે ઉભો રહ્યો હતો. ત્યારે શું પાનવાળીને પોતાના બાવિ સંકટની ખબર નહિ હોય ? નૂરજહાનને ખબર પડે કે, જુલેખાનો ખર્ચો ગુપ્ત વ્યવહાર પાનવાળી સાથે ચાલ્યા કરતો હતો—તેણે જ દયામણીને નસાડવામાં મદદ કરી છે, તો શું તે તેને જીવતી રહેવા દે એમ હતી કે ? નહિ જ. ગંગીયાને તેની ખિસ્કુત ખબર નહોતી. તે તો પોતાના આહકો સાર્થે હાસ્યવિનોદ કરવામાં તલ્લીન બની ગઈ હતી. જુલેખાની સ્થિતિ કેવી થઈ હશે, તેની તેને ખબર નહોતી અને ખબર પડે તેમ પણ નહોતું. જુલેખાએ ગઈ કાલે જનાનખાનામાં આત્મહત્યા કરી હતી; પરંતુ તેનો સહજ પણ સ્ફોટ થવા પામ્યો નહોતો. તેના નસીબમાં શું શું લખ્યું હતું તેની કોઈને માહિતી નહોતી. જનાનખાનામાં કોઈ પણ માણસ મરતું નહિ—ગૂમ થઈ જતું—ક્યાં ગૂમ થતું અને ક્યાં નહિ, તેની કોઈને ખબર પડતી નહિ.

વિહારીયરણ દુકાન સ્થામે ઉભો રહી હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. આહકો પર આહકો ચાલ્યા આવતા હતા. ગંગીયાને તેના તરફ જોવાની પણ કુરસદ નહોતી.

પણ એકાએક ગંગીયાએ વિહારીયરણ તરફ જોયું અને કહ્યું:—સિંહ સાહેબ ! મેહેરબાની કરી પાનની ખીજ પણ ટોપલીઓ મોકલવાવળે. આપનાં પાનયાં આહકો વણ્યા જ ખુશી થાય છે. જનાબે આલી, આ અમારા પાનના દલાલ છે !’ એવું એક વાક્ય તેણે એક આહકને ઉદ્દેશીને ઉચ્ચાર્યું.

આહકે કહ્યું:—“ હશે, એમ જણાય છે ખરું. ” એક બે જણ તો તેનો રાજપૂત વેષ જોઈ તેના તરફ એકાગ્રદષ્ટિથી જોતા જ ઉભા રહ્યા. એક ઇશકમિનજી ખાનસાહેબ બોલી ઉઠ્યા:—“ મારવાડના

લોકો સ્વપ્નમાં પણ કામ ધંધો બૂલતા નથી ! સિંહ સાહેબ હુકમો ઉતારે છે અને પાનની દસાલી પણ કરે છે ! !”

આવી ઠૂઠા મજકરી કરતા કરતા દરેક જણ હસવા લાગ્યા. ગંગીયા પણ તેઓ સાથે હસતી હસતી બોલી:—“ ખાનસાહેબ ! અમે તો વ્યવસાયી માણસ પડ્યાં ! તમારી માફક અત્તરો લગાડી છેલછખીલા થઈ ફરવાનો વખત અમને ક્યાંથી મળે ? જુઓ તો ખરા કે, હું આટલી બધી રૂપવાન છું તો પણ મદારે પાન વેચવાનો ધંધો કરવો પડે છે ને ? ”

પુનઃ બધા એકદમ મ્લોટથી હસી પડ્યા. કારણ કે, ગંગીયાની દુકાન ઉપર સઘળા લોકો હાસ્ય-વિનોદ કરી આનંદ ઉઠાવવાને જ આવતા હતા. વિહારીચરણે મૃદુસ્વરે કહ્યું:—“ ગંગીયાબીબી ! તમે તો અહીંથી ખુશીથી પાનનો ધંધો કરો છો. પણ અમારા પાનવાળા મુખ્ય શેઠ ગઈ કાલે જ મરી ગયા ? ”

ગંગીયાનો અહેરા અત્યંત વિસ્મયતાથી તથા દુઃખથી નિસ્તેજ બની ગયો. આકુળતાપૂર્ણ દષ્ટિથી તે વિહારીચરણના અહેરા તરફ વંતવા ચિંતાતુર સ્વરે બોલી:—“ વિહારીચરણ ! તમે શું કહ્યું ? ”

વિહારીચરણ શોકસૂચક સ્વરે બોલ્યો:—“ પાનવાળા શેઠ મરી ગયા છે—ગિચારા ગઈ કાલેજ મરી ગયા ! ”

વિહારીચરણે કહેલી આ ભયભીત હાકીકતનો ભાવાર્થ ગંગીયા સમજી શકી નહિ. આશ્ચર્યજનક મુદ્રાથી તે તેના મ્હોં તરફ વંતવા લાગી. તેની સ્થિતિ વંતવા ગ્રાહકો પણ અજ્ઞયબી પામ્યા અને એક બીજાના મ્હોં તરફ વંતવા લાગ્યા. ગંગીયા આ સ્થિતિ સમજી ગઈ. તરતજ તે આત્મસંવરણ કરી બોલી:—“ હાય ! મ્હને ફસાવી ગયો—તેને ધંધો કરવા માટે મ્હોં એક મ્હોટી રકમ ઉઝીની આપી હતી ! ”

ખાનસાહેબે કહ્યું:—“ગંગીયાબીબી ! તમારે ત્યાં પૈસાની ક્યાં ખોટ છે ? તમે શા માટે આટલા બધાં દિલગીર થાઓ છો ? તમે તેને કેટલા રૂપિયા આપ્યા હતા ? તમારા ચહેરાપરથી તો મ્હને જણાય છે કે, તમારી એકાદ બુદ્ધી મા અથવા ન્હાની છોકરી મરી ગઇ હોવી જોઇએ. તમે તો પૈસાનાં ગુલામ—અને તેટલા માટે જ તમે આવા—”

ખાનસાહેબનાં આ વચનોથી પુનઃ સર્વ હસવા લાગ્યા; પણ ગંગીયાના ચહેરાપર પ્રકૃત હાસ્યની જગા જણાઇ નહિ. તે વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય કરતાં બોલી:—“ખાનસાહેબ ! લોહીનું પાણી કરી પ્રાપ્ત કરેલા પૈસાનું મૃત્યુ કેટલું હોય છે, તેની ખબર તમારા જેવા બાપકમાઇ બાવાવાળાઓને ક્યાંથી હોય ! માફ કરજો સાહેબ ! મ્હારે તેનો હિસાબ કરી જોવો જોઇએ, કારણ કે મ્હારા કેટલા રૂપિયા જાય છે, તેની મ્હને ખબર પડે. આવો, સિંહ સાહેબ—અંદર આવો.”

આમ કહી ગંગીયા ત્યાંથી હિંદી અને બન્ને જણાં દુકાનની પાછળના ભાગમાં આવેલી એક ન્હાની ઓરડીમાં ગયાં. બહાર પાન વેચવા તેણે નોકરોને બેસાડ્યા. કારણ કે, તે વખતે ગ્રાહકોની ઘણી ગિર્દી હતી.

વિહારીચરણ અંદર ગયો કે તરતજ તેણે દરવાજે બંધ કરી દીધો. પછી બન્ને જણાં કેટલાક વખત સૂંધી ગુપચુપ મૃદુસ્વરે વાતો કરવા લાગ્યાં. તેમાંનો એક અક્ષર પણ કોઇએ સાંભળ્યો નહિ. લગભગ દહોડ કલાક સૂંધી ગુપ્ત વાતચિત કર્યા પછી વિહારીચરણ દુકાનમાંથી બહાર નીકળ્યો અને એકદમ અદૃશ્ય થઇ ગયો. ચોકમાં તે વખતે ગિર્દી ઘણી હોવાથી કયો માણસ કયી બાજુએ ચાલ્યા ગયો છે, એ જણવું અશક્ય હતું.

કેટલાક વખત પછી ગંગીયા પણ દુકાનમાંથી બહાર નીકળી. પૈસાની કાથળા હાથમાં લેતાં નોકરોને ઉદ્દેશીને તે કહેવા લાગી:—
“ભદારી ત.એવત આજે ગરામર નથી; તેથી હું ઘેર જઈ છું. તમે પણ હમ્મેશાંના નિયમાનુસાર વખત થયે દુકાન અંધ કરી ઘેર આવજો.”

ગંગીયા દુકાનમાંથી બહાર નીકળી અને ત્રાંબે ઉભેલી એક ભાંગતી ગાડીમાં જઈને બેઠી. ઘોડો ચપલ અને પાણીદાર હતો. ગાડીવાને ચાબૂકનો ચમત્કાર બતાવ્યો એટલે ઘોડો પવન જેવે ચાલવા લાગ્યો. એક જણ માત્રમાં ગાડી ચાકમાંથી અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

ત્યાર પછી ગંગીયાનું શું થયું, તેની કાદને ખબર પડી નહિ. તેના નોકરો દુકાન અંધ કરી ઘેર ગયા; પરંતુ ગંગીયા તેમના જોવામાં આવી નહિ. તેમણે તેની ઘણી શોધ કરી જોઈ, પણ ક્યાંય તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ. તે દિવસથી તેના ગાડીવાન પણ કાદના જોવામાં આવ્યો નહિ !

અંક ૩ જો.

દિલ્હીનું સિંહાસન.

પ્રકરણ ૧ લું.

ભયંકર ખનાવો.

આગ્રામાં જ્યાં ત્યાં અશાન્તિ—ક્રાંતિભર્યું મચી રહ્યું હતો. લોકો એક બીજાના બાલકારમાં પણ સારાંક દૃષ્ટિથી જોતા હતાં. આગ્રાથી દિલ્હી સુધીના લોકોને ભયંકર ચિંતાને લીધે સુખથી નિદ્રા પણ આવતી નહોતી. વેપાર—ધંધો પણ અરાખર ચાલતો નહિ. કેટલાક વેપારીઓએ તો દુકાનો ખંદે જ કરી દીધી હતી. લોકો અસ્પર્શમાં વાર્તાલાપ કરતાં અહુ જ સાધવાનતાથી બોક્ષતા હતા. પોતાની વાત બીજાને ન જાણી જાય, તે માંડે વણી જ અખરદારી રાખતા હતા. જાણે કે, એક મહા ભયંકર કાળમેઘ ત્વરિત ગતિથી સર્વત્ર ફેલાઈ જતો હોય એમ જણાતું હતું !

કેટલાક મહિના થયાં આ પ્રદેશમાં આવી સ્થિતિ ચાલુ થઈ હતી. દિલ્હીમાં થતાં ભયાનક ખૂનો—કતોલપૂર સિક્રીમાં થતી પિશાચોની રહસ્યમય માયા—શાલગ્રામ મુશકુંતું બાલિયરના કિલ્લામાંથી પલાયન કરી જતું અને મહા ભીષણ યુદ્ધની તૈયારી—એ બધી વાતો સેંકડો લોકોના મુખેથી આખા પ્રદેશમાં પ્રસરવાને લીધે લોકો ગભરાઈ ગયા હતા. ક્યાં જવાથી હવનને શાન્તિ મળશે તેનો તેઓ નિશ્ચય કરી શકતા નહિ.

વળી તેઓએ સાંભળ્યું હતું કે, ફત્તેહપૂર સિક્કીમાં ભૂત-પિશા-
ચોની ઘેરાઓ એટલી બધી વધી પડી હતી, કે ત્યાં સહાનુ સાદસી-
હિમ્મતવાન રાજપૂત યોદ્ધાઓ પણ રહી શકતા નહિ. વાર અછતસિંહ
પણ ત્યાંથી નાસી ગયો હતો, અને તેણે આગ્રામાં તહિ આવતાં બં-
ગલમાં જ ઊવણી નાખી હતી. એ ખબર સાંભળતાં તો લોકોના
ભયનો પાર રહ્યો નહિ.

ત્યાર પછી પાદશાહે બંદોબસ્તના અનિર્ણયિત પોતાનું રાજપૂત
સૈન્ય લઈ ફત્તેહપૂર સિક્કીમાં જવાનો હુકમ કર્યો. આ પણ પરાક્રમી
મારવાડી પીર હતા. ત્યાંની ભયાનક યાત્રીઓ સાંભળી તે પણ શહે-
રમાં દાખલ થવાની હિમ્મત કરી શક્યો નહિ. તે પોતાનું સૈન્ય લઈ
ત્યાંથી બહાર તો નીકળ્યો. પણ કેટલેક દૂર જઈ ત્યાંજ તેણે પોતાની
ઊવણી નાખી. આ ખબર મળતાંજ જહાંગીરને બંત કે વધારે કોઈ
ચલ્યો નહિ, તો પણ નૂરજહાનની સ્થિતિ તેવી નાંખેલી. ગુસ્સાથી તે
એકામ બની ગઈ. તેણે મુખ્ય મુખ્ય મુસલમાન સેનાપતિઓને બોલા-
વ્યા અને ફત્તેહપૂર સિક્કીમાં જવાની આજ્ઞા કરી એટલું જ નહિ પણ
શહેરની અંદર જઈ ઊવણી નાખવાનો તેમને હુકમ કર્યો; પરંતુ તેઓ
તો એ હાથ અને કાન પર હાથ બોલ્યા:—“ તૌબા-તૌબા-એગમ-
સાહેબા ! આપ આ શું કરો છો ? બંદોબસ્તે તો અમને તમે ગમે તેવી
ખૂનખાર લડાઈમાં મોકલ્યો. અમે મરતાં મર્યાં આપના માટે લડીશું-
પણ પ્રેત પિશાચો સાથે લડવાનું સામર્થ્ય અમારામાં નથી-અમારી
હિમ્મત જ ચાલતી નથી ! ”

નૂરજહાનના રૂદ્ધ પિતાને મુખ્ય વહીવટી પદવી આપવામાં આવી
હતી, અને તેના ભાઈ આસફખાનને મુખ્ય અમાત્ય બનાવવામાં આ-
વ્યો હતા. નૂરજહાને પોતાના ભાઈને બોલાવીને કહ્યું:—“ ભાઈ ! મને

ખાત્રી છે કે, હિન્દુ સ્ત્રીના પુત્રને દિલ્હીના સિંહાસનપર બેસાડવા માટે ફતેહ-પૂર સિક્કીમાં કારસ્થાનો ચાલી રહ્યાં છે. તું પોતે ત્હારું સૈન્ય લઇને જા અને તે રાજગૌહી માણસોને પકડી આવ. રાજપૂત લેણા ભૂત પિશાચથી બહુ ડરે છે. એ હું પહેલેથીજ જાણું છું. વળી મહારી નજરે એવો એક પણ બાહુર મુસલમાન સરદાર પડતો નથી કે હું તેને ત્યાં મોકલી શકું. માટે મેં ત્હારા ઉપરજ બધી આશા રાખી છે અને મહારી ખાત્રી છે કે, તું તે કાર્ય પૂર્ણ થશ સાથે પાર પાડીશ.”

આસફખાન નૂરજહાનનો હુકમ સાંભળી નમ્ર સ્વરે બોલ્યો:—
“બેગમસાહેબા ! માફ કરજે. હું ચાહો નથી—અમાત્ય છું. તેમાંય વળી આપના હુકમથી હું ત્યાં ગયો હોત; પરંતુ ભૂત—પ્રેતો સાથે ઢંઢ કરવાની શક્તિ મહારામાં નથી !”

બાદશાહ જહાંગીર એક તકાવ્યાને અદેલી ભાઈ—ખહેનનું આ ભાપણ સંભળતો હતો. આસફખાનનું બોલતું પૂર્ણ થતાંજ તે મ્હોટેથી હસી પડ્યો. તેનો હાસ્યબ્ધિ સાંભળી નૂરજહાને બુકુટી ચઢાવી ગુસ્સે થઈ કહ્યું:—“જહાંપનાહ ! હસાવ તેટલું હસો—મહારાયા તેમ બની શકે એમ નથી. ખાત્રી રાખજે કે, હું ન હોત તો ક્યારનાય હિન્દુઓ આપને પદ્મપટ કરી દિલ્હીના સિંહાસનને મોકલી શક્યા હોત !”

જહાંગીરે હસતાં હસતાં કહ્યું:—“એમ છે ? પણ તું આટલી બધી અસ્વસ્થ શા માટે થાય છે ? તને સંશય આવતો હોય, તો ચાલ આપણે બન્ને જણાં ફતેહપૂર સિક્કીમાં જઈએ ! મેં ભૂત ક્યારેય જોયું નથી ! દિલ્હીના બાદશાહ થવાની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ; પરંતુ ભૂત જોવાની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ નથી, તેથી તેવો પણ અનુભવ લઈએ !”

નૂરજહાન અતિ ગંભીર સ્વરે બોલી:—“ત્યાં જવું કે ન જવું, તેનો હું સહજ વિચાર કરતી હતી. આપના દરબારમાં એવો એક પણ વીર પુરુષ નથી, તેથી આપણને પોતાને જ ત્યાં જવું પડશે.”

“અરે! પણ તું ત્યાં જઈશ એટલે જૂત તો શું પણ જૂતનો આપ પણ તારા પગમાં આવીને પડશે!”

નૂરજહાન આદશાહના બોલવાનો ઉત્તર નહિ આપતાં આસફ-ખાન તરફ ફરીને બોલી:—“આસફખાન, આખા સૈન્યને તૈયાર થવાનો હુકમ કરી દે. અમે પોતેજ ફતેહપૂર સીક્રી જવાનાં છીએ.”

હજારો પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો પણ રાજરજવાડાઓની કોઈ વાત યુક્ત રહેતી નથી. તે નિયમાનુસાર નૂરજહાનના નિશ્ચયની દરેક જણને ખબર પડી ગઈ. સર્વેએ સાંભળ્યું કે, જૂતોનો સંહાર કરવાને માટે ખુદ આદશાહ અને નૂરજહાન ફતેહપૂર સીક્રી જવાનાં છે! અર્થાત્ આદશાહનો ત્યાં જવાનો નિશ્ચય જોઈને જૂન-પ્રેતની વાત આ-ખાલ વૃદ્ધના મોઢાંડે ચઢી ગઈ. કોઈ કોઈ કહેતા કે, “ભર દિસે મા-ણસનાં હાડપિંજરો ત્યાં ફરતાં જોવામાં આવે છે!” કોઈ કહેતા કે, “અરે! તેમનાં મોં એટલાં તો ભયંકર છે કે, જોતાં જ જીવ ચાલ્યો જાય છે!” આવી રીતે જેના મનમાં જેમ આવે તેમ ગપ મારતા હતા અને એકબીજાને ભયભીત તથા સાશંક ખનાવતા હતા! વળી એવી પણ ખાતરી પ્રસરી રહી હતી કે, “તે બધાં જૂતો આગ્રામાં પણ આવવાનાં છે!” આ ભયાનક ખબરે તો કમાલ કરી! ભયભીત હુકાનદારો હુકાનો બંધ કરી દૂર દેશમાં જવા લાગ્યા. પ્રજાવર્ગ પણ ધરખાર છોડી ક્યાં જતું એના ગંભીર વિચારમાં પડ્યો. કારણ કે આ ભયંકર ખાતરીઓનો કોઈ પણ સ્પષ્ટ ખુલાસો કરી શકતું નહિ.

આ તો ફતેહપૂર સીક્રીની વાત થઈ. હવે દિલ્લીમાં થતાં ખૂનો તરફ વળીએ. ત્યાં હજી સૂધી ખૂન થયા કરતાં હતાં. પહેલાંની માફક દરેક મંગળવારે ઉઘાડા શરીરે એક ખુલ્લો મૃતદેહ દિલ્લીના સિંહદાર-પર જોવામાં આવતો હતો. વળી એવી પણ ગપ ઉડી હતી કે,

ઉદયપુરના રાણા કર્ણસિંહનો મૃતદેહ પણ એક મંગળવારે બેવામાં આવ્યો હતો ! કાંઈ કહેના કે તે દેહ કર્ણસિંહનો નહિ, પણ શાહ-જાદા ખુર્મનો હતો ! વળી અબ્બયમ જેવું તો એ હતું કે, શાહજાદો ક્યાં ગૃમ થઈ ગયો છે, તે કાંઈ પણ કહી શકતું નહિ !

ત્યાં ત્યાં એવી લોકવાયકા પ્રસરી રહી હતી કે, આ ખૂનો પણ ખૂનોની એક જાતની લીલા જ છે ! ખૂનોજ આ હત્યાકાણ્ડ કરે છે. અને થોડા વખતમાંજ દિલ્હીમાં હત્યાકાણ્ડ ચલાવી તેઓ આગ્રા આવશે ! આ ખમર સાંભળતાં જ આખાલ-ટૂફ વનિતા બધાં ત્રાહ ત્રાહ પોકારવા લાગ્યાં. ક્યા સ્થળે જવાથી જીવનરક્ષા થશે એવી ચિંતા કરતાં મર્મ આકુળ બની ગયાં !

આવી રીતે ખૂનોના ખૂનોની વાર્તાથી લોકો શંકાચરત થઈ ગયા હતા. એટલામાં ભાવી યુદ્ધની ખરી વાત લોકોના સાંભળવામાં આવી. શત્રુનું સૈન્ય ક્યે વખતે આવી આગ્રાનો નાશ કરી લૂંટી ચલાવશે, તેનો કાંઈ નિશ્ચિત ઉત્તર આપી શકતું નહિ. ઉદયપુરનાં બીમસિંહ અને પાદશાહનો મુખ્ય સેનાપતિ મહાબ્બતખાન શાહજાદા ખુર્મને ગાદીએ બેસાડવા માટે યુદ્ધની તૈયારી કરી આગ્રા તરફ આવતો હતો અને તેનો પ્રતિકાર કરવા માટે શાહજાદો પરવેઝ સૈન્ય લઈ સ્થાને ગયો હતો. યદ્યકદાચિત્ દુર્દૈવથી બે પરવેઝનો પરાજય થાય તો બીમસિંહ અને મહાબ્બતખાન આગ્રામાં આવી લૂંટફાટ કરી લોકોનો સંહાર કરશે અને ભૂત જઈને શયતાન આવ્યા એવી સ્થિતિ થઈ જશે; અર્થાત્ આવી રીતે લોકોનાં મન ક્ષુબ્ધ બની ગયાં હતાં.

આટલેથીજ કાંઈ અટક્યું નહિ. ખીજા પણ આશ્ચર્યજનક બનાવો બનતા હતા. ગંજીયાને આગ્રામાં નહિ ઓળખે એવું એક પણ માણસ

નહોતો. એકાએક તે અદસ્ય થઈ ગઈ હતી. ગાડીમાં બેસી તે પોતાના ઘેર જતી હતી; પરંતુ ઘેર નહિ પહોંચતાં રસ્તામાંજ તે કાંઈ સ્થળે ગૂમ થઈ ગઈ હતી. તે જાણતી છે કે મરી ગઈ છે, તેને કાંઈએ સંતાડી રાખી છે કે તેનું ખૂન કરી તેને સ્વર્ગનો રસ્તો દેખાડ્યો છે તે વિષે લોકોને કાંઈ ખબર પડી નહિ. નહાનેથી મ્હોટા, સૂધી-દરેક જણ તેને ઓળખતું હોવાથી-તેનો પત્તો નહિ મળવાને લીધે-લોકો વિચારિત, ભયભીત અને શંકિત થાય તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નહોતું. આજે વ્રગભગ એ અઠવાડીયાં થયાં તે ગૂમ થઈ ગઈ હતી. તેના વિષે કાંઈ કાંઈને ખૂલાસો કરી શકતું નહિ.

ત્યારે શું જુલેખાને કાંઈ ઓળખતુંજ નહિ? નહિ. નરજહાન જેટલી પ્રખ્યાત હતી, તેટલીજ જુલેખાં પણ પ્રત્યેકના મુખપર રમી રહી હતી. કારણ કે તે બીજી નરજહાન હતી અર્થાત્ તે એકાએક ગૂમ થઈ ગય, એ હકીકત પણ ગુપ્ત રહી શકે તેમ નહોતી. લોકોના મ્હોટે તે પણ એક ચર્ચાનો વિષય થઈ પડી હતી. સુખ સમૃદ્ધિ અને અતુલ સત્તા છોડી જુલેખાં નાશી ગય. એ વાન લોકોએ માની નહિ. કેટલાક દિવસ સૂધી સર્વ જન એ વાન માટે સાશંક રહ્યાં; પરંતુ અંતે તેઓએ નક્કી કર્યું કે, જુલેખાંને જનતાનખાનામાંજ મારી નાંખેલી હોવી જોઈએ. ત્યારે નરજહાનની આ પ્રિય સહચરીનું ખૂન કરવાની કોની છાતી ચાલી હશે એ વિષે તો લોકોના મનમાં સંશયજ રહ્યો. ત્યાં ત્યાં મહા ભયંકર બેદ ભરમો ચાલતા હોવાથી લોકો કાંઈ જાતનું સ્પષ્ટ અનુમાન કરી શકતાં નહિ. દરેક બનાવનું રહસ્ય ગુપ્તજ રહેતું હતું, તેથી લોકોનાં મન વધારે કુખંધ અને અસ્વસ્થ બનતાં ગયાં. આખરે તેઓએ એમજ માન્યું કે, મહા ભયંકર રાક્ષસ પોતાનું કાળ મુખ ફાડી જનસમાજનો આસ કરવા સર્વત્ર પહંચ્યાર કરી રહ્યો છે !

સારાંશ એટલો જ છે કે, દોઢા ગભરાઈ ગયેલા હોવાથી દિવસ અસ્ત થયા પછી ઘર બહાર નીકળવાની કાંઈની છાતી ચાલતી નહિ ! રાત પડે ન પડે એટલામાં તો દુકાનદારો પોતાની દુકાનો બંધ કરી પોત પોતાને ઘેર જઈ દરીનું નામ જપતા બેસી રહેતા હતા. ક્યા વખતે શું બનશે તે કાંઈ કહી શકતું નહિ.

પ્રકરણ ૨ જી.

નૂરજહાનનો સંશય.

ભોંયરામાં આવેલા મુમ્તિજત મહેલમાં સુવર્ણના આસનપર ભુવનમોહિની નૂરજહાન અર્ધજાગ્રત-અર્ધનિદ્રિત સ્થિતિમાં કાંઈના આવવાની રાહ જોતી પડી હતી. થોડા વખતમાં જ મશરૂર ત્યાં આવ્યો અને સલામ કરી તેની સલામે ઉભો રહ્યો.

નૂરજહાન ઉઠીને બેઠી થઈ અને ગંભીર સ્વરે બોલી:—“ મહારા કુકમ મુજબ બધી વ્યવસ્થા કરી હતી ને ? ”

મશરૂર નમ્રતાથી સંમાનપૂર્વક નમીને બોલ્યો:—“ ઐગમસા-હેબા ! આપના ફરમાન મુજબ કામ કરવામાં ગુલામે કાંઈ દિવસ ભૂલ કરી છે કે તે આજે કરે ? ”

“ મને સંશય આવે છે કે, જુલેબાં મરી નથી ગઈ ! ”

મશરૂર આશ્ચર્યચકિત બની જઈ બોલ્યો:—“ શું તે મરી નથી ગઈ ? તદ્દન અસંભવિત વાત ! ”

“ કુમ ? ”

“ તેનું પ્રેત લગભગ દસ-આર કલાક સુધી અહીં પડી રહ્યું હતું. જે વખતે રાત્રે તેને અહીંથી લઈ જવામાં આવી ત્યારે મ્હેં હાથ લગાડીને જોયું હતું તો તેનું શરીર તદ્દન શીતળ બની ગયું હતું. તેવીજ સ્થિતિમાં મ્હારા માણસો તેને ખાંધ પર ઉંચડી લઈ રાતોરાત લઈ ગયા હતા. બેગમસાહેબા ! આપ કહો છો તે વાત તો મ્હને અસંભવિત જણાય છે. જુલેખાં જીવતી હોય, એ તું માની શકતો નથી. ”

“ હીન્દુ રીવાજ પ્રમાણે જ તેને ખાળી હતી કે ? ”

“ હા. મ્હારા બન્ને નોકરો ચાલતા ચાલતા લગભગ પ્રભાતકાળે એક સ્મશાનમાં જઈ પહોંચ્યા તે વખતે ત્યાં એક મુઝદું પડેલું હતું. તરતજ તેમણે મુઝદાંની અદલ અદલ કરી લીધી—જુલેખાંનું મુઝદું ત્યાં મૂક્યું અને ત્યાં પડેલું મુઝદું ઉંચડી નદીમાં ફેંટી દીધું. ”

“ પણ તેને તેમણે ખાળી નાખી છે, એમ તું શા પરથી કહે છે ? ”

“ બેગમસાહેબા, તેઓ કહે છે કે, સ્મશાનથી થોડે દૂર આવેલી એક ઝૂંપડીમાં તેઓ સંતાપ રહ્યા હતા અને ત્યાંથી તેઓએ જોયું કે, મુઝદાને ચિતાપર મૂકી અગ્નિ-સંયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. મુઝદાની અદલા અદલીની તેઓને ખબર જ પડી નહોતી. ”

નૂરજહાન બ્રકડી વક્ર કરી બોલી:—“ તું ખરેખર ગંધેડો જ છે ! ખુદાએ શા માટે મને મનુષ્યદેહ આપ્યો છે તેની સમજ પડતી નથી ! ઉલટો ત્હેં તો મ્હારી ચિંતામાં વધારો કર્યો છે. જુલેખાંના મૃતદેહને ચોતાનો જ સમજ તેઓ શા માટે અગ્નિદાહ દે ? તેઓ લાગ્યા હતા તે મૃતદેહ પુરુષનો નહોતો એમ દ્રાણ કહી શકે એમ છે ? શા માટે તેઓ પુરુષને અદલે સ્ત્રીને ખાળી નાખે ? ”

મસરૂર અવાજ થઈ ગયો. તેનો કશો અપરાધ નહોતો. તેના બન્ને જલ્લાદોએ તેને જે પ્રમાણે હાકીકા કહી હતી તે પ્રમાણે જ તેણે નૂરજહાનને કહ્યું; પરંતુ હવે તે સમજી શક્યો કે, ખરેખર તેણે ઘણી મૂર્ખતા કરી છે. નૂરજહાનની આંખમાં ધૂળ નાખવાનું સામર્થ્ય કોઈનામાં નથી, એ તે ખરાખર સમજી શક્યો અને બન્ને લાચરી માથું ખંજવાળવા લાગ્યો.

નૂરજહાન બોલી:—“ તું ખોટું કહે છે ! તંઓએ પ્રેતને ક્યા સ્થળે લઈ જઈને નાખ્યું ? ”

“ બેગમસાહેબા—”

“ ચુપ—એક પણ શબ્દ બોલીશ નહિ. ત્યારા જેવાને તો ગધેડા-પર બેસાડી ગામમાં ફેરવવો જોઈએ. શા માટે તહે જીવેખાંની દાસીને પોતાનો સામાન લઈ જનાનખાનામાંથી બહાર જવા દીધી ? ”

“ બેગમસાહેબા ! ખુદ જીવેખાં પોતે તેને કિલ્લાનો બહાર મૂકી આવી હતી અને આપનો હુકમ હોવાથી તેની સલામે બોલવાની અમારી કોઈની દિમ્મત ચાલતી નહોતી. ”

“ તેણે પોતાનો સામાન તથા કાગળ પત્રો ઘસી સાથેજ રવાના કરી દીધા હશે, નહિ ? ”

“ હા, તહે પણ એમ સાંભળ્યું છે ! ”

“ ચુપ—તેને જે પ્રથમથીજ પોતાની ભવિષ્યની સ્થિતિની ખબર ન પડી ગઈ હોત તે શા માટે આવી ઉતાવળ કરત ? ”

“ બેગમસાહેબા—”

“ હું ધારું છું કે, તેને પ્રથમથીજ ખબર પડી ગયેલી હોવી જોઈએ કે, પોતાનું પોકળ ફૂટી ગયું હોવાથી પોતાને પ્રાણદંડની શિક્ષા થશે. એ તે કેમ જાણી શકી એ એક અજ્ઞાતી જેવું છે ! ”

ગરીબ બિચારો મશરૂર ! આવા કાવાદાવાથી ભરેલા પ્રશ્નોનો તે કેવી રીતે ઉત્તર આપી શકે ? તે બે હાથ બેડી ગુપચુપ નૂરજહાનના ચહેરા તરફ બેંતો બેંતો રહ્યો.

નૂરજહાન પુનઃ બોલવા લાગી:—“ એ દાસી ક્યા સ્થળે ચાલી ગઈ છે તેની તહેં તપાસ કરી છે ? ”

“ હા, અહાથી તે ગંગીયા પાનવાળીને ત્યાં ગઈ હતી. ”

“ પછી ? ”

“ ત્યાર પછી તે અને ગંગીયા—મન્ને જણીઓ ક્યાંય ગૂમ થઈ ગઈ છે. ”

“ તું જાણે છે કે, તે દાસી, ગંગીયા અને જુલેખાં ત્રણે ક્યા દેશની છે ? ”

“ બેગમસાહેબા—”

“ ખરેખર, તું ગધેડોજ છે ! ત્યારા જેવાને જનાનખાનાના મુખ્ય પહેરેગીર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે એ પણ ગંભીર ભૂલ થયેલી છે. તું તદ્દન નિમકલરામ—”

મશરૂરના શરીરના લોહીનું પાણી થઈ ગયું. તેનું સર્વોંગ કંપવા લાગ્યું. પસીનાથી તેનું શરીર ભીંજાઈ ગયું. આટલા દિવસમાં આજેજ તેના હાથથી આવી ગંભીર ભૂલ થઈ હતી. તે બેંતો બેંતો સુકાઈ જવા લાગ્યો. તેનાથી એક પણ શબ્દ બોલી શકાયો નહિ. તેનો શ્વાસોચ્છાસ પણ મંદ પડવા લાગ્યો. આખરે થર થર ધ્રુજતો સહજ હિમ્મત લાવી બે હાથ બેડી દાનવાણીથી બોલ્યો:—“ બેગમસાહેબા ! ગુલામનો અપરાધ—”

નૂરજહાન બોલી:—“ જુલેખાં ને મરી ગઈ હોત તો તેની

દાસી અને ગંગીયા અહીંથી પલાયન કરી જત નહિ. વારુ, પણ પાન-વાળીપર કોઈ સંશય ધરાવતું નહોતું; છતાં તે શા માટે ચાલી ગઈ ? ”

મશરૂર હાથ જોડી બોલ્યો:—“ બેગમસાહેબા ! જુલેખાં મરીને ડંડી ગાર—”

નૂરજહાન તેને આગળ બોલતો અટકાવી ગુસ્સાથી બોલી ઉઠી:—
“ તે પણ શંકા પડતુંજ છે. ”

મશરૂર તેના બોલવાનો સ્પષ્ટ અર્થ સમજ્યો નહિ. તે વિસ્મિત બાવથી તેના મ્હેં તરફ જોવા લાગ્યો. નૂરજહાન પુનઃ કહેવા લાગી:—
“ ગુમ રીતે દરેક બાબતની તપાસ કરવાનો મ્હેં નિશ્ચય કર્યો છે. ”

મશરૂર ઉત્સાહપૂર્વક બોલી ઉઠ્યો:—“ બેગમસાહેબાનો હુકમ હોય તો ગુલામ—”

નૂરજહાન ગુસ્સાથી બોલી ઉઠી:—“ અરે હા, ત્હારામાં કેટલી અકબલ છે, તે તો મ્હેં જાણી લીધી છે. ખુદાનો આભાર માન કે, મ્હેં ત્હારો શિરઝેદ કરવાનો હુકમ આપ્યો નહિ. ”

મશરૂર સ્વગત બોલવા લાગ્યો:—“ મ્હને લાગે છે કે, હજી મ્હારી પાસે કેટલુંક ગુમ કામ કરાવી લેવાની આની ઇચ્છા છે. જે દિવસે મ્હારી ગરજ નહિ હોય તે દિવસે મ્હને ખુદાના દરબારમાં પહેંચાડી દેવામાં તે ખિલકુલ ડરશે નહિ ! માટે બચ્ચા મશરૂર ! ત્હારે પણ તેવો વખત આવે તે પહેલાંજ જીવનરક્ષણની વ્યવસ્થા કરી રાખવી જોઈએ. ” ત્યાર પછી તે સ્પષ્ટતાથી બોલ્યો:—“ બેગમસાહેબા, ગુલામને જીવતો રાખવો યા મારી નાખવો એ આપનાજ હાથમાં છે. આપ આપની ઇચ્છામાં આવે તેમ કરી શકો એમ છે. ”

નૂરજહાને તેના બોલવા તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં કહ્યું:—
“ ત્હારી પાસે એકાદ હોંશિયાર અને ચતુર માણસ છે ? ”

મશરૂર વિચાર કરી નમ્ર સ્વરે બોલ્યો:—“આપનો હુકમ હોય, તો આ હાથેજ માણસ હાજર કરું?”

નૂરજહાન કઠોર સ્વરે બોલી:—“પરંતુ ત્યારે જેવો ગંધડો નહિ જોઈએ!”

“ના ના વરુણ ચતુર માણસ હાજર કરું.”

“ત્યારે ત્યાજી વચનો પર બરાબર વિશ્વાસ રાખું?”

“હા.”

“જો, મહારા મનમાં આજે જે વાત માટે સંદેહ ઉત્પન્ન થયો છે તે વિષેની બરાબર માહિતી મેળવી આપે એવો એક જાસૂસ જોઈએ.”

“તેવો એક જાસૂસ મહારી પાસે છે. તેના જેવો જાસૂસ આખી દુનિયામાં ક્યાંય પણ નહિ મળે!”

“તેવો દ્રાણ છે? મરને તો તેની બિલકુલ ખબર નથી!”

“આ જગતમાં એવું શું છે કે જેની આપને ખબર ન હોય?”

“એટલે? તું કહેતો ખરો કે તે દ્રાણ છે?”

“ગૌરવન!”

“અહા! હવે મહારા બ્યાનમાં આવ્યું. તે બરાબર લાયક છે.”

“બેગમસાહેબાનાં ગમે તેવાં રાજકાર્યોમાં—”

“જા, હવે ત્યારે વધારે બોલવું મહારે સાંભળવું નથી. હમણાં હમણું તેને અહીં મોકલી દે.”

મશરૂર છૂટ્યો! નૂરજહાનના હાથમાંથી છૂટવું એ પુનર્જન્મ મેળવવા બરાબર જ હતું! તે મનમાં બહુ ડરી ગયો હતો; પણ હવે

તેનો ચહેરો કિંચિત્ આનંદિત થયો. જમીનને ચુંચન કરતો જનાન-
ખાનામાંથી તે બહાર નીકળ્યો.

નૂરજહાન ઉડીને ચિંતાગ્રસ્ત ચિત્તે એટલામાં ફરવા લાગી. જ-
નાનખાનામાં આવ્યા પછી નૂરજહાન મોગલ સામ્રાજ્યની અધિષ્ઠાત્રી
બની ગઈ હતી ! તેની વિરુદ્ધ એક પણ વાન બોલવાની કોઈની હિમ્મત
ચાલતી નહિ. ખુદ આદલશ તેના ગુલામ બની ગયો હતો. પહેલાં એક
બે વીર પુરુષોએ તેના વિરુદ્ધ ખટપટ કરવા માંડી હતી; પરંતુ થોડા
વખતમાં જ તેઓ તેના ક્રોધાસીમાં ભસ્મિભૂત થઈ ગયા હતા અર્થાત્
પ્રબળતાથી તે મોગલ સામ્રાજ્યનાં રાજકીય સૂત્રા ચલાવતી હતી.
પોતાની વિરુદ્ધ વર્તવાની કોઈની પણ છાતી નહિ ચાલે એવી તેના
મનની પક્કી ખાત્રી હતી; પરંતુ એકાએક તેના આત્મવિશ્વાસ નષ્ટ
થઈ ગયો. પોતાના વિરુદ્ધ એક જાતનું ભયંકર કારસ્થાન રચાય છે,
એમ તેને જણાઈ આવ્યું; પરંતુ ક્યાં શત્રુ પોતાની સામે ખેંચ ખેંચી
રહ્યો છે, તે વિશે તે તદ્દન અજ્ઞાત હતી. તેના સજાસારે પણ જાણી
શકી નહોતી. માત્ર સંશય-સંશયથી તેનું મન ઘેરાઈ ગયું હતું. સંસા-
રની પ્રત્યેક વસ્તુ માટે તે શંકાશીલ બની ગઈ હતી. એટલુંજ નહિ
પણ ખુદ આદલશ જહાંગીર માટે પણ તેના મનમાં સંશય ઉત્પન્ન
થયો હતો ! નૂરજહાનનું-તેના સ્વર્ગીય દેવતાનું વર્ચસ્વ નાશ થાય
તેવી ખટપટ જહાંગીર-તેના પતિ-કરતો હશે કે શું ? એવો વિચાર
તેના મનમાં ઉત્પન્ન થયો ?

નૂરજહાન કોઈનો પૂરેપૂરો વિશ્વાસ કરતી નહિ. તેણે પોતાના
આપને ખટપટ કરી મુગ્ધ પ્રધાન બનાવ્યો હતો અને બાદમાં મહ-
ત્વની જોખમ ભરેલી અમાત્યની પ્રદવી અપાવી હતી; છતાં તે બન્ને

પર પણ તે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ધરાવતી નહોતી. તેના અસંખ્ય ગુપ્ત જસૂસો હતા અને તેઓ પર પણ ગુપ્ત નજર રાખવા માટે તેણે ખીજા જસૂસો રોક્યા હતા. તોપણ હજી સૂધી તેને કાંને કાંઈ વાતનો ખરો ખુલાસો આવ્યો નહોતો. “ મોગલ રાજ્યમાં હું જે કરીશ તેજ પૂર્વ દિશા. મહારી સલામે થવાનું કાંઈનામાં સામર્થ્ય નથી.” એમ તે સમજતી હતી. હવે તેનો એ ભ્રમ દૂર થઈ ગયો. તે સમજવા લાગી કે મોગલ સામ્રાજ્યને ઉથલાવી નાખવા માટે કૃષ્ણકારસ્થાનો ચાલી રહ્યાં છે અને તેમાં પણ મુખ્યત્વે કરીને પોતાના વિરુદ્ધ જ વધારે હિંમત ચાલે છે. તોપણ આ કારસ્થાનમાં મુખ્ય હાથ કોનો છે અને તેનો શો ઉદ્દેશ છે, તે વિષે સ્પષ્ટ રીતે કાંઈ સમજી શકતી નહોતી. તે માત્ર એટલું જ સમજી શકે કે, એકાદ મહા ભયંકર દુર્ભેદ રહસ્યથી તે ઘેરાઈ ગઈ છે.

નુરજહાન નિષ્કાળજીથી શાંત પડી રહે તેવી સ્ત્રી નહોતી. પોતાના શત્રુઓને નિર્મૂળ કર્યા સિવાય તેને એક દિવસ પણ શાંતિથી ઉંઘ આવતી નહિ. તેના મત્સરાગ્નિએ તેની પ્રિયપાત્ર સખી જુલેખાંતી આહુતિ લીધી અને હવે ખીજા કયા કયા માણસોની આહુતિઓ આ બીજા અગ્નિ લેશે, એ વિષે કશો નિર્ણય નહોતો.

ફતેહપુર સિક્રીમાં બનતા ભયંકર બનાવો—શાહજહાન પુર્રમનું એકાએક નાશી જવું—આદશાહના સ્વભાવનું પરિવર્તન—જુલેખાંતી વિચિત્ર મૃતદેહ—તેની દાસીનું પલાયન અને ગંગીયાનું ગૂમ થવું—એ બધા એક પછી એક બનેલા રહસ્યમય બનાવોને લીધે નુરજહાન જેવી બુદ્ધિમતી સ્ત્રી પણ તદ્દન અસ્વસ્થ બની ગઈ. કાંઈ કાંઈ વખત તેના મનમાં આવતું કે, મુખ્ય મુખ્ય સરદારોએ તેની વિરુદ્ધ એકસંપ કરી તેનું નામનિશાન ઉડાવી દેવા માટે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો છે અને તેથી પોતાનું જીવન સુરક્ષિત નથી. પુનઃ વળી તે વિચાર કરતી કે, “આ તો પુર્રમને આદશાહ બનાવવા માટેનું કારસ્થાન ચાલુ થએલું હોવું

જેમજે. કદાચિત હું જોને ભારતેશ્વરી બનાવવા ઇચ્છું છું તે પણ મહારી યોજનાઓ નષ્ટ કરી નાખવા માટે શત્રુપક્ષમાં કેમ મળી નહિ ગઈ હોય ? મહારા મત મુજબ વ્યવસ્થા થાય નહિ તે માટે અંદરને અંદર ગુપ્ત ખટપટો થયા જ કરે છે. વળી એમ પણ બનવું સંભવિત છે કે, હિન્દુઓ મોગલ રાજ્યનો ધ્વંસ કરી હિન્દુ રાજ્યની પુનઃ સ્થાપના કરવા માટે પ્રયત્નો કરતા હોવા જેમજે અને ખરેખર, જે તેમજ હોય, તો તો પછી આને એક પ્રકારની રાજ્યક્રાંતિ જ કહી શકાય ! જ્યાં ત્યાં—સર્વત્ર રહસ્યમય જાળ પથરાઈ ગઈ છે; આમ છતાં અજાણ્ય જેવું તો એ છે કે, પોતે દિલ્લીશ્વરી હોવા છતાં પોતાને કપટતન્ત્રની લેશ માત્ર પણ ખબર પડતી નથી ! નૂરજહાન—નૂરજહાન ઘિસ્કાર છે તને કે તું આવી બાહોશ—કર્તવ્યપરાયણ અને સર્વ સત્તા-ધારિણી હોવા છતાં કાંઈ પણ કરી શકતી નથી !

આવી રીતે ગંભીર વિચારોમાં નૂરજહાન મગ્ન થઈ ગઈ હતી, એવામાં એક દાસીએ આવી કુરનસ બળવી. તેની વિચારમાળા એકાએક અટકવાને લીધે દાસી તરફ તીક્ષ્ણ દષ્ટિથી તેણે નેત્રું તો દાસી નમ્ર સ્વરે બોલી:—“ બેગમસાહેબા ! શું આપે મ્હને બોલાવી હતી ? ”

પ્રકરણ ૩ જું.

ગૌહરજાન.

વિવિધ પ્રકારના ગંભીર વિચારોમાં મગ્ન થઈ નૂરજહાન, આમ તેમ ફરતી હતી. પણ દાસીને જોતાં જ તે પાછી આસનપર જઈને બેઠી. થોડા વખત સુધી આવેલી દાસી તરફ તીક્ષ્ણદષ્ટિથી જોયા પછી તે બોલી:—“ હા, મ્હેં તને બોલાવી હતી ! ”

આવનાર દાસીની ઉમ્મર કેટલી હોવી જોઈએ, તે નિશ્ચિંત રીતે કહી શકાય એમ નહોતું. એકાએક જોતાં તે યુવતી દેખાતી હતી; પરંતુ તેના ચહેરા તરફ ધ્યાનપૂર્વક જોયા પછી જણાઈ આવતું કે, તે યુવતી નહિ પણ પ્રાણી હતી.

તે વિશેષ સુંદર નહોતી, તેમ કુરૂપા પણ નહોતી. તે ક્યો જાતિની હોવી જોઈએ તેની કલ્પના થઈ શકે તેમ નહોતી કદાચિત્ યવની, ધરાની કિંવા કાશ્મીરી લક્ષના પણ હોય ! જનાનખાનામાં તે ક્યાંથી આવી હતી, સંસારમાં તેનું ખીજું કોઈ આપ્તજન હતું કે નહિ, તે વિષે કોઈને કશી ખબર નહોતી અને તેણે પોતાની આત્મ-કથા કોઈને કહી પણ નહોતી. દિલ્હીના ગુલામી ખાબરમાંથી મશરૂર તેને વેચાતી લાગ્યો હતો અને જનાનખાનામાં રાખી હતી. તે વાતને વણાં વર્ષ થઈ ગયાં હતાં.

તેના ચહેરા તરફ એકાએક જોતાં તે ખુદ્દિમતી હોવી જોઈએ એમ કલ્પી શકતું નહિ. મ્હોં જોતાં જ તે મૂર્ખ હોવી જોઈએ એમ જણાતું; પરંતુ ખારીક નજરે જોતાં-તેના હાવભાવ તરફ ધ્યાન આપતાં, તેનાં બન્ને નેત્રોમાં એક પ્રકારનું અમાનુષિક તેજ જણાઈ આવતું હતું. પોતાનાં પ્રજ્વલિત નેત્રો સંપૂર્ણ રીતે ખુદ્દા કરીને ક્યારેય તે કોઈના તરફ જોતી નહિ.

ગૌહરજન જનાનખાનાની અંદર ગુપ્ત દૂતીની માફક વર્તતી હતી. નૂરજહાન કિંવા અન્ય બેગમોથી તે છેક યઃકશ્ચિત્ દાસીના પર પણ પોતાની ગુપ્ત નજર તેમના પર રાખતી; છતાં કોઈને સહજ સંશય પણ આવવા દેતી નહિ કે, તે તેમના તરફ ગુપ્ત નજરે દેખરેખ રાખે છે—તેમની દરેક હિલચાલ હપાસે છે. તેની જાણ વગર જનાનખાનામાં કાંઈ પણ બનતું નહિ. મશરૂરનો તે જમણો હાથ હતી. તે ન હોત તો મશરૂરનું આધિપત્ય આટલા બધા દિવસ સૂધી જનાનખાનામાં

ટકી શક્યું ન હોત—તે ટકાવી શક્યો ન હોત અને તેને અલગક દબ્ય-
પ્રાપ્તિ પણ થઈ ન હોત. જનનાખાનામાં ગુમહૂતીના કામને લાયક
ગણીને જ મશરૂર તેને પસંદ કરી હતી; તે જાણતો હતો કે, ગૌહર-
જનનો હાથ પકડે એવું આ જગતમાં કોઈ હતું જ નહિ !

જનનાખાનામાં રહેતી જૂદી જૂદી જાતની દાસીઓ માફક આ
પણ એક દાસી હતી—તે ગુમહૂતી હતી એવી કોઈને ખબર નહોતી
અને એવો સંશય પણ કોઈના મનમાં આવ્યો નહોતો; પરંતુ દૂર-
જહાનની નજર બહાર તેની વાત નહોતી. તે તેને સંપૂર્ણ રીતે
ઓળખતી હતી અને તેને એટલે સૂધી ખબર હતી કે, ગૌહરજન
વસ્તુતઃ સ્ત્રી નહિ પણ પુરુષ છે ! દૂરજહાન અને મશરૂર સિવાય
આ આખત કોઈ જાણતું નહિ.

મશરૂર દૂરજહાન તરફ એટલું બધું માન ધરાવતો નહોતો, તો
પણ તે અકૃતજ નહોતો; કારણ કે, દૂરજહાને તેને એક સામાન્ય
વેચાતા લીધેલા ગુલામ તરીકે નહિ ગણતાં જનનાખાનાનું સર્વાધિપત્ય
તેને સોંપ્યું હતું. અર્થાત્, તે તેની સાથે અકૃતજતાથી કેમ વર્તી
શકે ? દૂરજહાનની સેવામાં ચાવાસે કલાક તે ખડો રહેતો હતો અને
તેમાંજ તેને સોળેસોળ આના ફાયદો હતો. દૂરજહાનની વિરુદ્ધ વર્ત-
વાથી પોતાની બધી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થઈ શકે એમ છે, એવી જો
તેની ખાત્રી હોત, તો તે તેમ કરવાને પણ ચૂકત નહિ; પરંતુ તેમ
તેનાથી બની શકે એમ નહોતું. તે જાણતો હતો કે, મોગલ દરબા-
રમાં દૂરજહાનનો અતિસ્પર્ધી ઉત્પન્ન થાય એ અસંભવિત જ હતું.
તેથી દૂરજહાન જ્યાં સૂંચી જીવતી હોય ત્યાં સૂંચી પોતાનો વાળ
પાંકો કરવાની શક્તિ કોઈનામાં નથી એમ તે ધારતો હતો. તેના મ-
નમાં આવે તેને દિલ્લીના તખ્તપર બેસાડી પોતે દિલ્લીશ્વરી બને,

એવું સામર્થ્ય તેનામાં હોવાથી જ મશરૂ પોતાના ગુપ્ત હતી (હત !)
તે-નૂરજહાનને સ્વાધીન કરી હતી !

થોડા વખત સુધી નૂરજહાન ગૌહરનન તરફ તીવ્રદૃષ્ટિથી નેઘ
રહી. દાસી પણ નીચું માથું કરી નમ્રતાથી ઉભી હતી. કંઈ માથું
કરી નૂરજહાનની સહામે નેવાને મ્હોટા મ્હોટા અમીર-ઉમરાવોની
પણ છાતી નહોતી ચાલતી. તો પછી બિચારી ગૌહરનનની તો શી
ગતિ ? તે એક સામાન્ય દાસી હતી !

થોડા વખત પછી નૂરજહાન મૃદુ સ્વરે બોલી:—“ ત્હારી બધી
હકીકતની મ્હને ખબર છે, એ તને યાદ છે કે ? ”

ગૌહરનન સંમાનપૂર્વક બોલી:—“ બેગમસાહેબ ! આપથી કયી
વાત અબ્જાણી છે ? ”

“ તને અહીં શા માટે બોલાવી છે, તેની વાત ત્હને મશરૂ
કહી છે કે ? ”

“ ખાંસાહેબે કહ્યું કે, બેગમસાહેબા એકાદ મહત્વનું કામ તને
સોંપનાર છે. ”

“ હા, તે વાત ખરી છે. મ્હેં તને એક મહત્વનું રાજકીય કાર્ય
સોંપવાનો વિચાર કર્યો છે. ”

“ જેવી આપની મેહેરબાની. ”

“ ત્હારા પર હું બરાબર ભરોસો રાખું ? તું દગાબાજ તો
નહિ કરે ? ”

“ બેગમસાહેબા, માફ કરજો. આપને જે મ્હારો વિશ્વાસ ને-
ધતો હોય તો તે બીજી જણસોની માફક વેચાતો લેવો પડશે. પછી
આ ખાંદી આપની લોંડી છે. ”

દાસીનું આવું સ્પષ્ટ અભૂતપૂર્વ બોલવું સાંભળી નૂરજહાન વિ-
સ્મય પામી તેના મ્હોં તરફ જ ટગર ટગર નેવા લાગી. પછી ગંભી-

રતાથી બોલી:—“ તહેં બરાબર કહ્યું. વિશ્વાસનો પણ કયવિકય થાય છે, એ વાત તહેં સ્પષ્ટ રીતે કહી બતાવી તે સારું જ કર્યું. બોલ, કયી શરતે તું તહારો વિશ્વાસ વેચવાને તૈયાર છે ? ”

“ બાદશાહે મહને દશ હજાર સૈનિકાનો સેનાપતિ નીમી કાસ્મીરના સુબેદારની જગ્યા આપવી પડશે. વળી આપને પણ મહને દશ લાખ રૂપિયા આપવા પડશે. આપ ઉભય એટલું બને કરી શકો એમ હો, તો જ મહારો વિશ્વાસ મેળવી શકશો. ”

ગૌહરબાનનું આશ્ચર્યજનક લાપણું સાંભળી નૂરજહાન વિસ્મિત બની ગઈ અને બોલી:—“ શું, તહારે કાસ્મીરની સુબેદારી બંધાયે છે ? ”

“ બેગમસાહેબા ! આપ કાર્યસિદ્ધિની વાતો કરો છો, એમાં નકામો બડબડ શા માટે બંધાયે ? તો પણ હું સ્પષ્ટ કહું છું કે, હું કાસ્મીરી છું. મહારા ગનજીવનનો ઇતિહાસ સાંભળી આપને કાંઈ જાતનો ક્ષયદો થવાનો નથી. હું માત્ર એટલું જ કહું છું કે, ‘ એક વખત પણ કાસ્મીરનો અધિપતિ થઈશ ’ એવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી જ હું અહીં જનાનખાનામાં દારી તરીકે દાખલ થયો છું. ”

“ તહારી આ રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષાની બીજ કાંઈને ખબર છે કે ? ”

“ નહિ, આજે જ મહેં મહારી વાચા બોલી છે. ”

“ આ ત્રિપય મશરૂર જાણે છે ? ”

“ બિલકુલ નહિ. આ જનાનખાનામાં હું માત્ર મશરૂરમાં ગુસ્ત દૂતી છું—એ સિવાય મહારો અને તેનો બીજો કાંઈ જાતનો સંબંધ નથી. ”

નૂરજહાન સ્તબ્ધ બની જઈ વિચાર કરવા લાગી. કેટલાક વખત સૂંધી વિચાર કર્યા પછી તે બોલી:—“ તહારા વિશ્વાસની કિંમત ઘણી વધારે છે, એમ તને નથી જણાતું ? ”

ગૌહરનને નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો:—“ બેગમસાહેબા ! હું જે કાર્યની બેખમદારી મહારા માથે ઉઠાવનાર છું, તેના મ્હોં બદલા તરીકે તો તે માત્ર રૂપિયે એક આનો જ છે ! ”

“ તને હું અમુક કામ સોંપનાર છું એવી તને ક્યાંથી ખબર પડી ? ”

“ બેગમસાહેબા ! બેબદખી માફ કરજો. આપ મ્હને કયું કામ સોંપવાની ઇચ્છા ધરાવો છો તે હું કહું ? ”

“ કહે જોઈએ ? ”

“ હાલમાં જે કારસ્થાનો ચાલે છે—રહસ્યમય બનાવો બન્યા કરે છે તેની મદારે પહેલાં તપાસ કરવી પડશે. ”

“ એટલે ? ”

“ ફત્તેહપૂર સિક્કીની પિશાચલીલા—દિલ્લીમાં થતાં નિયમિત ખૂનો—જુલેખાંતું મૃત્યુ—ગંગીયાનું પત્તાયન કરી જવું—વગેરે વગેરે ! ”

“ એમાં જોખમ ભરેલું શું છે ? ”

“ આ બધાં અત્યંત મહત્વનાં અને દુર્લેખ રહસ્યો છે. ”

“ હશે, પણ તે માટે તું જે મ્હોંબદલો માગે છે, તે ખરાબર નથી. ”

“ બેગમસાહેબા ! હું બધા ખુલ્લા જવાબો આપું છું, માટે ક્ષમા કરજો. આ બધાં રહસ્યોના ભીષણ તરંગોથી દિલ્લીનું સિંહાસન ડગમગવા લાગ્યું છે. જૂદા બાદશાહ કેદમાં પડે એવો ઘણો સંભવ છે. આપનો શિરચ્છેદ થાય એવી ભીતિ જણાય છે. શાહખાન ખુર્મને સિંહાસન મળે એવો ભાસ થાય છે અને હિન્દુની પુત્રી—ખીજી નૂરજહાન થાય એવી મહારા મનની સોજે સોજ આના ખાત્રી થાય છે. કદાચિત્ એકદમ મોગલ સામ્રાજ્યનો નાશ થાય, તો તે માટે પણ કાંઈ નિશ્ચિત કહી શકાય નહિ ! ”

નૂરજહાન સ્તબ્ધ બની જઈ એકી ટસે આ બધું સાંભળતી હતી. ગૌહરબાને બોલતાં બોલતાં વિસામો ખાવા માટે અટકી એટલે નૂરજહાને તેને પૂછ્યું:—“આ વિષે ત્હેં કટલી માહિતી મેળવી છે?”

ગૌહરબાને નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો:—“વિશ્વાસની ખરીદી થયા પછી આ દાસ આપનો ગુલામ છે.”

નૂરજહાન રોષયુક્ત સ્વરે બોલી:—“વારું, ત્હારું આ મુર્ખતા-પૂર્ણ બાપણું હું નાકબૂત કરું તો?”

“બેગમસાહેબા! આપ ભૂલતાં નહિ! ત્હારા વિશ્વાસને ખરીદનારા હજારો ગ્રાહક મળે મળી રહેશે!”

નૂરજહાન ઝંછેડાયલી વામણની માફક લાલગાલ થઈને બોલી:—“શું? તું ત્હારા શત્રુઓને મળવાની હિન્મત કરીશ?”

“તેમને મૂળીશ એમ મ્હેં ક્યારે કહ્યું? અંદો તો આપનો જ ગુલામ છે. તોપણ જે ઉદ્દેશથી હું ત્હારો દેશ છોડી-વેષ છોડી આ જનાનખાનાની દારી બન્યો છું—તે ઉદ્દેશ તો છોડી શકનાર જ નથી. ત્હારો વિશ્વાસ આપ વેચાતો નહિ હ્યો, તો બીજા ખરીદદાર તૈયાર છે!”

નૂરજહાન પોતાનો નીચલો હોઠ ગુસ્સાથી ચાવવા લાગી. અત્યાર સુધી આવી રીતે બેઘડક-નિર્બયતાથી તેની સાથે વાતચિત કરવાની કાઈની હિન્મત ચાલતી નહોતી. તે રોષયુક્ત સ્વરે બોલી:—“ત્હારો શિરચ્છેદ કરવાનો હું હમણાં જ હુકમ કરું તો ત્હારું રક્ષણ કોણ કરી શકે એમ છે?”

ગૌહરબાને નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો:—“કાંઈ નહિ; પરંતુ એટલું યાદ રાખજો કે, ત્હારા મૃત્યુપશ્ચાત્ત આપને કારસ્થાનીઓના સપાટામાંથી છોડાવે એવું બીજું કાંઈ નથી. ત્હારા મૃત્યુથી આપના શત્રુઓને ઉલટો ફાયદો થશે અને આપનું દરેક રીતે અનિષ્ઠ થશે. આપના મનોરાજ્યનો એક પણ વિચાર પાર પડશે નહિ. જે દિવસે

આ જનનાનખાનામાં મ્હેં પ્રવેશ કર્યો, તે દિવસથી જ મ્હેં તો જીવવાની આશા છોડી દીધી છે; છતાં આપ મ્હને દાર મરાવી શકો એમ નથી !”

“કેમ ?”

“કારણ કે, મ્હારા સિવાય આપનું રક્ષણ કરવાનું બીજા કોઈનામાં સામર્થ્ય નથી.”

બીજા કોઈ પ્રસંગે નૂરજહાને શું કર્યું હોત અને શું નહિ એ કહી શકાય એમ નથી, તો પણ આ વખતે તો તે પોતાના ક્રોધને મનમાં ને મનમાં સમાવી દષ્ટ પ્રશાંત સ્વરે બોલી:—“ખરેખર, તું બહુ હિમ્મતવાન અને સાહસી જણાય છે !”

“બેગમસાહેબા ! આપ જે કામ મ્હને સોંપનાર છો, તે કામમાં આથી પણ વિશેષ હિમ્મતની જરૂર પડશે. વખત પડ્યે મુઠ્ઠીમાં પ્રાણ રાખી એક એક ડગલું આગળ વધવું પડશે.”

નૂરજહાન પુનઃ થોડો વખત સ્તબ્ધ રહ્યા પછી બોલી:—
“ધાર કે મ્હારી મતલબ સરી રહ્યા પછી હું તને કોઈ દૂર સ્થળે ફેંકી દઉં તો તું શું કરી શકે એમ છે ?”

“આપ તેમ કરો જ નહિ.”

“તું શા પરથી કહે છે ?”

“તે વખતે આપનો ફાયદો થાય या નહિ, એ બધું મ્હારા જ હાથમાં રહેશે.

ખરેખર, નૂરજહાન પોતાની અત્યાર સુધીની જીંદગીમાં કોઈના સપાટામાં આવી નહોતી. પ્રતિ ક્ષણે ઉત્પન્ન થતા અપાર ક્રોધને ઘણા કષ્ટે તે રોકતી હતી. તેની આ અસાધારણ આત્મસંયમન શક્તિને લીધે જ તે નૂરજહાનના નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

નૂરજહાને પૂછ્યું:—“બીજો પણ ત્હારી આ શરતો બાંધે છે ?”

“હા.”

“તેઓ તે શરતો કબૂલ રાખે છે ?”

“હા-હમણાં જ.”

“તો પછી તું તેમને શા માટે મળતો નથી ?”

“હાથમાંના પક્ષી અને ઝાડપરના પક્ષી જેટલું જ આપનામાં અને તેમનામાં અંતર છે. આપ બંને ઈચ્છો તો આજે જ મહારી સમક્ષ ઈચ્છાઓ પૂર્ણ કરી શકા એમ છે અને તેમનું બધું લ-વિષયકાળમાં !!”

પ્રકરણ ૪ થું.

નૂરજહાનની વ્યાકુળતા.

નૂરજહાન સહજ લાસ્ય કરીને બોલી:—“તું ઘણી બુદ્ધિમતી છે તથા તને કેટલીક ગુપ્ત માહિતીઓના ખગર હોય એમ જણાય છે. વારું કહે બેઠાએ, કે, અમારા જય થશે કે તેમનો ?”

ગૌહરખાને પ્રદુલ્લ મુદ્રાથી કહ્યું:—“બેગમસાહેબા સ્લામે ખીખતો જય થયો અશક્ય જ છે.”

નૂરજહાન હમેશાં પોતાની સ્તુતિ સાંભળતી હતી; પરંતુ આજના ગૌહરખાનના પ્રશંસાસ્રુર્ણ લાપણથી તો તેને ઘણો જ આનંદ થયો. પોતાનું ગાયન સાંભળી ગયેયો માથું હઝાવે એટલે ગાનારને જેમ એક પ્રકારનો આનંદ થાય છે તેમજ નૂરજહાનનું પણ થયું. તે ઉત્સાહપૂર્વક બોલી:—“ત્યારે તું અમારા પક્ષમાં જ રહેવાને ખુશી છે ને ?”

“હા, એક પગે તૈયાર છું અને તેમ બે ન હોત તો અત્યાર સૂંઘીમાં હું ક્યારનોય ખીખ પક્ષને મળી ગયો હોત !”

“ મહારા શત્રુ તરફથી તને બોલાવવા કોણ આવ્યું હતું, એનો ખુલાસો તું કરી શકીશ કે ? ”

“ હવે કહેવાને કોઈ જાતની હરકત નથી. બેગમસાહેબા ! કે જુલેખાંએ જ મહારી માગણી કરી હતી ! ”

નૂરજહાન જુલેખાંનું નામ સાંભળતાં જ આશ્ચર્ય પામી; છતાં એ ભાવ મનમાં દાખી રાખી તે બોલી:—“ જુલેખાં શત્રુપક્ષમાં મળી ગઈ છે એ વાતની જ્યારે તેને ખબર હતી તો પછી તહે મહેને પહેલાં એ વાત કેમ ન કહી ? ”

ગૌહરજનને નમ્ર સ્વરે ઉત્તર આપ્યો:—“ અનુકૂળ વખત આવ્યા સિવાય એ વાત કેવી રીતે કહી શકાય ? જો તે વખતે મહે તેના વિરુદ્ધ એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો હોત તો મહારો શિરચ્છેદ થયા સિવાય રહેત નહિ. ”

નૂરજહાન સમજી શકી કે, ગૌહરજનનું કહેવું કાંઈ ખોટું નથી. કારણ કે, તે વખતે જુલેખાં વિરુદ્ધની એક પણ વાત તેણે ખરી માની ન હોત. આમ વિચારી તેણે કહ્યું:—“ ગૌહરજન ! તને શી શી ખાખતની ખબર છે, એ જાણવાની મહારી ઉત્કટ ઇચ્છા છે. ”

ગૌહરજનને આસપાસ નજર ફેરવ્યા પછી કહ્યું:—“ બેગમસાહેબાને મહારી બધી શરતો માન્ય છે અને હું એમનો વેચાતો લીધેલો ગુલામ છું એમજ હવે સમજું કે ? ”

“ તને મહારામાં વિશ્વાસ છે ? ”

“ શા માટે ન હોય ? ”

“ વારુ, જો મહારું કામ દરેક રીતે સફળ થશે તો ત્હારી સંવળી ઇચ્છાઓ હું પૂર્ણ કરીશ અને દશહજાર સૈનિકોનો સેનાપતિ બનાવી કાશ્મીરનો સુબેદાર સુદ્ધાં બનાવીશ. જા, મહારું વચન છે. ”

ગૌહરનને અત્યંત સંમાનપૂર્વક નરજહાનને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—
 “ હવે આપણી બન્નેની વચ્ચે સ્પષ્ટ ખુલાસો થઇ ગયો છે. બેગમ-
 સાહેબા નરજહાનનું વાક્ય એ બ્રહ્મવાક્ય—એવી મહારી ખાત્રી છે અને
 તેટલા જ માટે તેમના નામની મહોર ઘણા લોકો સો સો મહોર
 આપીને લે છે અને તે પણ વળી ઘણા જ પ્રેમપૂર્વક ! ”

નરજહાન હસતાં હસતાં બોલી:—“ વિદુષકનો ભાગ તું ખરું
 સારો ભજવે છે ! ”

“ આપ જે કહો તે ખરું ! ”

“ કહે જોઈએ કે, તને શી શી બાબતની માહિતી છે ? ”

“ સઘળો ખુલાસો કરવો એ હવે મહારું કર્તવ્ય છે. મહેં પ્ર-
 થમથી જ આપને કહ્યું હતું કે, કેટલાંક કારણોને લઈને હું દાસી
 બનીને બેગમમહાલમાં આવ્યો છું. એમાંનું મુખ્ય કારણ કાશ્મીરની
 સુખેદારી મેળવાનું જ છે. ”

“ તને કાશ્મીર છોડ્યાને કેટલો વખત થયો ? ”

“ આ હતભાગી જીવનો જૂતકાળનો ઇતિહાસ જાણવાથી બેગમ-
 સાહેબાને બિલકુલ ફાયદો થવાનો નથી, તો પણ એ ઇતિહાસ હું આપને
 નિવેદન કર્યા સિવાય રહેત નહિ. ”

“ જવા દે, તે સાંભળવાની મહત્ત્વ એટલી બધી જરૂર નથી.
 માત્ર હું એટલું જ જાણવા માગું છું કે હાલમાં ચાલતાં કપટતંત્રોની
 દોરીઓ ક્યાં સુધી લંબાઈ છે તેની તને ખબર હોય તો કહે ? ”

“ એ સર્વ વિષયનો ખુલાસો થોડા શબ્દોમાં જ હું કરું છું.
 જે રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષા ધરાવી હું અહીં આવ્યો, તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ
 કરવા માટે હું ખટખટ કરું એ સ્વાભાવિક જ છે. રાત્રિદિવસ મહારો
 ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવામાં હું પ્રયત્નશીલ છું. ”

“ બરાબર છે—તેમજ હોવું જોઈએ. ”

“ મહેં મહારા મનમાં નક્કી કર્યું છે કે, મહારું કામ બે રીતે પાર પડી શકશે. એક તો એ કે, બેગમસાહેબાનો ગુલામ બની એકાદ મહત્વનું કામ બળતું અને તેથી બેગમસાહેબા ખુશ થઈ મહારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરશે, ખુદા કરે ને કદાચિત્ તેમ ન બને તો પછી બેગમસાહેબાની જગ્યાએ આવનાર નવીન બેગમની મેહેરબાની મેળાવવી ! ”

“ પછી ? ”

“ તેટલા માટે ચારે તરફ હું મહારી દષ્ટિ રાખતો હતો—જુલેખાં-પર પણ મહારી નજર હતી. ”

“ તે પરથી તને શું જણાયું ? ”

“ જુલેખાં આપના કરતાં પણ વિશેષ બુદ્ધિમતી અને સાહસિકા છે—”

નૂરજહાને બ્રકુટી વક્ર કરી તે એક પણ શબ્દ બોલી નહિ.

ગૌહરજાને પુનઃ કહ્યું:—“ અને તેટલાં માટે મહેં વિશેષ ખખર પડી શકી નહિ. તો પણ મહેં એટલું તો જાણ્યું હતું કે, તે શત્રુ-પક્ષમાં મળી ગઈ છે અને જતાનખાનામાં સર્વનાં નેત્રામાં તે ઘોળે દિવસે ધૂળ નાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે ! ”

“ પેલી દીવાની છોકરી દુલાલી કાણ હતી ? ”

“ બેગમસાહેબા ! તે દીવાની નહોતી. તેની મદદથી જ જુલેખાં પોતાનાં કારસ્થાનનાં સૂત્રા ચલાવતી હતી—તે તેનું હથિયાર હતી ! ”

“ પરંતુ હવે તેમ બની શકે એમ નથી. ”

“ એ સંબંધી કાંઈ નક્કી કરી શકાય નહિ. ”

“ એટલે ? તે હજી જીવતી છે એમ તું ધારે છે ? ”

“ નિશ્ચયપૂર્વક કાંઈ કહી શકાય નહિ. છતાં મહારા મનમાં એવો સંશય રહે છે. ”

“ કેમ ? ”

“ મશરૂર તેના હાથમાંથી આપના નામની મુદ્રિકા કાઢી લેવાનું વિસરી ગયો હતો—”

ગૌહરબનના ઉપરાક્ત શબ્દો સાંભળતાં જ નૂરજહાન એકદમ ઉઠીને ઉભી થઈ અને બોલી:—“ ખરેખર, મહારા ધ્યાનમાં પણ એ વાત આવી નહોતી ! મહારી મુદ્રિકા તેના—”

“ હા, કાલે રાત્રે પહેરેગીરાને તે મુદ્રિકા બતાવી એક માણસે કિલ્લામાં પ્રવેશ કર્યો હતો. ”

“ આ પ્રકાર તું કેવી રીતે જાણી શક્યો ? ”

“ કાલ રાત્રે મહેં જનાનખાનાના દરવાજા પાસે જઈને જોયું તો મશરૂર ઉઘી ગયો હતો અને ખોળાઓ પહેરે ભરતા હતા. કેટલાક વખત પૂર્વે તેઓએ દરવાજા ઉઘાડ્યો હતો અને પછી તે બંધ કરતા હતા. તેમની પાસે જઈ પૂછ્યું કે:—“ આટલી ગંભીર રાત્રે કાણ જનાનખાનામાં આવ્યું ? ”

તેમણે મહેને ઓળખી ઉત્તર આપ્યો:—“ અમને ખબર નથી—તેનું મહેં ખૂબમાં ઠંકાયલું હતું. ”

“ ત્યારે તમે શા માટે આવી ગંભીર રાત્રે દરવાજા ઉઘાડ્યો ? જો ખાંસાહેબને ખબર પડશે તો તેઓ તમારા ઘડ ઉપર શિર રહેવા દેશે નહિ તેની ખબર છે ? ” મહારા આવા બોલવાની તેઓ ઉપર ગિલ્ફુલ અસર થઈ નહિ. તેઓ હસીને બોલ્યા:—“ગૌહરબન ! ડરવાની કાંઈ જરૂર નથી. કાંઈ સાધારણ માણસ માટે અમે દરવાજા ઉઘાડ્યો નથી—આવનારના હાથમાં બેગમસાહેબાની વીંટી હતી અને તે વીંટી અમારા પૂર્ણ પરિચયની છે. ”

“ કેમ ? ”

“ખીજું કાણ હોઈ શકે ? જેને રાત-દિવસ ચોવીસે કલાક ફરવા ફરવાની છૂટ છે—તે જીલેખાં જ ગયેલી હોવી જોઈએ.”

આ હકીકત સાંભળતાં જ નરજહાનના મુખમાંથી આશ્ચર્યજનક ઉદ્દગાર નીકળ્યા:—“જીલેખાં—જીલેખાં—શું તે મરી નથી ગઈ ? કાલે રાત્રે તે અહીં જનાનખાનામાં આવી ગઈ ? આ તું શું કહે છે ? !”

નરજહાનનું અપાર ગાંભીર્ય આજે અદ્વચ્ચ થયું. તે આ આશ્ચર્ય-જનક સમાચાર સાંભળતાં જ અસ્વસ્થ બની ગઈ. પુનઃ તે બોલવા લાગી:—“શા માટે તમે તેનો પીછો નહિ પકડ્યો ?”

“પકડ્યો હતો—આજે પણ હું તેની જ તપાસમાં છું; છતાં તેનો પત્તો લાગતો નથી !”

“તે કયા સ્થળે સંતાઈ રહી છે ?”

“આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હું કેવી રીતે આપી શકું ? જનાનખાનામાં એક—એ નહિ પરંતુ પાંચ હજાર દારૂઓ છે. તેમના સર્વના ઉપર એક સરખી નજર રાખવાનું કામ સહેલું નથી.”

“તું જીલેખાને બરાબર ઓળખી શકે છે ?”

“હા, અને એટલા માટેજ કહું છું કે, તે પોતે અહીં નહિ આવી હોવી જોઈએ. તેના હાથમાંથી વીંટી લઈને ખીજ કાઢી ચી આવેલી હોવી જોઈએ. અર્થાત્ એકાએક તેને યોગ્ય શકાય એમ નથી.”

નરજહાનનો ચહેરો ગંભીર બની ગયો. ગૌહરગનને આગળ કહેવા માંડ્યું:—“તે જીવતી છે કે મરી ગઈ એ વિશે ચોક્કસ નિર્ણય થઈ શકે એમ નથી; તો પણ એટલું તો ખરું કે, તેના હાથની વીંટી કાઢી ખીજના હાથમાં ચમકે છે !”

નરજહાન કાંઈ બોલી નહિ. તે દિશ્-મદ્ બની ગઈ. તેના દેહનું પણ તેને લાન નહોતું. ગૌહરગન તેની સામે ઉભેલી છે તે પણ તે વિસરી ગઈ હતી.

ગૌહરજન પુનઃ બોલવા લાગી:—“વળી ખીજ પણ કેટલીક ખાતમીઓ મહેં મેળવી છે. ગંગીયા પાનવાળી અને જુલેખાને ગાઢ સંબંધ હતો અને તેણે પોતાની દાસીને તેને ત્યાં જ મોકલી હતી. ત્યાર પછી જ બન્ને જણીઓ એકદમ અદૃશ્ય થઈ ગઈ.”

“તે બધી વાતથી હું માહિતગાર છું. જે વાતથી હું માહિતગાર નથી, તેની જ તપાસ ત્યારે કરવાની છે. તને સોંપેલું કાર્ય તું ઉત્તમ રીતે બજાવીશ. તો ત્યારે કહેવા પ્રમાણે હું તને નિલાલ કરી દઈશ.”

ગૌહરજને રજા લઈ ત્યાંથી જવાની ઇચ્છા દર્શાવી. નૂરજહાને થોડો વખત તેને રોકાવા કહી પુનઃ પૂછ્યું:—“ફતેહપુર સિક્રીમાં બનતા ભયંકર બનાવો—દિલ્લીનાં ખૂનો—તેમજ ભીમસિંહ અને મહાબળતખાનનાં કૃષ્ણકારસ્થાનો—એ વિષે તમે કેટલી માહિતી મેળવી છે?”

“નહિ, એટલે બધે દૂર પહોંચવાનો મને વખત તેમજ સગવડ મળી નથી. આ જનાનખાનામાં પૂરાર્થ રહી બહારની ખાતમીઓ મેળવવાનું કામ શું સહેલું છે? પરંતુ હવે મને આપની પરવાનગી મળી છે, એટલે દરેક બાબતની શોધ કરી દરેક ક્ષણે તેના સમાચાર આપને પહોંચાડીશ. વિરુદ્ધ પક્ષનાં માણસો હોશિયાર, બુદ્ધિવાન, સાવધ, સાહસી અને ઉત્તમ મુત્સદીપાત્રું બાણવાવાળાં છે; છતાં હું હવે જોઈ લઈ લઈશ કે જય-પરાજય કોનો થાય છે!”

નૂરજહાને કહ્યું:—“ડીક છે. ત્યારે હું હવે જાઉં છું. મહારી ખાત્રી છે કે, દિલ્લીનાં ખૂનો અને ફતેહપુર સિક્રીના પિશાચલીલાનો સ્કેટ થતાં જ શત્રુપક્ષનાં કારસ્થાનો સમજાઈ જશે અને તેમ થયું એટલે—”

નૂરજહાનના મનમાં જે વિચારો આવતા હતા તે તે ખુલ્લી રીતે બોલી શકી નહિ. તો પણ ચતુર ગૌહરજન તે સમજી ગઈ.

શાહજહાન ખુશરૂના પક્ષમાં જોડાઈ મળી ગયા હતા, તેઓને જહાંગીરના હુકમથી કાયમને માટે 'મુક્તિ મળી ગઈ હતી ! અર્થાત્ હાલના દગાબોરોને જે તે પકડી આપે તો તેઓના કેવા હાલ થાય એ કલ્પના આવતાં જ ગૌહરજનનનું શરીર થરથર કંપવા લાગ્યું. તો પણ અસ્તવ મેળવવાનો રસ્તો કાંઈ કુસુમોથી સુશોભિત કરેલો હોતો નથી. દિવા સ્થળે સ્થળે નંદનવતો પણ મળતાં નથી. તે રસ્તો તો કંટકથી પરિપૂર્ણ હોવો જોઈએ એવી તેની આત્રી હતી. લોહીની બાપણ નદીઓ ઓળંગ્યા સિવાય મોગલ સામ્રાજ્યમાં ઉચ્ચ પદની મેળવવાનું કામ શક્ય નહોતું. યદ્ય કદાચિત્ ગૌહરજનનને કાશ્મીરની સુમેદારી મળે તો પછી તે દિલ્લીના સિંહાસનપર પણ શા માટે ન બેસી શકે ? ખરદિલો ગુલામ જે રાજા થઈ શકે—તો સ્વયંસિદ્ધ સમ્ય ગૃહસ્થ આદરશાહ કેમ ન બને ? અર્થાત્ આવી રીતે એક પછી એક અનેક વિચારો નિમિષ માત્રમાં ગૌહરજનનના મનમાં આવી ગયા. ત્યાર પછી તેણે નમ્ર સ્વરે નૂરજહાનને કહ્યું:—“ બેગમસાહેબા ! કાર્યનો આરંભ કરતાં પહેલાં મ્હારે આપને એક પ્રશ્ન પૂછવો છે.”

નૂરજહાને તેના તરફ તીક્ષ્ણ દષ્ટિથી જોઈને કહ્યું:—“ શું પૂછવાનું છે ?”

ગૌહરજનને સંમાનસૂચક સ્વરે કહ્યું:—“ આદરશાહ દ્રોણ થશે ? શાહજહાન પરવેઝ કે શહેરિયાર ? હું તો ધારું છું કે શહેરિયાર જ થશે !”

એકએક વિઘટ્ટપાત્ થયો હોત, તો પણ નૂરજહાનની સ્થિતિ આટલી બધી ચંચળ અને અસ્વસ્થ બની ગઈ ન હોત. ગૌહરજનનું ઉપરોક્ત વાક્ય સાંભળતાં જ તે ક્રોધયુક્ત સ્વરે તે બોલી:—“ તને કાણે કહ્યું ?” તરત જ તે પોતાનો ક્રોધ શાંત કરી ગંભીરતાથી બોલી:—“ આદરશાહનો વિચાર પરવેઝને તખ્તનક્શીન કરવાનો નથી, એમ તું શા પરથી કહે છે ? આદરશાહની ઇચ્છા—તેજ મ્હારી ઇચ્છા. અમારા બન્નેમાં મતભેદ તેમજ કાર્યભેદ શા માટે હોય ?”

પ્રકરણ ૫ મું.

શાહુબદા શહેરિયાર.

દશે દિશાઓમાં અપૂર્વ માધુર્યના વર્ષાવ કરતી સારંગીના સુરતી મધુર લહરીઓ પ્રસરી રહી હતી. મધુર વાદ્યોને સેંકડો-હજારોગણાં મધુરતામયે કરવા માટે ઉત્તમ રીતે ગાનારી લક્ષ્મીઓ પોતાના કામગાંઠમાંથી ગાયનોના આલાપ લેતી હતી. તેઓના કંઈના અવાજ વાદ્યના સૂરો સાથે મળી જઈ સ્વર્ગીય સુખનો ભાસ આપતો હતો. વચ્ચે વચ્ચે નૃપુરનો સુમધુર ધ્વનિ પણ સાંભળવામાં આવતો હતો.

શાહુબદા શહેરિયારના સુશોભિત વિદ્યાસભુવનમાં નાચ-ગાયન ચાલી રહ્યું હતું. ત્યાં ટાંગેલા સેંકડો દીપકોના સ્નિગ્ધ પ્રકાશને વધારે ઉજ્જવળ કરનારી પરમ લાવણ્યમયી સુંદરીઓ અલંકારવિભૂષિત કામગાંઠોથી જૂદા જૂદા હાવલાવ ખતાવીને નાચતી હતી. તેઓ પોતાનાં વિરહી ગીતોથી દરેકના પ્રાણને આકૃષ્ટઆકૃષ્ટ બનાવી દેતી હતી.

સમસ્ત મહેલ સુગંધિત પુષ્પમાળાઓથી શૃંગારવામાં આવેલો હતો. ઠેકાણે ઠેકાણે સુવર્ણપાત્રોમાં ગુલાબગુચ્છો રાખવામાં આવ્યા હતા તેમજ ફુવારાઓમાંથી ગુલાબજળની અનિરત્ન ધારાઓ છૂટવા જ કરતી હતી.

જ્યાંન ઉપર સુશોભિત ઉત્તમ ટારીગીરીયુક્ત કાશ્મીરી ગાલિઓ ઘિછાવવામાં આવ્યો હતો. તેનાપર શુભ્ર પુષ્પશય્યા પાથરવામાં આવી હતી સ્થામે રત્નજડિત માળ ઉપર સુરાપાત્ર અને ખાલાઓ પડેલા હતા.

રાજકુમાર શહેરિયાર તકીઆને અંદલી અર્થેશાયિતાવસ્થામાં પડ્યો હતો. તેનો કબો હાથ પાસે બેંકલી એક સાવજીયમથી લલનાના ગળામાં વિંટલાયેલો હતો. પછવાડે રૂપવતી નરણ દાસીઓ ઉભી હતી. કોઈ મુરાપાત્ર આપતી હતી તો કોઈ રત્નજડિત હુશ્કાની નળી તેના મુખમાં આપતી હતી. કોઈ મુગળના વરખવાળી પાનપટ્ટીઓ—જેમાં કસ્તુરી વગેરે મુગંધિત દ્રવ્યો નાખવામાં આવતાં હતાં તેવી—નૈયાર કરતી હતી.

શહેરિયાર અર્ધોન્માદિત દૃષ્ટિથી વચ્ચે વચ્ચે અસ્પષ્ટ સ્વરે “વાહ ! બહોત અચ્છ ! ફમરી દોને દો !” એમ કહ્યા કરતો હતો. જહાંગીરનો તે સર્વથી ન્હાનો પુત્ર હતો. જે વખતની આ નવલકથા લખાય છે, તે વખતે તેની ઉંમર પૂરી ચોવીસ વર્ષની પણ નહોતી. છતાં મોગલ દરબારમાં વિલાસ ભોગવવામાં તે એકદલ હતો—તેણે બધાને પાછા પાડી નાખ્યા હતા. પોતાના મહેલમાં ચોવીસે કલાક નૃત્ય-ગીત ચાલ્યા કરે, દારૂના પ્યાલા ઉપર પ્યાલાઓ લરાયા કરે, મુન્દરીઓના નાપુરતો ઝળુકાર અવ્યાહત ચાલે કરે અને તેની આંદર પોતે દિવસ અને રાત્રિ મસ્ત થઈને પડ્યો રહે, એવી તેણે વ્યવસ્થા કરી હતી. આવી વ્યવસ્થા—જેકદમાજી ખુદ જહાંગીરના મહેલમાં પણ નહોતી. દુનિયાના વિલાસોપભોગમાં કામ આવતા દરેક પદાર્થો પોતાના મહેલમાં લાવવામાં તેણે કાંઈ આડા રાખ્યું નહોતું. દેશપરદેશની પરમ રૂપવતી સ્ત્રીઓને લાવી તેઓના સાવજીયથી તેણે પોતાના મહેલને પ્રકાશિત કર્યો હતો. વિલાસી તરીકે તેણે તે વખતે જે પ્રખ્યાતિ મેળવી હતી તેથી ઓગળ કોઈએ મેળવી નહોતી; કારણકે, તે પોતાના બન્ને હાથ દૂટા રાખી પાણીના પ્રવાહની માફક પૈસા ઉઠાવતો હતો. હજારો સોનામહોરો રોજ ખરચાઈ જાય, તો પણ તે તેની દરકાર કરતો નહિ !

તેના આવી રીતે અધઃપાત થવાનું મુખ્ય કારણ નૂરજહાન હતી. મેહેરનિસા જ્યારે જહાંગીરના જનનાખાનામાં આવી, ત્યારે તેને એક ન્હાની પુત્રી હતી. નૂરજહાન તેને પણ પોતાની સાથે જનનાખાનામાં લાવી હતી. પછી મેહેરનિસા જ્યારે નૂરજહાન તરીકે જહાંગીરની મુખ્ય બેગમ બની ત્યારે તેની પુત્રીને પણ શાહજહાનીની પદવી પ્રાપ્ત થઈ. શાહજહાની ઉમ્મરમાં આવ્યા પછી તેનાં લગ્ન શાહજહાન શહેરિયાર સાથે કરવામાં આવ્યાં, અર્થાત્ શહેરિયાર જેમ બાદશાહનો સર્વથી ન્હાનો પ્રિય પુત્ર હતો તેમ તે નૂરજહાનનો જમાઈ થતો હતો. આવી સ્થિતિમાં તેને પૈસાનો અભાવ ક્યાંથી હોય ?

જહાંગીરના બધા દરબારીઓ હમેશાં વિલાસમાં નિમગ્ન રહેતા હતા. સ્વતઃ બાદશાહ આંકે પ્રહર મઘપાનકરી મસ્ત રહ્યા કરે તો પછી તેના પુત્રો-દરબારીઓ-અમીર-ઉમરાવો અને સેનાપતિઓ પણ વિલાસસાગરમાં કેમ લુબ્ધ ન રહ્યા કરે ? શાહજહાન પરવેઝને આપણે પહેલાં જોઈ ગયા છીએ-શહેરિયારને લગભગ જોયા અને ખુર્રમ તો યુગ્મ થઈ ગયો હતો ! અર્થાત્ તે બિચારો નવયુવતીઓના સ્વર્ગોપમ વિલાસથી મુક્ત હતો ! તે ક્યાં છં-શું કરે છે-જગતમાં તેની દસ્તી કે કે નહિ, તેની કામને અંધર નહોતી. દિલ્હીનું સિંહાસન તેને મળે એવી આશા પણ નહોતી. કારણ કે, જહાંગીર ન્યાયપરાયણ માણસ હોવાથી અન્યાયથી વર્તવાને તેનું મન કબૂલ કરતું નહિ અને તેટલા માટે જ પરવેઝ રાજ્ય ચલાવવા માટે અયોગ્ય હોવા છતાં વડિલ પુત્ર તરીકે જ તેને રાજગાદીએ બેસાડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો; પરંતુ પરવેઝ બાદશાહ અને એ રાજપૂતોને પસંદ નહોતું. તેઓની ઇચ્છા રાજપુત સ્ત્રીનો પુત્ર “ ખુર્રમ ” ગાદીએ બેસે એવી હતી. અમે પ્રથમથી જ કહી ગયે છીએ કે, મારવાડ અને અંધરનાં

રાજ્યો ખુલ્લેખુલ્લી રીતે જહાંગીર વિરુદ્ધ વર્તવાને તૈયાર નહોતાં, પણ ઉદયપૂરની તેવી સ્થિતિ નહોતી. ઉદયપૂરના ભીમસિંહ ખુરમને માદીએ એસાડવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરતો હતો—અનેક વ્યતના જળપ્રપંચ—ખટપટ કર્યા કરતો હતો. તે તેના જીવજન દોરત હતો. બીજા બાજુ શાહનદો શહેરિયાર આદશાદ થશે, એમ કાલ્પ રચી રીતે બોલતું નહોતું; છતાં તેને રાજગાદીએ એસાડવા માટે ગુપ્ત પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા હતા. અમુક માણસ ભાવી આદશાદ થશે, એ વાત અનતા પ્રયત્ને ગુપ્ત રાખવામાં આવતી હતી. કારણ કે તે વાત ખુલ્લી પડી જાય તો એ ભવિષ્યમાં થનાર આદશાદને ઘણીજ અપાયકારક માનવામાં આવતી હતી. તે દિવસથી જ તેને તેના જીવને સંભાળીને રહેવું પડતું હતું અને તેટલા માટે જ શાહનદો પરંવજ અને શહેરિ-પોતાના પ્રાણ દમ્બેશાં મુકીમાં રાખીને ફરતા હતા—કયા વખતે તેઓનું ખૂન કરવામાં આવશે या કેર આપવામાં આવશે. તેની કલ્પનાથી તેઓ ડરતા હતા !

આકા ખરી રીતે જોઈએ તો શહેરિયારને આદશાદ થવાની બિ-સ્ફુલ્લ દામ્બ નહોતી. તે તો મદ્યપાન કરવામાં જ રાત્રિ દિવસ લુબ્ધ રહેતો હોવાથી રાજવિષયક વિચારો કરવાની તેનામાં શુદ્ધિ જ રહેતી નહિ.

આજે પણ શહેરિયાર નાચરંગ—ગાવા ખતારવામાં અને સુરા-પાન કરવામાં નિમગ્ન અને ગમે હોતો. એટલામાં જાણે કે વળાવાત થયો હોય એ પ્રમાણે એકાએક સાજંદાઓએ પોતાની મારંગીઓ બંધ કરી—કર્તકીઓનાં નૂપુરોનો ઝણકાર બંધ પડી ગયો—દરેક જણુ સ્થવિહ્વળ ચિત્તે દરવાજા તરફ જોવા લાગ્યું. અનેક દારીઓથી

પરિવેષિતા અસંકરવિભૂષિતા નૂરજહાન બેગમને સર્વેએ પોતાની સ્થાને ઉભેલી જોઇ.

નૂરજહાનને જોતાં જ દરેકનું શરીર થરથર ધ્રુજવા લાગ્યું. કોઇ દિવસ નહિ આવનારી નૂરજહાન આજે એકાએક આવી ગંભીર રાત્રે શહેરિયારના રંગમાં શા માટે લંગ કરવા આવી હશે ? સર્વની ખાત્રી થઇ કે, આજે કોઇ ધણો વિપરિત બનાવ બન્યો હોવો જોઈએ, તે સિવાય નૂરજહાન ત્યાં ઉપસ્થિત થાય નહિ. નૂરજહાન મત્ત ગજેન્દ્રની માફક મૃદુ પગલે દરવાજામાંથી અંદર આવી. તરત જ ગાયિકાઓ- નર્તકીઓ અને દાસીઓના શરીરમાં બળે કે ચૈતન્યસંસાર થયો હોય તેમ સંવ્રમિત અંતઃકરણે જમીન સૂંધી નમીને તેમણે કુરનીસ બળવી. તે જોઈ નૂરજહાન પોતાનું જગન્વિમોહન હાથ કરતાં બોલીઃ-“તમે તમારું કામ ચાલવા દ્યો. શાહનવા સાથે મ્હારે થોડી વાતચિત કરવાની છે, તે કરી હું તો મ્હારે સત્વર અડીથી ચાલી જમશ.”

ત્યાર પછી તે સહજ આગળ જઈ બોલીઃ-“શહેરિયાર ?”

હતભાગી શહેરિયાર પોતાના રંગમહેલમાં ખુદ બેગમસાહેબાને આવેલી જોઈ જાનશૂન્ય બની ગયો હતો. તેનો નસો લગભગ ઉતરી ગયો હતો. તેણે ઉડવાનો પ્રયત્ન કર્યો; પણ તેના પગ એટલા તો કંપના હતા, કે તેનાથી ઉભા રહી શકાયું નહિ.

શહેરિયારની આવી સ્થિતિ જોઈ નૂરજહાનનો મ્હેરો સહજ ઉતરી ગયો. બ્રકુટી વફ કરી ઓછ સાથે દાંત પીસી તેણે કહ્યુંઃ—
“હા, મ્હારે ત્હારી સાથે થોડી વાતચિત કરવાની છે.”

શહેરિયારે એ હાથ જમીને દેકાવી ઉભા થવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે ઉભો થઈ શક્યો નહિ. નૂરજહાને દાસીઓને ધસારત કરી એટલે તેમણે તેના બે હાથ પકડી તેને ઉભો કર્યો. પછી નૂરજહાને

કહું:—“એના શરીરને બરાબર સંભાળી એને પાસેના દિવાનખાનામાં લઈ આવો.” દાસીઓએ શાહજાદાના બન્ને હાથ પોતાના ખભા ઉપર લઈ ધીમે ધીમે તેને પાસેના દિવાનખાનામાં લઈ જઈ ગાદી તકીઆ પર બેસાડ્યો. ત્યાર પછી નરજહાન ત્યાં આવી અને તેણે પોતાના હાથે દિવાનખાનાનું બારણું બંધ કરી દીધું.

આવી રીતનો બંદોબસ્ત શહેરિયારે ક્યારેય અનુભવ્યો નહિ હોવાથી, ધીમે ધીમે તે શુદ્ધિમાં આવવા લાગ્યો. કોઈ પણ ભયંકર બનાવ બન્યો છે તથા તેથી પોતાની જીવનમર્યાદા થોડા સંયમમાં પૂરી થશે કે શું, એવી શંકા તેના અંતરમાં ઉપજી.

શહેરિયાર કંપિતસ્વરે બોલ્યો:—“હા-હા. હું જાણું છું. જે-જે બાબત છે, તે આપ કરો છો.”

“તેને તું લાયક છે?”

“તે તો આપ જાણો. હું તો મ્હારે આ-આમ દિવો. ગુજરું છું, એટલું માત્ર ખરું!”

“શહેરિયાર! શહેરિયાર!! તું ત્હારા આનંદના દિવો કેવી રીતે ગુજારે છે, એ જોવા માટે હું આવી હતી; પરંતુ મ્હારી નજરે આજે જે દેખાવ પડ્યો છે, તે જોતાં તને ચાત્રકર્તા મારવો જોઈએ એમ મ્હને જણાય છે. ચાત્ર, મ્હારા ચરણને સ્પર્શ કરી એ ત કસમ આ, કે આજ પછી તું આવા અનાચારનો ત્યાગ કરીશ, અને રાજ-કાર્યમાં જ્ઞાન આપીશ. તું જે આવી રીતે વિલાસોપભોગમાં નિમગ્ન રહીશ, તો તને હું ક્યારેય બાદશાહ બનાવી શકીશ નહિ—અને કદાચ બનશે તો સિંહાસનપર બેસવા નહિ દઉં, સમજ્યો.”

“શું? બાદશાહ અને સિંહાસન? તે નામથી જ હું તો કંઈ છું, તે માટે તો મ્હારા બીજા લાઇઓ રાહ જોઈ રહ્યા છે. મ્હારે બાદશાહ થવું જ નથી—તેમને થવા દો.”

નૂરજહાનનો અહેરો ગુરસાથી લાલ લાલ થઈ ગયો. તે બોલી:—
“ જો, હું હમણાં જઈ છું—કાલે સહવારે યુદ્ધપર જવા માટે તૈયાર થઈ રહેજે. ”

શહેરિયાર ભયકંપિત સ્વરે બોલી ઉઠ્યો:—“ ક્યાં, યુદ્ધમાં ?
શા માટે ? ”

“ તે બધું આવતી કાલે સમજશે. હમણાંથી જ તૈયારી કરવાની શુરુઆત કર. પ્રભાતકાળે તો અહીંથી રવાના થવું જ જોઈએ. ”

પ્રકરણ ૬ હું.

શાહજહાદી લાલિયા.

જે પ્રમાણે પતિ વિલોસોપભોગમાં નિમગ્ન બની ગયો હતો, તે પ્રમાણે તેની પત્ની પણ પૂર્ણવિદ્વાસિની બની ગઈ હતી. નૂરજહાનની પ્રિય પુત્રી શાહજહાદી લાલિયા જેવી વિદ્વાસી સ્ત્રી તે વખતે આદશાદી જતાનામાં બીજી એક પણ નહોતી. નૂરજહાન શહેરવારને યુદ્ધમાં જવાની તૈયારી કરવાનું કહી પોતાની પુત્રીના મહેલમાં ગઈ. ત્યાં પણ અત્તર ગુલાબના કુબ્જારાઓ ઉડી રહ્યા હતા. શહેરિયારના મહેલની માફક આ મહેલ પણ ઉત્તમ પ્રકારે શૃંગારેલો હતો. નૂરજહાનની પ્રાણાધિકા કન્યા નૃત્યગીતમાં લુખ્બ બની ગઈ હતી. ગંભીર રાત્રિ થઈ હતી તો પણ તેને કોઈ જાગૃતિ નહોતી; પરંતુ એકએક પોતાની માતાને આવેલી જોતાં જ તે ચમકી ઉઠી. સૌંદર્ય એક બચની ભાવનાથી સ્તબ્ધ બની ગઈ. આખા મહેલમાં શાંતતા પ્રસરી રહી. જે ઠેકાણે મંધુર હાસ્યવિનોદ—ગાનતાનની બહારિઓ પ્રતિષ્ઠાનિત થતી

હતી, તે જગ્યાએ માણસના શ્વાસનો પણ અવાજ સંભળાય એ માફક બધું શાંત થઈ ગયું.

નૂરજહાને દાસીઓ તરફ જોઈ અત્યંત ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—
“ચાલો, તમે સર્વ અહીંથી બહાર જતો. શાહજહાની સાથે મ્હારે થોડા વખત વાતચિત કરવાની છે.” તરત જ સઘળા દાસીઓ મહેલમાંથી બહાર ચાલી ગઈ. નૂરજહાન મહેલના મધ્ય ભાગમાં બિછાવેલા આસન પર બેસી બોલી:—“લાલિયા ! અહીં આવ. મ્હારે તને કેટલીક જરૂરી સૂચનાઓ કરવાની છે.”

માતાની ગંભીરતા જોઈ પુત્રીનું હૃદય ભયથી ધ્રુવરૂપ લાગ્યું. સ્થિર નેત્રોએ એક વાર તેના મોં પર તરફ નજર પાડી જોઈ તેની પાસે જઈને બેઠી. નૂરજહાન બોલી:—“બેટા, શહેરિયાર શું કરે છે, તેનાં તું ખબર રાખે છે કે ?”

શાહજહાનીએ અધોવદને કહ્યું:—“તેની ખબર રાખવાથી મ્હને શો ફાયદો છે ?”

નૂરજહાન વિરક્તસ્વરે બોલી:—“કંઈ વિચાર કરી જોતાં લાલ છે. ત્હારો પતિ શું કરે છે તેની તપાસ રાખવી એ ત્રાલદાયક નથી એમ તું કહે છે ? નહિ, ત્હારી ભૂલ છે. આવા એકત્રપેટા સ્વભાવથી અને શરમાળ સામર્થ્યથી જ શું તું દિલ્લીશ્વરી બનવાની ઇચ્છા રાખે છે ?”

“મા, દિલ્લીશ્વરી થવાની મ્હારી બિઠકુલ ઇચ્છા નથી.”

“ખરાબર છે. શેર અફઘાન જેવા સરદારની પુત્રીને રાજ્યપદની ઇચ્છા ક્યાંથી થાય—તેના મગજમાં એવા વિચાર પણ ક્યાંથી આવે !

“મા, ત્હારું કહેવું યોગ્ય નથી—તેમ હોત તો તું પણ સમ્રાજી બની શકી ન હોત !”

નૂરજહાનનો આપ શેર અફઘાન કરતાં વિશેષ ઉચ્ચ કુળનો નહોતો. પુત્રીની ટકારથી નૂરજહાન સહજ હસનાં બોલી:—“ત્હારી સાથે નિષ્કારણ બડબડ કરવાને માટે હું અહીં આવી નથી. તને રાજરાજેશ્વરી બનાવવાની અને મ્હારું સ્થાન તને સમર્પણ કરવાની ત્હારી આંતરિક ઇચ્છા છે.”

“મા, મ્હને માફ કર. મ્હારે તે પદ નથી બેઠતું તેમજ શાહજહાની પણ રાજસિંહાસનપર બેસવાની ઇચ્છા નથી.”

“તમે બન્ને નિર્જીવ અને મૂર્ખ બની ગયાં છો.”

“મા, તું ગમે તેમ કહે. બધા શાહજહાનમાં મ્હોટા પરવેઝ છે. ખરી રીતે બેતાં ગાદીપર તેનો જ હક્ક વધારે ચાલે છે—હક્કદારનો હક્ક લૂંટી લેવો એ શું મહાપાપ કરવા જેવું નથી?”

“બેટા, રાજકારણનાનો અનુભવ તને અને શહેરિયારને આવા વિશ્વાસમંદિરમાં બેઠાં બેઠાં ક્યાંથી આવે? બે, સાંભળ, રાજપૂતો પરવેઝને ઉડાવી દઇ ખુર્દમને ગાદીએ બેસાડવાની ખટપટ કરી રહ્યા છે; બે હું શહેરિયારને ગાદીએ બેસાડવાના પ્રયત્નો નહિ કરું તો તે પદ ખુર્દમ લઇ લેશે; પરંતુ પરવેઝને તો મળશે જ નહિ.”

“એટલે? તું ખરા મનથી સલાય કરે તો શું પરવેઝને ગાદી નહિ મળે? આદશાહ અન્યાર્થી નથી—મ્હોટા પુત્રને જ તેઓ ગાદીએ બેસાડશે.”

“પણ હું તને કહું છું ને કે, પરવેઝ આદશાહ નહિ થતાં ખુર્દમ જ થશે.”

“તો પછી તેને આદશાહ થવા દે. અમારે બન્નેને તો સિંહાસન બેઠતું જ નથી.”

નૂરજહાન એકદમ ક્રોધાંવ બની જઈ બોલી હતી:—“લાલિયા!

લાલિયા ! તું શું કહે છે ? ખુર્મ ખાદશાહ થાય તો ત્હારી અને મ્હારી કેવી દશા થાય તેની તને ખબર છે ? ”

“ કેમ ? આપણે તો જેવી સ્થિતિમાં છીએ તેવી જ સ્થિતિમાં રહીશું. ”

નૂરજહાન જમીનપર પગ પછાડીને બોલી :—“ અરે મૂર્ખ ! જે એમ થશે ખુર્મ આપણે શિરચ્છેદ કરશે, સમજ ? ”

શાહજાદી આશ્ચર્યચકિત દષ્ટિથી માતાના મ્હોં તરફ જવા લાગી. પછી તેણે કહ્યું :—“ તદ્દન અસંભવિત. તેનો અમારાપર અપાર પ્રેમ છે. મ્હારી માન્યતાનુસાર મ્હારાં લગ્ન કર્યા હોત તો હું તો શાહજાદા ખુર્મને જ પરણી હોત; કારણ કે, ત્રણે ભાઈઓમાં મનુષ્ય કહેવાને લાયક તે એકલો જ છે. ”

“ ત્હારા જેવી મૂર્ખ છોકરીને સમજાવવાનું કામ મહેલું નથી. જે રાજ્યપ્રપંચોનો મદને અનુભવ છે; તેથી પાણી પહેલાં પળ બાંધી આત્મરક્ષણની વ્યવસ્થા કરું છું. ખુર્મ ખાદશાહ થશે તો તે આપણો સર્વનો નિર્દયનાથી શિરચ્છેદ કર્યા સિવાય રહેશે જ નહિ. ”

“ તદ્દન અસંભવનીય ! ”

“ તું ભૂલે છે. આ દુનિયામાં અસંભવનીય એવું કંઈ છે જ નહિ. કદાચિત્ જે તે આપણો શિરચ્છેદ નહિ કરે તો બીમસિંહ અને મહબ્બતખાન તો આપણને છોડશે જ નહિ; કારણ કે તેઓ આપણા પ્રયંત પ્રતિસ્પર્ધી છે ! ”

“ બરાબર છે. તમે શા માટે તેમના સર્વનાશ માટે ખટપટ કર્યા કરો છો ? તેમનો અપરાધ તો બિહકુલ જણાતો નથી ! ”

“ ત્હારી સાથે નકામા તર્કવિર્તકા કરી વખત ગૂમાવવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી. આવતી કાલે સહવારે શહેરિયારને લઈ હું લડાઈ-પર જનાર છું. ”

શાહજહાંદી વિસ્મયથી સાશંકે બની બોલી:—“ લડાઈ ? કોની સાથે ? ”

“ ખુર્રમ, ભીમસિંહ, મહબ્બતખાન વગેરે રાજદ્રોહીઓ સાથે યુદ્ધ થવાનું છે અને તેટલા માટે શહેરિયારને લઈ હું પોતે લડાઈપર જવા તૈયાર થઈ છું. ”

શાહજહાંદીનો પરમ લાવણ્યમય મહેરો ફિક્કો પડી ગયો. દીનવાણીથી તે બોલી:—“ મા, આટલો બધો પ્રાણુપંહાર શા માટે કરે છે ? ”

“ દુરાચારી મહબ્બતખાન અને ભીમસિંહ ખુર્રમને ગાદીએ ખેસાડવા માટે યુદ્ધની તૈયારી કરીને આપણી સ્થાને આવે છે અને તેટલા માટે જ મહેં તેમને ભયંકર શિક્ષા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે કે જેથી ભવિષ્યમાં તેઓ પોતાનું માથું ઉંચું કરે નહિ. ”

શાહજહાંદી થોડા સમય સૂધી અવાક રહી. જો કે તે લાડમાં ઉછરીને થોડી બગડી ગઈ હતી; છતાં તેના જેવી સરળ, પવિત્ર અને ક્રામગ્ન અંતઃકરણની ખીજ એક પણ સ્ત્રી જનનાનખાનામાં નહોતી. યુદ્ધનું નામ સાંભળતાં જ તે રોમાંચિતા થઈ જતી હતી, અને તેટલા માટે જ સામ્રાજ્યેશ્વરી થવાની તેની ઇચ્છા નહોતી.

નૂરજહાંને કથુ:—“ હું આવતી કાલે અહીંથી રવાના થનાર છું. ”

“ ક્યાં ? ”

“ રાજપૂતાના તરફ; કદાચિત્ પહેલાં ફતેહપૂર સિક્રી તરફ જઈશું. હજી નિશ્ચિત થયું નથી. વળી શહેરિયાર પણ મ્હારી સાથે આવનાર છે. ”

“ તેઓ કપૂત્ર થયા છે ? ”

નૂરજહાંન ગુસ્સાથી બોલી:—“ તેમાં કપૂત્ર શું થવાનું હતું ? તેણે મ્હારો હુકમ માન્ય કર્યો જ નેમએ ! ”

શાહજાદી સહજ સ્મિતહાસ્ય કરી બોલી:—“મા, મ્હને ખાત્રી છે કે, અમને બાદશાહી પદ મળે તો પણ બધો અધિકાર તો તું ચલાવીશ. તો પછી વિના કારણ આટલી બધી ખટપટ શા માટે કરે છે ?”

નૂરજહાનનો સુંદર મહેરો ગુસ્સાથી લાલ બની ગયો. થોડા વખત સૂધી તે એક પણ શબ્દ બોલી શકી નહિ. શાહજાદી માત્ર શાંત અંતઃકરણે એક વિષાદપૂર્ણ ગીત ગાવા લાગી. નૂરજહાનની તામસી મહત્વાકાંક્ષા શાહજાદીથી સહન કરી શકાઈ નહિ. તે સાત્ત્વિક વૃત્તિની અને ઉદારહૃદય આળિશ હતી, પરંતુ પરિસ્થિતિને અંગે તેને વિલાસ અને ખીબના તાબેદાર થવું પડ્યું હતું. લગ્ન કરવા માટે તે ખુશી નહોતી—નિરુપાયે તેને પોતાની સ્વતંત્રતા ગૂમાવવી પડી હતી.

કેટલાક વખત પછી નૂરજહાન બોલી:—“જે, હું થોડા દિવસ માટે જનાનખાનામાંથી બહાર જાઉં છું; માટે એવો દુકમ કર્યો છે કે, આવતા કાલથી તું જ જનાનખાનાની અધીશ્વરી છે એમ દરેકે સમજવું.

શાહજાદી વિરમયસ્વરૂપે સ્વરે બોલી:—“કાણે હું ?”

નૂરજહાન દૃઢ સ્વરે બોલી:—“હા, તું. મહારી ગેરહાજરીમાં વંદાબાઈ જનાનખાનાનાં અધિકાર સૂત્રો પોતાના હાથમાં લે એ મ્હને પસંદ નથી.”

“મહારા કરતાં તે મ્હોટાં છે અને મુખ્ય બેગમ છે એટલે આ અધિકાર તેમને જ મળવો જોઈએ.”

“તહારી સલાહની મ્હને જરૂર નથી. માત્ર હું જેમ કહું છું. તેમ તહારે વર્તવું જ પડશે.”

શાહજાદી નિરાશ થઈ બોલી:—“વારુ, જેવી તહારી મરજી.”

“ ત્યારા રથજે બીજી કાંઈ સ્ત્રી હોત તો, મહારું કહેવું સાંભળી તેને સ્વર્ગપ્રાપ્તિના કરતાં પણ વિશેષ આનંદ થયો હોત ! ”

“ બીજાની વાત મહારે શા માટે કરવી જોઈએ ? મહેને આ બધું પસંદ નથી એમ તો હજી પણ હું કહું છું. ”

“ ગમે તેમ હોય, મહેં કહું છું તે પ્રમાણે હોશિયારીથી રહેજો, અને હું વરતું છું તે મુજબ વરતી આપેલા અધિકારનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરજો. તેમાં બિલકુલ ફેરફાર ન થવો જોઈએ. ”

શાહજાદીએ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂક્યો. તેણે નૂરજહાનને બિલકુલ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ. નૂરજહાન પણ કાંઈ બોલી નહિ. કોપાવેશમાં જ તે પોતાની દાસીઓને સાથે લઈ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

શાહજાદી ઘણા વખત સૂઈ સ્તબ્ધ બની તે જગ્યાએ બેસી રહી. તેનું ચિરમ્રકુલ હૃદય આજે ઉદાસ અને વિપાદપૂર્ણ બની ગયું હતું. સ્વભાવતઃ તે સરગ બાળિકા હતી. તેનામાં હાસ્યવિનોદ અને રમતગમત સિવાય રાજકીય ગહન વિષયોનું જ્ઞાન ક્યાંથી હોય ? ભારતેશ્વરી બની અનેકવિધ ચિંતાઓ કરવાનું તેને પસંદ નહોતું. આપણું પાલન પોષણ કરનાર નૂરજહાન છે એ સિવાય તેને બીજી કશી ખબર નહોતી. વિશેષ જાણવાની તેણે ઇચ્છા પણ નહોતી કરી.

ખરેખર, શહેરિયાર યુદ્ધપર જવના હતા. વળી જ્યારે તેણે જોયું કે, ખુદ નૂરજહાન આદશાવને લઈ લડાઈપર જાય છે, ત્યારે રાજ્યની અંદર ચોક્કસ કાંઈક ઉથલપાથલ થવી જોઈએ એમ તેણે માન્યું. જનતાનામાં મહારની ઘણીખરી વાતો આવતી નહોતી તેથી રાજસિંહાસન સંબંધી ચાલેલાં કારસ્થાનોની તેને બિચારીને ખબર નહોતી. શાહજાદો પરવેઝ તખ્તનશીન થશે એવી તેની ખાત્રી

હતી; કારણ કે, તે જ ખરો વારસ અને વહિવટ પુત્ર હતો. અર્થાત્ તે સિંહાસનપર જેમે તો કાંઈ પણ ગરબદ થશે નહિ એમ તેનું સરળ મન તેને સાક્ષી પૂરતું હતું; છતાં તેને કાંઈ જરા ઈશારો આવ્યા હતા કે, મોગલ સિંહાસન માટે પિતા-પુત્રમાં વિવાદ ઉત્પન્ન થયો છે અને તેણે ભયંકર રૂપ પકડ્યું છે; પરંતુ તેમાં કાંઈ નવાઈ પામવા જેવું નહોતું ! તેની કિંવા તેના પતિની એટલે શહેરિયારની બાદશાહ થવાની બિલકુલ મરજી નહોતી. કહ્યા-ટાંટા, યુદ્ધવિગ્રહ, બળવાઓ વગેરે નામ સાંભળી કલ્પનાં શરીર રામાંચિત થઈ જતાં હતાં. હાલનું યુદ્ધ પિતા-પુત્ર વચ્ચે થવાનું હતું અને તેમાં બધો દોષ પોતાની માતાનો જ છે એમ તેણે માન્યું; પરંતુ તે શા માટે આટલી બધી કારસ્થાની બને છે ? મોગલ સામ્રાજ્યની અધિષ્ઠાત્રી દેવી થવા છતાં પણ તેનું મન તૃપ્ત થયું નહિ હોય ? અહા ! દેવી ભયંકર રાક્ષસી મહત્વાકાંક્ષા !

ઘણા વખત સુધી શાહગઢી લાલિયા વિચાર કરતી કરતી વિષ-પણુવદને ત્યાં બેસી રહી. અકસ્માત એક દાસીએ આવી તેને હલાવીને કહ્યું:—“ શાહગઢ સાહેબ અહીં પધારે છે. ”

એટલામાં તો શહેરિયાર કંપતા પગે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને ક્ષીણરવરે બોલ્યો:—“ પ્યારી લુલ્લી, ત્હારી મા મ્હને મૃત્યુના મ્હોડામાં મોકલાવે છે. મ્હેં ઘણીએ ના કહી, તો પણ તે માનતી નથી. શા માટે તે મ્હારાપર આટલો બધો બુદ્ધિ કરે છે ? બાદશાહ થવાની મ્હારી બિલકુલ ઇચ્છા નથી. મ્હને તો ગાનતાન બહુ પસંદ છે. હમ્મેશાં ચઝઝ અને ડુમરીની મધુર લલરિયોમાં મગ્ન થઈ જવાનું મ્હને મન થાય છે ! ”

શાહજહાં નમ્રતાથી તેની પાસે આવી અને તેનો હાથ પકડી પ્રેમપૂર્ણ સ્વરે બોલી:—“ જહાંપનાહ ! આપ શા માટે બાદશાહ થવાની હઝીર રાખતા નથી ? ”

શાહજહાં પત્નીના સુખ તરફ ગંભીરતાથી નજર બોલ્યો:—
“ લુલી, હું બાદશાહ થઉં એવું તું ઈચ્છે છે ? ત્યારે લે, હું હમણાં જ હાથપર નાઉં છું. પ્યારી દિલરુબા ! ત્હારા માટે જ હું બાદશાહ થવાની ખટપટ કરીશ. માતાને બદલે તેની પુત્રીને જ સામ્રાજ્યેશ્વરી થવા દે. હું તો માત્ર પિતાની માફક શાનશૂન્ય જ રહીશ. આપણે આ જંગલ ન વેળાયે ! ”

ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

છપાય છે !

છપાય છે !

બેગમમહાલ

અથવા

સુવિખ્યાત સ્મરણમંદિર.

ભાગ ૨ બે.

મુદ્રિત માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦.

રા. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહકૃત રસિક નવલકથાઓ.

લતા અને લલિતા ભાગ ૧-૨-૩-૪-^{લતા અને}_{લલિતા}

એ બહેનો હોવા છતાં જૂદા જૂદા રંગદંડમાં અને જૂદા જૂદા સ્વભાવની માતાઓના સહવાસમાં ઉછરવાથી તેમનામાં જે ફરક જોવામાં આવે છે તેનું દિગ્દર્શન આ નવલકથામાં કરી શકાય છે. અંગ્રેજ કુમારિકાના પ્રેમદર્શનથી હિંદુ છોકરી ઉપર કેવી અસર થાય છે, કેળવણીના પુત્રને ચોક્કસ કુમારિકા સાથે પરણવાની ફરજ પાડનાર પિતા તેનું કેવું માફું પરિણામ મેળવે છે અને રાજવંશીઓમાં કેવી કેવી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિઓ જોવામાં આવે છે એનો ઉત્તમ ચિતાર આપેલો છે. વાર્તાનો દરેક ભાગ અત્યંત રસિક છે અને ચારે ભાગેમાં સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. સુંદર છપાઈ, ઉંચા કાગળ, પાકું સોનેરી સુશોભિત પૃષ્ઠ, દરેક ભાગનાં પૃષ્ઠ ૨૦૦. કિંમત દરેક ભાગની ૧-૦-૦ મુજબ રૂ. ૪-૦-૦

કાશ્મીર અને કેસરી (ખીલ આવૃત્તિ)-^{રણજીત-}_{સિંહને}

અફઘાનો સાથે ધણીવાર ડપાઝપી થઈ હતી અને કાશ્મીર પ્રાન્તને માટે તો ચાર વાર સવારીઓ લઈ જવી પડી હતી; જેમાં છેલ્લી સવારીમાં વિજય પ્રાપ્ત થયો હતો, અને તે વિજય એટલો તો દૃઢ હતો કે પુનઃ અફઘાનો રણજીતસિંહના જીવનકાળપર્યંત કાશ્મીર સામે 'ખીચું માયું' કરીને જોઈ શક્યા નહોતા. રણજીતસિંહની વીરતા, દીવાન હરિદાસની દેશભક્તિ, સહજારામનું શૌર્ય, મહેશ્વરની દીનતા, કનકપ્રભાની કરુણાજનક સ્થિતિ ઇત્યાદિ આકર્ષણીય વિષયોને

એવી સુંદર રીતે આલેખવામાં આવ્યાં છે કે વાંચકની જિજ્ઞાસા એક પછી એક પ્રકરણ વાંચવાને ઉશ્કેરાતી જાય તેમ છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું પૂઠું કિં. રૂ. ૧.

પિશાચમંદિર ભા. ૧-૨ નો—આ નવલ-કથા એ-

ટલી તો હૃદયગ્રાહી અને ચમત્કારિક છે કે, પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે જિજ્ઞાસારસની જાણે કે સરિતા જ વહેતી હોય એવો સદજ ભાસ થાય છે. વળી શુજરાતી વાંચકોને વાંચવામાં વિશેષ સરળતા પડે એ માટે પ્રયોજકે મૂળ અંગ્રેજી વસ્તુસંકલનને ઘણી કુશળતાથી શુજરાતીમાં ઉતારી છે; આમ હોવાથી વાંચતાં બિલકુલ કંટાળો ઉપજવાનો ભય છે જ નહિ. અરણ્યમાં અત્યાચાર, કિલ્લાનો શુભભેદ, ભયાનક ચક્રચંત્ર, કેદમાં સપડાયેલી કુમારિકા, સ્વેત આકૃતિ, ચક્રચંત્રવાળું ભોંયરું, પ્રેમમંદિર કે પિશાચમંદિર ? વગેરે પ્રકરણો વાંચતાં આહાર નિદ્રાનું સર્વથા વિસ્મરણ થઈ જાય તેમ છે. આ નવલકથાના દરેક ભાગમાં ફોટો ઝીંકોનાં પાંચ પાંચ મનહર ચિત્રો આપેલાં છે. અને ભાગ જુદા આધેક્ષા છે. પાકું પૂઠું, અને ભાગ પૃષ્ઠ ૬૦૦ છતાં કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૨) મુજબ કુલ રૂ. ૪.

ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર—આ સચિત્ર નવલ-કથામાં એક કળાવાયલી

ખાળા પ્રભાવતી અને તેના અવિવાહિત પતિ સુમિત્રના કૌમાર અવસ્થામાં પરસ્પર પ્રેમ છે; પરંતુ ભાગ્યચક્ર વિલક્ષણ હોવાથી એ ખાળાના પિતાનું એકાએક ખૂન થાય છે. ખૂનીને પકડવાને એક કાર્યદક્ષ ડિટેક્ટિવ ઘણો પ્રયત્ન કરે છે, તેને ઘણા પુરાવાઓ મળી આવે છે;

પરંતુ તે ખૂનીનો નિર્ણય કરી શકતો નથી કે તેને પકડી શકતો નથી વગેરે બનાવો જાણે મોં આગળ હિભા જ હોય એમ જણાય છે પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

૨૧. નારાયણ વિસનજી ઠક્કર કૃત રસિક નવલકથાઓ.

આજકાલનું હિન્દુસ્તાન અથવા પ્રાણહારક

મૃગજળ-ભા. ૧-૨. ચાલુ સમયમાં ચાલતા નીંઘ સુધારા, માડી-વાડીના વૈભવ ખાતર ગમે એવા શ્રીમત પતિ મેળવવાની લાલસા, શ્રીમંતોનાં મૃત્યુ સમયે થતાં વીલના કલ્પનામાં પણ ન આવે એવા બનાવોથી ભરપૂર નવલકથા. પ્રભુચંદ્રન, વિકાર અને વિવેક, સુધામાં દલાદલ, શરીફ બદમાશોની ટોળી, સત્યનિષ્ઠા, અમજાનું સાદસ, ભયંકર પ્રપંચબળ, નિશાચરોનો ગૃહપ્રવેશ, ગુલામની પ્રેમ-પત્રિકા, ભાગિરથીની ભયંકરતા, અધઃપાતનો આરંભ, કપિજલાનો કાળ અને સુલોચનાની અદ્રશ્યતા વગેરે પ્રકરણો વાંચતાં તમે જુની આંખોએ નવીન તમાશો જ જોઈ શકશો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૨૦, દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, બન્ને ભાગનું પાકું રૂપેરી પૂઠું છતાં કિંમત. દરેકની ૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૩).

ભયંકર ભદ્ર અથવા દેવળ ૨૪ વર્ષના કાલુભંજુર

સંસાર માટે-આ સંસારના કાલુભંજુર ભોગવિલાસની લાલસાથી મહત્વાકાંક્ષાના પ્રવાહમાં તણાઈને હૃદ માનવી પિશાચના દાસ-ત્વને સ્વીકારીને આ જગતમાં કેવાં કમકમાટી ઉપભવનારાં દુકૃયો કરે છે, અને જ્યારે પિશાચની નરકમર્ત્યામાં પડવાનો પ્રમુખ

તેમનાં નેત્રો સમક્ષ આવીને ઉભો રહે છે તે સમયે તેમની કેવી દયાજનક દુર્દશા થઈ જાય છે એનું જો તાદસ્વ શાબ્દિક ચિત્ર જોવું હોય તો તે કેવળ આ અદ્ભુત નવલકથામાં જ દેખાશે. મહોટી સામંતનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, રૂપેરી નામ તથા પાંચ સુંદર ફોટો-ગ્રાફિક ચિત્રોવાળી આ નવલકથાની કિં. માત્ર રૂ. ૨) છે. પો. માફ.

નાદિરનો દોરહમામ—અને બાહુબળનું પ-રિણામ—સ્વર્ગવાસી

અમૃત કેશવ નાયક તથા વિદ્યમાન ઠક્કર નારાયણ વિસનજી કૃત. એક સાધારણ સિપાહી તરીકે ધરાવના બાદશાહના સૈન્યમાં દાખલ થઈ ધીમે ધીમે આગળ વધી અંતે જંગપ્રપંચ તથા અદ્વિ-તીય બાહુબળથી ધરાવના બાદશાહ બની બેઠેલા અને ત્યાર પછી હિન્દુસ્તાનમાં આવી દિલ્હીમાં 'કલ્દેઆમ' ચાલાવી દિલ્હીની મૂગ-સિયાત 'શહેનશાહના' પાયાને હમ્મેશને માટે ઢીલો કરી જનાર નાદિરશાહનું જીવનચરિત્ર આ ગ્રંથમાં એટલું અને એવું ઉત્તમતાથી વર્ણવાયું છે કે જાણે એક ઉત્કૃષ્ટ નવલકથા વાંચતા હોઈએ તેવો જ ભાસ થાય છે. ઉત્તમ કાગળ, ઉત્તમ બાઈન્ડીંગ ૨૫૦ પૃષ્ઠના ગ્રંથની કીમત રૂ. ૨- -૦ પોસ્ટેજ જુદું.

મારી બચાંકર સંસારયાત્રા અથવા એક નિરા-ધાર અમળાનો

આર્તનાદ! આ સામાજિક નવલકથામાં સંસાર વ્યવહારમાં પ્રચલિત થઈ પડેલા કેટલાક વિષયોનું એવી શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી અવલોકન કર-વામાં આવ્યું છે કે, જેમાંથી ધણું શીખવાનું મળી શકે તેમ છે. બાળવિધવાની હિન્દુ સમાજમાં કેવી શોચનીય સ્થિતિ છે, લગ્ન

કોને કહેવાય છે, પુનર્જનની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ છે; જ્ઞાતિ
હિત કેવી રીતે સાધી શકાય તથા જ્ઞાતિના સડાઓને કેવી રીતે દૂર
કરી શકાય આદિ અનેક ઉપયોગી વિષયોની ચર્ચા આ નવલકથામાં
ધણી રસિકતાથી કરેલી છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૫૦, પાકું રૂપેરી
પૃષ્ઠ; છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦.

રા. પ્રજલાલ જા:વજી ઠક્કરજીત રસિક નવલકથાઓ.

કંગાલ કેદી અથવા સ્નેહ-બંધન—ભાગ ૧-૨.
આ નવલ-

કથામાં સુખદુઃખના પડછાયા, સ્વામી સ્નેહજ્યોતિનું આદર્શ સાધુ-
જીવન અને દૈવી પરોપકાર, હૃતબાગ્ય રંગનાથની સ્થિતિનું અને
જીવનનું કલ્પના પણ ન કરી શકાય એવું અસંભવ પરિવર્તન, પો-
લિસ અમલદારોની નિહુરતા, સંપત્તિનો સદુપયોગ, નિરાધાર સ્નેહ-
લતાના જીવનનો અકાળે આવેલો શોચનીય અંત, શાન્તિલતાના
કૃત્તની પરિસીમા, અપૂર્વ વાત્સલ્ય સ્નેહ, કૃષ્ણલાલનાં કુટિલ કારસ્થાન,
શ્રીમંતોની શઠતા અને વિલાસપ્રિયતા, નર્મદાની પ્રાણહારક આશા,
પ્રણય અને વિરહના આકર્ષણીય પ્રસંગો, પાપિષ્ઠ કાળિકા-
ની કુટિલતા, સતી સાધ્વીની શીવળપ્રીતિ, આદિ અનેકવિધ આકર્ષ-
ણીય ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ. દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર શેટોઆર્થિક
ચિત્રો, ચીકણા સફેદ કાગળ, અને ભાગનું પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ; દરેક
ભાગની કીંમત રૂ. ૧-૧૨-૦ મુજબ કુલ રૂ. ૩-૮-૦.

દગાબાજ દુનિયા—

આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના એવા તો અદ્ભુત, પરંતુ સંભવિત છે કે, પ્રત્યેક પૃષ્ઠે વાંચકની જગ્યાસા વૃદ્ધિગત થાય તેમ છે પત્નીનું ગૂમ થવું, રેલ્વે ટ્રેનમાં સંન્યાસીના મૃતદેહનું તણાઈ આવવું, સાધ્વી સતી નિર્મળાનો દૈવી અને આદર્શ સ્વામીસ્નેહ, સંન્યાસીના જીવનનું ગુપ્ત રહસ્ય, પાપનો પશ્ચાત્તાપ, સંતાનસ્નેહ, લોકચર્યા અથવા ગામડાનું ગેઝેટ, પ્રચંડ નિરાશા, ચોરને પોટલે ધગતી ધૂળ આદિ અનેક રસિક, ચમત્કારિક અને બોધક વિષયોથી ભરપૂર. મોટા કદનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૨૦ મનહર છપાઈ, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. પાકું લાયબ્રેરીને શોભાવે એવું રમણીય પૂઠું. આ નવલકથાનાં ચિત્રો જોઈ તમે 'અપૂર્વ' શબ્દ જ ઉચ્ચારશો. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ આજે જ મંગાવો.

ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા અથવા આદર્શ

વિધવા— આ નવલકથા એક સર્વોત્તમ ખંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ છે. આ નવલકથા સમસ્ત હિન્દુસ્તાનમાં એટલી બધી લોકપ્રિય થઈ પડી છે કે, તેનું અંગ્રેજી, હિન્દુસ્તાની, વગેરે ભાષામાં પણ ભાષાંતર થયું છે. ભાગ્યદેવીની ભયંકરતાથી એક કંગાલ દીનદરિદ્ર કુટુંબને કેટલું બધું દુઃખ વેઠવું પડે છે તેનો આ નવલકથામાં ધણો જ કરુણાજનક ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. સતીના જીવનનો હૃદયભેદક અંત, નિષ્કુર નરેન્દ્રનાથની પ્રયજ્ઞ વિલાસવાસના, વિશ્વેશ્વરની સાધુતા અને પરોપકારિતા, લેલુદારોનો જુદમ, કઠોર વૈધવ્યવત, લગ્નને બદલે ચિતા, સેનાધર્મ

અને કર્તાવ્યમહિમા વગેરે વિષયોનું શાબ્દિક ચિત્ર વાંચતાં વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ. મનુષ્યજીવનમાં કદીની પરિ-
સીમાનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. પૃષ્ઠ
સંખ્યા લગભગ ૨૦૦, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, પાકું
રૂપેરી બાઇન્ડીંગ છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

પિશાચિની કે પ્રેમદા ?—ભૂતપ્રેતના ભયંકર ઉપદ્રવના લીધે ઉપ-

જાતું ભ્રમમૂલક દુઃખ, મહામાયાનું જળમાં ડૂબી જવાથી નિપજેલું
મૃત્યુ, સુંદરી લીલાવતીની મિમારી, પ્રેમની હરિશ્ચંદ્ર, યુવકનો આ-
ત્મસંયમ, વિધવાની વિરહવેદના, ધડથી જૂદું થઈ ગયેલું મસ્તક,
સ્મશાનભૂમિમાં પિશાચોનું પાપમંડળ, સંન્યાસીનું અદ્ભુત શિક્ષણ,
વિદેશીનીના જીવનનો ભેદ, પ્રણયનિરાસા, માયાળળ, પાપનો પ-
સ્તાવો, સોખતની અસર વગેરે વિવિધ વિષયોથી પરિપૂર્ણ. સંયમ-
નું માહાત્મ્ય અને સુખ નિહાળવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય
વાંચો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૬૦, સુંદર છપાઇ, છતાં કિંમત
માત્ર રૂ. ૧-૮-૦.

સ્વર્ગમાં શયતાન—ઉપરથી મહાત્મા જેવા દેખાતા અને સંસારમાં

સાધુ લેખાતા; પરંતુ હૃદયમાં હળાહળ ભરી રહેલા પુરુષો પોતાના
ઉપર ઉપકારો કરનારનું પથ્ય કેવું ભયંકર અનિષ્ટ કરે છે, દ્રવ્ય-
લોભથી કેટલીક વખત મનુષ્ય પિશાચનું સ્વરૂપ ધારણ કરી કેવા
પૈશાચિક અને રૂંવાં ખડાં કરે એવાં નિષ્કૃષ્ટ કાર્યો કરે છે, ખોટાં
મૃત્યુપત્ર કેવી રીતે તૈયાર થાય છે વગેરે અનેક રસિક, અમલકા-

૮ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ શમચંદ્ર જાગૃતે.

રિક અને આકર્ષક ધટનાઓથી ભરપૂર નવલકથા સ્વર્ગમાં રા-
યતાન અવસ્થા વાંચો. મ્હોટી સાર્થકતાનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, મનહર
છપાઈ, પાકું રૂપેરી સાયબ્રેરીને શોભાવે એવું આકર્ષક પૂઠું; છતાં
મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

સંસાર કે નરકાગાર ?—આજકાલના કહેવાતા સુધા-
રકોનું આંતરજીવન કેવું પાપ
પૂર્ણ અને શોચનીય છે, જ્ઞાનશૂન્ય વિધવાઓ ધર્મશિક્ષણના અ-
ભાવે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરી કેવી રીતે પાપપટા ધાય છે, ખરાબ
સોળતથી કેવું બીપણ દુઃખ ભોગવવું પડે છે, વેત્યાવિદ્યાસથી અને
કેવી પાપમાલી, અને ખાનાખરાખી થાય છે, સદ્ધર્મિણીનો ત્યાગ કરી
પરદારમાં પ્રીતિ રાખનાર યુવકોની કેવી દુર્દશા થાય છે, મલપાનના
વ્યસનથી મનુષ્યજીવન કેવું અધમ થાય છે, પાપપૂર્ણ મહાવાકાંક્ષા
રાખનાથી જીવનનો કેવો વિનાશ થાય છે એના આગેદુળ ચિતાર આ
નવલકથામાં સાદી, સરળ પરંતુ રસિક જાણમાં ચિતરવામાં આ-
વ્યો છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૫૦, સુંદર છપાઈ, પાકું રૂપેરી
પૂઠું; છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦ લખો:—

મૃગલોચની અથવા—માયા પ્રાણલય (સંપાદક:—
શ. પ્ર. જા. ઠક્કર.) ભાગ
૧-૨-૩-૪ આ નવલકથા વાર્તા પ્રિય વાંચકોને એક વખત વાંચવાની
અમે ખાસ જાણમણુકરીએ છીએ. શુદ્ધ સ્નેહનું સ્વરૂપ સમજવું હોય,
વફાદાર દોસ્તની વિલોખન દોસ્તીનું દર્શન કરવું હોય, વેશધારીઓના
હૃદયનામાં યજ્ઞન ઉપજ શકે એવા અવનવા ચમત્કારોથી પરિચિત
થવું હોય, રીસપુસ્તોની ચીરતા જોવી હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય

વાંચજો. પ્રેમિક પ્રેમિકાની વિયોગવ્યથાનો હૃદયવિદારક ચિતાર વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ. પ્રેમ, વિરહ, મિત્રન, અમત્કાર, કર્તવ્યનિષ્ઠા, દેશપ્રેમ, દેશભક્તિ વગેરે સમગ્ર આ નવલકથામાં છે. આ નવલકથા વાંચતાં તમે આહાર નિદ્રા પણ ભૂલી જશો અને તમારા મુખમાંથી વારંવાર ‘વાદ વાહ’ના જ ઉદ્ગાર નીકળશે. આ નવલકથાની લોકપ્રિયતા અને રસિકતા માટે એટલું જ કહેવું બસ છે કે, ઉર્દુ, હિંદી, નેપાલી, ઈંગ્રેજી આદિ દેશી વિદેશી ભાષાઓમાં આ નવલકથાની અભાર સૂચીમાં લખેા નકલો વેચાઈ ગઈ છે અને હજી વેચાય છે. આજે જ મંગાવો દરેક ભાગનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૬-૦-૦ પાકું રૂપેરી પૂરું.

રણુધેલા રજપૂતો યાને સતીઓનું શરાતન—

ભાગ ૧-૨ જો. આ નવલકથા એટલી બધી આકર્ષક અને રસિક છે કે, માત્ર એકજ વર્ષમાં તેની બીજી આવૃત્તિ થઈ છે. જે રણુ-શૂરા રજપૂતોએ, જનની જન્મભૂમિની શરતંત્રતાને માટે પોતાનાં અમૂલ્ય જીવનો રણક્ષેત્રમાં સમર્પણ કર્યા હતાં, જે સતી સાખી રજપૂતાણીઓએ યુદ્ધમાં જ મ લઈ શત્રુઓને હાંકારી પોતાના અપૂર્વ શરાતનથી સર્વને અતિ આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું હતું, વગેરે વિષયોથી ભરપૂર. મનહર છપાઈ, પાકું સોનેરી પટું; છતાં કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૧૧૧ મુજબ કુલ રૂ. ૩.

મનોહારિણી માયા—

આ નવલકથાની વસ્તુસં-
કલ્પના એટલી બધી રસિક
મનોરંજક અને દરજાજનક છે કે એક વખત પુસ્તક વાંચવા
માટે હાથમાં લીધા પછી પડતું મૂકવાનું મન થશે નહિ. એક ત્રિ-

૧૦ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે.

જીવનમેહિની બાળિકાના પ્રેમના બે પ્રતિસ્પર્ધી યુવકો એક બીજાની વિરુદ્ધ કેવાં પ્રણયહારક ષડ્યંત્રો રચે છે, સંસારત્યાગી મહાત્માના અંતરમાં કવચિત્ સ્વાર્થનો સંચાર કેવી રીતે થાય છે, સરળ હૃદયની બાળિકા જીવસટોસટના પ્રસંગોમાં પણ પોતાના પ્રિયતમના પ્રણય પ્રતિ કેવી દૃઢ રહે છે, દુરાચારી અધમ મનુષ્યો પોતાની સત્તાનો દુરુપયોગ કરી અંતે કેવા પસ્તાય છે વગેરે આકર્ષણીય ઘટનાઓનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. આ નવલકથાના પ્રયોજક રા. વ્રજલાલ જી. ઠક્કર છે એટલે નવલકથાની ઉત્તમતા માટે વિશેષ લખવાની જરૂર નથી. ૫૪ સંખ્યા લગભગ ૩૦૦ પાકું રૂપેરી પૂકું, છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ ૧-૮-૦ આજે જ મંગાવો.

રાજનૈતિક ષડ્યંત્ર અથવા મહાભિમની મેહિની.

રણશૂરા રાજપૂતોના ઇતિહાસને અનુસરીને આ નવલકથા લખવામાં આવી છે. કોટામાં જે સમયે જાલિમસિંહ રાજપ્રતિનિધિ હતો તે સમયે તેણે પોતાનો અધિકાર વંશાનુક્રમિક ચાલુ રાખવા માટે કેવા ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતા, સુચતુર અંગ્રેજોએ જાલિમસિંહ સાથે રનેહસંબંધ રાખી પોતાનું પ્રામલ્ય કેવી રીતે પ્રતિષ્ઠિત કર્યું હતું, ઝાલોરરાજનન્દિની અલકાસુદરીને મેળવવા માટે જેશલમીરાજનન્દન ગજસિંહે કેવાં ભયંકર સાહસિક કાર્યો કર્યા હતાં, જાલિમસિંહનો પુત્ર ગરધનદાસ કેવી રીતે પોતાના પ્રણયપ્રતિસ્પર્ધીના હાથે અકાળે આલોકનો ત્યાગ કરી ગયો હતો, સ્વાધીનતા મેળવવા માટે કોટાના રાજકુમારોએ કેટલું બધું કષ્ટ ઉઠા-

બું હતું આદિ અનેકવિધ મનોમુગ્ધકર, વિસ્મયકર અને ચિત્તહરકરનાઓથી પરિપૂર્ણ. પણ મુલ્ય રૂ. ૧-૪-૦ વીં પીં પોષ્ટજ નૂકું.

જેશી ત્રંબકલાલ જીવરાજકૃત રસિક નવલકથાઓ.

કલંદરની કટાર—અથવા સંસાર ખાંડાની ધાર—નીચ અને શયતાન દોસ્તો કેરી

દગાખાજીથી પોતાના દોસ્તનો ધાત અથવા ખૂત કરે છે, સ્વાર્થને વખતે તેમનાં દૃશ્ય કેરાં પાપાજી જેવાં ખની જાય છે તથા અંતે એવા દુરાત્માઓની કેરી દુર્દશા થાય છે, કામગી ઉદ્યતી કામિનીઓ પ્રેમના માટે દેટલાં બધાં સાહમો વેઠીને જીવનનું બગિચાન આપવાની તૈયારી કરીને તે અન્ય પુરુષોના પ્રેમને સંપાદન કરે છે, તથા તે ઉપરાંત મહાત્માઓના ચમત્કાર, પિશાચોની પાપવીલા, પિતાએ પિશાચનું સ્વરૂપ ધારીને કન્યાને ભોંયમાં દટાવવી, દીવાનની દુષ્ટતા, પાપીનો ભયંકર જીલમ, જસૂઓની બદાદુરી, શયતાની ચક્રર, ભોંયરામાનાં ભેદ ભણેલાં કુકર્મો, છુપી કટારીનું પરાક્રમ આદિ સર્વ વિષયો વાંચતાં આ સંસાર એ ખાંડાની ધાર જ છે એવો સર્વને ભાસ થયા વિના રહેશે નહિ. મોટી સાષ્ટકનાં પૃષ્ઠ ૩૪૦ પાકું પૃષ્ઠ મુલ્ય ૨-૦-૦.

કમળાદેવી—આ નવલકથામાં ભારતીય વીર રાજપૂત જાતિનાં પ્રબળ પરાક્રમો, પ્રેમ, વિરહ,

સંયોગ વિયોગ વગેરેના વિવિધ પ્રસંગો, સ્વદેશભક્તિનું માહાત્મ્ય, મોહની માયાજાળ, આત્મોત્સર્ગ વગેરેનું ઉત્તમ પ્રકારે આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. સંસ્કારને સ્વર્ગીય તથા સુખમય બનાવવાને માટે આ નવલકથા એક વખત આપના કુટુંબમાં અવશ્ય વંચાવો.

૧૨ મળવાનું ડેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર બાગુળે.

ઇતિહાસના જ્ઞાન સાથે આનંદ મેળવવો હોય, રણુચર રાજપૂતોની સ્વદેશભક્તિનું દર્શન કરવું હોય, મ.યાબળમાં ફસાવાથી બોમવવા પડતાં દુઃખને જોવું હોય, પાપીઓનાં પાપનું બીષણ પરિણામ નિરખવું હોય તો આ નવલકથા આજે જ મંગાવીને વાંચો. સુંદર સફેદ ચીકણા કાગળ પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૪૦૦ પાકું સોનેરી પૃષ્ઠ મનહર છપાઈ છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

બાગે રાયતાન અથવા તદ્વારનું તૂકાન-

આ નવલકથામાં હિન્દમાં ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં થએલા બચંકર પ્રાણહારક બળવાનો તાદશ્ય ચિતાર ચિતરેલો હોય, તે હિપરાંત નાનાસાહેબ અને તાતીઆ ટોપીની અનેક ગુપ્ત બાબતોને પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. નાનોસાહેબની બલિમ અને હૃદયભેદક નિષ્ઠુરતા, તાતીઆ ટોપીનું કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે એવું અદ્ભુત આતુર્ય, ડિરેક્ટર રામપાલસિંહની કાર્યકુશળતા, ગવર્નર જનરલ લોર્ડ કેનિંગની નિપુણતા, ગોર્ડન નામક ઇંગ્રેજની હૃદયદ્રાવક સ્થિતિ, હેલ્લનનું હૃદયભેદક ખૂન, ક્રાન્સ દેશના મેકેયર નામના એક રાયતાન લૂંટારાનાં બીષણ કાવત્રાં, સ્ટીફનનો સ્વર્ગીય પ્રેમ, આર્યબાળા મેંનાની સ્વદેશભક્તિ, અગ્નિમાં ભોગ આદિ વિષયો વાંચતાં ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થાય તેમ છે. મોટી સાઇઝનાં પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૩૦, પાકું રૂપેરી પૂકું કિંમત માત્ર રૂ. ૨)

મુરાદેવી અથવા મૌર્યવંશના અવ્યુદયનો આ-

રંભ-ભાગ ૧-૨-૩ આ પુસ્તકમાં મગધદેશના રાજકર્તાઓનો સંપૂર્ણ

હેવાલ આપવા ઉપરાંત, નંદવંશનો નાશ કરીને મહાબુદ્ધિમાન અને કૌટિલ્યવિદ્યાવિશારદ આણ્વક્યદેવે મૌર્યવંશની સ્થાપના શી રીતે કરી, ચંદ્રગુપ્તને રાજ્યાધિકાર અપાવવા માટે મલયપુરની રાજનંદિની મંદાકિનીએ કેવા કેવા યત્નો કર્યા હતા, મિત્રધર્મ ખખવવા માટે પહાડી રાજા સમરકેતુએ કેવી દક્ષતા દર્શાવી હતી, ચાણક્યે પોતાના અપમાનનો બદલો લેવા માટે બયંચર પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરીને 'અહ-ખળથી અહાંડ પણ ડોલી શકે છે' એ સૂત્રને સિદ્ધ કરવા માટે શા શા બયંકર ઉપાયો યોજ્યા હતા તે સર્વ વિષયોનું ધણી જ સરળતાથી આ નવલકથામાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. ભાગ ૧ લો કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ ભાગ ૨ જો કિ. ૧૧૧ રૂ. ભાગ ૩ જો કિ. ૧૧૧ રૂ. કુલ રૂ. ૫).

તારાસુંદરી—આ એક ઐતિહાસિક નવલકથા છે. બાળાઓની ધાર્મિકતા તથા કઠોરમાં કઠોર સંજોગોમાં પણ તેમના પાતિવ્રતના રક્ષણની કુશળતા જોવી હોય, આદર્શ સંન્યાસીઓના સંસારત્યાગના ઉજ્જવલ દર્શાવે જોવાં હોય, યોગની સાધનાનો પ્રભાવ, વીરતાનું ગૌરવ આદિ સર્વ જોવું હોયતો અદ્ભુત રસથી ભરેલી, વીર શૃંગાર અને કરુણરસથી છલકાતી આ મનોહર નવલકથા જરૂર વાંચજે. પાકું પુંકું ગ્લેજ કાગળ કિંમત રૂ. ૨.

સંતપ્ત શયતાન અથવા કામાંધનાં કાળાં

કામ—કામથી અંધ થયેલાં મનુષ્યો આ જગતમાં કયું બીજું કાર્ય નથી કરી શકતાં? જગતને ઠગવા માટે ધર્મનિકેતનો સ્થાપી પાપનો પ્રચાર કરનારા, મુખમાં રામ ખગલમાં છુરી લઈ ફરનારા,

હાથમાં માળા ગળામાં વિષતી જ્વાળાને છૂપાવી રાખનારા, સત્યને આડંબર ધારી કેવળ અસત્યનો જ વિસ્તાર કરનારા અને પોતાના દગાથી નિરપરાધી, સરળ અને ભોળાં માણસોનાં ગળાં રેંસનારા આ પૃથ્વીપર અનેક મનુષ્યનાગધારી પિશાચો પડેલા છે અને તેવા જ એક મનુષ્ય પિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનું આ નવલકથામાં એક ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. પૃષ્ઠ ૪૦૦. રૂ. મૂલ્ય ૧-૧૨-૦૦.

રાક્ષસોની રતિકીડા અથવા પીશાચોની

પાપપીલા-માયાવી માનિતીના લયંકર બેદો, ઐયારો અથવા લુચ્યાઓની લુચ્યાઇઓ, તિલસ્માતી મકાનોમાં થતાં કારસ્થાનો, એક આર્ય લલનાની આદર્શ શરવીરતા, ધર્મપરાયણતા અને પોતાના પતિને પિશાચોના જળમાંથી મુક્ત કરવાની અજબ યુક્તિઓ વગેરે વાંચીને ખરેખર તપિયત ખુશ થયા વિના રહેતી નથી. શૃંગાર અને હારય રસ પણ તેટલોજ ટૂટી ટૂટીને જરવામાં આવ્યો છે કે જે વાંચતાં દિલ આનંદથી ઉભરાય છે અને મનને બધો શોક દૂર થાય છે. પૃષ્ઠ ૩૨૫ પાકું પૂકું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

સંસાર સંગ્રામ—

ભાગ ૧-૨ સોના જેવા સંસારને ધૂળમાં મેળવી દેનાર પિશાચિની પ્રેમદાઓ કેવાં કેવાં કારસ્થાન અને કાળાં કામ કરે છે, ધર્મપરાયણ સાધ્વી સતીઓ સંકટના પહાડો તૂટી પડવા છતાં કેવી અડગ અને અચલ રીતે પતિભક્તિમાં લીન રહે છે, સ્વાર્થસાધુ સગાં બહાલોઓ પોતાના સ્વાર્થને પૂર્ણ કરવા માટે કેવી દગાખાજીઓ રચે છે, કામાંધ જનો પોતાની કામતૃષ્ણાને પૂર્ણ કરવાના ઉદ્દેશથી સતી સાધ્વી

સલનાઓને કેટલી બધી પીડિત બનાવે છે. આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. બંને ભાગ જુદા બાંધેલા છે પાકું પુકું. બંને ભાગના પૃષ્ઠ ૪૦૦ કિમત દરેકની રૂ ૧૧૧ મુજબ કુલ. રૂ ૩૩)

પરાક્રમની પતાકા—જાપાને વર્તમાન સમયમાં શી શી ઉન્નતિ કરી છે અને

તેનું સત્ય કારણ શું છે તે દર્શાવવા ઉપરાંત આ નવલકથામાં જાપાનના પ્રિન્સે લંડન શહેરના બધા બજારમાં તથા ચાલતી રેલ્વે-શીયલમાં અમેરિકાના એલચીઓ તરફ આવતા જાસૂસોનાં બેદી ખુન શી રીતે કર્યાં તથા તેનો પતો છેવટ સુધી શા કારણથી ન મળ્યો; યુરોપની રાજનીતિ જેવામાં તેણે કેવી દક્ષતા દર્શાવી હતી આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં આપવામાં આવ્યા છે. મહોદી સામ્રાજ્યનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦ પાકું પુકું રૂપેરી નામ અને મૂલ્ય ર—૦—૦

ભવાનીનો ભોગ અથવા રાજપૂતોનો રણભાઈ પ્રેમની પ્રતિસ્પર્ધામાં બે

વીર બાળકો પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવાને પણ તૈયાર થઈ જાય છે. વીર અને ધર્મપરાયણ રાજપૂતો પ્રતિજ્ઞાને માટે પોતાના જીવ પર આવીને તહેવારની બાજી ખેલે છે, પવિત્ર હૃદયના રાજપૂત બાળાઓ વીરતાને જ વરનારી હોય છે, પણ રૂપમાં મોહાધ નથી થતી આદિ સર્વ બતાવેલાં વાંચતાં પૂર્વ સમયના રાજપૂતોના ગૌરવનું સ્મરણ થઈ આવે છે અને આંખોમાંથી ચોધારાં આસુ વહેવા માંડે છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું રૂપેરી પુકું. હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ ૧-૪-૦

લેદી ખજનો—

ડિટેક્ટીવોની ચાલકી, બેદમાંથી બેદ પકડી પાડવાની દિવને હેરત પમાડનારી બહાદુરી, ચોરોની ચતુરાઈ, અગળાઓની અજબખી ભરેલી જૂથથાપ ખચડાવનારી બાહોશી વાંચતાં દિલ કમકમી ઉઠે છે. ખૂનપર ખૂન, જસૂસપર જસૂસ અને ચોરના પણ ચોર એવા એટલા બધા લેદી બનાવો આ પુસ્તકમાં આમેહુજ રીતે લખેલા છે કે, ખૂની કાણુ છે ? ચોર કાણુ છે અને જસૂસ કાણુ છે, એ ઠેક આખર સુધી સમજાતું જ નથી. અરે એનો વિચાર પણ મનમાં આવી શકતો નથી. પાકું પૃષ્ઠ ૫૪ ૩૨૦ મૂલ્ય ૧-૧૨-૦.

રાજ દેવીદાસ—

જ્યારે સોનાનો અંગાળા કલંકની કાળાશથી મસિન થયો નહોતો, નિરાશા અને ગમગીનીથી જીર્ણ થયો નહોતો, જ્યારે હિન્દુઓના ધરમાં અનાગ્રેના લંડાર ભરપૂર હતા, હૃદય આશાથી ભરેલાં હતાં અને મનમાં ઉત્સાહ ઉજરાઈ જતો હતો, તે વખતની આ વાર્તા લખવામાં આવી છે, અરે જીવતું જાગતું ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. હિન્દુઓ પોતાના ધર્મ માટે પુત્રના પ્રાણનું બલિદાન આપતા હતા. હલકી જાતિના લોકો પણ પોતાના માલિકના બલ્લાની ખાતર શરીરનું લોહી રેડતા હતા તે બધું આ વાર્તામાં આમેહુજ દેખાડવામાં આવ્યું છે. પુસ્તક આદર્શ, ઉત્તમ અને પવિત્ર હોવાથી ખાસ સ્ત્રીઓપયોગી છે એમ કહેવામાં પણ હરકત નથી. પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ ૫૪ ૩૨૫ મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

ગેબીખૂન અથવા શયતાની ચક્રર ખૂન, મારામારી અને ભેદી મામલાઓથી ભરેલી આ

નવલકથા વાંચવાથી રૂંધેલાં હૃદયોમાં થઈ આવે છે. ખરો ખૂની કોણ છે અને ખૂનનો આરોપ કોના પર આવી પડે છે, એનું પરિણામ કેવું વિકટ આવે છે. વગેરે એક પછી એક એવા ગેબી ખનાવો બનતા જાય છે કે જેની આખર સુધી કોઈને કશી ખબર પણ પડતી નથી. હેવટે ચાલાક ડિટેક્ટીવ બધા મામલાઓની અરાખર તપાસ કરી ધણીજ ખૂનીની સાથે સઘળા ભેદોનો ભાંડો ફેડી ખરા ખૂનીને પકડી દાટે છે અને કોઈની કલ્પનામાં પણ ન આવે એવી અદ્ભુત બહાદુરી બતાવે છે. કિ. ૧-૧૨-૦

અયંગ ઊઠાવગીર અથવા તરકટી રોળી. અસંખ્ય ભેદ ભરખોથી

ભરપુર ડિટેક્ટીવ નવલકથા—ઊઠાવગીરોના અદ્ભુત અડા, તરકટી રોળીનાં ભયંકર કારસ્થાન, ચાલાક ચોરોની તાત્કાલિકો વગેરે એવા એવા ખનાવો બન્યા જાય છે કે, ભલભલા જાસૂસો પણ ચક્રર ખાદને સપડાઈ જાય છે. પ્રેમ ક્ષેત્ર પેમલાઓની કેવી અરબાદી થાય છે, શયતાનો પણ જાસૂસોના સપાટામાં સપડાવા છતાં કેવી થાપ આપી દે છે વગેરે એટલા બધા અજાયબી ભરેલા ખનાવોથી આ વાર્તા ભરેલી છે કે જે ખ્યાલ પણ કરાવી શકાતો નથી. દરેક ડિટેક્ટીવ વાર્તાના શોખિનને અમે આ વાર્તા વાંચવાની ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. પાકું પુંકું, પૃષ્ઠ ૩૨૦. મુલ્ય ૧-૧૨-૦.

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતાકૃત પુસ્તકો.

તરણુ તપસ્વિની ભાગ ૧-૨ જે-સાધુના વેષમાં ફરતા શયતાનો

કેવી પ્રપંચજળ પાથરી બોળાં મનુષ્યોને ભરમાવે છે, તેનો આ-
ભેદુષ્ય ચીતાર વાંચતાં વાંચકોને અનહદ આનંદ સાથે અપૂર્વ
જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા સિવાય રહેશે નહિ. તે ઉપરાંત બોળા ઉદય-
ના શ્રીમંત યુવકોની ખરાબ સોળતથી કેવી પાયમાલી થાય છે,
વફાદાર મિત્રો કેવા હોય છે, સતી સાધ્વી પત્ની કેવી હોય છે,
પરોપકાર કેવી રીતે કરી શકાય છે એ વગેરે હકીકતથી ભરપૂર.
પ્રથમ ભાગમાં ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવેલાં
છે. બન્ને ભાગ જૂદા બંધાવામાં આવેલા છે. પૃષ્ઠ પાકું સોનેરી,
કાગળ ગ્લેઝ હોય છે. બન્ને ભાગની કિંમત માત્ર રૂ. ૩-૦-૦

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર-ભાગ ૧-૨. આ નવલકથામાં ધર્મ,

નીતિ, સત્ય અને સ્વદેશપ્રીતિ વગેરેનો અસરકારક ઉપદેશ આપેલો
છે. રામનગરની જુલ્મી, નિષ્ઠુર પિશાચિની રાણી કાળરાત્રિનાં પાપ-
કાર્યોની કથા વાંચતાં વાંચતાં રોમાંચ ખડાં થયા સિવાય રહેશે
નહિ. વફાદાર મિત્ર નરેન્દ્ર પોતાના મિત્રધર્મને કેવાં મહાન સંકટો
વેઠી પાળે છે, મોહની પ્રબળતાથી અબળા ગણાતી સ્ત્રી પ્રબળા
બનીને કેવાં પૈશાચિક પાપકાર્યો કરે છે ત્વગેરે વિષયોથી પૂર્ણ.
બન્ને ભાગ સફેદ ચીકણા કાગળ ઉપર છાપેલા છે, અને બન્ને
ભાગની પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૭૫૦ છે. લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં
પાકાં સોનેરી પૃષ્ઠાં છે; છતાં બન્ને ભાગની કિંમત માત્ર રૂ. ૩-૮-૦

વસંત-વિજય ચાને ચઢતી પડતીના ગમતકારે:—

જે દુરાચરણી રાજા મહારાજાઓની સ્વા-
ર્થવૃત્તિથી, વિલાસ પ્રિયતાથી અને એક બીજા પ્રત્યેના દ્વેષથી આ નંદ-
નવન સમાન ભારતભૂમિની દુર્દશા થઈ છે તેવા એક નિષ્કુલ હૃદયના નૃ-
પતિનાં રાક્ષસી કુકર્મેનો અસરકારક ચિતાર આ નવલકથામાં આપેલો
છે. તદુપરાંત સ્વદેશ પ્રત્યેના પ્રેમે વીર યોદ્ધાઓએ ધરણીને ધૂળ-
વી અપૂર્વ શૌર્ય દર્શાવી સર્વસ્વનું અગિદાન કેવી રીતે આપ્યું
હતું, તેમજ એક પ્રેમિક-પ્રેમિકાનાં અદ્ભૂત આશ્ચર્યના મહાસાગર-
માં ગોથાં ખવરાવે એવાં પ્રબળ પરાકર્મેનો આમેલુમ ચિતાર
આપવામાં આવ્યો છે; સત્ય પ્રેમ-વિયોગ, મિત્રન, ધર્મ, કર્મ
સ્વદેશ સેવાવગેરે અનેક બોધક વિષયો સમાવવામાં આવ્યા છે.
ગ્લેઝ કાગરો સાથે દળદાર પુસ્તક હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ.
૧-૮-૦ દોઢ છે.

મણીલાલ જેઠાલાલ વ્યાસકૃત પુસ્તકો.

કલ્યાણી અથવા હજાર વર્ષ પૂર્વેનું હિંદુસ્તાન—

જે નગર અત્યારે હિંદુસ્તાનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી અને જેનું
નામ નિશાન પણ અત્યારે ભારતભૂમિના વક્ષસ્થળ ઉપરથી
ધસાર્ધ-ભુલસાધ ગયું છે, એવું ગૌડ શહેર એક હજાર વર્ષ પહેલાં
ખેતાના ગૌરવની કેવી વિજયધોષણા કરી રહ્યું હતું તથા તે નગર-
ના રાજવંશીઓની કીર્તિ અને સત્તા કેટલી પ્રબળ હતી તેનું આ-

૨૦ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃતે.

ખેલુખ વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. ગૌડ રાજ્યની તથા આખા ભારતની દુર્દશા થતી અટકાવવાને ગૌડ નગરના મહાન ચક્રવર્તી રાજા ધર્મપાલદેવની આદર્શ રાણી કલ્યાણીદેવીએ દેશના હિતને માટે પોતાના આત્માનો જે ભોગ આપ્યો છે, તે ધરના વાંચતાં વાંચકની આંખોમાંથી અશ્રુબિંદુઓ સરી પડે તેમ છે !
એજ કાગળ પાકું પુંકું કિં. ૨-૦-૦

અલાઉદ્દીનનો ઉદય-દિલ્હીનો સુપ્રસિદ્ધ પાદશાહ અલાઉદ્દીન કપટથી પો-

તાના કાકા જલાલુદ્દીનને મારીને કેવી રીતે પાદશાહ થયો અને પાદશાહ થયા પછી જલાલુદ્દીનના બન્ને દીકરાની કેવી નિર્દયતાથી આંખો ફેાડી નાંખી તેનું આમેલૂખ ચિત્ર આ નવલકથામાં આલેખાયલું છે. આર્ય સન્નારીઓના શિયળનું રક્ષણ કરવા માટે તે વખતના રજપૂત રાજાઓ પોતાનો કેવો આત્મભોગ આપતા અને આર્યમહિલાઓ પણ પોતાના પાતિવ્રતનું રક્ષણ કરવા માટે કેવાં ભયંકર દુઃખો સહન કરતી હતી, તેનું વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. એક કિશોર વયની બાલિકા પોતાનું વૈર વાળવા જે અદ્ભુત ચતુરાઇ વાપરે છે તે પ્રસંગ વાંચતાં વાંચકનું મન રંજન થઇ જાય છે. ઉત્તમ કાગળ, ઉત્તમ છપાઈ, સુંદર ચિત્રો અને પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૭૫ ઉપરાંત. પાકું રૂપેરી પૂઠું, કિ. ૩. ૨-૦-૦,

મહાકાળીનું ખડ્ગ-પતિવ્રતા બકિતપ્રભાનો તેના સ્વામી પ્રત્યેનો અયાગ પ્રેમ,

પતિપત્નીએ ધોર અધારી સત્રે કાલિકા માતાનું દર્શન કરવા

સ્મશાનમાં જવું, સ્મશાનમાં કાલિકા માતાની અદ્ભુત ક્ષીલા, માતાનું ભયંકર સ્વરૂપ અને સ્મશાનનો દેખાવ, માતાનું અરું સ્વરૂપ ઓળખી નહિ શકવાથી ભકિતપ્રભાએ કરેલી માતાની નિંદા અને તેના બદલામાં માતાએ આપેલો શાપ વગેરે ઘટનાઓ વાંચતાં વાચકના મનમાં પુરાતનકાળની અનેક ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પદ્મસિંહનો વિચિત્ર સુરતરંગ અને તે સુરતરંગમાં મૃગ અને મૃગલીનું મોહિત થઈ જવું, મદનપ્રભાની જાદુઈ શક્તિ અને તેમાં રહેલું ગુપ્ત સ્વરૂપ, વિક્રમસિંહનું પરાક્રમ અને તેની ઉદારતા, મહાકાળી માતાએ પ્રસન્ન થમને આપેલું ખડ્ગ અને તેની અદ્ભુત ચમત્કાર વગેરે બાબતો વાંચતાં વાંચકની હિત્સુકતા અત્યંત વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦, ગ્લેજ કાગળ, સુંદર પાકું પૃષ્ઠ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

નવદંપતીને શીખામણ—

અજ્ઞાન, વહેમ ખરાબ સોજત, કુટોવો, વિહારનો અતિયોગ, સ્ત્રીઓની આરોગ્ય સંબંધી અણસમજ, વાંઝીયાપણ, જીવાન વયમાં થતાં અનેક ભયંકર તથા ગુપ્ત દર્દો, ગર્ભસંચાર, પ્રસવ અને બાળકની માવજત સંબંધી અજ્ઞાનતા વગેરે કારણથી દુઃખી થતાં પતિપત્નીઓએ આ પુસ્તક પોતાના નિત્યના મિત્ર તરીકે સાથે રાખવું જોઈએ. તેમાંની માહિતી એટલી સ્પષ્ટ છે કે સ્ત્રીઓ પણ તે વાંચી શકે છે અને તેમાં જે ઉપચારો દર્શાવેલા છે તે એવા સરળ છે કે નાના ગામડામાં પણ કરી શકાય છે. ટુંકામાં દુઃખી ગૃહસંસારને સુખી બનાવવા અને શરીરને નિરોગી રાખવા માટે આ પુસ્તક પ્રત્યેક પરણેલા પુરુષ કે સ્ત્રી પાસે હોવું જોઈએ. ૫૦ પ્રકરણ, ૩૦૦ પૃષ્ઠ, પાકું પૃષ્ઠ. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧.૧૧

ખૂન કે જાદુ?—આ ડિટેક્ટીવ નવલકથા એટલી અ-
દ્ભૂત છે કે વાંચક તેના પ્રવાહમાં
ખેંચાતાં સમજી શકશે નહિ કે પોતે જે બનાવ વાંચે છે તે ખરો
ખરો બનાવ હશે કે જાદુનો કાંઈ પ્રયોગ હશે? લગ્નને દિવસે જ
એક કુમારિકા બાળા ગૂમ થાય છે અને તેની પથારી લોડી લોહાણુ
થયેલી જોવામાં આવે છે. એ બનાવ ઘણો બેદર્શી કોઈને સંજી-
વચંદ્ર નામનો ડિટેક્ટીવ તેની પાછળ પડીને જીવના જોખમે જે ત-
પાસ ચલાવે છે અને ગુન્ડો કરનારાઓને શોધી કાઢે છે તે વાં-
ચતાં તમારાં રૂંવાટાં ઉભાં થયા વિના રહેશે નહિ! લગભગ ૨૦૦
પૃષ્ઠ, ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો સાથે પાકું પુકું મૂલ્ય રૂ. ૧.

સાકરલાલ મગનલાલ કાપડીયાદૃત નવલકથાઓ.

કમનસીબ લીલા—ફેશન આડંબરવાળો ઉચ્છૃંખલ
સ્વેચ્છારિણી અબળા સાથે

વિવાહ કરવાની પ્રાણપારક મહત્વાકાંક્ષા રાખનાર યુવકોની કેવી
ખાનાખરાબી અને પાયમાલી થાય છે, પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા-
ને માટે તેઓ કેવાં કમકમાટી ઉપજે એવાં કૃતિલ કાર્યો કરે છે,
સમજી યુવકોનું શું કર્તાવ્ય છે, આદર્શ જીવન કેવું હોવું જોઈએ
વગેરે અનેક સાંસારિક ઘટનાઓ તાદ્રશ્ય દષ્ટિ સમક્ષ ઉભી જ હોય
એવું ઘણું આલેખવામાં આવ્યું છે. સંયોગ વિયોગના પ્રસંગો,
વિરહવેદના, પ્રેમની નિરાશા, સ્નેહમાં સંકટ વગેરે રસિક ચિત્તાકર્ષક
વિષયોથી ભરપૂર. મોટી સામ્રાજનાં ૫૪ સંખ્યા ૨૮૦, ચાર સુંદર
ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. પાકું રૂપેરી પુકું; છતાં કિંમત માત્ર
રૂ. ૧—૧૨—૦

કલંકિત કાઉન્ટેસ યાને ખૂની કોણ ?—આ એક

આજુબ અસરકારક ડિરેક્ટિવ નોવેલ છે. મેડમોઇઝેલ શાર્લોટ્ટેના અચળ પ્રેમ, એના હૃદયની દબતા, શૌર્ય, પ્રેમને માટે લક્ષ્મીને તુચ્છ ગણવાની દિવ્યવૃત્તિ, હૃદયની કુમાશ અને પ્રેમાળ હૃદયનું આધુર્ય અને ધડીબર પ્રેમના રસપૂર્ણ દોષમાં સ્નાન કરાવી બાળકો કાઉન્ટેસ કલોડ્યુઅની સુંદરતા, જેકસ પ્રતિનો મોહ, નિષ્કુર-તા અને અંતે સ્ત્રીહૃદયની સાહજિક ક્રોમલતા આદિ વિષયોથી પરિપૂર્ણ. પાકું પુઠું કિમ્મત. રૂ. ૨.

દલપતરામ ભાઈશંટર રાવળ કૃત નવલકથાઓ.

દશ લાખનો દલ્લો અથવા રતન કંકણ

લક્ષ્મીના લોભથી લુચ્ચાં માણસો આ જગતમાં નિર્દોષ મનુ-ષ્યો ઉપર પણ કેવાં હૃદયભેદક ગુસ્સા મુગ્ધારે છે, ભાગ્ય-ચક્રના અદ્ભુત પરિવર્તનના પરિણામે નિર્દોષ માણસને પણ કેટલું બધું દુઃખ સહન કરવું પડે છે, એક અમળા પણ દ્રવ્યલોભની લાલસાથી અમળા બની કેવાં રોમાંચ ઉપજાવે એવાં કારસ્થાનો કરે છે, ધર્માનો જય અને પાપીઓનો પરાજય કેવી રીતે થાય છે આદિ અ-નેકવિધ વિષયોનું શાબ્દિક ચિત્ર બોલું હોય, તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. જિંયા ગ્લેજ કાગળ, પાકું રૂપેરી નામનું પૃકું, ૫૦૪ સંખ્યા લગભગ ૪૨૫ છતાં કિમ્મ માત્ર રૂ. ૨-૦-૦

કલંકિત કુમારિકા—

આ નવલકથામાં એક શાપ—
બ્રહ્મા કુમારિકા જીવને જો-
અમમાં નાખીને પણ કેવાં પરોપકારી કાર્યો કરે છે, વંશાનુક્રમિક
ઉતરી આવેલું શયતાની લાલ ચક્રર તેને કેવાં પ્રાણુદારક સંકટોમાં
ફસાવે છે. એ કુમારિકા ભલભલા પોલિસ ખાતાના અમલદારોને
પણ ભૂલ થાપ આપી અંતપર્યંત પોતાનું ફેરી ચતુરાઈથી રક્ષણ
કરે છે, રહસ્યભેદક લાલ ચક્રરનો ભેદ જાણવા માટે ફેરી મહેનત
ઉઠાવે છે વગેરે અસંખ્ય રસિક વિષયો છે. આનંદસદ ચતુરાઈ
મેળવતી હોય તો આ ભેદભરેલી નવલકથા જરૂર પાંચો. પૃષ્ઠ સંખ્યા
લગભગ ૭૨૦ પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ, છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦

અન્ય ગ્રંથકારોમાં વવિધ પુસ્તકો.

સુંદર અને વિધાનંદ—

(આવૃત્તિ બીજી) આ
નવલકથામાં તેના વિદ્વાન
લેખકે સાંસારિક ઘટનાઓનું એવું આભેદન આલેખન કર્યું છે કે
જો વાંચતાં વાંચક મુગ્ધ બની જાય તેમ છે. શુદ્ધ સ્નેહ, વિષયવા-
સના, આશ્ચર્યજનક કિન્તુ સંભવિત બતાવેા વગેરે વાંચતાં મન-
રંજન થાય તેમ છે. સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. રૂઢાંટી સામગ્રી
પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, સુંદર સફેદ કાગળ, પાકું રૂપેરી બાઈન્ડીંગ
છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

મધુર મધુરી અથવા મુખાઈની મોહિની—

અલબેલી મુખાઈની આકર્ષણીય મોહિનીનું દિગ્દર્શન કરી તેમનાં કા-

અખાણની વિશ્વાસી યુવકો ઉપર કેવી રામખાણ અસર થાય છે, અને
પરનારીના પ્યારથી તેમની કેવી પામમાલી તેમજ ખાનાખરાખી
થાય છે, એક આદર્શ આર્ય અખળાનું શું કર્તવ્ય છે, વફાદાર
મનુષ્ય આત્મત્યાગનું ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત કેવી રીતે દર્શાવે છે વગેરે રસ-
મય અને ચમત્કારિક ખનાવોથી ભરપૂર. મોટી સાઇઝનાં લગભગ
૨૫૬ પૃષ્ઠ. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, ગ્લેજ કાગળ, મનહર
છપાઇ, પાકું રૂપેરી પુકું, કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ભક્તાણી કે ભામટી ? નટવરના સુપ્રસિદ્ધ લે- ખક નગીનદાસ મંઝા-

રામકૃત આ નવીન પુસ્તક છે. આમાં ચાલુ જમાનાનો સારો
ચિતાર આપ્યો છે. એમાં એક વણિક ગૃહસંસાર, ભક્તાણીને
નામે ચાલતા ભામટાવેડા, એક રસોઇયા બ્રાહ્મણની લંપટતા વ-
ગેરે ખનાવો સારા આલેખાયેલા છે. હાસ્યરસ પણ ભરપૂર છે,
કાગળ બિંચા લાયબ્રેરીને શોભાવે તેવું પુકું છતાં કિં. રૂ. ૧-૮-૦

બેગમમહાલ અથવા સુવિખ્યાત રમરણમંદિર-આ

ઐતિહાસિક નવલકથાના લખાણના માધુર્યનું વર્ણન માત્ર શબ્દોથી
આવ તેમ નથી. પાઠક પાઠિકાઓ પોતાની દષ્ટિ સમક્ષ જ્વલન્ત અક્ષરે
આદર્શાહના વિલાસકાનન ઈંદ્રજીવન તુલ્ય આમાના બેગમમહાલને જોઇ
શકશે. સર્વે પુનઃ સંદેનશાહ જહાંગીર અને દુરજહાનને પુનઃ આ

નવલકથામાં પોતાનો જાગ જાગતાં જોઈ શકશે. જે ભેગમતી સ-
માધિ કિંવા કબરપર જગતનો અદ્વિતીય તાજમહેલ બંધાયો છે.
તેના આલ્પજીવનનો અદ્ભુત ઇતિહાસ કે જે હજી સુધી કાંઈ પશ્ય
ગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયો નથી તેનું આલેખન આ નવલકથામાં કર-
વામાં આવ્યું છે. આત્માના દરબારમાં હસ્તેશાં જે કારસ્થાનો ચાલતાં
હતાં. જે આકસ્મિક સંકટો ઉપસ્થિત થતાં હતાં, રાજપૂતોનું જે આધિ-
પત્ય, માન, પ્રતિષ્ઠા હતું એ સર્વનો શાબ્દિક ચિતાર વાંચતાં આશ્ચર્ય-
ની સીમા રહેશે નહિ. સતી સાધ્વીનો રનેહ, વદ્ધાદાર નોકરનો
આત્મોત્સર્ગ, રણુધેલા રાજપૂતોના ચરિત્રનું મહત્વ, આદિ અનેક
વિધ આકર્ષણીય વિષયવિવિધતાનો આ નવલકથામાં સમાવેશ
થયેલો છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૭૫ સુંદર છપાઈ, પાકું સોનેરી પૃષ્ઠ,
છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ લખો:—

મહાત્મા કબીરની કાવ્યપ્રસાદી

કબીર કાવ્ય—આ પુસ્તક ફક્ત એક જ વાર વાંચવા-
થી તે વારંવાર વાંચવાની પ્રેરણા

થાય એવો એમાં અદ્ભુત રસ છે. આમાં સામર્થ્યઅંગ, રમરણુ-
અંગ, ચિતાવનીઅંગ, જીવનમૃતકઅંગ, કામઅંગ આદિ ૨૦ અંગ
છે અને તે એકથી એક એવા અદ્ભુત છે કે તેનો ખરો ખ્યાલ
વાંચવાથી જ થશે. સિવાય આમાં નીચે જણાવેલાં ત્રણ સુંદર ફોટો-
ગ્રાફિક ચિત્રો આપેલાં છે (૧) કબીરને ગુરુની પ્રાપ્તિ (૨) કબીરના
અદ્ભુત ચમત્કારથી કાજી સાહેબે ચિડાઈ જઈ બાદશાહ મારફત

કપીર સાહેબને બોલાવી તેમને લોઢાની પેટીમાં પુરી ઉપરથી મજબુત તાળું લગાડી તે પેટીને ઉંડા પાણીમાં ડુબાવી દેવી અને ખીજ બા-
જૂએ કપીર સાહેબનું સમાધિ અવરથામાં પાણીપર તરવું (૩) કર્મા-
લના મૃતદેહને બાદશાહની સમક્ષ મહેલ ઉઠ કુદરતકે કર્માલસે એમ
કહી સજીવન કરવું વગેરે ચિત્રોના દેખાવો ખાસ જોવા લાયક છે.
સર્વ સાધારણોની સગવડ ખાતર આ પુસ્તક ગુજરાતી અક્ષરમાં
છપાવ્યું છે. કાગળ ગ્લેજ બિંચા, પાકા પુઠા ઉપર કપીર સાહેબનો
રૂપેરી વરખથી છાંયેલો ફોટો, બાંધણી મજબુત હોવા છતાં કિંમત
માત્ર રૂ. ૧૧૧.

જીવનશિક્ષા—આ પુસ્તકમાં જીવનનો પાયો, સૃષ્ટિ
ના મૂળ સાત સિદ્ધાન્તો, પ્રકૃતિનો
તમરવબાવ, પાપનું રૂપાન્તર, નૂતન મતનું ધોરણ, વિકાસક્રમ અને
સુકત તથા શાશ્વત જીવન, વિશ્વચેતા—સર્વજ્ઞ શી રીતે થવું જોઈ મનના
સંદેશાની નવી પદ્ધતિ, માનસિક અન્તઃપ્રવેશ, પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ,
આબાદાનીના ઈલાજ, આરોગ્યતા તથા આબાદાનીના સિદ્ધાન્તો
તથા ઇલાજો, મનની અને શરીરની પરસ્પર ક્રિયા, સારો દિવસ શી
રીતે નિર્માણવા? તમારું આત્મગાન વગેરે જીવનના ઉંચામાં ઉંચા
સિદ્ધાન્તો ધણા સારા સમજાવ્યા છે. આ પુસ્તકની ઈંગ્રેજીમાં લાખો
નકલો ખપી ગઈ છે એજ આ પુસ્તકનું મહત્ત્વ બતાવે છે. મિસિસ
હલીઝાબેથ ટાઉન “ધી નાનટીક્સ” નામક સર્વ વિદ્યાપૂર્ણ માસિ-
કનાં સંપાદિકા છે, અને તેની પ્રત્યેક માસે બે લાખ પ્રતો નીકળે છે
એજ એમની વિદ્વતાની સાક્ષી આપે છે. કાગળ ગ્લેજ બિંચા, પુઠું
પાકું લાયબ્રેરીમાં રાખવા યોગ્ય છતાં કિં. ૧૧૧.

રૂપિયા સવામાં ઇંગ્રેજ શિખરું છે ?

થોડા વખતમાં થોડી મહેનતે જરૂર જેટલું ઇંગ્રેજ શિખવનાર—આજકાલ સર્વ જાગૃતોમાં અને સર્વ ઠેકાણે ઇંગ્રેજ નહિ જાણનારાઓને શું નથી વેઠવું પડતું? સારી બુદ્ધિ હોવા છતાં ફક્ત ઇંગ્રેજ નહિ જાણવાથી ફટકા બુદ્ધિશાળી યુવકો પાછળ રહ્યા છે? નો આપુંજ છે તો ખરીદો.

ધી સેલફ ઇંગ્લીશ ઇન્સ્ટ્રક્ટર.

રાજભાષા.

આ પુસ્તક ઇંગ્રેજ બાળનારાઓને એક રત્નરૂપ છે. થોડી મહેનતે અને થોડું થોડું જાણવાથી આ પુસ્તકના આધારે ઇંગ્રેજ શિખી શકાય છે.

કિંમત માત્ર રૂ. ૧૧ પૌરટેન્જ માફ.

ઇંગ્રેજ થોડું જાણેલા માટે નવી સગવડ.

ઇંગ્રેજ થોડું જાણેલાઓને પત્રવ્યવહારનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન આપનાર.

ધી એન્હરીડે કોરસપોન્ડન્સ—અથવા

રોજનો પત્રવ્યવહાર. આમાં સ્ટેફીઓ, સગવડાલાં વગેરે સાથેનો પત્રવ્યવહાર, અરજીઓ, બક્ષામણપત્રો, વ્યાપારીઓ, ધંધાદારીઓ વગેરેને લગતો પત્રવ્યવહાર, રેલવે કંપની તથા પોસ્ટ ખાતાના પત્રવ્યવહાર, મંદવાડ, મરણ તથા તે સંબંધીના ફિક્સેશન પત્રો ખેતાબ.

પદવીઓ વગેરે પત્રઅવહારના જોષએ તેવા તૈયાર નમુના તથા તેનો ગુજરાતીમાં અર્થ સાથે આપેલો હોવાથી સાધારણ ભણેલાઓને પણ ધણું જ ઉપયોગી છે. આ ચોપડી તમે એક વખત ટેબલ ઉપર રાખશો તો તમને તે ટેબલ ઉપરથી ખસેડવાનું મન થશે નહિ એજ એની યોગ્યતા ખતલાવે છે કે તે કેટલી ઉપયોગી છે. કિંમત ૧૧૩.

પીનલકેડ (બીજી આવૃત્તિ)

કર્તા:—શ્રી ૦ ચતુર્ભુજ ભાણેકશ્વર ભટ્ટ.

(૬૩૨ સ્ટેટના માળ જ્યુડીશીયલ સેક્રેટરી અને સેશન જજ.)

ફોજદારી ગુન્હાઓમાંથી આત્મરક્ષણ કરવા, મારામારી વગેરેથી બચવા, કેવા પ્રકારની મારામારી મહાવ્યથા ગણાય છે ? ગર્ભપાત, મનુષ્યહરણ, ગુલામી, વિશ્વાસઘાત, ચોરાયલી મિલકત લેવા બાબત, ઠગાઈ, ખોટા બનાવટી ખતો, નોકરી કરવાના કરાર તોડવાના ગુન્હા, લગ્ન સંબંધીના ગુન્હા, ચલણી નોટો, ધમકી, આખરુ લેવા બાબત વગેરે દરેક બાબતો સંબંધીની કલમો તથા તેના વિસ્તૃત અને માર્ગદર્શક ખુલાસા આપેલા છે. આ કાયદો તદ્દન નવો એટલે ઇ. સ. ૧૯૧૬ માંજ બહાર પડેલો છે. કાગળ ગ્લેજ હિંચા, પાકું સોનેરી પૂકું, છતાં આ મોટા રામાયણ જેવડા અંધની કિંમત માત્ર રૂ. ૭-૦-૦ છે. પોસ્ટેજ માફ.

અતિ ઉત્તમ ગ્રન્થ! અદ્ભુત અદ્વિતીય ગ્રન્થ !
એક એક નકલ પ્રત્યેક ઘરમાં રહેવી જ જોઈએ! દરેક ગૃહસ્થે
વાંચવું જ જોઈએ.

ઠેકાશાસ્ત્ર.

આ અમૂલ્ય અદ્વિતીય ગ્રન્થ સર્વોપરી છે. એમાં ધણા જુના જુના પુસ્તકો શાધીને યુવાન સ્ત્રી પુરુષોને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે એવા ગુપ્ત વિષયા—દવાઓ પ્રકટ થયાં છે. એમાં સ્ત્રી પુરુષની ચાર જાતિ, તેમનાં લક્ષણ, કામદેવનાં રહેવાનાં સ્થળ, ગુપ્ત આસનોનાં વર્ણન, સંયોગ માટે તીથી, વાર, નક્ષત્રનો વિચાર, અદ્ભુત વા-જીકરણ, વશીકરણ પ્રયોગો, ગર્ભ રહેવાના ઉપાય, ગર્ભપાત—ગર્ભ-સાવની રામબાણ અનુભવસિદ્ધ દવાઓ, અનેક રોગો ઉપર ઉત્તમ દુયકા, ઇચ્છાનુસાર પુત્રપુત્રી ઉત્પન્ન કરી શકાય એવા પ્રયોગો, પુરુષ અને સ્ત્રીનાં ગુપ્ત લક્ષણો, રજોદર્શન ફળ, રજસ્વળા કર્તવ્ય, પુત્રપુત્રી થવાના દિવસો, ગર્ભપરીક્ષા, યુવાવસ્થા વીર્ય પ્રભાવ, નપુંસકતા, તેને માટે અનેક ઔષધો, ધાતુની નિર્મળતા, તેની દવા-ઓ, સ્ત્રીના કમળનો સોળો, ભાંગરાકલ્ક, દિવ્યદર્પિ, વગેરે ઉપરાંત વૃદ્ધ ના થવાય તે માટે, ગર્ભિણીના અતિસાર માટે, બાળકોના રોગ માટે ધણી અકસીર જુની ઔષધીઓ શાધીને પ્રકટ કરી છે.

કિ. ૩—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુડે ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

નવી નવલકથાઓ.

આજકાલનું હિંદુસ્તાન ભાગ ૧-૨ જો (સચિત્ર)	૩—૦—૦
ભયંકર બદ્. (સચિત્ર)	૨—૦—૦
રમણી કે રાક્ષસી ? (સચિત્ર)	૧—૪—૦
પિશાચમંદિર. (સચિત્ર)	૨—૦—૦
સતા સલિતા ભાગ ૧-૨-૩-૪ થો (સચિત્ર)	૪—૦—૦
ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર (સચિત્ર)	૧—૮—૦
કંગાલ કેદી અથવા સ્નેહ-બંધન. (સચિત્ર)	૧-૧૨-૦
ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા ! (સચિત્ર)	૧—૪—૦
દગાખાજ દુનિયા. (સચિત્ર)	૧—૮—૦
પિશાચિની કે પ્રેમદા ?	૧—૮—૦
સ્વર્ગમાં શયતાન	૧—૮—૦
સંસાર કે નરકાગાર ?	૧—૪—૦
બાજે શયતાન.	૨—૦—૦
મુરદેવી.	૨—૦—૦
કલંદરની કટાર.	૨—૦—૦
સંતમ શયતાન અથવા કામધિનાં કાળાં કામ.	૧-૧૨-૦
રાક્ષસોની રતિકીડા અથવા પિશાચોની પાપલીલા.	૨—૦—૦
મધુર મધુરી. (સચિત્ર)	૧—૮—૦
કમનશીળ લીલા. (સાચિત્ર)	૧-૧૨-૦
અકતાણી કે બામટી ?	૧—૮—૦
સુંદર અને વિદ્વાનંદ (સચિત્ર)	૧—૪—૦

૩૨ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુપ્ટે.

કમળાદેવી	૧—૮—૦
કાશ્મીર અને દેસરી	૧—૦—૦
તરણુ તપસ્વિની ભાગ ૧—૨	૩—૦—૦
કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર ભાગ ૧—૨	૩—૮—૦
રણુધેલા રજપૂતો ભાગ. ૧—૨	૩—૦—૦
ખૂન કે જાદુ ?—ડિટેકટીવ વાર્તા	૧—૦—૦
બવાનીનો ભોગ	૧—૪—૦
રત્નકંકણુ અથવા દશલાખનો દસો	૨—૦—૦
સંસાર સંગ્રામ	૨—૦—૦
મૃગલોચની	૧—૮—૦
મનોહારિણી માયા	૧—૮—૦
કલંકિત કાઉન્ટેસ	૨—૦—૦
કલંકિત કુમારિકા	૧—૧૨—૦
વસંત-વિજય	૧—૮—૦
કલ્યાણી	૨—૮—૦
અસ્લાહિદીનનો ઉદય	૨—૦—૦
બેગમમહાલ	૧—૮—૦
પરાક્રમની પતાકા	૨—૦—૦
તારાસુંદરી	૨—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું.

મહાદેવ, રામચંદ્ર જાગુપ્ટે, યુક્તસેનર વાલુ દરમખ-અમદાવાદ.

